

У В Д
АРХИВ

НИЗАМИ КЪНИЧЪВИ

ХОСРОВ
ВЭ
ШИРИН

АЗЭРНЭШР—1941

НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ

ХОСРОВ
И
ШИРИН

Перевод Аб. Садыхова
Под редакцией М. Арифа

15-1
192

194
388

НИЗАМИ КЯНЧЭВИ

АРХИВ
ХОСРОВ
ВƏ
ШИРИН

Тәрчүмә эдәни: Әб. Садыхов
Редактору: М. Ариф

Azərbaycan Mərkəzi
Dövlət Kitabxanası
18779

804.362-3
H-65

10803
1404

„Хосров вә Ширин“ поэмасы

«Хосров вә Ширин» поэмасы ялныз бөйүк Низаминин ярадычылыгында дейил, эләчә дә бүтүн Азәрбайчан әдәбийяты тарихиндә илк көркәмли романдыр. Гәдим Азәрбайчан әдәбийятында вә үмумийәтлә Шәрг әдәбийятында аллаһы, пейгәмбәрләри вә шаһлары тәрифләйән әсәрләр язмаг вә бөйүк идеялары бу васитә илә халга чатдырмаг кими һаллара чох тәсадүф олунурду. Низами илк дәфә олараг Азәрбайчан әдәбийятына чанлы инсанлар кәтирди, онларын һиссләрини, арзу вә интересләрини бизә көстәрди. Чанлы инсан һиссләри ичәрисиндә севки бөйүк бир ер тутур. Бу мотивә Низами хүсуси бир әһәмийәт верир.

Гәзәл әдәбийятында севки мотивини мүчәррәдлик чәрчивәсиндән чыхармаг чох чәтин олурду. Айры-айры гәзәлләрдә шаирләр анчаг инсанын севки мотиви илә әләгәдар олан кичик бир һәйәчаныны ифадә эдә билирдиләр. Инсанларын зәнкин дахили аләмнини ачыб көстәрмәк, мүрәккәб инсан психологиясыны кениш бир шәкилдә тәсвир этмәк үчүн, буна имкан верән поэма жанрындан истифадә этмәк лазым кәлирди.

«Хосров вә Ширин» поэмасында Низами олдугча бөйүк тарихи бир аддым атышдыр. Бу аддым ялныз әсәрин поэма жанрында язылмасында дейил, эйни заманда бу бөйүк әсәрин тематикасында вә зәнкин идеясындадыр. Низами өзү поэманын башлангычында бу севки романына башламагла о вахта гәдәр әдәбийятда мөвчуд олан традициялары поздуғуна ишарә эдир. «Хосров вә Ширин» поэмасы ади ашиганә әсәрләрдән дейилдир. Бурада севки ән зәнкин психоложи вә ичтиман бир категория олараг дәриндән-дәринә тәһлил эдиллир вә фәлсәфи бир йүксәклийә галдырылыр.

Низами, хүсусилә Ширин вә Фәрһад образларында һәгиги севки һиссинин гүввәт вә әзәмәтини көстәрир. Ширин тәмиз

бир эшгин, исметин, бөкаретин парлаг бир нүмүнөсидир. О, Хосрову дәличәсинә севдийи һалда, о кейфчил шаһдан өз на-мусуну горуумағы да бачарыр; онун тәмиз эшгиндәки гүввә-тин гаршысында шаһ әйилмәйә мәчбур олур. Ширинин йүксәк эшги сайәсиндә, Хосров әлиндән чыхмыш дөвләти дүшмәндән алыб енидән тахт-тача саһиб олур, кечирдийи бош вә мә-насыз һаятын пәшиманчылығыны чәкир. Ширин исә севдийи Хосровда истәдийи хусусийәтләрин ярандығына архайын ол-дугдан сонра, йә'ни она тә'сир эдәрәк «дәйиширдикдән» сон-ра она кетмәйә разы олур.

Бу гүввәтли вә һәр шейә галиб кәлән эшг Фәрһад образында даһа кениш сурәтдә ачылыр. Севки онун голларына гүввәт верир, ону чәсарәтләндирир. Ширинин эшги илә чошан Фәрһад дағлары мум кими әлиндә истәдийи шәклә салыр, дағлары чапыб архлар чәкир, тунелләр ачыр. О, һеч бир кәсдән вә һеч бир шейдән горхмур, онунчун дүняда ялыз бир Ширин вар-дыр ки, онун уғрунда һәр шейини вермәйә һазырдыр. Бу сев-ки һәр шейә галиб кәлән, инсанда гүввәт вә чәсарәт доғуран, инсаны бөйүк идеаллара доғру апаран, гәһрәманлығлара сөвг-эдән бир севкидир.

Севки һаятын маясыдыр. һаяты севмәк, инсанлары севмәк, тәбиәти севмәк—будур һаятын илһамверичи гүввәси.

Низами севки илә янашы олараг әмәйи дә йүксәк дәрәчәдә гиймәтләндирир. Севки вә әмәк бир ердә оларкән бөйүк вә сарсылмаз бир гүввәйә чеврилир. Низами бу поэмада әмәкчи инсанлары, сәнәткарлары (Фәрһады, Шапуру) кейфчил Хосров шаһа гаршы гөймушдур. Ширин белә Хосрову төһмәт эдәр-кән дейир ки: «Сән шәраб ичиб кейфә мәшғул олдуғун заман Шапур гәләмлә, Фәрһад исә күлүнк илә чальшырды». Әмәйин ләззәтини дадмамыш мүфтәхор шаһлара гаршы сөйләнән бу төһмәтдә Низаминин өз сөзләри эшидилмәкләдир.

Һәр бир әсәриндә дәрин ичтимаи мөгсәдләр күдән Низами «Хосров вә Ширин» поэмасында шаһларын аварачылығыны, әхлағсызлығыны вә кейфчиллийини ифша эдир. Ширин, Фәрһад вә Шапур кими мүсбәт гәһрәманларын тә'сирилә Хосров кет-дикчә дәйишир, хусусилә Ширинин тәмиз севкиси ону айыл-дыр, о енидән тәрбийәләнир. Беләликлә «Хосров вә Ширин» поэмасы севкини аличәнаб бир дуйғу кими изаһ эдир, онун ичтимаи вә тәрбийәви ролуну бизә көстәрир.

«Хосров вә Ширин» поэмасы форма ә'тибарилә дә Низами-нин ән гүввәтли әсәрләриндәндир. Поэтик тәрчүмә илә бәра-

бәр бурахылан нәср тәрчүмәси бу марағлы әсәрлә кениш оху-чу күтләсини даһа әтрафлы сурәтдә таныш этмәк мөгсәдини дашығыр. Поэтик тәрчүмә шаирин поэмасыны әйнилә әкс әт-цирир, о мүййән дәрәчәдә әлми-академик бир нәширдир. Ора-да шаирин бүтүн образлары, лирик рич'әтләри, һекайәнин әсл сюжетиндән асымы олмаян мүгәддимә вә мүнәчатлары әйнилә сахланылыр. Нәср тәрчүмә исә поэманы даһа асан бир шәкил-дә һекайә эдир. Она көрә дә бурада әсас әһвалат сахланмыш, шаирин әсәрин сонунә вә әввәлинә әлавә этдийи мүнәһизә вә нәтичәләр ихтисар эдилмишдир. Бундан башга һекайәнин ке-дишини асанлашдырмаг мөгсәдилә шаирин бә'зи чәтин образ-лары да ихтисар эдилмишдир. Беләликлә бурахдығымыз бу әсәр «Хосров вә Ширин»ин мүййән дәрәчәдә сәрбәст тәр-чүмә эдилмиш, һекайә шәклинә салынараг асанлашдырылмыш бир нәширдир.

Дастанын башлангычы

Гәдим дастанлары ядында сахлаян гоча белә нәгл этди: Кәсранын* өмрүнүн айы батдыгдан сонра падшаһлыг Һөрмүзә чатды. Дүня бәзәйи Һөрмүз тахта чыхыб әдаләтлә һөкм этмәйә, өз әдаләти илә дүняны абадлашдырмаға башлады. Һөрмүз атасынын йолу илә кедир, онун ганунларына әмәл әдирди. Чох сәхавәтли иди. Дини йүксәк тутурду.

Һөрмүз өз нәслини дүняда давам әтдирмәк арзусу илә гурбанлар вә нәзирләр вериб аллаһдан өвләд истәди. Аллаһ она чох көзәл бир огул верди. Бу оғлан шаһлыг дәнизиндән алынмыш бир мирвары кими саф, аллаһ нурундан ишыгланмыш бир чыраг кими парлаг вә көзәл иди. Хош бир тәлеи варды. Бу тәлеә тахт вә таҷ саһиби олмаг язылмышды. Атасы оғлунда бүтүн шаһлыг әләмәтләринин чәм олдуғуну көрүнчә она Хосров Пәрвиз адыны верди. Пәрвиз ады ушаға чох далашган олдуғу үчүн верилмишди.

Мүшк ипәк ичиндә сахландығы кими, Хосровун даясы да ону ипәк ичиндә сахлайырды. Тәзә мирвары гуру памбыға бүкүлдүйү кими, ону да памбыг гәдәр юмшаг палтарлар ичәрсиндә бөйүдүрдүләр. Ушағын күнәшдән шән үзү, сүһдән ярашыглы, ширин күлүшү вар иди. Шәкәр кими додагларында сүд әммәк мейли көрүнүнчә ону сүд вә шәкәрлә бәсләмәйә башладылар. Ону тез-тез шаһын мәчлисинә кәтирдиляр. Бир дәстә күл кими әлдән-әлә кәзирди. Бешиктән ерә эниб кәзмәйә аяг ачинча, һара кетсә оранын эзизи олурду. Яша долдугча әгл вә зәкасы да артырды. Яшы бешә чатдыгда, о, көрдүйү һәр гәрибә шейлә марагланыр вә өйрәнирди. Яшы алтыя чатдыгда сәрв кими бой атмаға башлады, дүнянын алты чәһәтинин чизкиләрини өйрәнмәйә чалышды. Көзәлликдә шөһрәт тапараг мисирли Юсифә тай олду.

* Кәсра—Сасани падшаһы Хосров Әнуширван (531—579). Шәрг әдәбиятында әдаләтли бир шаһ образы кими гәбул олунмушдур.

Оғлунун вахты бош кечмәсин дейә, атасы онун үчүн мүәллим тутду. Хосров мүәллимин янында охумаға башлаядан бир аз сонра һәр саһәдә кениш билик вә бачарыг саһиби олду. О, сөһбәт әдәркән дәниз кими әтрафа көһәр сачырды. Сөзләри су кими саф вә ахычы олан адамлар белә онунла данышмагдан чәкинирдиләр. Инчә данышығы түкү дәлир, данышанда түкү-түкдән сечирди.

Догуз яшына чатдыгда ойнамағы бурахыб шир вә әжләлә илә чарпышмаға башлады. Он яшына аяг басдыгда, күчдә отуз яшында адамларә үстүн кәлирди. О, бу вахт асланла пәнчә-пәнчәйә вуруша биләр, гылынчынын зәрбәси илә даш сүтуну вуруб дағыдарды. Оху илә түкүн үстүндәки дүйүмү нишана алыб ачыр, нийзәси илә кейимләрин үзәриндәки һаһгалары гопарырды.

О һәр дәфә ох атаркән санки Зөһрә улдузунун дәфини кумбулдадырды. О, өз ериндән сарсылыб дәнрәсиндән кәнара сычрайырды. Он ох яйыны асанлыгга чәкә билән пәһләванлар белә онун яйыны чох чәтинликлә чәкә биләрдиләр. Хам көндән гайрылмыш яйы он дүшмәндән даһа сәрт иди. Оху догуз гылынч гәбзәсиндән йоғун иди. Онун оху гаршысында ағ дев өзү дә сөйүд ярпағы кими тир-тир әсирди. Нийзәси бир илдырым кими даша чарпаркәң, учу ериш тәкиндәки сәрт дашларын синәсинә чатарды.

Он дөрд яшына чатынча онун билик гушу гол-ганад ачды. О, артыг һәр шейин сиррини анламаға, яхшыны ямандан сечмәйә башлады.

Бүзүркүмид адлы ағыллы бир адам вар иди. О, бүтүн ер үзүнү гарыш-гарыш кәзмиш, бүтүн көй үзүнү өз ағыл вә зәкасы илә тәдиг әдиб өйрәнмишди. Көй хәзинләринин ачары онун әлиндә иди. Кәинатын кизли сиррләрини билирди.

Шаһзәдә бир күн Бүзүркүмиди янына чағырыб, һинд гылынчы кими кәскин дилини ачды:

— Сәнин билийин дәрә гәдәрди, бу дәрядан мәнә чавахир вер!

Бүзүркүмид шаһзәдәнин ричасыны гәбул этди. Хосровун билик дәнизинә үзәнән әли чавахирлә долду. Нурла долу гәлби бу алимдән алдығы билик сайәсиндә даһа да парлады. Кәнч ондан бир чох һикмәтләр өйрәнди. Зүһәлдән* тутмуш ериң мәркәзинә гәдәр бүтүн кәинатда нәләр олдуғуну өйрәниб билди. Аз мүддәтдә шаһзәдәнин билийи бир дәрәя дөндү.

* Зүһәл—Меркури планетасы.

Артыг о һәр фәнни бир алим гэдэр яхшы билирди. Элмдән хэбарсиз башы биликлэ доларкән, санки йүксэлиб падшаһ-лыг рүтбэсинэ чатды.

Һәр бир шейин сиррини өйрәнмэйә чан атан шаһзадэ каниатын кизлини сиррлэрини өйрәннинчэ, дүняда атасына хүдмэт этмэйи һәр шейдән үстүн тутду. О, бир дөгигэ белэ бу хидмэтдән кери дурмады. Падшаһ исэ ону дүнядан, неники дүнядан, һэтта өз чанындан да эвиз тутарды.

Падшаһ, оғлунун өмрү узун олсун дейә дүнядан зүлмүн көкүнү кэсди, чарчыя белэ бир чар чөкмэйи эвр этди: «Дүняда зүлүм эдэнлэрлэ чох амансыз рэфтар эдэчэйәм. Һәр кэсин аты өзкэсинин экин еринэ кирсэ, һәр кэс зөрла бир бага кириб мейвэ йыгса, һәр кэс намәһрәмә бахса вэ я бир гадынын эвинэ сохулса, мәним ағыр чэзамы дадачагдыр». Падшаһ бу һөкмү еринэ етирэчэйинэ мөһкәм андлар ичди.

О, өз сөзүнүн үстүндэ дуруб эдалэтлэ һөкм этдийиндән, дүня һәр чүр ярамазлыгдан тэмизлэнди, абадлашмаға башлады, дүня әһли зүлүмдән хилас олду.

Хосровун яшыл чәмәндэ кейф этмәси

Күнлэрин бир күнү Хосров сәһәр вахты чөлэ кэзмэйә чыхды. Кейфи чох көк иди. Кэзиб доланды, хейли ов вурду. Кэзәркән узагдан бир абад кәнд көрдү. Кәнд дөрд тәрәфдән яшыл бағлар вэ чәмәнлэрлэ әһатэ олунмушду. Орая кедиб кәндин янындаки чәмәнлийи өзүнэ дүшәркэ этди. Көйлэрин сары күлү олан күнәш далыны дүняя чевирәнү гэдэр Хосров яшыл чәмәндэ динчэлиб гырмызы шәраб ичди.

Күнәш лачивәрд көй гүббәси үзәриндэ саралыб солмаға башлайынча, гачан бир шаһ кими уд яндырды.* О, үфүгдэ чилову бурахылмыш бир ат кими баш ашағы гачдыгча, санки дүня үзәринэ чөкмиш олдуғу сары байрағыны да йығыб өзү илэ апарыр вэ онун еринэ дүняя гара бир чәтир чәкирди. Бу анда онун фәләклэ ики гылынчла вурешдүгүнү күман этмәк оларды: о, өз шуаларыны гылынч кими көйдө ойнадырды. Лакин о, бу ачы дөйүшлэ мәғлуб олду, басылдығыны көрүнчә нейлуфәр кими галханыны суя салды.**

* Уд—көзәл гохулу бир ағачдыр. Бу ағач мангалда яндырылдыгы үчүн Низами уд яндырылмасыны хатырламагла күнәш мангала бәнзәдир.

** Гәдим шәрг әгидәсинэ көрә күнәш батаркән суя гәрг олу. Нейлуфәр күлү бир дәрәчәйә гэдәр галхана охшайыр. Йәни солмуш нейлуфәр кими суя дүшдү, батды.

Шаһзадэ кечә галмаг үчүн кәнддән бир эв истәди. О ишрәт мәчлиси гурараг сәһәрә гэдәр йолдашлары илэ сәрхошлуг этди. Бүтүн кечәни ояг галыб эргәнүнә* гулаг асдылар, гырмызы шәраб ичдиләр. Гырмызы шәрабла долан гэдәһләр әлләрдә бир күл кими күлүрдү. Һәр гэдәһ бошалдыгча санки дүня енидән чанланыр, мәчлисдәкиләрә тәзә бир руһ кәлирди. Онлар шәраб илэ сүбһү ачдылар.

Хосровла йолдашлары кейфдә икән, онун һарын атларын-дан бири сәһәр вахты бир экинә сохулараг ейир. Гурлу** гуламларындан гәнд кими ширин бир оғлан, бир бага кириб ордан бир нечә салхым гора дәрир.

Сәһәр, аләмә ишыг сачан күнәш кечәйә галиб кәләрәк онун башыны күндүзүн бәдәниндән айырды, гара ганадлы гарга тутугушунун ганады алтында бир гызыл юмурта гойду.*** Кечә, архасындаки гара көмүр йүкүнү атды вэ гара бармағыны ер үзүндән галдырды. Хосрову көзү көтүрмәйән-ләрдән бир нечәси хәлвәтчә шаһын янына кәләрәк дүнән кечә оғлунун ганунсуз иш тутдуғуну она хәбәр вердиләр:

— Әй шаһәншаһ, Хосров сәндән горхмайыб гойдуғун ганунлары позмушдур.

Шаһ сорушду:

— Нә этмишдир, күнаһы нәдир?

— Шаһын янына кәләнләр чабаб вердиләр:

— Кечә бир йохсулун эвини әлиндән алыб орада ишрәт мәчлиси гурмушдур. Чәнкинин сәси ядлары нараһат этмишдир. Рә'йәтә зүлүм этмиш. Аты көй әкини емиш, гуламы кәндлинин горасыны дәрмишдир. Бу иши оғлун йох, бир башгасы этсәйди, сән йәгин онун эв-эшийини дағыдардын. Ган алас өзкәләрин дамарына йүз нәштәр вурса да, чаны янмаз, амма өз дамарына нәштәр вуранда әли титрәйәр.

Хосровун һәрәкәтләри шаһы чох ачыгландырды. Әвр этди, Хосровун йорга атыны хәнчәрлэ пейләдиләр, гуламыны гора ейәсинә вердиләр, турш суя күлаб гатдылар. Хосровун тахтыны кечә галдығы эвин саһибинә бағышладылар, чәнк чаланын бармағларыны сындырдылар, чәнкин ипәк телләрини гырдылар.

Бир көрүн, кечмишдә нечә эдаләтли чәзалар вармыш! Падшаһ ядлара дейил, өз дүрдәнәсинә белә чәзалар верир-

* Эргәнүн—мусиги әләтидир.

** Гур—Әфганыстанын чәнуб-шәрг тәрәфиндә бир әяләтдир.

*** Гара ганадлы гарга—кечә, гызыл юмурта—күнәш, тутугушунун ганады—көй гүббәси.

миш! Наны о эдалэт, наны о инсаф! Инди ким өз оғлу илө белө рэфтар эдэр! Дүняда атәшпәрәстлик бу гэдәр эдаләт көстәрәркән мүсәлманлыг утаныб, гызармазмы! Бизим адымыз мүсәлмандыр, онун ады исә атәшпәрәстдир. Атәшпәрәстлик белө олдугда көр бир мүсәлманлыг нечә олмагыдыр!

Низами, нәснһәтдән әл чәкиб өз әфсанәмизә гайытсаг да-на яхшы олар. Чүнки нәснһәт гушунун сәси гулаға хош кәлмәз.

Хосровун атасынын янына тәвәггәйә кетмәси

Хосров бу тәһгири көрүнчә бир аз дүшүндү вә доғрудан да пис иш тутдуғуна инанды. Атасы чох һағлы олараг она чәза вермишди. Тутдуғу ишдән пәшиман олуб әлини тәәсүф-лә башына чырпды. Дәрдинин чоһлуғундан бир ердә гәрар тутуб отура билмирди. Бир нечә гоча тапыб атасынын янына тәвәггәйә көндәрмәк истәди. Бәлкә гочалар бир тәһәр ону атасынын янына апаралар, атасы да гочаларын сөзүнү ерә салмайыб онун күнаһыны бағышляя.

Хосров бойнуна кәфән салыб әлине бир ити гылынч алды. Дүня фәрядла долду. Гочалар ирәлидә, шаһзадә исә бир әсир кими онларын далынча кедирди. Падшаһын тахтынын гаршысына чатынча Хосров яныглы-яныглы ағляяраг мүгәсир кими тахтын габағында ерә йыхылды. О, көз яшларыны ахыдыб ялварды:

— Шаһым, мәнә бундан артыг эзаб вермә! Сән бөйүксән, бөйүкләр һәмишә кичикләрин күнаһындан кечәрләр. Күнаһым бөйүк олса да, өзүм кичийәм. Һәлә ағзымдан сүд ийиси кәлир. Сән мәнә бир Юсиф кими бах, мәни, ағзы Юсифин ганына буланмыш чанавар зәнн әтмә. Бир шир кими мәним ганыма сусама. Мәнә ата шәфгәти илө янаш, бу, башыны итирмиш оғлунун сәнин гәзәбинә дөзмәйә тагәти йохдур. Күнаһкарам. Бу бойнум, бу да гылынч, өлдүрсән ихтиярын вар. Мән тәслимәм. Мән дүняда һәр бир чәзая дөзәрәм, анчаг шаһын көзүндән дүшмәк чәзасына таб кәтирә билмәрәм.

О пак көвһәр бу сөзләри дейиб енә дә бир кәлкә кими шаһын габағында ерә сәрилди. Онун бу гэдәр тәвәзә'лә ялварыб-яхармасыны көрән чамаат өзүнү сахляя билмәйиб зар-зар ағлады. Онларын фәряды ая гэдәр йүксәлди. Шаһ өзү дә таб кәтирмәйиб һөнкүртү илө ағламаға башлады. Наз-не'мәт

ичәрисиндә бөйүмүш бу кәнчдәки нәзакәтә вә ағыла һамы һейран галды.

Талеин көзүндән дүшмәмиш өвлад дүняда атасынын хош-бәхтлийиндән башга бир шей арзу әтмәз. Сәнин өвладың сәнинлә нечә рэфтар әтсә, инан ки, өвладынын өвлады да өз атасыйла элө рэфтар эдәчәкдир. Өвладынын яхшы вә пис иши үчүн она чәза вермә, бил ки, нәвән сәнин һайфыны ондан чыхарачагдыр.

Һөрмүз, руһунун тәәллиси олан хошбәхт оғлуну—гәлбинин мейвәсини—бу гэдәр ағыллы вә дүшүнчәли көрүнчә, оғлунун аллаһ тәрәфиндән она бир һәдйийә олараг верилди-йини анлады. Хосрову янына чағырыб алнындан өпдү, чох мөһрибанлыг эдәрәк гошунун ихтиярыны она верди.

Хосров падшаһын һүзурундан чыхаркән дүня ени бир сәслә долду. Хосровун симасында эдаләт нишанәләри көрүндү, үзүндә шаһлыг нуру парлады.

Хосровун өз бабасы Нуширваны юхуда көрмәси

Кечә өз сачларына әтир сүртмәйә башлайынча күндүзүн ишығы сөндү. Көйләрин парлаг айнасы гара пәрдәләр далына чәкилиб өз ерини сәһрбаз ая верди. Хосров ибадәтханая кетди, аллаһа ибадәт әтмәйә башлады. Дүнән кечә юхусуз олдугундан көзләри юмулду вә орадача ятды. Бабасы Нуширваны юхуда көрдү. Бабасы она деди:

— Эй дүняны ишыгландыран ени күнәш, дөрд шейи әзиз тутурдунса, гулаг ас, мән сәнә дөрд сәадәт мүждәси верим. Биринчи, горая көрә чәзаландыгда сән үзүнү гора кими туршутмадын, буна мүкафат олараг сән дүнянын ән ширин вә көзәл бир гызына саһиб олачагсан. Икинчи, атыны пейләдиләр, гәлбини сыхмадын, Шәбдиз адлы бир көзәл гара атын олачагдыр. Ән ити күләкләр белә бу атын аяғынын тозуна чата билмәйәчәкләр. Үчүнчү, сәнин тахтын көндлийә бағышландыгда мүтәәссир олмадын, буна көрә дә сән шаһа лайиг бир гызыл тахтада отурачагсан. Бу тахт гызыл ағач кими дүз вә һамар олачагдыр. Дөрдүнчү, чалгычыны чәзаландырыб сазыны әлиндән алдылар. Буна да дөздүн, сәнә Барбуд адлы чох маһир бир чалгычы гисмәт олачагдыр. Бу чалгычынын мөһарәтинә Зөһрә улдузу өзү гәдәһ галдырачагдыр. Даш итирмишсән, гызыл тапачагсан. Дөрд мыңчығын әвәзинә дөрд көвһәр әлдә эдәчәксән.

Шаһзадә оянараг аллаһа бир дә сечдә этди. О, кечә вә күндүз сусурду. Бабасындан эшитдийи сөзләр гулағында сөсләнирдн. Кечәләр ятмыр, бу барәдә ағыллы адамларын рә'йини өйрәнирди.

Шапурун Ширин вә Шәбдиз һаггында һекайәси

Хосровун Шапур адлы бир нәдими варды. Дүняны күн-батандан Лаһавура* гәдәр кәзмишди. Мани** кими йүксәк бир нәггаш. Иглидис*** кими маһир бир рәссам иди. Ити гәләми вар иди. Шәкил чәкмәкдә чох зирәк иди. Бөйүк хәял саһибнн олдуғундан фикриндә гәләмсиз дә нәгшләр чәкирди. Әли о гәдәр ләтиф иди ки, су үзәриндә белә ләтиф нәгшләр ярадырды.

Шапур Пәрвизин тахты өнүндә тә'зимлә ери өпүб үрәк ачан бир әһвалат данышмаг үчүн ичазә истәди:

— Падшаһ изин версә, билдийимин йүздә бирини данышарам.

Хосров она ичазә верди:

— Эй чаван, даныш, сөһбәтинлә мәчлисимизи гызышдыр,— деди.

Ширин сөһбәтли Шапур дил ачыб хош бир сөһбәт башлады:

— Эй шаһым,— деди,— каинат дурдугча дүня сәнә гул олсун! Һәр ай, һәр ил сәнин үчүн ени сәадәтләр кәтирсин! Чамалын һәмишә кәнчлик нуру илә парласын! Әлин һәмишә үрәйинин арзуларына чатсын! Сәни шад истәмәйәнин өзү шад олмасын, сәни пис күндә көрмәк истәйәнләр өзләри пис күнә дүшсүнләр! Мән бу алты тағлы чадырда**** чох ерләр кәзиб, чох шейләр көрмүшәм. Күһистанын о тайында, Дәрбәнд дәнизинин саһилиндә бир өлкә вардыр. Бу өлкәдә шаһлар нәслиндән олан бир гадын падшаһлыг әдир. Онун гошунунун шөһрәти Исфәһана гәдәр чатмышдыр. Арандан Эрмәнистана гәдәр һәр ер бу гадынын һөкмү алтындадыр. Хәрач вермәйән бир гарыш торпағы йохдур. Тахт вә тачдан башга һәр шей

* Лаһавур—Һиндистанда бир шөһәрди.

** Мани—Манихейзм адлы дини-фәлсәфи тә'лимни әсасыны гоян (эрамызын III әсри). Шәргдә бөйүк бир рәссам кими таныныр.

*** Иглидис (Эвклид)—шәргдә мәшһур һәндәсә алиmidир, бир рәссам кими танынмышдыр.

**** Йә'ни дүняда.

вардыр. Уча дағларда мин гала тикдирмишди. Хәзинәләринин сайыны аллаһдан башга һеч кәс билмәз. Кейфин истәдийи гәдәр малгарасы вар, бунларын сайы дүнядаки гуш вә балыгларын сайындан чохдур. Әри олмаса да, хошбәхт яшайыр. Өмрүнү шадлыгла кечирир. Кишиләрдән даһа икид вә гочагдыр. Бу ханымын ады Шәмирадыр, анчаг бөйүклүйүнә көрә она Мәһинбану, йә'ни бөйүк ханым дейирләр. Шәмира-нын да мә'насы бөйүк ханымдыр.

Мәһинбану һәр иглимдә яшамаг истәдийиндән һәр фәсил үчүн өзүнә бир ер һазырламышдыр. Күл фәслиндә яшыл чәмәнләрдә кәзмәйи арзу этдийиндән Муғана көчүр. Яйда Эрмән-нистан дағларына кедиб яйлағларда, чичәкли чәмәнләрдә кәзир. Пайызда Абхазия кәлиб овла мәшғул олур. Гышда исә Бәрдәйә көчүр, оранын исти һавасында яшайыр. Илдә дөрд дөфә һавасыны дәйишәрәк вахтыны чох шән вә хош кечирир. Долашыг зиндан олан бу дүняда бирчә гардашы гызындан башга һеч кәси йохдур. Бу гызын ады Шириндир.

Ширинин көзәллийи

Ширин бир пәри дейил, бир ай парчасыдыр. Башына өрпәк бағласа да, папаг саһибнн бир икиддир. Чәмалы чаванлыг тәрәвәти кими гаранлыг кечәни ишыгландыдыр. Гара көзләри һәят сую кимидир. Күмүш кими ағ әндамы, хурма ағачы кими уча бою вардыр. Бойнундан салланан бир чүт гара һөрүйү хурма ағачындан хурма дәрән ики гара зәнчинн хатырладыр. Шәкәр додағлары хурмадан да шириндир. Нур кими парлаян мирвары дишләри сәдәфдән ағ вә көзәлдири. Ики шәкәр додағы ики яш әгиг кими гырмызыдыр. Һөрүкләри эшилмиш бир кәмәнддир. Һөрүкләринин һәр гывырымы үрәкләрин тағәтини алыр. Чан алан телләри күл үстүнә дүшән бир ярпаг кими үзүнә төкүлмүшдүр. Мүшки андыран сачларынын һәрәрәти хумар көзләрини даһа да алышдырыр. Көзләрини өзүнә әфсунчу этдийиндән бәднәзәрләрин дилини бағламышдыр. Сәһр илә үрәкләри алышдырмаг үчүн онун йүз дили вардыр. Бу дилләрин һәр бириндән шәкәр, вә бал сүзүр. Дузлу күлүшү вардыр, дуз ширин олмас, анчаг онун күлүшү шириндир. Бурну бир күмүш гылынчы андырыр. Бу гылынч онун күл чәмалыны бир алма кими ики ерә бөлмүшдүр. Ай кими үзүнүн нурундан йүз гәлб парчаланыр. Үзү исә айдан ары, судан дурудур.

Онун шамынын башына һәмишә пәрванәләри доланан кө-

рәрсән. Анчаг о назлы пәри һеч кәсә мәнәл гоймаз. Сәба өз әлван палтарыны онун сачындан вә үзүндән алыр: онун сачларындан кечә кими гаралыр, үзүндән күндүз кими агарыр. Онун һәр бахышында бир наз кизләнмишдир. Чәнәси бир алма, бухағы бир нарынчдыр. Көйүн улдузлары көзәликдә онун үзү илә бәһсә киришә билмәзләр. Көзәликдә күнәшә вә ая галиб кәлмишдир. Күмүш кими бир чүт ағ дөшү ени дәймиш ики нара бәнзәйир. Дөшләринин киләси гызыл күл ярпағыдыр. Өпмәк үчүн додагларыны ачмаз, чүнки додагларыны ачса мирварылар дағылар. Бойнунун көзәлийн гаршысында чейран өз бойнуну бурмуш вә көз яшлары илә онун этәйини ислатмышдыр.

Ашигләрә һәят верән бу гыз ширләрә галиб кәлән чох икидләри өз чейран көзләри илә довшан юхусуна вермишдир. Йүз адам бу гызын дәрди илә яныб яхылмыш, ону гучагламаг үчүн өз ағушуну ачмышдыр. Анчаг һеч кәсин ағушу онун күлүндән дәрә билмәмишдир. Һәр кечә йүз адам ону өз юхусунда көрүр. Анчаг күнәш, кечә көзә көрүнмәдийн кими о да кечәләр һеч кәсин көзүнә көрүнмәз. О, өз көзләрини чейранын көзләри илә мүгайисә этсә, һәр чейранда йүздән артыг нөгсән тапар. Ирәм базарында рейһан сатанлар онун хумар көзләринин пахыллығыны чәкирләр.

Онун һилал гашлары бир байрамын бәзәйидир. Ону көрәндәр бу гашларын гурбаны олурлар Мәчнун онун хәялы гаршысында һейран галмышдыр. Лейлинин көзәлийн онун көзәлийинә тәслим олмушдур. Әлләриндәки он бармағын һәр бири, бир гәләм кими халтын өлүмүнә фәрман язмаг һазырдыр. Айын үзү онун чәмалы гаршысында бир гара хал кимидир. Бу халын гаралығы кечәнин гаралығындан даһа гатыдыр. Инчи, онун бойнунун вә гулағынын ағлыгындан чошараг бу инчи саһибинә әһсән дейир. Сөзләри гәлби һәйәчана кәтирир. Додағында йүз минләрчә гәнд кими ширин өпүш вардыр. Сачынын учу наз-гәмзә илә долудур. Додағы ягут, диши мирварыдыр. Бу ягут вә мирвары арасындан чыхан шәкәр кими ширин күлүшү ашигләрин дәрдиниң дәрманыдыр.

Әгл онун ай кими чәмалыны көрәркән сәркәрдан олур. Гәлб вә руһ онун гара сачынын мәфтундур. Һүнәр онун пак вәчудунун эшгидир. Әнбәр аяғынын тозунун гулудур. Үзү нәсриң чичәйи кими көзәл, әтәи нәсриң кими хошдур. Онун додағы ширин, ады да Шириндир. Сөз усталары онун додағына чан дейәрләр, өзүнә исә Мәһинбанунун

вәлиәһди. О өлкәнин пәри үзлүләри онун гуллуғунда, әмринә һазыр даянмышлар. Хидмәтиндә ән күбар аилләрдән әтмишә гәдәр ай вүчудлу пәри вардыр. Бунларын һәр бири көзәликдә руһун тәсәллиси, ярашыгда дүнянын бәзәйидир. Чадғыны севәр, шәрабы хошларлар. Ай кими саллана-саллана кәзәрләр. Бә'зән мүшк кими гара сачларыны күл үзләринә төкәрләр. Бә'зән күллү-чичәкли чәмәнләрдә шәраб ичәрләр. Бәднәзәрдән горхмадыгларындан үзләрини өртмәзләр. Көзәликдә онлара тай тапылмаз. Дүняда кейфдән башга ишләри йохдур. Күч ишләтмәк вахты чатдыгда онлар филин дишини, ширин пәнчәсини гопарлар. Һүчүм әтсәләр аләмин чанына од саларлар. Охла улдузун көзүнү нишан ала биләрләр. Беһишт һуриси көзәлийн илә мәшһурдур; бу өлкә бир беһишт, о кәлинләр исә һуридиләр. Бу гәдәр гызыл-күмүшү олан өлкәнин саһиб Мәһинбанудур.

Шәбдизин тә'рифи

Мәһинбанунун тәйләсиндә чох сүр'әтлә кедән бир аты вардыр. Гачаркән күлөк онун тозуна да чата билмәз. Итиликдә философларын хәялыны өтүр. Өрдәк кими чошғун сулардан горхмаз. Бир сычрайышда күнәшә чапыр, фәләйи елди гат архада бурахыр. Дәмир дырнаглары илә дага дырмашыр, гарғы гуйруғу илә дәнизи үзүб кечир. Зәмәнә гәдәр ити һәркәти, фикир гәдәр кәскин рәфтары вардыр. Кечә кими һәр ишдән хәбәрлар, сүбһ гәдәр айыгдыр. Бу гара атын ады Шәбдиздир. Мәһинбану бу аты исчаг гушундан даһа чох севир. Атын аяглары гызыл зәнчирлә бағланмышдыр. Дүняда нә Ширин гәдәр ширин бир көзәл, нә дә Шәбдиз гәдәр гара бир ат вардыр.

Ағыллы Шапурун бу сөзләри Хосровун раһатлығыны әлиндән алды, гәлбиндәки энги аловландырды. Мәчлисдәкиләрин һамысы о ширин диллинин сөзләрини тәсдиг этдиләр. «Чиндә рәссамлыгла мәшһур олан бир сәнәткәрын бәйәндийини һамы бәйәнәр!»—дедиләр.

Хосров бу сөһбәтдән тамамилә башыны итирди. Көзүнә юху кетмир, кечә-күндүз анчаг Ширини дүшүнүрдү. Фикри анчаг онуңла мәшғул иди.

Хосров бир нечә күн белә дүшүнчәләр ичәрисиндә яшады. Ширин һаггында эшитдийн һекәйә көнлүнү ачырды. Артыг иш-ишдән кечмишди, сәбр эдәчәк вәзийәтдә дейилди.

О, Шапуру хэлвэтэ чэкиб бу некайе һаггында онунла да-
һа атрафлы даньшды:

— Эй бачарыглы, вәфалы достум,—деди,—мәним дә иши-
мә яра! Артыг мәндә көзләмәйә тагәт йохдур. Сән чох кө-
зәл бир өзүл гойдун, яхшы устасанса, иши баша чатдыр.
Сөзү мүхтәсәр эдиб шәкәрдән данышмамалы идин, инди ки,
данышдың, мүтлөг шәкәр гамышы олан ерә—Хузистана кет-
мәлисән. Сән бүтпәрәстән, о өлкәйә келиб, о, бүт гәдәр
көзәл гызы һийлә илә әлә алмалысан. Кет, өйрән көрәк,
о гызын үрәйиндә рәһм вармы? О, инсанлара говушмаг ис-
тәйirmi? Мум кими юмшагса, бизим мөһрүмүзү онун үзә-
ринә бас, гой үстү нахышлы олсун, йох үрәйи дәммир кими
бәрк исә, гайыт, мәнә хәбәр вер ки, һаһаг ерә союг дәммир
дәймәйм.

Шапурун Ширини ахтармаг үчүн Эрмәнистанә кетмәси

Шириндил Шапур тә'зим әдәрәк деди:

— Падшаһым, мән һәмишә сәни шад вә хошбәхт көрмәк
истәйрәм. Сәнин яхшылығыны истәйәнләр һәмишә сәни ях-
шы көрсүнләр! Бәднәзәрдән узаг оласан!

Һүнәрли Шапур шаһы бу чүр тә'рифләдикдән сонра әла-
вә этди:

— Эй дүнянын саһиби, мән гәләм илә нәгш чәкмәйә баш-
ласам Мани өз чәкдийи рәсмләрдән әл чәкәр. Шәкил чәкәр-
кән адама чан, гуша ганад верирәм. Үрәйинә һеч бир дәр-
дин тозу гонмасын! Чүнки үрәкдә тоз демәк—гәм-гүссә де-
мәкдир. Мән чарәсиз ишләрин өһдәсиндән кәлмәйи бачары-
рам. Сән кейфини көк әлә, шад ол, шадлыгдан башга һеч
бир шей дүшүнмә. Мән бу ишдән үрәклә япышмышам. Бир
ан белә юбанмадан ишин ардынча кедәрәм. Иши тез еринә
етирмәк үчүн, чейрандан аяг, гушлардан ганад борч әләр-
рәм. Сәни раһат әтмәдән өзүм раһат олмарам. Сәнин севки-
лини кәтирмәмиш кәлмәрәм. О, од кими дәммир инчәрисин-
дә кизләнсә вә я көвһәр кими дашын арасында олса да,
оду дәммирдән, көвһәри дашдан чыхаран кими, мән ону һий-
лә вә зорла чыхарарам. Мән иш көрәркән каһ күл, каһ ти-
кан олурам. Иши әввәлчә яхшы-яхшы өйрәнкәр, сонра чарә-
сини әдирәм. О, бир сәадәтсә мән ону әлдә әдәрәм. Бүгүн
хошбәхтликләр кими, о да сәнин гапына кәләр. Тапшырығы

еринә етирә билмәкдән ачиз олсам, шаһлар шаһына хәбәр
верәрәм.

Шапур бу сөзләри дейәрәк аяга галхды вә йол тәдәрү-
күнә башлады. Яхшыча һазырлашараг йола чыхды. Бир чох
чөлләр кечәрәк өзүнү Эрмәнистан дағларына етирди, чүн-
ки дестә илә кәзән о көзәлләр йада бу дағлара кәләрдиләр.

Шапур бурая чатаркән отлар еничә көйәрмәйә башла-
мышды. Баһарын әввәлләри иди. Абы дашларын үстү гыр-
мызы вә сары күлләр илә өртүлмүшдү. Чәмәйләр дағлара
зүмрүд халылар сәрмишдиләр. Чәркә-чәркә дүзүлмүш күлләр
Чирәм дагындан Буғра чөлүнә гәдәр бир хәтт кими узан-
мышды.

Ираг тәрәфә узанан дағ силсиләси үзәриндәки Иншираг га-
ласында гарадашдан тикилмиш гәдим бир килсә вар иди.
Бу килсә гоча раһибләрин мәскәни иди. Шапур раһибләрин
адәтини көзләйәрәк бу килсәни өзүнә дүшәркә этди.

Шәбдизин нәсли барәсиндә

Ағзындан дүрр төкән алим бир раһиб она белә нәгл этди ки:

— Бу дағын әгәйиндә бир мағара, мағаранын ичәрисиндә
атлыя охшаян бир гара даш вар иди. Һәр дәфә хурма дә-
йән заман Рәмкилә чөлүндән бир йорға мадян айғыра кәл-
дикдә йүз ағачлыг мәсафәдә олса да өзүнү бу мағарая ети-
рәрди. Илан өз ювасына сохулан кими бу мадян да сүрү-
нүб мағарая кирәрди. Мадян гара даша мөһәббәтлә янашыб
өзүнү әһтирасла она сүртәр вә аллаһын әмри илә дашдан
дәл тутарды. Аллаһын әмри илә дейилдими, һәр тәәччүблү
иш ағыла батар! Һәр һансы дайын тохуму бурадан алынмыш
олса онун сүр'әти дөврандан ити олар, еришдә күләйи ар-
хада бурахарды. Шәбдиз дә бу дашын нәслиндәндир.

Инди о мағардан бир из белә галмамышдыр. Санки тоз
туфаны бу дағы да өзүнә гарышдырыб апармышдыр. Инди
Иншираг галасындан аз шей галмышдыр, онун башы аягла-
рынын алтына дүшмүшдүр. Һәмән, күн рәнкли дағын матә-
мини тутараг дашлар гара кеймишдир. Бу дағ үзәриндән
әсән зүлүм күләйи онун дашларыны чатлатмыш, ону бир
гөнчә кими хәндан әдәрәк ерә төкмүшдүр. Санки фәләк дә
бу дағын фәрядындан сәрхош олуб, өз шәрәб шишәсини бу
дашылда сындырмышдыр.

Аллаһын чох ибрәт көтүрмәли ишләри вардыр, булар
һамысы гиямәтин варлығына бир дәлилдир. Тәхминән дөрд

йүз ил мүддетиндә бу ириликдә даг бу чүр дагыларкән, сән нә үчүн палчыгдан йоғрулмуш вүчудунун даимиллийнә ина-нырсан?

Эй Низами, яхшысы будур ки, өз дастанымыза давам эдәк. Гой сәндән дастандан башга һеч бир шей эшитмәсин-ләр.

Шапурун биринчи дәфә Хосровун шәклини көстәрмәси

Кечәнин мүшк кими гара сачларыны дарадылар, күндүзүн чырағы бир пәрванә кими өлүб йох олду. Кәһрәба рәнкли ики сары зәр, абинус ағачындан гайрылмыш гара нәрд-тахтасынын, алтында кизләнди. Мүштәри улдузу чыхды, элиндәки фәрманы илә падшаһы чәтинликдән, Шапуру бәладан гуртарды.*

Ағыллы Шапур йол кетмәкдән йорулмушду. Динчәлмәк үчүн һәмнин гәдим килсәдә галды. Гочаман фәләйин ишләрини яхшы билән гоча раһибләрә янашыб көзәлләрин ерини сорушду:

— Сабаһ о көзәлләри һарда көрмәк олар, һансы сулар вә чәмәнләр онларын мәскәни олачагдыр?

Ағыллы гочалар чаваб вердиләр:

— Дүнянын бәзәйи олан о көзәлләр, бах, бу бөйүк да-ғын әтәйиндә кәзирләр. Орда әтрафы энсиз мешә илә чев-рилмиш бир чәмәнлик вар. Бу сәрв бойлу, хумар көзлу гыз-лары сән һәр күн сәһәр вахты һәмнин мүшк гоһуян чәмән-дә көрәрсән.

Тәбиәт синчаб рәнкли гара палтарыны чыхарараг вашаг рәнкли ағ палтарыны кейинчә, кечәнин самур гаранлығы күндүзүн гағум ишығындан гачыб кизләнди.** Сәһәр ачыл-ды. Элбүрс дағынын тәпәсиндән күнәш көрүнмәй башла-ды. Чәмшидин гануни енидән дүняи һаким олду.***

Шапур үрәкләрин севинчи олан гызлардан даһа тез гал-хараг кейинди. Гырмызы күлләри көрмәк үчүн өзүнү онлар-дан даһа тез чәмәнә етирди. Әлинә бир уғурлу кағыз көтү-

* Низами бурада кечәни нәрд оюну образы илә верир, н е р д т а х т а с ы—көй, з ә р л ә р—ай вә күн. Мүштәри (Юпитер) улду-зуну Низами гасидә охшадыр.

** Низами бу һейванларын рәнкләри илә сәһәрин ачылмасыны верир.

*** Чәмшид—Иранын мифик шаһыдыр. Чәмшидин гануну—атәшпәрәст-лик гануну демәкдир. Күнәшин дүняи ишыгландырмасына ишарәдир.

рүб Хосровун шәклини чәкмәйә башлады. Шәкли бөйүк мә-һарәтлә чәкиб битиринчә бир ағачын көвдәсинә асды, өзү исә бир пәри кими ортадан чыхыб йох олду.

Бир аз сонра пәри үзлүләр бир пәри кими чәмәнә кәлиб әйләшдиләр. Онлар чох шән идиләр. Каһ шимшад ағачы чи-чәйи йығыр, каһ күл дәстәси бағлайырдылар. Бә'зән күлдән күлаб чәкир, бә'зән күлүшләрдән шәкәр сачырдылар. Дост кими ян-яна әйләшмишдиләр. Еничә ачылан бир гөңчә кими өз габыгларына сығмырдылар. Шәраб кәтириб үрәкләрини фәрәһләндирдиләр, күл кәтириб үстләринә сәпдиләр. Ай үзлү Ширинин вә онун дөврәсини улдуз кими алан гызларын әлләриндә бадәләр галчыб әнирди. Девләрдән вә дев кими зәрәрли инсанлардан азад бир мәчлис гурулмушду. Бүтүн ени етишмиш гызлар кими онларын да вүчуду башдан-баша әһтирасла долу иди. Чәмән яд нәзәрләрдән узаг олдуғун-дан бир аз хумарланынча рәгс әтмәйә башладылар. Рәгс әдәркән, каһ бири күлләрә салам верир, каһ о бири бүл-бүлә гошулуб нәғмә охујорду. Чох шән идиләр. Үрәкләрин-дә шадлыг әтмәкдән башга һеч бир арзу йох иди.

Көзәл үзлү Ширин бу ширин додагларын арасында ду-раркән үлкәрлә әһатә олунмуш ая бәнзәйирди. О севиб се-виләнләрин шәрәфинә кейф чәкирди. Каһ шәраб пайлайыр, каһ өзү ичирди. Өзүнүн ай кими көзәл чәмәли илә өйүнәр-кән бирдән көзү Хосровун шәклинә саташды. Шәкилдәки көзәллийә һейрәт әдәрәк гызлара деди:

— О шәкли бурая кәтирин, кизләтмәйиб дүзүнү дейин: шәкли чәкән кимдир?

Гызлар шәкли, көзәллийи илә үрәкләри әсир эдән Ширинин гаршысына кәтирдиләр. О бир нечә саат шәклин тама-шасына далды. Нә шәкилдән дәнә билир, нә дә ону бағры-на басмаға чәсарәт әдирди. Һәр дәфә шәклә бахаркән сәр-хош олур, һәр бадәни ичдикчә өзүндән кедирди. Шәклә бах-дыгча әһтирасын чоһлуғундан үрәйиндә тагәт галмырды. Шә-кил көзүнүн гаршысындан узаглашдырылынча енә янына кәтирдиб көрмәк истәйирди. Ширинин көзәтчиләри онун бу шәкилдәки оғлана бәнд олмасындан горхдулар. Буна кө-рә дә онлар Чин нәгшинин абырыны апаран бу шәкли чырыб мәһв әтдиләр.* Ширин шәклин ерини сорушду. Она деди-ләр:

— Шәкли девләр кизләдиб. Бу чөлдә пәриләр вар. Кәл башга чәмәнә кедәк, башга ердә әйләнәк.

* Чин нәгши—Ширинин көзәллийинә ишарәдир.

Гызлар гэлблэри мангал кими алышдыран бу шәкилдән гызышмыш һалда аяға галхдылар, үзәрлик яндырыб үстүндән атландылар. Галадыглары одда шәрр улдузларыны яндырыб атларыны башга чөлә сүрдүләр.

Шапурун икинчи дәфә Хосровун шәклини көстәрмәси

Сәһәр тездән көйләрин күл рәнкли аты чапараг налындан юдлу гыгылчымлар сачды. Сирр хезинәләринин гапылары ачылды. Бүтүн даг вә дәниз нура боянды.

Шапур бу чәмәнә дә һури кими көзәл гызлардан тез кәлди. Әввәлки шәкли енә дә чәкәрәк ағачдан асды. Бу вахт көзәлләр үрәк алычы бир еришлә чәмәнә кәлиб чыхдылар. Өз көзәлликләри илә бир күл кими чәмәни бәзәдиләр. Гызларын башында ай кими ағ ипәк арагчын вар иди. Онларын көзәллийи янында айын көзәллийи бир һеч иди, бәдәнләри ипәкдән даһа юмшаг иди.

Гызлар әввәлчә о гәдәр нәш'әли дейилдиләр. Кетдикчә гызышдылар. Бу көзәлләр оюна еничә башламышдылар ки, талә дә онларла ойнамаға башлады. Ширинин нәзәри бирдән о саф шәклә саташды. Гәлбинин гушу чырпынды, нитги кесилди. Шириндәки эшги алышдырмаг үчүн бу да кифайәт иди: сәрхош бир аз ятарса айылар, торпағы нәм олан бир күл бир гәтрә судан дириләр.

Ширин йолдашларыны янына чагырыб бу һалын сәбәбини сорушду. Өз-өзүнә инанмырды, көрдүйүнү бир хәял зәнн әдирди. Сәрв бойлу, гызларын биринә шәкли көстәрмәйи әмр әтди. Анчаг о ай үзлү гыз шәкли Ширинин янына кәтирмәйиб кизләтди. Лакин һейһат! Күнәши палчыгда кизләтмәк олармы? Гыз яхына кәлиб деди:

— Орда һеч бир шәкил йохдур. Бу, енә пәринин ишидир. Оуну бу чүр оюнлары чохдур.

Күл үзлү гызлар дәрһал шейләрини йыгышдырыб чәмәни тәрк әтдиләр.

Шапурун үчүнчү дәфә Хосровун шәклини көстәрмәси

Ахшам, кафтарламыш симүргә каинатын тәк ягутуну удуб гарнында кизләркән гызлар даһа көзәл бир чөлә кәлдиләр, рейһан чәмәниндә шәраб ичиб ятдылар.

Күндүз өз башыны кечәнин әтәйиндән галдырынча каинатын башына гызыл бир тач гоюлду. Тач саһибләри олан бу көзәл гызлар фирузә тәхт кими яшыл чәмәнлийи кәзәрәк шәраб һәсрәтиндә оланлара шәраб вердиләр. Сонра бир пәри кими Пәрисуз килсәсинә тәрәф учдулар. Бир күн йол кетдикдән сонра килсәйә чатдылар. Фирузә рәнкли көй гүбәси алтында саллана-саллана кәздиләр. Өз көзәлликләри илә көйүн ләтиф мәнзәрәсинә ени нәгшләр вурдулар.

Бура бағ дейил, санки көйдән ерә әнмиш бир чәннәтди. Арифләр гәлби кими яшыллығы, өвлад мәнәббәти кими мө'тәдил һавасы варды. Бәһишт күләйиндән даһа хош бир мән әсирди. Бу мәндән чәмәндәки күлләр инчийә, дәниздәки далағалар күлә дөнмүшдү. Үзәри лаләләрлә өртүлмүш дашлар бир атәшпәрәст мә'бәди кими гызарырды. Сәба ели чәмәнин гыврым сачыны дарайырды. Бүлбүлүн нәғмәси, гумринин хош сәси гырмызы күлләри мәфтун әтмишди. Гайғысыз гушлар һеч бир шейдән чәкинмәдән бир будагдан о бири будаға учурдулар. һәр күшәдә ики гуш баш-баша вериб нәғмә охуярдү. Бу нәғмәләрлә онлар санки күлү тәбрик әдиб «Нүш олсун! Нүш олсун!»—дейилдиләр.

Шапур бу чәмәнә кәләрәк енә дә әввәлки шәкли чәкди. Пәри вүчүдлү Ширин бу хош чәмәни көрүнчә кейф мәчлисидүзәлтди вә бир дәстә өзү кими пәриләрлә отуруб ичмәйә башлады. Енә мәнрибан көзү, гәлбинә тәсәлли олан һаман шәклә саташды. О бу сәһрә тәәччүб әтди вә артыг бунун чидди бир иш олдуғуна инанды, фикрә далараг оюну, нәш'әни унутду. Чашмыш үрәйинин әмринә итаәт әдәрәк шәклин янына кәлиб ону көтүрдү. Ширин бу шәклә бахынча өз эшгинин бу айнада әкс әтдийини көрдү, бүтүн варлығы илә бу шәклә бағландығыны аңлады. Һушу башындан учду. Данышаркән чашыр, ағзына кәләнә дейирди. Данышдығы сөзләри бир дә тәкрар әтмәйә кәлмәз!

Бир көрүн, милчәк овлаян һөрүмчәк, һума гушуну нечә тора салды! Бир көрүн, девләр мәскәни олан чешмәнин башында пәрини нечә дәли әтдиләр! Тәдбир илә ялһыз адамлары дейил, девләри дә овламаг олар.

Үзләри күл ярпағыны андыран гызлар сәдбәрк* күлү гәмжин һалда ерә йыхылмыш көрүнчә, артыг бу ишин бир пәри иши олмадығыны аңладылар, бунун гейри ади бир иш олдуғуна инандылар. Онлар әввәлки һәрәкәтләриндән пәши-

* Сәдбәрк—йүз яраг, чох яраг.

ман олага шәкли тәрифләмәйә башладылар. Ширинә дедиләр:

— Чанымыздан, башымыздан кечмәли олсаг да шәклин сиррини өйрәнәрик.

Ширин онларын бу сөзләринин сәммиллийинә инанараг, бу ишә чарә тапачагларына әмин олду. Ялварараг онлардан көмөк истәди. Йолдашын йолдаша көмәйи дәймәлидир. Йолдашын көмәйи олмадан һеч бир иш көрмәк олмас. Инсанын чох иши йолдашларынын көмәйи илә ашар. Бир иши бана чатдырмаг үчүн мүтләг йолдашын ярдымы лазымдыр. Ялныз аллаһ мисилсиз вә йолдашсыздыр.

Көзәл Ширин зәриф вә инчә гызлара деди:

— Бу шәкил мәним сәбр вә гәрарымы әлимдән алды. Артыг буну һеч кәсдән кизләмәк лазым дейил. Кәлин, бадәләримизи бу чанымыз гәдәр әзиз олан шәклин сағлыгына галдыраг!

Онлар енидән кейфә башладылар. Шәраб кәтирдиб ишрәт мәчлиси гурдулар. Мәчлисдә далбадал һичран гәзәлләри охунур, сагинин «Нуш олсун! Нуш олсун!» сәси эшидилди. Көзәл Ширин ачы шәрабы әлиндә тутаркән бүтүн дүня онун чәмалынын ширинлийиндән вә әлиндәки шәрабын ачылыгындан сәрхош олурду. Ширин һәр бадәни додагларына апараркән шәклә тәзим әдирди. Сәрхош олунча сәбри тамамилә түкәнди. Көзәл гызлардан бирини йол үстүнә көндәриб тапшырды:

— Йола чых! Көрдүйүн һәр кәсә диггәтлә бах. Бу өлкәдә нә ишлә мәшгул олдуғуна кәз етир. Шәкил барәсиндә соруш. Дедикләрини яхшы-яхшы өйрән.

Шәкил мәсәләсини өйрәнмәк үчүн онлар кизлиндә вә ашкарда чох чалышдылар. Лакин нәтичә вермәди. Шәклин сирри ачылырды. Кечирдийи изтираблар Ширинин вүчудуну сүстләшдирир вә зәифләшдирирди. О, бир илан кими гывырлыр, көзләриндән инчи кими яшлар ахыдырды.

Шапурун тапылмасы

Бирдән әфсунчу гуш көрүндү. О атәшпәрәстләр кими кейинмишди. Ширин узагдан Шапурун үзүндә таныштыг әламәтләри көрүб ону яхшы гаршылады. Шапур янында кағыз олмаса да, Ширинин хәялында өзү һаггында чох көзәл бир лөвһә яратды. Ширин о гоча атәшпәрәсти чағырмагы вә ондан шәкил барәсиндә сорушмагы гызлара ишарә этди.

— Бир сорушун көрәк, бәлкә о шәкилдәки адамын адыны, һарада яшадығыны, нә диндә олдуғуну билир?

Кәнизләр әтәкләри илә йолу сүпүрә-сүпүрә Шапурун янына кедәрәк шәкил әһвалатыны она нәгл әтдиләр. Ишдән хәбәрдар олмасына баһмаяраг Шапур өзүнү билмәмәзлийә гоюр вә додаг алты пычылдаяраг енә өз әфсунуна давам әдирди. О артыг овун аяғыны өз торуна дүшмүш көрүңчә тәләсмәйи вә сәбрлә иш көрмәйи гәрара алды. Шапур онлара:

— Бу сөз дешимәли олмаян бир дүррдүр. Ону сөйләмәк олмас. Демәк олса белә, һәр һалда аяг үстү сөйләнилмәз, — дейә чаваб верди.

Кәнизләр Ширинин янына йүйүрүб бу пак адамдан эшитдикләрини она хәбәр вердиләр. Ширин кәнизләрин сөзләрини эшидинчә ганы чошдү. Гызышараг аяға галхды вә тәләсик Шапурун янына кәлди.

Онун көзәл вүчуду күмүш бир даға бәнзәйирди. Еридикчә халхалы* даға сәс салырды. Онун боюна баханлар шумал бир сәрв ағачынын еридийини күман әдәрдиләр. Бойбухуну биллур һасара охшайырды. Сачлары вә башы тәзә баһар кими әтрафа мүшк гохусу сачырды. Сачларыны көмәнд кими һөрүб өз бойнуна атмышды. Киши үрәкли Ширин чәмалындаки нәгшләрин ширинлийи илә нәггашын ағзыны вә дилини бағламышды. Онун бир кукла кими фүсункар чәмалы, ону бир кукла кими ойнадан сәнәткарын өзүнү ойнадырды. Шапур бир маһир һиндли кими онун гәлбини оғурламышды. Буна көрә Ширин дә бир түрк кими ону соймаг истәйирди.** Ширин һиндли ахтаран түрк көчәриләри кими һиндлинин далынча гачдыгындан бүтүн түркләр онун көзәллийинин һиндлиси олмушду. О инчидән сыргасы олан гулағынын үстүндән пәрдәни көтүрәрәк инчи сәдәфини андыран гулағыны билик дәнизинә даяды, кениш биликли Шапурун сөһбәтинә гулаг асмаға башлады. Назлы бир бахышла ону сүздү, дузлу бир диллә онунла данышды. Абидләртә данышмаг гайда-гануну көзләйәрәк деди:

— Бир ан мәнимлә таныш ол! Яд адам кими узаг гачма, бир дәгигә мәнимлә отур.

* Кечимдә арвадларын топуғларына бағладылары биләрзик.

** Шәргдә чох яйылмыш бир образдыр. «Һинд оғрусу» тәбири сонрлар «һиндли» шәклиндә оғру мәнасында да ишләнир. «Һиндли» эйни заманда «гул» демәкдир. «Түрк» сөзү Низамидә бир нечә мәнада ишләнир. Алычы, зирәк, көзәл вә санрә. Бурада алычы, ахтарычы мәнасындадыр.

Һийлөкөр Шапур бу сөzlәри эшидинчә енә тәләсмәмәйи гәрарә алды. Ширинин нәркиси андыран хумар көзләри инчәлийә гиймәт вермәйи бачаран Шапурун бүтүн варлығыны сарсытды, һәр бир шейини әлиндән алды. Онун данышмаг үчүн бирчә дили галмышды. О, бу диллә гаршысындаки пәри үзлүнү тәрифләмәйә башлады.

Пәри әйләшди, Шапуру да әйләшдирди:

Пәри сорушду:

— Лүтфән, бизә сөйлә, кимсән, нәчисән? Сән мәним көзүмә таныш кәлирсән.

Тәчрүбәли киши Ширинин суалына белә чаваб верди:

— Мән дүнянын яхшы-яманыны көрмүш адамам. Аллаһ ерин вә көйүн һеч бир сиррини мәнән кизләтмәмишдир. Күн батандан тутмуш күн доғана гәдәр бүтүн өлкәләри кәзмишәм. Ялныз ер дейил айдан балығачан * һәр нә барәдә сорусаныз чаваб вермәйә һазырам.

Ширин Шапурун бөйүк чәсарәт саһиби олдуғуну көрүнчә:

— Бу шәкил барәсиндә нә сөйләйә биләрсән?— дейә сорушду.

Һийлөкөр Шапур гызын суалына белә чаваб верди:

— Сәнин көзәл чәмалын бәднәзәрән узаг олсун! Бу шәклин әһвалаты узундур. Бу шәкил барәсиндә мәним пәрдәмин далында бир чох сирр кизләнмишдир. Әкәр хәлвәт бир ерә чәкилә билсәк, билдикләримиз ачыб сәнә дейәрәм.

Ширин Шапурун бу сөzlәрини эшидинчә янындаки гызларә бурадан дағылмағы, Бөйүк Ай улдузлары кими бир-бириндән айрылмағы әмр этди.

Гызлар дағылыб кетдиләр. Данышмагда маһир олан Шапур мейданы бош көрүнчә сөз топуну мейдана атды:

— Бу көзәл шәкилдә тәсвир олунан кәнч едди өлкәнин күнәшидир. О, Искәндәр кими бөйүк чәләл саһиби, Дара кими маһир бир миничидир. Искәндәр вә Дарадан бир ядыкардыр. Көзәлликдә көй ону күнәш адландырыр. Ер үчүн Чәмшиддән галма бир тохумдур. О шаһлар шаһы Хосров Пәрвиздир. Инди ер үзүндә шаһлыг онун адындан гүввәт алыр.

Шапур бу чүр сөzlәрдән чох данышды. Бу тәрифләр руһу охшадығындан Ширинин чанына яйылырды. Шапур данышыр, о да бүтүн диггәтини топлаяраг онун ширин сөzlәрини динләйирди. Һәр бир нөгтәдә бир ан фикрә чумур, енә дә шәкилдәки кәнчин ени бир тәрифини эшитмәк истәйирди.

* Ерин балыг үстүндә дурмасы әгидәсинә ишарәдир.

Ширин Шапурдан эшитдийи сөzlәри фикриндә бәзәйирди. Изтираб ичәрсиндә иди. Һәр кәлмәни демәк истәркән дашдан лә'л чыхарырмыш кими чәтинлик чәкирди.

Шапур артыг ондан сирри кизләмәк истәмәйәрәк ачыг данышды.

— Әй пәри үзлү, сән нә үчүн үрәйинин сиррини ачыб демәк истәмирсән? Пәри кими сөзү пәрдәдә кизләдирсән? Ачылмамыш күл кими өз габығынын ичиндә күләрәк үзүнү кәстәрмирсән? Сөз шәкәр кими ачыг олмалыдыр. Дәрдинә дәрман ахтарырсанса дәрдини һакимдән кизләмә. Ач, даныш!

Зәнчир сачлы Ширин Шапурун бу сөzlәриндән инчийиб ачыгланды. Аһ, билсәниз ачыгланмаг она нә гәдәр ярашырды! Лакин мәнәббәт онун әтәйиндән бәрк-бәрк япышдығындан галхыб кедә билмирди. Бир бәһанә илә енә Шапуру данышдырмаг истәди. Бағы хәлвәт, мүсаһиби дәрәд әһли көрдүкдә үзәриндән ертүйү көтүрдү. Чәкинмәдән Шапурула янашы отурду, шәкәр кими ширин сөzlәр сәпән ағзындан мөһрү көтүрдү.

— Әй гоча,— деди,— сәни анд верирәм аллаһа, мәни өз һимәйәндә гору! Мән чох ағыр вәзийәтдәйәм. Үрәйим дә һерүкләрим кими пәришандыр. Бу шәклә ворулмушам. Бир сурәтпәрәст кими кечә-күндүз бу шәклә ситайыш әдирәм. Ярдым әлини мәнә узат. Бир күн мәним дә сәнә көмәйим дәйәр. Мән өз сиррим сәнин гулағына дедим, сән дә бир шей биләрсәнсә ачыб мәнә демәлисән.

Әфсунчу Шапур чара ахтараркән доғру данышмагда яхшы бир чарә тапмады. Бир биләрзик кими онун әлини өпдү, бир халхал кими аяғына дүшүб тә'зим этди. Йүз дәфә анд ичиб деди:

— Йолдашларынын ичәрсиндә бир шам кими парлаян көзәл гыз! Тач саһибләринин фәхри, тахта лайиг олан пәри! Сәнин пислийини истәйәннин күнү кечәдән гара олсун! Сәнин үрәйин ени чыхан айдан даһа артыг парласын. Сән мәнә һамилик әдиб аман вердин. Мән дә өз һамимин хатиринә һәгигәти ачыб сөйләйәчәйәм. Бу шәкли чәкән рәссам мән өзүмәм. Мәһарәтлә чәкдийим бу шәкил Хосровун шәклидир. Рәссамын чәкдийи һәр бир шәкил өз әслинә охшар, анчаг шәклин чаны олмаз. Мәнә шәкил чәкмәк сәнәтини өйрәтмишләр, чан исә башга ердә галмышдыр. Сән Хосровун шәклин көрмәклә она бу гәдәр ворулдун, бәс онун өзүнү көрсән нечә оларсан? Сән нурдан ярадылмыш бир аләм көрәчәксән. О, дүня көрмәмиш бир чавандыр, анчаг дүнянын көзүнүн

ишыгыдыр. Гүввәтли, икид, зирәк, бачарыглы бир огландыр. Чейран кими мөрибан, вәиши шир гәдәр гәзәблидир. Хәзан елинин ачылыгыны дадмамыш бир күлдүр. Кәнчлик будагы үзәринә гонмуш бир гәзә баһардыр. Һәлә күл чәмалынын дөврәсиндә шимшад көйәрмәмишдир. Онун сәрви андыран әндамы чичәкләнмәмиш бир сүсән гәдәр тәмиздир. Һәлә охунун ганадлары гара гушун бәдәвиндәдир, нейлуфәринин яргагы су дадыр. Һәлә күнәши булут архасына чәкилмәмишдир.* Онун нә күнәшдән вә нә дә булутлардан горхусу вардыр. О, өз әтирлә мейи илә бәиштин йүз галысыны бирдән ачар. Ики түкү илә айы ики парча әтмишдир. Сәфәрә чыхаркән Рүстәм** минән аты минәр. Ичмәйә отураркән Кейгубаддан*** сечилмәз. Хәзинә пайламаг үчүн әйләшәркән Гарунун**** адыны унутдуар. Данышанда мәрчандан инчи чыхарар. Гылынч вуранда асланы чаныны алар.

Гүтүбә охшян үзәнкиләри һәрәкәтә кәлинчә, күлөк онун атынын аягындан галхан тозлара белә чата билмәз. Нәслини сорушсан—көз дәймәсин—Чәмшидә чатар. Нәчәбәтини сорушсан—аллаһа шүкүр—күнәш кими саф вә тәмиздир. Онун гошуну дүния сыгмыр, едди көйдән һүндүр байрагы вардыр. О, гызыл бағышламаға башласа бу гызыллары дашымаг үчүн бир ағачлыг йолу узанан идәвә гатары лазымдыр. Мүһарибә вахты кәлдикдә вай она гаршы дуран дүшмәнин һалына! Әлини полад хәнчәрә атдымы, полад зирәһ белә габагында даяна билмәз. Гылынч ойнатмаг заманы чатдыгда икидләр өз гылынчыны гынындан чыхартмаз. Йол кедәркән аягынын зәрбәсиндән ерин көксү яраланыр. Гачаркән фәләйин чархынын сүрәтиндән ити гачыр. Фәләк өзү онун мейданына чыха билмәз, чүнки онун гылынчынын анында фәләйин гылынчы күтдүр. Гылынч ойнатмагда көйләр гылынчы белә онунла ярыша билмәз. Онун көзәллийн бир байрам мәчлисинин ярашыгыдыр. Онун әсл көзәллийи һүнәрдир. Чәмалы, мисилсиз һүнәрләринә бир әләвәдир. Гәлби һәмишә хошбәхтликлә гаршылашыр, хошбәхтлик олан ердә исә һәмишә мүнәфғәгийәт әлдә әдиләр. Өз варлыгы илә дүняны бәзәйән, бу чүр чәмал вә чәләл саһиб олан бир кәнч кечә күндүз сәнин эшгинлә алышыб яныр. О бир кечә сәнин хә-

* Бүтүн бу образлар Хосровун чаванлыгыны, үзүнә түк чыхмадыгыны вәфәдә әдир.

** Рүстәм—әфсанәви пәһләван, «Шаһнамә» гәһрәманларындандыр.

*** Кейгубад—Иранын мифик падшаһларындандыр.

**** Гарун—әфсанәви дөвләтли вә хәсис образы.

ялыны юхуда көрмүшдүр. О кечәдән онун ағлы вә һушу башындан учмушдур. О вахтдан бәри о нә шәраб ичир, нә дә бир кәслә бадә галдырыр. Нә кечә ятыр, нә дә күндүз сакит ола билир. Шириндән башга һеч бир кәс көнлүндән кечмир. Дуныда һеч бир кәсин бу чүр ачы кузараны олмасын! О, бу иши дүзәлтмәк үчүн мәни сәнин янына әлчи көндәрмишдир. Яхшы, яман, нә вардыса һамысыны ачыб сәнә дедим. Инди ихтияр сәниндир...

Шаһур мұхтәлиф васитәләрлә Хосрову тәриф әтди. Билдийи сөзләрин һамысыны деди. Бу ширин диллинин сөзләри Ширини бөйүк һәйәчана салды. О, бу чандан хош олан сөзләри бир шәраб кими ичди. Аяг үстә даяна билмәди. Аз гәлә йүз дәфә ерә йыкылачагды. Өзүнү күчлә сахлая билди. Бир гәдәр бу вәзийәттә галды, бир аз сакитләшәндән сонра деди:

— Әй ағыллы киши, бу ишә бәс сән нә тәдбир төкә биләрсән?

Шаһур чаваб верди:

— Әй көзәликдә күнәши гысандыран пәри! Үрәйин һәмишә сыхынтысыз, өмрүн узун олсун! Бу сирри һеч бир кәсә ачма. Сабаһ, өз ювунун даһынча уч! Бир киши кими Шәбдизә миниб ова кет вә орадан гач! Һеч кәсин әли сәнин әтәйиндән япыша билмәз, һеч бир гара ат Шәбдизә чатмаз. Сән бир сәйярә кими! Йолу мил-мил гәт әт! Мән дә бачарсам өзүмү сәнә етирәрәм.

Шаһур Хосровдан алдыгы үзүйү Ширинә вериб деди:

— Ал бу үзүйү, юбанма! Йолда кәнч шаһна раст кәлсән бу һилал гашлы үзүйү она көстәр. Көрсән таныярсан, атынын һаллары гызылдандыр, палтарлары башдан-аяға гәдәр ләл-лә бәзәнмишдир. Онун тачы лә'л, дону лә'л, кәмәри лә'лдир. Үзү дә лә'л гәдәр көзәлдир. Сән лә'л ичиндә бир лә'л көрәчкәсән. Әкәр гаршына чыхмаса Мәдайнини* йолуну соруш. Шаһын гәсринин һарада олдуғуну өйрән. Мәдайнини йолуну тапынча, сән орада хәзинәләри бир-бири үзәринә төкүлмүш көрәрсән. Шаһын Фәрхар** кими көзәл бир гәсри вар, о гәсрдә бир чох кәнизләр сахланыр. Бир баш шаһын мүшк илә долу олан гәсринә кет, шаһын үзүйүнү кәнизләрә көстәр. О багда азад бир сәрв кими яша, ени дәймиш мейвә будағы кими шән көрүн. Шаһын чәмалына тамаша әт. Бу вахт нә гәдәр хошбәхт олдуғуну өзүн көрә биләрсән. Мән сәнин янында,

* Мәдайн—Сасаниләр һөкүмәтинин пайтахты.

** Фәрхар—көзәллийн илә мәшһур бир шәһәр.

там янында көлкөйө охшайырам, одур ки, меним бу мәсләһәт-ләримә әһтияч йохдур.

Шапур бу сөzlәри дейиб сусдугда онун чадусу ай үзлү гызга, һийләси исә о һурийә тә'сир этди. Гәлби вә чаны үмид-лә долу бир һалда галһараг орадан кетди. О ай күнәш кими төк галды. Көзәл гызлар Ширини төк көрүнчә онун янына йүйүрдүләр. Дағылмыш Бөйүк Айы улдузларыны Үлкәрә дөндәрдиләр. Ай үзлү Ширин улдуз кими көзәл гызлара әмр этди:

— Бу кечә төләсик бурадан көчүб кетмәлийик. Гой дағ көвдәли әрәб атларымызын наллари бу дағы бир көвһәр мә'дәни кими газсын.

Ай үзлү, күнәш еришли гызлар кечавәни көтүрдүләр. Бүтүн йолу сөһбәт эдә-эдә вәгәнә чатдылар. Йолун йорғунлу-ғуну чыхармаг үчүн бир аз динчәлдиләр. Лакин Ширин дин-чәлә билмәди. Онун гәлби һаман багда бағланыб галмышды.

Бир дөфә кечәнин түстүсү дүнианы бүрүйүркән, онлар дү-нянын көзүнү юхуя вердиләр. Күнәши яшыл өрпәклә бағла-дылар. Күлү сөһүд будағлары арасына гойдулар. Ширин Мәһинбануя деди:

— Эй чаһанкир! Мән сабаһ ова кетмәк истәйирәм. Буюр бирчә күнлүйә Шәбдизи мәнә версинләр, миниб чөлләри кә-зим. Ахшам гайыдыб енә гуллуғунда һазыр оларам.

Мәһинбану она чаваб верди:

— Бир ат нәдир, йүз мәмләкәт истәсән енә сәндән әсиркә-мәрәм. Аты верәрәм, анчаг бирчә шәртлә: бу гара Шәбдиз чох ити еришли вә гызғындыр. Кишнәмәси бир көй курулту-су, сүр'әти бир түнд күләкдир. Горхурам, аты минәркән түнд вә ейин сүрмәклә ону су алтындаки од кими алышдырарсан. Йох, мүтлөг минмәк истәйирсәнсә, мин, кечә парлаг айдаи көзәл олмадығы кими, Шәбдиз дә сәндән артыг дейилдир. Башына пәһләван чилову вур, өзүнә өйрәт!

Мәһинбанунун бу сөzlәрини эшидинчә Ширинин үзү күл ярпағы кими ачылды. О Мәһинбанунун гаршысында тә'зим эт-ди, хидмәт көстәрди вә кечәни чох раһат ятды.

Ширинин Мәһинбанунун янындан Мәдаинә гачмасы

Сәһәр вахты Чин хәзинәдары көвһәр сандығынын ағына бир гызыл гыфыл вураркән,* Чин нәгши гәдәр зәриф олан о

* Иә'ни күнәш доғаркән.

көзәл гыз әвдән байыра чыхды. Гачмаг барәсиндә дүшүндү. Чин көзәлләрини андыран бир дәстә гыз кәлиб сәрв кими онун гуллуғунда һазыр даянды. Ширин бу мөһрибан гызларың үзүнү көрдүкдә:

— Сиз аллах,—деди,—кәлин бирликдә чөлә кәзмәйә чыхаг. Бәлкә торума бир гуш дүшдү.

Көзәлләр башларындан чутгуларыны ачдылар. Палтарла-рыны дәйишиб киши кими кейиндиләр. Әйинләриндәки ипәк палтарлары чыхарыб дон кейдиләр. Башларына папаг гойду-лар. Палтарларыны дәйишдикдән сонра бу бакир гызларын һәр бири көзәл бир оғлана охшады. Гайда белә иди: гызлар вә гадынлар чөлә кедәркән һәмишә оғлан палтары кейинәр-диләр.

Гызлар Ширинин әтрафына топлашыб ону арая алдылар. Ширин ата минән кими онлар да атландылар. Гәсрин һәйәтин-дән чөлә чыхыб атларыны сүрдүләр. Онлар дирилик чешмәсин-дән гайыдан Хызыр гәдәр тывраг идиләр. Йорға еришли ат-ларыны чапараг бир нечә чөл өтүб кечдиләр. Гәлби мәфтун эдән бу һури дәстәси нәһайәт бәһишт кими шән вә хош бир чөлә чатды. Чөл яшыллыг чәһәтиндән бир чейран сейранкаһы иди. һәр тәрәфдә мүшк әтри сачан хош бир һава дуялурду. Онлар бурада да даянмайыб енә атларыны бир гуш кими сә-йиртдиләр.

Гошунлара галиб кәлән көзәл Ширин Шәбдизи чох мә-һәрәтлә сүрүрдү. Шәбдиз бүтүн атлардан ити кедирди .О, чапышмагда гызышмыш атларын һамысыны керидә гойду. Ширинин йолдашлары ондан айры дүшдүләр. Онлар белә кү-ман этдиләр ки, ат Ширини көтүрүб гачмышдыр. Анчаг Ши-ринин өзүнүн гачдығы һеч кәсин ағына кәлмәди. Бир көл-кә кими онун архасынча чапдылар. Лакин нәнки онун көл-кәсинә, һәтта тозуна да чата билмәдиләр. Кечәйә гәдәр чох ахтардылар. Нәһайәт мә'юс һалда керийә гайытдылар.

Гызлар чох йорғун идиләр. Падшаһларыны итирдикләрин-дән үрәкләри кәдәр вә гүссә илә долу иди. Онлар ахшам Мәһинбанунун һүзуруна чатдылар. Бу улдузлар падшаһын һүзуруна айсыз кәлмишдиләр. Ай үзлү Ширин онларын яны-да дейилди. Гызлар Мәһинбанунун тахтынын габағында дая-нараг көзләрини ерә тикдиләр. Чох яныглы бир дилдә Ши-ринин итмәсини нәгл этдиләр.

— Фәләк бизим башымыза оюн ачды. Талә ону бизим әлимиздән алды,—дедиләр.

Бу сөzlәри эшидәркән Мәһинбанунун көһнә дәрдләри тәзәләнди. О кәдәрли һалда тахтындан ерә дүшдү, башына торпаг совурду, үзүнү торпаға сүртдү. Көзүндән туфан сели ачылды, гәминдән башыны гучаглады. Ширинин ады дилдндән дүшмүрдү, аглайыр, гардашынын өлүмүнү дә хатыр-лаяраг һәр икисинә яс сахлайырды. Көз яшларыны ахыдыб дейрди:

— Эй назенин ай! Бәднәзәр сәни бирдән-бирә мәним әлимдән алды. Сән бир күл идин, залым күләк сәни өз колундан гопарды. Билмирәм сәни һансы тиканын үстүнә салды. Нечә олду ки, ядлары биздән даһа чох севдин, бизи тәрк этдин? Бир аһу кими чейранлардан дойдун. Һансы асланын пәңчәсинә кечдин? Сән бир ай идин өз улдузларындан айры дүшдүн. Күнәш кими тәк нийә кәзирсән? Сән бир сәрв идин, чаным сәнә чәмән. Бәс мәним сәрвим һарда галды? Сәнин һәр будағында чанымын бир дамары вардыр. Сәнин ай үзүн инди кимә ишыг салыр? Сәни итирәркән ағлымы да итирдим. Мән сәнсиз бир дә өзүмә кәлә биләрәмми?

О, бүтүн кечәни сәһәрә кими нөвһә дейиб ағлады. Бу яныгылы сөzlәрлә гәм үзәринә гәм, дәрд үзәринә дәрд артырды.

Күнәш Бижәнин* гујосундан байыра чыхараг өз нури илә дүняны ишыгландырды. Мәһинбанунун бүтүн гошуну хидмәтиндә баш әйиб әмринә һазыр даянды. Она дедиләр:

— Әкәр буюрсаныз лап тездән атларымызы бир ох сүрәтилә Ширинин даһынча сүрәрик.

Лакин Мәһинбану сәфәрә разылыг вермәди. Нә өзүнүн кетмәйә һәвәси олду, нә дә башгасыны көндәрди. О башына белә бир бәлә кәләчәйини юхуда көрмүшдү. Куя тәрланы әлиндән учмушду, о тәрланын итмәсинә тәәссүф эдән кими, тәрлан енә гайыдыб онун әлиә гонмушду. О адамларә деди:

— Биз инди бир тәрлан олуб учсаг да, һеч бир сујон гырағында Шәбдизин аягларынын из вә тозуну көрә билмәйәчәйик. Биз көйләрин сиррини билсәк дә ону тапа билмәйәчәйик. Учуб әлдән чыхмыш гушун ардынча кетмәк ярамаз. Тордан гачмыш ову говмазлар. Учан көйәрчинин даһынча агламаг фәйда вермәз. Һалал мал олса енә өз ювасына гайыдар. Мән онун Бүрагынын** налынын тығылчымыны

* Бижән «Шаһнамә» гәһрәмандарындандыр. О, көзәл Манижи севдйинә көрә бир чәза оларәг гујә салынмышды.

** Бүраг—мифик бир атдыр.

көрәнә гәдәр сәбр эдәчәйәм. Итмиш хәзинәдән хәбәр тутунча енә дә севинч мәнә эш олачаг. О гиймәтли дашы хәзинәйә гайтарачагам. Тәшәккүр әләмәти оларәг гаш-даш пай-лаячагам.

Гошун Мәһинбанунун бу чавабыны һәр шейдән үстүн тутараг она итаәт этди.

О тәрәфдә исә Ширин Шәбдизин үстүндә дүняны әлдән салараг өзүнү Пәрвизә етирмәйә чан атырды. О сәйярә кими тәләсир, кечә-күндүз даянмадан йол кедирди. Оғлан кими кейинмишди; бир көндән о бири көндә, бир өрүшдән о бири өрүшә кечирди. Дүшмәнләрдән әһтият этдйи үчүн һәмишә йолдан кәнара чыхыр, атыны чөлләр вә дағларла чапырды. Онун аты күләк кими дағлардан ашыр, даг кими күләйи архада гојурду.

Сәнә бир әфсанәнин сиррини ачыб демәк истәйирәм: бир дәфә бир гадын чадукәрлик фикринә дүшәрәк бир дараг вә бир күзкү әфсунлайыб йола атды. Фәләк бунлары тапды, дарагдан мешә, күзкүдән исә даг әмәлә кәлди. Дарагы вә айнаны атан гадын исә даг вә мешә кими бәрк олду.*

Ширин йол кетмәкдән чох инчимишди. О, бир нечә даг вә мешә кечиб тоза, торпаға булашмышды. Үзү саралыб-солмуш, инчә тәбиәти бәркимишди. Үрәкләрә нур сачан бу гыз он дәрд кечәлик ай кими он дәрд күн сораглашараг йол кетди. Һеч бир мәзилдә атыны сахламыр, соруша-соруша ирәлийә сүрүрдү. Онун йорға аты күләкдән ити кедирди. Бу атын сүрәтини көрәркә ер өз дөврәсинә доланан көйүн сүрәтини унудурду.

Ширинин чешмәдә чиммәси

Сүбһүн ағ нәфәси әтрафа яйыларкән гаранлыг үмидсиз-лийә гапылараг арадан галхды. Дүнянын башына һәрләнән көй үзүндәки минләрлә нәркисләр солараг ерләрини сары күлә вердиләр.

Ширин әзийәтә гатлашыб атыны бәрк чапырды. Беһишт кими бир чәмәнлийә чатды. Бурада дирилик сујо гәдәр саф бир чешмә вар иди. Дирилик сујо бу чешмәнин сафлығы гаршысында утаныб зүлмәтдә кизләнмишди. Ширин йолун әзийәтиндән йорулмуш вә башдан аяға гәдәр тоз-торпаға батмышды. Бир мүддәт чешмәнин әтрафында фырланды. Һәр тәрәфә көз кәздириб он ағачлыгдә белә бир инсан изи ол-

* Бу әфсанини белә изаһ әтмәк олар: гадын ишләрини бурачыб киши ишләри көрән гадын гадынлығыны итириб киши кими габа олар.

мадыгына инанды. Төлөсик ерә дүшәрәк атыны бир тәрәф-дә бағлады. Ити бахышлары илә этрафы сүзүб хатирчәм олду.

Нур чешмәси Ширин, чешмәйә яхынлашды. Онын көзәллийи гаршысында көйүн көзләри гамашды. Сүһейл улдузу гәдәр көзәл олан Ширин юндан тохунмуш, шәкәр кими ағ палтарыны союнду. Ши'ра улдузу* исә онун ағ әндамынын көзәллийини көрәркән бу көзәллийин һейраны олуб фәряд этди. Ширин белинә бир көй ипәк бағлайыб суя кирди. Дүня ону көрәркән әһтирас алову илә алышыб янды. Көйү әндамынын Үлкәри этрафына долады, нейлуфәри нәсринә говуш-дурду.

Кечә сүрмеи бир һасар кими онун этрафында йүксәлир, ай мави көйдән бойланараг онун көзәллийинә тамаша әдирди. Ширинин суя кирмиш күмүш бәдәни синчаб үзәринә дүшмүш бир гагуму андырды. Күлүн чешмәдә ююнмасы, йох, янылдым, күлүн чешмәдә битмәси чох көзәлдир. Ширин дә белә бир күл иди. О сачлары илә суда тор гурмушду. Бу тора балыг әвәзинә ай дүшмүшдү. Мүшк сачлары кафур кими ағ әндамыны бәзәмишди. Онун ағ бәдәни гаршысында бүтүн дүня диз чөкмүшдү. Ширин бабағы көрмәйи ба-чардығындан янына бир гонаг кәләчәйини дуймушду. О, саф бир шәкәр гәдәр ширинди, чимдийи чешмәнин суюндан бу гонаг үчүн күл шәрбәти һазырлайырды.

Хосровун Ширини чешмәдә көрмәси

Фарс китабларыны охуян гоча, фарс падшаһлары һаггында белә һағыл этди:

— Хосров, о азад сәрви ахтармаг үчүн Әрмәнистана адам көндәрәндән сонра, кечә-күндүз севкилисинин йолуну көзләйир, онунла көрүшмәйә төләсирди. Ай вә күнәш өз вахтында чыхдығы кими, о да ахшам вә сәһәр атасынын янына кәлиб гуллуғунда һазыр даянырды. Онун тачы падшаһлыг тахтынын бәзәйи оlanda шаһ ону севинчлә өз башынын тачы адландырды.

Хосров шаһын көзүндә чох әзиз иди. Лакин бир аздан сонра бу мөһрибанлыға көз дәйди. Ган ичән, гылынч ойнадан дүшмән күмүш пул кәсдириб үстүнә Хосров Пәрвиз мөһрү вурду. Пулу бүтүн шәһәрләрә көндәрди. Бу иш Иран падшаһыны чошдурду. О, гылынчын күчүндән вә сиккәдән горхду. Гоча гурд кәнч асланын гаршысында титрәди. Пад-

* Ши'ра улдузу—Процион вә Сириус адлы ики улдуз.

шаһ шаһмат оюнунда Хосровун бирдән-бирә галиб кәлдийини күман этди. О, бир нечә мөһарәтли оюн ойнамаг вә кәнч падшаһын йолуну кәсмәк истәди. Тәдбир төкүб бир оюн ойнамаг фикринә дүшдү. Лакин талеин оюнундан хәбәрсиз иди. Тале Хосровун тәрәфиндә иди. Онун йолуну кәсмәк олмазды. Тәзә чыхан айын үзү һеч вахт тутулмаз, үрәйи һәгигәтлә долу оланлар дүня галиб кәләрләр. Дүня онлара галиб кәлә билмәз.

Бүзүркүмүд бу ишдән хәбәр тутараг кәнч шаһы кизлинчә ахтарыб тапды вә она деди:

— Бәхт улдузун батмаг үзрәдир. Шаһ сәнә чәза вермәк истәйир. Һәлә чәзаланмамашкән, бир нечә күн әввәл сарайдан чых, кет. Тез башыны көтүр гач. Бәлкә бу од түстүсүз өтүшә, улдузун енә хошбәхтлигә доғру дөнә.

Хосров зәманәнин гарышдығыны вә талеинин ону мөһв әтмәйә бәһанә ахтардығыны көрәрәк һәрәмханая мүшк сачды, көзәлләрин янына кетди, ай үзлү гадынлара белә бир вәсийәт этди:

— Мән ики һәфтәлийә бу үрәк сыхан гәсрдән узаглашырам, ова кедирәм. Сиз кейфинизи позмайын, өз ериниздә галын. Үзүңүз һәмишә кәдәрдән узаг вә шән олсун! Бу баға, гарға ганадлары* үзәриндә товуз кими отурмуш бир гыз, бир нар мәмәли көзәл кәлсә ону яхшы гаршылайын, о бир әзиз гонагдыр. Сиз айнасынызса о күнәшдир. Онун үрәйинин сыхылмасына йол вермәйин. Гой о бурада ойнайыб шад олсун. О, яшыл сарайда дарыхараг Хызыр кими чөлә кетмәк истәсә, сиз дә онунла кедин, о бәһишт үзлү көзәл һараны арзу әтсә орада онун үчүн бир гәср тикдириң.

Белә бир һадисә баш верчәйи элә бил Хосровун үрәйинә даммышды. Бу сөзләри дейәрәк байыра чыхды, Сүлейман кими өзү илә бир нечә пәри көтүрүб, күләк сүрәтилә орадән учуб кетди.

Миндийи ат бир дағ вугары илә чапыр, кетдикчә гызышырды. Аяғынын һаллары дағы-дашы дешир, Әрмәнистан тәрәфиндәки торпаглары юмшалдырды.

Хосров падшаһдан горхурду. Буна көрә дә үрәйи дәрлә долу иди. Ики күнлүк йолу бир күнә чапды. Тәсадүфән онун йолу Ширинин чимдийи чешмәнин янындан дүшдү, чешмәйә чатаркән аты тамамилә йорулду. Хосров гуламларына бурда даянмаг вә атлары едирмәк әмрини верди. Өзү исә

* Гарға ганадлары—гара Шәбдиз.

гуламлардан айрылараг тэк башына чэмэни сейрэ чыхды. О фирузэ рэнгли күлшэнин этрафына фырланды, чичэклярин этрафында парлаг бир су көрдү. Суюн кэнарында товуз ярашыгылы бир гара гуш багланмыш, көвсэрин гырагында көзэл бир гырговул эйлэшмишди. Ат чэмэндэ отлайырды, Хосров бу сакит алэми бир аз сейр этдикдэн сонра өз-өзүнэ деди:

«Аһ, бу бүт гэдэр көзэл гыз мэним севкилим, бу ат да мэним атым олсайды, нэ яхшы оларды!».

О бу сөзлэри дейэрэк бу гара атын вэ ай үзлү гызын бир күн онун сарайына кэлэчэклерини билмирди. Чох вахт севкилилэр бизим гапымыза кэлирлэр, бизим исэ башымыз юхулу, көзлэримиз пэрдэли олур, онлары көрмүрүк. Чох вахт хошбэхтлик адамын габагына чыхыр. Адам исэ бу хошбэхтлийн көрмүр вэ элиндэн гачырыр.

Хосров адэти үзрэ һэр тэрэфи сейр этди вэ бирдэн көзү ай үзлү бир көзэлэ саташды. О бир аз гыза бахды, сонра исэ бу тамашанын төһлүкэли олдуғуну анлады. Бахдыгча һэйчаны артырды. Ай кими бэзэкли бир кэлинлэ үз-үзэ кэлмишди. Бу ай, Үлкэр улдузу илэ эһатэ олунмалы иди. Бу гызын үзүнэ ай демэк олмазды, о чивэдэн доғмуш Нэхшэб айы* кими һэр шейи экс эдэн бир күзкү иди.

Ширин мави суюн ичиндэ бир күн кими отурмушду. Көбэйнэ гэдэр мави ипэйэ бүрүнмүшдү. Онун күл эндамындан чешмэ бир бадам чичэйинэ дөнмүшдү, өзү исэ бу чичэк ичэрисиндэки бадам ичи иди. Саф суда чичэйин нечэ парладығыны көрмүсөн. Ширин дэ су ичиндэ белэ бир чичэк кими парлайырды. Сачларыны дарайыб үзүнэ төкдүкчэ санки күл үзэринэ бөнэфшэ сәпилирди. Лакин сачлары она гулаг асмырды, дарадыгча һэр тел, дибиндэ бир илан вармыш кими енэ гыврылырды. Теллэр санки дарағын гулагына белэ тычылдайырды: «Сән гулсан, биз сәнин ағаныг». Ширини тиймэтли кимя дашлары илэ долу бир хэзинэйэ бэнзэтмэк олса, онун һэр һөрүйү бу хэзинэ үзэриндэ гыврылан бир илан иди. Неч бир эфсунчунун эли бу иланлара тохунмамышды. Чүнки бу иланлар бүтүн эфсунчулары өлдүрүрдү. Бағбанын элиндэн бағын ачары ерэ дүшмүш, нар мэмэлэр бағын гапысындан байыра чыхмышды. Бу ширин нарлары көрөнин үрэйи һэсрэтиндэн нар кими чатляар. Ишэ бах ки,

* Нэхшэб айы—(Мүгәнне айы) Мүгәнне тэрэфиндэн гайрылмыш бир ай. Мүгәнне VIII эсрдэ орта Асияда көндли үяянынын башчысыдыр, гүввәсини халга инандырмаг үчүн узагдан ишыг верөн бөйүк бир ай гайырымышды.

айын чимдйи бу чешмэ күнэшин йолуну аздырмышды. Ширин овчу илэ башына су төкэркән санки фөлэк айын үзэринэ мирвары сәпирди. Онун бэдэни гарлы бир дағ кими парпар парлайырды. Һэсрэдэн шаһын ағзы суланырды. Бу үрэйи чэзб эдэн биллур, падшаһын үрэйини аловландырырды, о бир күнэш кими алышыб янды. Хосровун көзлэриндэн булутдан төкүлән кими яғыш яғмаға башлады. Чүнки һәминшэ ай Дэрри бүрчүнэ кириркән яғыш яғар. Ясәмән эндамлы Ширин падшаһын тамаша этмәсиндэн хэбэрсиз иди. Чүнки онун сүнбүл сачлары нэркис көзлэринин үстүнү өртмүшдү. Ай мүшк кими гара булутун алтындан чыхынча Ширини көзү шаһлар шаһына саташды. О, кэклик үзэринэ гонмуш бир һума гушу көрдү*. Санки гайын ағачы үзэриндэ бир сэрв битмишди.

Ширин падшаһын нэзэрлэриндэн утанараг суда титрэйән бир ай кими эсирди. О гэнд чешмәси кизләнмэк үчүн һеч бир шей тапмадығындан кечэ кими гара сачларыны айын үзүнэ дағытды. Кечэни ишыгландыран айын үзэринэ энбэр сәпди. Күнүн күнорта чағы күндүзүн үзүнү кечэ илэ өртдү. Күмүш үзэринэ вурулан гара нэгшлэр көзэл көрүндү-йүндөн о да күмүш кими бэдэнинин үзэринэ гара чэкди. Хосровун гэлби бу парлаг айын гаршысында давам кәтир-мэйэрэк, чивэйэ гарышан гызыл кими, бу айдынлыға гарышды. Овчу аслан чэмәнлэр маралынын ондан горхуб телашэ дүшдүйүнү көрүнчэ өз ачиз овуну тутмаг истәмәди. Аслан мөғлүб эдилмиш ову һеч вахт говмаз.

Ағылын һөкмүнэ гулаг асыб сәбр этди, гызмыш үрэйинин олуну сөндүрдү. Аличәнәблыгы эһтирасына галиб кәлди. Үзүнү чевириб башга тэрэфлэри сейр этмэйэ башлады. Анчаг үрэйини тохум кими чешмәнин кэнарына сәпмишди. Чешмэдэн башга бүтүн ерлэр она яд көрүнүрдү.

Бирчэ бу ики күлэ бахын, онларын ики чешмэдэн алдыглары тикан олду. Икиси дэ сусуз иди, анчаг онлар судан хейир дейил, эзиййэт көрүрдүлэр. Көзэллик чешмәси биринчи күн Хосровун йолуну кәсди. Ширин исэ о бири чешмәнин уғрунда мөһәббәт гуюсуна дүшдү. Чешмэ башына кәләнлэр йүклэрини ерэ гоюб йолда гурумүш чөрөклэрини суда исладарлар, бунлар исэ чешмэдэн мөһәббәт йүкү, гәм-гүссэ йүкү тутдулар. Чешмэ онларын юмшаг һяятыны бәр-китди.

* Һума—эфсанэви бир гушдур. Кэклик үзэринэ гонмуш һума ат үстүндәки Хосрова ишарәдир.

Дүнядаки чешмэлэр һәмишә су һәсрәти илә яхынлашанларын аяғыны палчыга батырар. Дүня күнәши дә белә бир ган чешмәсидир. О да фәләйин дөврәсинә фырландыгча гәлб-ләрә раһатлыг дейил, эзиййәт верир.

Падшаһ Ширинин белә чылпаг судан чыха билмәйәчәйини дүшүнәрәк нәзәрләрини онун ай вүчүдундан кәнара чевирди. Пәри үзлү гыз бир пәри кими дәрһал судан чыхды. Палтарларыны кейиниб Шәбдизин үстүнә атылды. Йол кетдикчә өз-өзүнә дүшүнүрдү: «Бир чарх кими башыма фырланан бу кәнч ким ола биләр? Үрәйимә саһиб олан бу адам севкилим дейилсә, тәәччүблүдүр. Бәс о үрәйими нечә элино ала билди? Мәнә демишдиләр ки, Хосров башдан-аяга гәдәр лә'лә тутулмуш палтар кейир. Көрдүйүм адам севкилим Хосровдурса бәс бу нишанлар нә үчүн онда йохдур?».

Ширин анчаг бир мәсәләни билмирди ки, шаһлар йола чыханда дүшмәнләрин горхусундан өз палтарларыны дәйишдириб башга чүр кейинәрләр. Чошгун бир эһтирас ону даяндырырды:

«Галх, өз күлүнү бу шәкәрә гарышдыр. Орда көрдүйүн шәкилдисә, бурда көрдүйүн көзәл бир чандыр. Орда сән бир көзәлини хәбәриши эшитмишдин, бурда көзәлини өзүнү көрүрсән». О енә өз-өзүнә дейирди: «Кәл бу йолдан дән, ики мәрһаб өнүндә бирдән намаз гылмаг яхшы иш дейил. Бир гәдәһи ики сағлыга галдырмаг олмаз. Ики ағая бирдән гул олмаг ярамаз. Бу кәнч оғлан ахтардығым көзәл падишаһ олсайды белә, бурда, йол үстүндә ондан ким олмасыны сорушмаг яхшы дүшмәзди. Онун мәни пәрдә ичиндә көрмәси даһа яхшыдыр. Пәрдәсизләрә тоз гонар, һәлә бу иш бир сирр кими пәрдә алтында кизләниркән, мән бирдән пәрдәнин алтындан чыха биләрдимми?».

Ширин миндийи гара гушу, йә'ни Шәбдизи сүр'әтлә чапмага башлады. Ат санки ганадланыб учур, аягларындаки налларын күчүнү ерин алтындаки өкүзә вә балыга һисс этдирирди. Ат, сәба елиндән ейин гачыр, көйә сычрайырды. Гачмагда пәри дә онунла аяглаша билмәзди. Девин ити нәзәрләри белә онун сүр'әтинә чагмазды.

Хосров бир ан сонра башыны чевириб бахаркән чәмәндә өзүндән башга кимсәни көрмәди, атыны һәр тәрәфә сүрүб севкилисини ахтарды. Үрәйинин сакиглийини оғурлайыб апаран о көзәл гыз һеч бир ердә йох иди. Чешмә башында бир гәдәр отуруб дүшүнчәйә далды. Сонра исә итирдийи көвһәрин изини ахтарды. Чан алан гызын бу тезликдә учуб ара-

дан чыхмасына тәәччүб этди. Бә'зән диггәтлә ағачлара бахырды. Санки гыз гуш олуб ағача гонмушду. Бә'зән көзләрини чешмәнин сую илә ююр, айы, балыг кими суда ахтарырды. Бә'зән көзүнү юмараг көз яшынын габағыны сахлайырды. Бә'зән су үзәриндәки көрпүнү гырырды, сәбри түкәнирди. Чешмәйә чох бахмагдан көзләри гаралды. Балыг чешмәйә дүшән кими о да суюн ичәрисинә юварланды. Яныгылы-яныгылы фәряд эдир, ачы-ачы сызылдайырды. Фәләк өзү Хосровун бу шиддәтли фәрядына дөзә билмәйиб ону ичтит-мөкдән пәшиман олду.

Хосров бағы сейр эдир, ай үзлү Ширини вә Шәбдизи ахтарырды. Бир көзү илә гарга кими гара аты, бир көзү илә дә тәрлан кими гызы кәзирди. Чүнки гарга онун тәрланыны апармышды. Йүнкүл ганадлы гарга онун севкилисини кетүрүб гачмыш, онун күнүнү гарга, ганадындан да гара этмишди. Онун ағ тәрланы гара гарғая дөнмүшдү.* Мүшк сөйүдү дөнүб тикан колу олмушду. Көз яшлары сөйүд чичәйинин тохуму кими ерә сәпәләнирди. Сөйүд ағачы күнәшә доғру эйилән кими онун гамәти дә өз күнәшинин—Ширинин эшиги илә эйилмишди. Бу чох тәбиндир. Чүнки сөйүддән оюн үчүн човкан гайырмаг адәтдир.**

О яныгылы бир аһ чәкди.

«Мәним кими бир отун алышыб явмасы галмасындан даһа яхшыдыр,—дейә дүшүндү.—Бир баһар тапдым, анчаг сәмәрәсини көрмәдим. Фәрат чайыны көрдүм, суюндан ичмәдим. Анламазлыг эдиб элимдән көвһәри гачырдым. Инди үрәйими дашлара чырпмалыям. Сәһәр эркән күл көрдүм, дәрмәдим, тәәссүф ки, кечә олду, күләк күлүмү апарды. Мән суда ачылмыш бир нәркис көрдүм, гар кими ағ бәдәнн варды, су да онун һәсрәтиндән дөнүб буз кими олмушду. Дейирдиләр ки, буз бағламыш суларын алтында гызыл олур, бәс о сәрв нә үчүн бир чивә олуб орадан итди?»

О мәним тахтымы көйләрдән йүксәкләрә галдырмышды. Нүма гушу кими башыма көлкә салмышды. Мән исә ай кими ишыг сачыб о көлкәни мәнв этдим. Өзүм дә ахырда көлкә кими ишыгсыз галдым. Бундан сонра мәним ганым чәзәландығым халчанын үстүндән гурумаз. Бу итки мәнә бир чәллад гылычындан артыг чәзә верир. Су чешмәсиндән бир күл чыхыб йох олду. Чешмә күлсүз галды. Бу бир юху де-

* Йә'ни ағ күнү кечә кими гаралмышды.

** Човкан—топ оюнуна мөхсус учу әйри бир ағач.

йил, һәгигәтдир. Яшамагданса бир тикан кими өзүмү ода атсам даһа яхшыдыр. Неч бир кәс бир сөз демәдийи һалда, мән нә үчүн айдан үзүм дөндәрдим. Бәхт мәнә доғру кәләркән, нә үчүн йолуму дәйишдирдим. Һансы дев мәнн чашдырды. Ирәм бағына кирдим, бу бағын гәдрин билмәдим. Сәбр этмәк һәр ердә хейрлидир, бирчә бурда сәбр этмәк ерсизди. Сәбр әдиб ову әлимдән гачырдым. Чанымдан илдырым кими бир чыраг алышдырыб ерсиз сәбрими онда яндырмалыям. О көзәллик чешмәсиндән су ичсәйдим, инди үрәйим бу чүр алышыб янмазды. Бир һиндли чох көзәл демишдир: «Әлине кечән малы орадача тез е». Бу бағда истәр гырмызы вә истәрсә дә сары күлдән ейәнләр пәшиман олмадылар. Бундан сонра чийәрим һәмишә гана дөнәчәкдир, бүтүн өмрүмдә үрәйимдән гәм охлары чәкиб чыхармалы олачағам. Үзүмә, башыма силләләр әндирәчәйәм, бу силләләрин зәрбәсиндән һәр түкүм «Аман аллаһ! Аман аллаһ!»—дәйә фәрияд әдәчәкдир. Бәлкә бир тәһәр үрәйими бошалдыб бу дәрди унуда билим. Одлу тәндирим бәлкә бир аз сөнсүн. Көзүмүн дәнизиндән сайсыз дүррләр яғдырыб гучағымы көвһәрлә долдурарам. Ганы артыг олан адам ган алдырмайынча раһат ола биләрми?».

Хосров бу чүр дүшүнәрәк ағлая-ағлая чешмәнин башына һәрләнир, әлләри илә көз яшларыны силирди. Һушуну итирәрәк ерә йыхылды, чешмәни бир күл кими гучаглады. Әлиндән чыхмыш Ширинин дәрдиндән тагәтини итирмиш, үзүнүн күл рәнки солмушду. Сәрв гамәти ерә сәрилмиш, гуру от кими күләкдән титрәйирди. Өз-өзүнә деди: «О ай үзлү гыз бир инсандыса, бәс нә үчүн неч бир ердә аягларынын изи галмамышдыр? Бәлкә инсан дейил, бир пәри иди. Әкәр пәридисә иш даһа да чәтинләшир. Чүнки чешмәләрдә пәри чох олар. Пәри ахтармагла тапылмаз. Бу әһвалаты неч кәсә данышмаг, Хосровун пәрийә вурулдуғуну демәк олмаз. Мән арзума чата билмәрәм, чүнки һәмишә пәри инсандан гачар. Тәрланын ердәйә йолдаш олдуғуну көрән олубму? Пәри илә инсанын йолдашылығы да беләчә көрүлмәмиш бир ишдир. Мән әввәлчә Сүлейман олмалы, сонра пәрини рам этмәли-йәм».

О дүшүнчәләрә далараг бир аз да өз-өзүнә данышды. Гәлбини яндыран дәрдләри ачыб төкдү. Үмидини итирәрәк үрәйини алышдыран севкили гыздан әл чәкди. Эрмәнистана тәрәф йола дүшдү.

Ширинин Мәдайиндә Хосровун сарайына чатмасы

Фәләк бир иш дүзәлтмәк истәдикдә, әввәлчә бир чох оюнлар чыхарар. Бир әкинчийә хәзинә бағышламаг истәркән әввәлчә ону зәһмәт чәкмәйә мәчбур әдәр. Йол үстүндә тикан вә кол-кос олмаса күлүн вә шимшадын гәдрини биләя тапылмаз. Вүсәлын зөвгини билмәк үчүн бир нечә күн айрылыг дағы чәкмәлисән, чүнки айрылыгдан сонраки говушмаг вә мөһрибанлыг чох хош олур.

Ширин Хосровун янындан узаглашынча һичран изтираблары чәкмәйә башлады. Габағына кәләнләрдән Пәрвизин сарайыны сорушур, Шәбдизи Мәдаийн гәсринә доғру сүрүрдү. Әрини ахтаран кәлин кими үзүндә кәлинлик сую галмамышды. Нәһайәт сарая чатды. Аtdан ерә дүшдү, өзүнү кәнизләрә нишан вериб ичәри кирди. Баға, санки, чанлы бир сәрв дахил олду. Бағдаки көзәлләр Ширинин үзүнү көрүнчә һәсәдләриндән алт додагларыны дишләдиләр. Ону шаһлар адәтинчә һөрмәтлә гаршыладылар, Хосров кими әзизләдиләр. Онлар өз-өзләринә дедиләр:

— Хосров од далынча кетмишиди. О, биз ситайиш әдәк дәйә сәһәр ачылынча көзәл бир од кәтирди. Үрәкләри мәфтун эдән бу одла бизим үрәкләримизә дә од салды.

Кәнизләр сонра гызын тәлеи илә марагланараг ондан ким вә нечи олдуғуну сорушдулар:

— Бир сөйлә көрәк кимсән, адын нәдир, кимләрин нәслиндәнсән, һаралысан, нә юванын гушусан, һансы тордан учуб кәлмисән?

Пәри үзлү Ширин бу көзәлләрдән чәкинирди. О бир нечә ялан гурашдырыб онлара чаваб верди:

— Мәним әһвалатым узундур. Анчаг Хосров кәлдикдән сонра ачыб демәк олар. Хосров сәфәрдән гайыданда өзү мәним ким олдуғуму ачыб сизә данышар. Сиздән бирчә ричам вар, бу аты яхшы бир ердә сахлайын, мұғайәт олун. Чүнки бу бир чох хәзинәләрә дәйән атдыр.

Шүх гонаг бу сөзләри дейинчә кәнизләр онун әтрафыны алыб йүз наз илә әйләшдирдиләр, айын үзүнә күлаб сәпдиләр, аты шаһын төйләсиндәки ахура бағладылар. Ширин үчүн башга палтар һазырладылар. Палтарынын үстүнү мирвары илә бәзәдиләр. Үмид бағында вүсәл күлү ачылды. Ши-

рин хатирчэм олуб динчэлди вэ ширин юхуя кетди. Кәнизләрнн һәр бириннн айрыча отағы вар иди. Онлар шәкәр до- даглы Ширини дә бир кәниз кими өз араларына алдылар. О да бу кәнизләрлә гайнайыб гарышды. Ширин өзүнү бир кә- низ кими тутур, онларла мөһрибан доланыр вэ нәрд ойна- йырды.

Ширин үчүн гәср тикилмәси

Ширин Мөдаһиндә бир ай яшадыгдан сонра, бөйүк бир тәәссүфлә, Хосровун башга ерә кетмәсиндән хәбәр тутду. Де- диләр ки, атасынын горхусундан ова кетмиш, Эрмәнистанга тә- рәф йола дүшмүшдүр. Бу чарәсиз дәррдән үрәйи сыхылды. Доғрудан да вәзийәти чох ағыр иди. Бир мүддәт эвдә отуруб һеч бир ерә чыхмады. Сәбри түкәжир, үрәйи хараб олурду. Ин- ди аилады ки, йолда габағына чыхыб она о гәдәр бахан ат- лы дүня бәзәйн Хосров имиш. Күнәш ая бахан кими Хос- ров да она бахырмыш. Һәрәкәтиндән пәшиман олараг өз әли илә өзүнү дөймәйә башлады. Лакин бир аз сонра таләә боюн әйиб сакитләшди. Бир нечә күн сәбр этди. Сонра исә кәнизләрә деди:

— Әкәр күнләрим белә кечсә, мәни бу аб-һәва хәстәләдә- чәкдир. Мәним үчүн сәфалы чәмәнләрин арасында, дағ ба- шында бир гәср тикдирин. Мән күлләр арасында бәсләнмиш бир дағ гызыям, истидән гырмызы күлүм саралыб солур.

Көзәл үзлү мөһрибан гызлар она чаваб вердиләр:

— Әй көзәлләрнн шамы, бир шам кими әримә. Бизим ша- нымыз Хосров сәнин үчүн хош һавалы бир ердә гәср тик- дирмәйи әмр этмишдир. Буйруг версән адамлар дағларда сә- нин үчүн мүнасиб бир ер ахтарыб тапарлар.

Ширин деди:

— Бәли, шаһлар шаһынын буйордуғу гәсри тез тикмәли- синиз.

Шириннн пахыллығыны чәкән кәнизләр бәннаны хәлвәтә чағырыб дедиләр:

— Бурада бир чаду вар. Бабил дағларындан еничә кәл- мишдир. Ерә: «Әй ер, галх!» дейә әмр этсә, ер парча-парча олуб көйә галхар. Көйә «Әй көй, сакит даян!» десә көй ги- ямәт күнүнә гәдәр ериндән тәрпәнмәз. Биздән бир гәср ис-

тәмишдир. Бу гәср үчүн исти бир ер сечмәлисиниз. Инсанла- ры онун чадусундан узаглашдырмаг үчүн бу гәср инсан ая- ғы дөймәйән бир ердә тикилмәлидир. Бу чаду үчүн гәрибә бир ер ахтар. Һавасы чох пис бир ер тап. Орада бир гәср тик. Нә гәдәр мүзд лазымдырса биздән истә.

Кәнизләр бу сөzlәри дейәрәк бәнная халварларла хәз, гумаш вә пул вердиләр. Бәнна мүзд олараг она верилән хә- зинәни алыб севинди, зәһмәтә гатлашыб гәср үчүн ер ахтар- маға башлады. О, дәрд тәрәфи кәзир, дағларын үзәриндә ин- сан аяғы дөймәйән бир ер ахтарырды. Нәһайәт үрәк сыхы- чы исти бир ер тапды. Бура өз пислийи илә бир һәфтәнин ичәрисиндә ушағы гочая дөндәрә билән ахмаг бир ер иди. Қирманшаһын он ағачлығында иди. Нәинки Қирманшаһдан, бәлкә бүтүн дүнядан узаг дүшмүш бир ер иди. Бәнна бу- рая кәлиб ишә башлады, чәһәннәмдә бир гәср тикиб баша чатдырды. Бурая ат чапан олсайды, биләрди ки, һури үчүн нечә бир чәһәннәм тикмишләр.

Кечә яхынлашынча ахшамын үзүнә мүшк рәнки чәкилди. Ширин һәрәмханадан чыхыб ени тикилмиш гәсрә тәрәф йо- ла дүшдү. Әзу илә бәрәбәр мәнәббәт мәкриндән хәбәрәсиз олан бир нечә кәниз дә кәтүрдү. О, һәбсхана кими дар гәср- дә яшады. Бир көвһәр кими дашларын арасында әсир ола- раг галды. Хосровун дәрдиндән башга йолдашы йох иди. Һәр ики аләмин гапысыны үзүнә бағлайыб сыхынтылар ичә- рисиндә күнүнү кечирди.

Хосровун Эрмәнистанга, Мөһинбанунун янына кетмәси

Хосров чешмәдән узаглашынча, яш төкән көзләриндән юху гачды. Һәр мәнзил йол кетдикчә үмидини итирир, үрә- йи даһа да сыхылырды. Дикәр тәрәфдән севинир вә көзлә- риндә бир үмид парлайырды. Дүшүнүрдү ки, һалә күнәш дағын архасындан чыхмамышдыр. «Бу йол илә тез шәргә доғру кетсәм, бәлкә дә парлаг күнәшимн тапа биләрәм».

Хосров дағларга чатынча, онун әтри сәрһәдд көзәтчиләри- ни хәбәрдар этди. Сарай адамлары гаршысына чыхыб она гызыл вә ипәк парча тәгдим этдиләр.

Хосров бурада мәчлисләри бәзәйн, гәлбләри мөфтун эдән пәриләр көрдү. Бу пәриләр Хосровун парлаг үзүнә һәс- рәт чәкирдиләр. Көзәлләрлә бир ердә яшамаг Хосрова хош

кэлди. О бир нечә күн бурада галды. Орадан Муғана кетди. Муғандан Бахәрзана йола дүшдү. Мәһинбану Хосровун кәлдийини билинчә ону шаһа лайиг бир дөбдөбә илә гаршыламаға һазырлашды. Яхшы тәһниз олунмуш бир гошун дүзәлдидиб шаһын габағына йола салды. Нәзакәт көзләйәрәк онун хәзинәсинә гиймәтли һәдийәләр көндәрди. Верилән һәдийәләрин, ипәк парчаларын, гулам вә даш-гашларын сияһысыны тутаркән катибләрин әли йорулду.

Хосров дүня саһиб олан Мәһинбанунун сарайына чатды. Мәһинбану ону чох нәвазишлә гәбул этди. Падшаһын тахтынын анында күрсү гойдулар. Хосров отурду. Галан адамлар исә аяг үстә даяндылар. Шаһәншаһ онун кейфини сорушду:

— Нечәсән? Сәни көрүм, күнләрин даһа да хош кечсин! Гонаг кәлмәклә сәни әзийәтә салдым. Анчаг бу гонагдан сәнә зәрәр тохунмаз.

Мәһинбану Хосровдан бу мөһрибанлығы көрдүкдә она хидмәт этмәйи өзү үчүн бир шәрәф билди. Сәһәр ели кими хош бир нәфәс яяраг данышмаға, шаһы тәрифләмәйә башлады. Хосровун кәлиши онун шан вә шөвкәтини артырды. Онун әви Хосровун сарайы олду. Бир һәфтә мүддәтиндә о һәр саат Хосровун һүзуруна ени бир һәдийә көндәрди.

Бир һәфтә сонра, дүня ишыг сачан күнәшин һәлә көрмәдийи бир күндә, падшаһ бәхтияр бир султан кими тахта әйләшмишди. Еничә баш галдыран чичәкләр, сачы кими, бир чох үрәкләрин башыны бәдәниндән айырырды. һүзүрунда о гәдәр гулам, гарабаш варды ки, мәчлисә уча сәрвләрлә долу бир баға охшайырды. Мәһинбану тәзимлә ери өпәрәк аяга галхды. Хосрова деди:

— Бизим бирчә ричамыз вар. Бәрдә өлкәсини әзиз тутуб, бир гышы бурда гал. Буранын һавасы гышда исти олур. Суюмуз болдур. Чәмәнләримиз гышда да солмур.

Хосров Мәһинбанунун бу тәклифини гәбул эдәрәк деди:

— Сән йола дүш, мән дә далынча кәлирәм.

Дан ери ағараркән Хосров йыгышыб Ағ баға кәлди. Бура чох сәфалы бир ер иди. Шаһ бурада галмағы мәсләһәт көрдү. һәр тәрәфдә чадырлар гурулду. Әтраф адамла долду. Мәһинбану дүнялары фәһ эдән падшаһын гуллуғунда һазыр даянараг һеч бир хидмәтини ондан әсиркәмәди. Хосров бурада кечә-күндүз кейфә мәшгул олду. Ачы шәрәб ичир, Ширинин гәми илә өзүнү доюурду.

Новруз байрамында, нәш'ә вә севинчләрлә долу хош бир кечәдә, падшаһын чадырында кейф мәчлисә гурулмушду. Белә шәһлик һеч бир байрамда ола билмәзди. Хосров бир нечә сәмими, хош хасийәт достлары илә әйләшмишди. Онлар һикмәтли сөһбәтләр эдир, мәзәли сөзләр данышырдылар. Чадырын әтрафына Ә'лан* кечәләри дөшәнмишди. Гапыда сийрилмиш полад гылынчы нөвбәтчиләр даянмышдылар. Онлар чадыры ядлардан горуордулар. Чадырын ичәрининдә яндырылан удун вә әнбәрин хош түстүсү бир пәрдә кими һавада дурурду. Ширин шәрәб мәчлисә нәш'ә верирди! Орталыға одла долу гызыл бир мангал гоюлмушду. Ити алов үзәриндәки эрмәни көмүрү мәчлисә гызышдыран бир зәнчини андырырды. Чейранын көбәйиндәки мүшк ени әмәлә кәлдәркән әввәлчә гырмызы олур, сонра гаралыр. Бу мүшк сөйүдү исә әввәлчә уд кими гаралыр, сонра гызарырды. Бунун сәбәби нәдир? Алов гараны нечә гызардыр? Гарадан артыг ки, боя йохдур. Бәлкә алов һийләни зәманәдән өйрәнмишдир! Зәманә бизим гара түкләримизин рәнкени нечә дәйишидир! Мангалдаки алов бағында, санки, әкинчи бәнәфшә бичир, ериндә исә алов әкирди. Дагда яшайан гаргалар кими гара кейинмиш көмүр, өз ганыны димдийиндә вә чайнағында тутмушду. Бу, оху өзү үчүн ганад әвәзинә тутмуш яралы бир гарагуш, гырмызы мунчуғуну гаршысына салмыш бир гара илан иди. Бу һиндистанлы бир атәшпәрәст каһини иди, Зәрдәшт кими зәнд** охумаға башламышды. Бу, һәбәшистандан Булгара кәлмиш бир мирзә иди, зәнчәфрә илә ишә ярдым эдирди.*** Гыш көмүр сайәсиндә рейһанлы баға дөнмушду; көмүр дә гышын рейһаныдыр. Мәчлисдәки шәрәб шишәләри, өз вахтында сәс верән хорузлара охшайырдылар. Башларында одлу тач олан хорузлары**** һәсәдини чәкә билмәйән кәклик вә турачлар одда гызарырдылар. Мәчлисә гызардылмыш мәзәләр, кәкликләр, газлар кәтири-

* Ә'лан—Түркүстанда бир шәһәрди; ә'лә кечәләри илә мәшһүрдур.

** Зәнд—атәшпәрәстләрин мүгәддәс китабы. Көмүр—каһинә, зәнд—ода, бәзәдилләр.

*** һәбәшистандан (гара) Булгара (гырмызы) кетмиш мирзә; зәнчәфрә—кечмиш китабларда сәрләвәләри вә илк сәтирләри язмаг үчүн ишләдилән түнд-гырмызы мурәккәб. Бурада Низами гара көмүрүн көзәриб гызармасыны тәсвир эдир.

**** Бурада шәрәб шишәләри хоруза охшадылар, шәрәб шишәләрин ағзындан ахан гырмызы шәрәб да одлу тача охшадылар.

лрди. Портахаллар вә алмалар ян-яна йығылмышды. Гызыл гәдәһләрдә шәраб, лә'л кими гызарырды. Ичәридәки нәркисләр вә бәнәфшәләр* чадыры күллү бир баға чевирмишди. Мәчлисин бәзәйи олан портахал вә нарларын чохлауғу новруз күләйнинин нәфәсини тәнкләшдирмишди. Онлар дүняя ени бир руһ вердиләр. Кечәни кейф ичиндә кечирәрәк, сәһәрн ички илә ачдылар. Мусиги чаланларын ипәк телләри ашигләрин пәрдәсини йыртмышды. Инләйән чәнкләрин чалдығы пәһләви нәғмәси дашларын гәлбинә белә од салырды. Ханәндә белә бир гәзәл охуюрду:

«Хәзән күләкләри версәйди аман,
Һәятын бағчасы оларды хәндән.
Зәманә эйваны нә хош оларды,
Әбәди олсайды бу дүня бары!
Дөвранә көз голюб диггәтлә бахсан,
Союгдур бу гәлбә хош кәлән эйван.
Чүнки исидинчә ерини бир аз,
Дейир ки, көч артыг, юбанмаг олмаз!
Бу гәсрин әсасы бошдурса белә,
Шәраб ич, дәрдини онун вер елә.
Дүнәндән, сабаһдан ким верәр хәбәр,
Сабаһ йох, кечмишдир дүнәнки күнләр.
Нәгди әлдә анчаг бир күнүмүз вар,
Она да шама тәк йохдур әтибар.
Шәраб ичәк, дүня бәзәнсин көйчәк,
Бир ағыз долусу дейәк, күлүшәк.
Бир кечә юхусуз галсаг зәрәр йох,
Торпағын алтында ятачағыг чох».

Шапурун гайытмасы вә Шириндән хәбәр кәтирмәси

Падшаһ сәрхош иди, саги исә әлиндә чам даянмышды. Чәнкин сәси әтрафы бүрүмүшдү. Хосровун кәнизләриндән сәрв бойлу көзәл бир гыз кәлиб севинчлә деди:

— Гулунуз Шапур гапыдадыр, ичәри кирмәйә ичазә истәйир, кәлсин, я чыхыб кетсин?

* Нәркисләр—көзәлләрин көзү, бәнәфшәләр—көзәлләрин сачы.

Хосров севиндийиндән аз гала ериндән сычраячагды, ләкин ағлына мүти олуб кәнизә, Шапуру һузуруна кәтиришмәйи әмр этди.

Падшаһын гәлби алышыр, һәйәчанла чырпынырды. Үрәйи һәм горху, һәм дә үмидлә долу иди. Шүбһә гылынчы онун гәлбини ики ерә бөлүмүшдү. Көзү йолда олмагдан бөйүк дәрәд йохдур. Интизар инсанын үрәйини партладар. Доғрудур, дүнәядә әзабсыз бир шей йохдур, анчаг көзү йолда олмагдан ағыр бир әзаб ола билмәз. Ичә кәсин көзү йолда олмасын! Көзү йолда олан адамын рәнки (сары, өмрү гыса) олар!

Мани кими маһир рәссам ичәрийә кирди. Тә'зим әдәрәк ери өлуш нәгшләри илә бәзәди. Ери өпдү, анчаг өзү дурдугу ердән тәрпәнмәди. Бир гул кими аяг үстүндә гуруюб галды. Хосров ону янына чагырыб бир падшаһ вугары илә охшады. Нәвазишлә диндирди, өз янында әйләшдирди. Чадырдакиләрә, онлары тәк бурахмағы әмр этди. Шапурдан, кечдийи чөлләрдә, дағларда көрүб эшитдикләрини, башына кәлән сәркүзәшти сорушду. Ағыллы Шапур әввәлчә падшаһа дуа этмәйә башлады:

— Шаһын өмрү узун олсун! Гошуну дүшмәнләрә гәлбә чалсын! Хошбәхт башындан падшаһлыг тачы әксик олмасын! Үрәйини арзусуна чатсын! Хошбәхтлик ондан узаглашмасын! Һәр чүр ени мүвәффәгийәтләр әлдә өтсин! Чарә танмаг үчүн кедән гулун әһвалаты чох узундур. Анчаг, падшаһ әмр әдәндән сонра мән нечә данышмая биләрәм. Мән һәмишә падшаһы разы салмаг истәмишәм, нечә дә истәмәйә биләрәм?

Шапур әввәлдән ахыра гәдәр бүтүн билдикләрини данышды. Өзүнүн гуш кими адамлардан кизләнмәсиндән, бир дағ чешмәси кими үзә чыхмасындан, һәр сәһәр бир чешмә башына кетмәсиндән, Мүғәнне кими һийлә ишләтмәсиндән, о көзәл сурәтин шәкли көрмәсиндән, о көзәлин гәлбини һийлә әфсуну илә алышдырмасындан, һиндли кими, пәрини йолдан чыхармасындан вә ону шаһын Түркүстанына көндәрмәсиндән данышды.*

Ширинин ады чәкилөркән Хосровдан ихтиярсыз олараг бир чыгырты голду. О сәбрсизликлә сорушду:

— Бирчә даныш көрәк, о күнәш үзлүнү нечә әлә кәтирдин?

* Бүтүн әсәр бою тәкрат олунан һиндли вә түрк образлары алтында—Ширини йолдан чыхарыб шаһын Түркүстанына (көзәлләрә долу гәсринә) көндәрмәси нәзәрдә тутулур.

Мәһир мүнөндөс чаваб берди:

— Мән ағыллы һәрәкәт этдим. Падшаһын бәхти дә мәнә чох ярдым этди. Мән яй сатаң дуканына кирәркән ох гайыран адамын көзү кими диггәтли олдум. Күмүш белли, даш гәлбли, сәрв бойлу сәнәми әлә кәтирдим. Билсэн, о гызда мән нәләр көрдүм! Кәскин бир ағыл, зәриф бир үз, һәр теллинин дибиндә бир Мәсиһа кизләнмишдир.* Үзү бир күл кими ләтиф иди. Бәдәни башдан аяға гәдәр ики ләпәли бадам ичи кими ағ иди. Бели, балдырындан үзүнә гәдәр олан ики әләми бир түклә бир-биринә бағламышды.

Ағзы о гәдәр кичик вә дар иди ки, гарышга көзүндә Хузистана охшайырды.** Додаглары дүняда һәлә һеч бир кәси өмәмәишдир, олса-олса айнада өз әксини өпмүшдүр, о да сәрхошлуғда. Әли һеч бир адама тохунмамышдыр, әлләри анчаг өз сачлары илә ойнайыр. Бели түкдән инчәдир. Ағзы адындан да шириндир. О ай үзлү сәнәм бүтүн әләми мәфтун этсә дә, өзү падшаһын шәклини көрәркән бүтүн әләм кими шаһа мәфтун олду. Мән ай үзлү Ширинин үрәйини әлә кәтирәндән сонра Шәбдиз барәсиндә тәдбир төкдүм. Бир чох һийлә вә әфсун ишләдәрәк парлаг айы гара атын белинә миндирдим. Өзүм исә азарлайыб бир мүддәт бурада галмалы олдум. Бу үзүрлү сәбәбә көрә дә, онунла кедә билмәдим, үзәнкисиндән узаг дүшдүм. Билирәм ки, о инди мин әзийәтлә кедиб падшаһын һәрәмханасына чатмышдыр.

Падшаһ Шапурдан чох разы галды, гучаглайыб бағрына басды. Она чохлу көвһәр бағышлады. Шапурун хидмәтини вә яхшылығыны ядындан чыхармады. Она чох-чох тәшәккүрләр этди.

Чешмә әһвалаты, ай үзлү гызын чешмәдә чиммәси Шапурун дедикләрини тәсдиг әдирди. Падшаһ да йолда көрдүкләринин һамысыны, яхшы-яман нә вардыса, бир-бир Шапура данышды. Онлар бу мөһрибан гушун Мәдайнә учдуғуну йәгин әтдиләр.

Белә гәрарә кәлдиләр ки, Шапур енә дә гызын далынча кетсин, пәрванә ишығын ардынча учан кими Шапур да онун далынча учсун, зүмрүдү өз мәдәнинә, рейһаны баға гайтарсын.

* Мәсиһанын (Исанын) өлү дирилтмәси һаггындаки дини рәвайәтә ишарәдир.

** Гарышга көзүндә Хузистан—кичик бир ердә боллуғ демәкдир. Хузистан, Низамидә чох вахт шәкәр мәнбәи еринә ишләнир.

Шапурун енә дә Ширини ахтармаға кетмәси

Инсаңа һәят верән дүня нә гәдәр хошдур! Кәңчлик күнләри нә гәдәр көзәлдир! Инсаң үчүн яшамаг һәр шейдән әзиздир. Кәңчлик өмрүн ән ширини чағдыр. Дүнянын һакими Хосров кәңч иди, чох кәңч вә гәрибә бир үрәйи варды. Нәгмәсиз бир удум шәраб ичмәзди. Мусигисиз көнлү ачылмазды. О ханәндәйә ади зәһмәт һаггы вермәз, һәр дәфә охумасына бир хәзинә бағышларды.

Бир күн Хосров кейф мәчлисә гуруб шәраб ичирди. Мәһинбану кәлиб мәчлисиә отурду. Чох шән иди. Падшаһ ону хусуси илтифатла гәбул әдәрәк, һәмишәкиндән артыг һөрмәт кәстәрди. Емәк заманы чатдығда Хосров мө'биддән «бачибәрсәм» айинини еринә етирмәйи тәләб этди. (Хосров һәр дәфә емәкдән әввәл бу айинә әмәл әдәрди. «Бачибәрсәм» айини һәр бир хөрәйин дадына бахыб бәйәнмәкдән ибарәтди. Мө'бид хөрәйә бахыб һансынын пис вә һансынын яхшы олмасыны тә'йин әдир вә сонра емәйә ичазә верирди). Бу айиндән сонра мө'бид бөйүкләрә, дүнянын хошбәхт ханымы илә шәраб ичмәйә изин верди. Хосров Мәһинбану илә хусуси чамда шәраб ичир, онунла һәр барәдә сөһбәт әдирди. Ади шәрабдан сәрхош олунча сөһбәти Шириндән салды. Ширинин гачмасындан данышды. Батиндә севинир, заһирдә исә өзүнү Мәһинбануа үрәйи янән кәстәрди.

— Сизин бир гардашымыз гызы вар иди. Сәрв кими азал бөйүмүш бир гызды. Күл кими күләр вә шән үзү варды. Әшигдим ки, миндйи ат ону көтүрүб гачмышдыр. һүма гушу бурдан йох олмушдур. Бу күн эвимиздән мәнним яныма бир гасид кәлиб, үрәкләрә тәсәлли верән о ай үзлүдән хәбәр кәтирибдир. Мән бурада бир-ики һәфтә дә галсам, о күл үзлүнүн ерини өйрөнә биләрәм. Онун далынча бир гасид көндәрмәк истәйирәм ки, кедиб ону гуш кими бураа учуртсун.

Мәһинбану бу сөһбәти әшидинчә шууруну вә сәбрини ишарди. Дили тутулду. Тә'зим әдәрәк бир торпаг кими падшаһын габагында ерә сәрилди. Чошгун гәлбиндән бир фәряд гопду:

— О инчи данәси һардадыр? Ону һеч олмаса юхумда көрмәк истәрдим. Юхумда ону гучағымда дейил, су ичиндә көр-

сәм белә севинәрәм. Көзүмүн ишығы илә ону судан чыхарарам, гучаглайыб бағрыма басарам, сонра исә раһат өләрәм.

Мәһинбану сонра шаһын тахтындан өпәрәк деди:

— Ай вә Зөһрә сәнин тахтыны өпсүн! Балыгдан ая гәдәр бүтүн кайнат сәнин тачына ситайыш этсин! Бүтүн дүня, шәргдән гәрбә гәдәр сәнин һөкүмранлығына табе олсун! Мәним үрәйимә даммышды ки, падшаһ өз талеини мәним талеимлә бирләшдирсә, Ширин тапылачаг. Чүнки шаһын талеи һәмишә онун ярдымчысыдыр. Сәнин талеиндән көмөк алсаг бу чүр бөйүк бир ов өз аяғы илә тапымыздан ичәрийә кирәр. Падшаһ онун даһынча гасид көндөрмәк истәйирсә, мәни дә бу гасидин кетмәсиндән хәбәрдар этсин. Чүнки мән ити аяглы Күлкүнү она бағышламаг истәйирәм. Күлкүн дә Шәбдизин нәслиндәндир. Аглар ичәрисиндә бирчә Күлкүн—о да пис дамары тутмаса—Шәбдизлә аяглаша биләр. Шәбдиз о ай үзлү гызын алтында икән анчаг ити еришли Күлкүн өзүнү она чатдыра биләр. Әкәр Шәбдиз артыг йохдурса, о күл үзлү гыз анчаг Күлкүнә минә биләр.

Мәһинбану Күлкүнүн төйләдән кәтирилиб Шапура верилмәсини әмр этди. Шапур тәкбашына сәфәрә һазырлашды вә теләсик йола дүшдү. Атыны Мәдайин өлкәсинә чапды.

Ай үзлү Ширини дүз бир ай ахтарды. Ширин сарайда дейилди. Шапур сораглашыб, онун үчүн тикилмиш гәсрә кәлди. Көзәл пәринин яшадыгы гәсрин тапысыны дөйдү, ичәридән бир адам кәлиб тапыны ачды. Шапур Хосровдан кәтирдийи нишанәләри она кәстәрди. Шапуру севинчлә ичәрийә, Ширинин отагына апардылар. Шапур гәсрдән ичәрийә кириччә буранын дүнядан узаг, эзаб вә эзийәтләрлә долу бир гала олдуғуну көрдү. Көвһәр даш һасар ичәрисинә салынмышды. Бәһишт кәзәли чәһәннәмдә яшайырды. Бу пак көвһәри көрәркән Шапурун үзү лә'л кими гызарды. Гаршысында тә'зим эдәрәк үзүнү торпаға сүртдү. Онун ай кими үзүнү тәрифләмәйә башлады, йолда чәкдийи эзийәт вә сыхынтылардан сорушду:

— Башына нәләр кәлди, өзүнү зүлүмдән нечә гуртардын? Сәнин бу гулун бир ан да олса сәни унутмамыш, һәмишә сәнин гайгыны чәкмишдир. Бу чәтинликләр сәнин кечирдийин сон чәтинликләрдир. Әминәм ки, бундан сонра сән севинчли күнләр кечирәчәксэн. Чох чәтинлик чәкдинсә дә, бу чәтинликдән чох асанлыгла гуртарыб раһатлыга чатдын. Бәс нә үчүн бу чүр пис ердә яшайырсан? Бура чох чан сыхычыдыр.

Бураны сәнә ким мәсләһәт көрмүшдүр? Бураны сәнә мәсләһәт көрәнләр сәни чашдырмышлар. Бу зүлмәтда достлуг нуру парлаа билмәз. Нури бу чүр чәһәннәмдән разы гала билмәз. Ялыыз бирчә үзр кәтирмәк олар ки, о да чох зәиф үзрдүр: сән лә'лсэн, лә'л дә һәмишә даш ичиндә сахланар.

Ширин бу Чин нәггашынын нәгш кими көзәл сөзләрини эшидәркән арзусуна чатмаг үчүн чарә тапылдыгына инанды. Арзусунун ачары артыг яхасындан асылмышды. Утандыгындан үзүнү әлләри илә тутду. Шапура тәшәккүр эдиб сорушдуғу сөзләрин чавабыны верди:

— Башыма кәлән дәрләри, чәкдийи зүлүмләри саймаг мүмкүн дейил. Данышмагла вә гулаг асмагла гуртармаз. Бунларын үстүндән гәләм чәкмәк, бунлары унутмаг ләзымдыр. Мән сәнин буордугун гәсрә кәлдим. Орада бир нечә дүшкүн, азын кәнизә раст кәлдим. Кәнизләр өз башына бурахылмышды. Вахтларыны хош кечирмәкдән башга бир фикрләри йох иди. Зөһрә улдузу кими әл-гол ачмышдылар. Өзләрини бир мал кими тәрәзийә гоюб сатырдылар. Мән пак вә тәмиз бир кәлин олдуғум үчүн бу әхлагсыз гызлардан узаг олмаг истәдим. Өзүм үчүн айрыча гәср тикдирилмәсини теләб этдим. Онлар гысганч олдуғларындан мәнә чох эзийәтләр вердиләр, үрәйими ганла долдурдулар. Бу гара дашлы зиндан мәним мәскәним олду. Мән бурада яшамалы, өз сәбрим илә бураны абад этмәли идим. Буранын дашлары ачылыгдан эзвай кими гарадыр. Онлар мәнә бурая көндәрәркән мән нә эдә биләрдим! Бир тәһәр гаглашмаг ләзым иди.

Шапур она деди:

— Галх! Пәрвизин әмридир!

Шапур Ширини бу кулхан кими гара гәсрдән чыхарыб Күлкүнә миндирди вә шаһын арзуларынын чичәкләндийи күлзарә йола салды. Ширин йәһәрин үзәринә гонунча Күлкүн айдан вә үлкәрдән даһа сүрәтлә гачмаға башлады. О, санки ата дейил, һүма гушуна минмишди. Бу учушда һеч бир пәри она чата билмәзди.

О бири тәрәфдә исә Хосров авара галмышды. Үрәин севакисинин йолуну көзләмәкдән йорулмушду. Интизар, әмр үчүн бир бәдбәхтлик олса да, сону висалла битиркән, о гәдәр дә ағыр олмур! Үмид бәсләйән адамын узун интизардан сонра өз арзусуна чатмасындан даһа яхшы, даһа хош бир шей вармы?

Хосровун атасынын өлүмүндөн хабар тутмасы

Шаһ бир күн ярым сэрхош халда отурмушду. Бөхтинин үзүнө күлмөсүнө үмүд бөлөлөйрдн. Иолдан төлөсик бир гасид келди. Хосрова өз атасындан хөбөр кәтирди. Гасидин кирпикләри Чин касасы кими нәм иди. Белди зәнчи түкү кими бүкүлмүшдү. Чин вә Зәнкибар хәтти илэ язылмыш бир мөктүб кәтирмишди. Мөктүбдә Чин вә Зәнкибар шаһынын, йә'ни Хосровун атасынын өз пахтындан айрылдыгы хөбөр верилдн.

«Түрк хасийәтлн фәлөк һиндликләри горуян ики көзү онларын элиндән алды*. Оун ики мирварысыны миша үзүндөн айырдылар. Бу мирварылары сап әвәзинә ийнәйә кечирдиләр.** Ики кукла ойнаданы пәрдәсиз гойдулар. Сүрмә әвәзинә көзләринә мил чөкдиләр. Оун эдаләти Юсиф кими сарайдан йох олду. Зәманә Йә'губа чөкдийи дагы она да чөкди.** Зәманә атаһын дүняны көрөн көзләрини сәнә верди. Оун элинә исә ийнә әвәзинә әсә верди. Дүнянын саһибн дүняя гаршы көзүнү юмаркән, дүняя саһиблик этмәк вәзифәси сәнин үзәринә дүшүр».

Шаһлыг тахтына яхын олан адамлардан һәр бири кизлин бир сөз язмышды: «Өзүнү көзлө! Кәлмәмнш олма! Дүня әлдән кетди, төлөс! Башын килабылы исә орда юма, ағзыны ачыб данышмаг истәйирсәнсә сөзүнү ярымчыг гой, тез бура кәл!».

Хосров фәлөкин бу чүр рәфтарыны көрүнчә чох гәмкин олду. Вәфасыз дүнянын гырмызы илэ сүрмәйини, сиркә илэ балы бир ердә сахладыгыны аңлады. Торпагдан йогрумуш бу дүнянын һавасы беләдир. О каһ балдыр, каһ зәнбур. Бу дүняда иш илэ исте'фа, севки илэ әдавәт бир-биринә гарышмышдыр. Һәр бир яғлы вә ширин әмәйн яһында әчы вә турш бир шей кәтириләр. Һеч бир арх дүнянын гүмүндән яхасыны гуртара билмир. Һеч бир сәһәнк дашдан саламат гуртармыр. Яшамаг истәйирсәнсә мүтлөг гәм-гүссә көрөчөксән. Асудә ол-

* Рәвайәтә көрә Һөрмүзүн көзләри чыхарылмышды.

** Йә'ни көзләрини ийнә илэ чыхардылар.

*** Юсиф вә оун атасы Йә'губ әфсанәви образлардыр. Дини рәвайәтә көрә Юсиф чох көзәл олдуғу үчүн гардашлары пахыллыгдан ону гул кими сатмышлар. Йә'губун көзләри исә Юсиф үчүн агламагдан кор олмушдур.

маг истәйирсәнсә яшамагдан әл чөк! Галх, руһуну пак күлөйә вер. Бир зиндан олан бу дүнянын гапысыны багла! Дүня бир һинд огрусудур, көзлө палтарларыны огурламаасын. Оун яхасындан бөрк-бөрк яһыш, бурахсан сәни долашдырар. Бу дүняда, учунда ийнәси олмаян бир сап тапмаг чәтиндир. Бу дүняда габагдан гайрылмыш бардагда союг су ичән адам, мүтлөг, хәстәлөннб габаг кими сапсары саралтыр. Ағач анчаг һәр бир будағынын башы парчаландындан сонра өз чичәкләрини байыра чыхарыр. Фәлөк адамын белини ики гәз бүкүб сындырмайынча она бир арпа бойда мумя вермир*. Адам өлмәйинчә она кәфәң кейиндирмирләр. Инсанын бир ипәк гурду кими атлаз кейинмәсинин мә'насы йохдур. Мадам ки, һамәм гапысырда** союндурулачаксан, белә ранкарәнк палтарлары кеймәйә нә әһтият вардыр. Күнәш вә ай кими кейин ки, әй-һиндәки палтар һәмншә сәнинлә олсун. Һәр чүр емәкдән әл чөк. Бир парча чөрөклә кифәйәглән.

Әй дүня, һавахта гәдәр бу чүр әүлүм әдәчөксән! Мәни дәр-дә салыб, өзүн севинчөксән! Мәни дәрдли эдирсәнсә, мән дә сәнин шад олмағыны истәмирәм. Сән мәним шикәст олмағыны истәйирсәнсә, мән дә сәнин абад олмағыны истәмирәм. Сән чүрүк арпаны бугда адына сатырсан, әввәлчә бугда көстәрәб сонра арпа верирсән. Сәнин элиндән бунда кими гозбел олмушам, арпа кими саралмышам, бир бугда емәмнш әзилиб ярмая дөймүшәм. Артыг бәсдир, иә сән өзүнү бугда кими көстәр, нә дә мән өзүмү бугдалары әсән дәйирман дашы олум. Бу гуя кими дүняда, бу кечәдән о кечәйә гәдәр ач галмаг, ай бөйүклүкдә кирдә бир арпа чөрөйи илэ кечинмөк даһа яхшыдыр.

Әй Низами, өзүнү Мәсина кими бир тәрәфә чөк, дүняны бир овуч от ейәкләрә бурах. Эшшәйә миш, от отла. Сонра Исанын кәлмәсини көзлө. Нә гәдәр сағсан, эшшәк кими йүк дашы. Бил ки, эшшәйин әти анчаг дириллийндә лазым олар.

Хосровун падшаһлығы элинә алмасы

Аллаһын һөкмү илэ Һөрмүзүн падшаһлығы битинчә, чаван бәхтли падшаһ уғурлу бир заманда өз мәмлөкәтиндә тахта әйләшди. Урөйи Ширинә вурулмуш олса да, падшаһлыгдан әл

* Мумя—сүмүк сыныгыны сагалдан дәрман.

** Гәбрә гоюларкән.

чакэ билмээди. Бу, бөйүк бир сөһв оларды. Бир тэрәфдән өлкәни идәрә эдир, о бири тэрәфдән севкилисини дүшүнүрдү. Ени тикинтилерлә дүняны абадлашдырыр, өлкәни фитнә вә иртинашлардан тәмизләйрди. Бәдбөхт вә заваллылар чох яхшылык эдирди. Онун эдаләти гаршысында дүня Әнуширванын эдаләтини унутмушду. Дөвләт ишләрини йолуна гоюнча кәһ дә эйши-ишрәтә мәшғул олду. Ахшамлар вә сәһәрләр кейфә бахыр, ов эдирди. Неч вахт овсуз вә ичкисиз олмурду. Чан ахан Ширинин эшги Хосровун башына вурунча о кәнизләрдән Ширинин ерини сорушду. Она чаваб вердиләр ки:—О көзәл, хейли вахтдыр бу гәсрдән көчүб кәдибдир. Шапур ону һарая исә апарды. Анчаг биз ерини билмирик. Шаһлар шаһы буюрмамышса, Шапур ону һарая апара биләр?

Падшаһ бу фырланан чархын һийләсинә һейран галды. Әлиндән һеч бир шей кәлмәди. Шириндән ядикар галан Шәб-дизә минмәклә тәсәлли тапды. Айы ядына салыб кечәнин гара рәнки илә күнүнү кечирир, көвһәр үмиди илә даша гане олурду.

Шапурун Ширини енә Мәһинбанунун янына кәтирмәси

Шапур Ширини гәсрдән чыхараркән артыг падшаһ көрүш үчүн гәһин олунмуш ердә йох иди. О, Ширини Мәһинбанунун күлзарына чатдырыб хош еришли Күлкүндән ерә дүшүрдү, Шапур чәмәнә бир сәрв, чәннәт бағына бир һури кәтирди. Көйләрә күнөш, көзләрә ишыг верди. Ширинин кетмәси илә нараһат олан гоһумлар, достлар вә кәнизләр ону көрүнчә чох севиндиләр. Тә'зим әтдиләр, торпаг кими онун гаршысында ерә сәрилдиләр. Онун тапылмасына чох шүкүрләр әтдиләр, нәэр пайладылар, атәшкаһа бир чох гурбан вердиләр.

Мәһинбанунун нечә севиндийини демәк чәгивдир. Шадлыгындан шадурвана сығмырды.* Итирдийи кәнчдийини енидән тапан бир гоча кими севинир, енидән һәятә гайытмыш бир өлү кими шадлык эдирди. Мәһәббәти чошдуғундан Ширини гучаглайыб дөшүнә басды. Онун үчүн һәят енидән башлады. Мәһинбанунун Ширинә кәстәрдийи нәвазиш вә меһрибанлығы һеч йүз бөйягдә дә тәсвир әдиб гуртармаг олмаз!

* Шадурван—падшаһ сарайларынын дарвазасына дөшәнмиш яри халча вә я шаһларә мөхәс бөйүк чадыр. Йәһни, о гәдәр севинирди ки, өз сарайына сыға билмирди.

О, падшаһлык хәзинәсинин вә бүтүн өлкәнин ихтиярыны Ширинә тапшырыб деди:

«Һамысы сәһин олсун, нә истәйирсән әлә!».

Мәһинбану гызы утандырмаг истәмәди, олуб-кечмиш әһвалаты үзүнә вурмады. О, бу һийләләрин бир эшг нәтичәси олдуғуну яхшы билирди. Хосровда да бу севкинин бә'зи әләмәтләрини көрмүш вә Ширинин Хосрова вурулмасы һаггында күмүш бәдәли кәнизләрдән бә'зи шейләр эшитмишди. О, Ширинин эшгини соютмаға чалышырды. Күпүн ағзыны өртмәклә гайнааян шәрабы ятырмаг, күнәшин үстүнү палчыгла сывамагла ишығы кизләмәк истәйирди. Ширини итаәтә алышдырмаг үчүн она үрәк верир, дәрманла галбини гүввәтләндирмәйә, севкисини соютмаға чалышырды. Ону сайсыз-һесабыз нәвазишләрлә охшайырды.

Мәһинбану Ширинин әввәлки дәбдәбәсини өзүнә гайтарды. Вахтыны кукла ойнамагла хош кечирсин дейә, әввәлчә янында олан етмиш кәлини енә онун ихтиярына верди. Енә дә оюнбаз фәләк кукла ойнатмаға башлады. Гызлар енидән Ширинин әтрафына йығышдылар. Ширин севиндийиндән бу улдузларын арасында бир ай кими парлады. Онлар енә дә кечмишдә олдуғу кими вахтларыны эйш-ишрәтлә кечирмәйә, күнләрини кечмиш әйләнчәләрлә баша вурмаға башладылар.

Хосровун Бәһрам-Чубиндән гачмасы

Фәтһ ачары дилә кәлиб дейир:

«Дәмир ирадә мүвәффәгийәтин гызыл ачарыдыр. Бир гүввәтли рә'й йүз гылынч вуран гочагдан даһа артыг хейир верә биләр. Бир падшаһын тачы йүз папаг галыбындан гиймәтлидир. Ағыллы бир фикир илә бөйүк бир гошунун белини сындырмаг олар, һалбуки, гылынч илә бир дәфәдә он нәфәрдән артыг дүшмән өлдүрмәк олмаз».

Хосровун падшаһ олмасы хәбәри ағыллы Бәһрама чатынча ону нараһат әтди. Онун да башында падшаһлык севдасы оянды. Чох ағыллы вә дүшүнчәли олдуғундан падшаһлығы әлә кәтирә билди. Хосрова белә бир бөһтан атмаг фикринә дүшдү ки, куя атасы һөрмүзүн көзләрини чыхардыран одур. Лакин Бәһрам билмирди ки, Йә'губун көзләри оғлу Юсифин айрылыгында агламагдан кор олмушдур. Бәһрам

Һәр тәрәфә кизлин мәктублар көндәриб көзәл Хосров һаг-
гында пис фикирләр яйды:

«Бу ушағын элиндән падшаһлыг кәлмәз. Атасыны өл-
дүрән бир огула падшаһлыг ярашармы? Хосров үчүн бир
ичим од кими гырмызы шәраб йүз гардаш ганындан гиймәт-
лидир. Чалғы сәсинә бир өлкәни бағышлар. Нәғмәни бүтүн
мәмләкәтдән артыг сеvir. Башы гызындығындан нә этмәк
лазым олдугуну билмир. Хамлығындан яхшыны ямандан
сечмәйи бачармыр! Эшгбазлыг севдасы һәлә башындан кет-
мәйиб, Ширинин эшгиндән бир ан айрыла билмир. О ган
ичән вә шәһрәтпәрәст бир адамдыр. Ондан үзүнүзү дөндө-
рин, йохса башыныз элиниздән кедәр, башга баш тапа бил-
мәсиниз! О һәбсә алынмалыдыр. Бәлкә биз од вә су илә
ону бир тәһәр юмшалдыб дүзәлдә биләк. Бизим чәзамыздан
бәлкә ағыллана, йох, ағылланмаса о да атасы кими өлмәли-
дир. Сиз гылынчла онун йолуну кәсин, мән өзүм дә бир аслан
кими она һүчүм эдәрәм».

Интигама сусамыш бу аслан, рә'йәти шаһын үзүнә гал-
дырды. Шаһлар шаһы Хосров тәлеинин долашдығыны ан-
лады. Рә'йәтин она гаршы галхдығыны көрүнчә гызыл кү-
чү илә тәлеи өз элиндә сахламаға, дүшмәнин көзүнү баг-
ламаға чалышды. О бу йолла бир аз давам кәтирә билсә дә,
дүшмәнин өһдәсиндән кәлә билмәди. Дүшмән башынын үс-
түнү алды, Пәрвиз өзүнә һеч бир көмәк тапмады. Көмәксиз
галыб гачмаға мәчбур олду. Тахтындан дүшүб Шәбдизә мин-
ди. О бу ихтишашын тач үчүн олдугуну билирди. Һалбуки,
онун башы тачдан гат-гат гиймәтли иди. Тачдан әл чәкиб
башыны көтүрүб гачды. Кәян падшаһлығы тахт вә тачсыз
галды. Дүняны башга бир дүня дүшкүнүнә бураһыб өзү ара-
дан чыхды.

Хосров зәманәнин оюнуна баш әйәрәк, Бәһрамын гылын-
чы гаршысындан гачандан сонра иши һеч бир ердә дүз кә-
тирмәди. Ган төкән шаһмат тахтасынын һансы шәбәкәсинә
аяғыны гойдуса «шаһ!» дейә ону говдулар. О, Шәбдизи ча-
параг, мүмкүн гәдәр узаг гачмаға чалышырды. Каһ йолла ке-
дир, каһ йолдан кәнара чыхырды. Нәһайәт йүз һийлә вә
оюнла өзүнү Азәрбайчана етирди. Атәшпәрәстләр үрәклә-
риндә бүтханәнин эшгини бәсләдикләри кими, о да үрәйин-
дә Ширинин эшгини эвиз сахлаяраг, орадән Муғана тәрәф
йола дүшдү.

Хосровла Ширинин овда көрүшмәси

Дүня көрмүш нағылчы белә дейир:

Дүняны севән Хосров кәлиб бир чөлә чатды. Һәр тә-
рәфдән үстүнә ов яғырды. Бирдән гаршы тәрәфдән тоз галх-
ды. Бу, Ширинкилин атларынын тозу иди. Үрәкләрә нур са-
чан Ширин бу күи өз шән йолдашлары илә ова чыхмышды. Ики
овчу бир-биринә раст кәлди. Бир-бирини овламаг үчүн
үрәкләри чырпынды. Ики кәнч сәрв гаршы-гаршыя дурмуш-
ду. Онлар ики овчу иди, әйни заманда һәр бири гаршысын-
дакинин охуна һәдәф олмуш бир өз иди. Өз севкиләриндән
сәрхош олмуш ики ашиг үз-үзә кәлмишди. Һәр икиси эшг
аләминә далараг янындаки йолдашларыны унутмушду. Бун-
ларын бири падшаһын элиндән эшг тачыны алмышды. О би-
ри исә падшаһлыг тачыны өз элиндән гачырмышды. Бирини
күл үзүндә сүнбүл кими түкләр битмишди, о биринин
күл үзүнүн әтрафыны сүнбүл кими зүлфләр бүрүмүшдү. Би-
ринин әнбәр кими зүлфләри гулагларынын үстүнә төкүлүмүш-
дү, о биринин мүшк рәнкли кәмәнди—һөрүкләри чийинә
дүшүмүшдү. Бири үзүндә ени битән саггалы илә айын кө-
зәллийини унуттурмушду, о бири өз бухағыны ай кими ча-
малына боюн бағы этмишди.

Онлар көзләри яшарана гәдәр бир-биринә бахдылар. Нә
Пәрвиз Шириндән айрыла билирди, нә дә Шәбдиз Күлжүн-
дән көз чәкә билирди. Таныш олмаг үчүн васитә ахтарыр-
дылар, бир-бирләриндән адларыны сорушдулар. Бу ики ма-
һир овчу бир-биринин адларыны эшидәркән йәһәрин үстүн-
дән ерә атылыб торпаға сәрилдиләр. Бир мүддәт белә гал-
дыгдан сонра башларыны галдырдылар. Көзләриндән ахан
инчи кими яшларла ери ислатдылар. Утана-утана бир-бирлә-
ринин әһвалыны сорушдулар, яхшыдан-ямандан сәһбәт эт-
диләр. Данышмаг үчүн сөз чох иди, лакин бир-бирләриндән
чәкиндикләриндән чох аз данышдылар. Һәләлик сәбр этмә-
йи мәсләһәт билдиләр.

Һәр икиси бир гуш кими ганад чалараг учду. Гуш кими
йәһәрин гашынын үстүнә гондулар. Һәр тәрәфдән атлылар
кәлиб онлара чатды. Пәри үзлүләр онлары арая алдылар.
Онлар айла күнәшин эшг бүрчүндә бирләшдәйини вә бир-бири-
нә наз сатдыгларыны көрдүләр. Онлары эшги бу пәри үз-
лүләрин гәлбини яндырды. Миндикләри атлар палчыға бат-
мыш эшшәк кими ерләриндән тәрпәшә билмәйиб галды. Ат-
ларын бурая чапыб кәләнләрдән һеч бири Хосровла Ширини

бир-бириндән сечә билмирди. Бир нечә гарышга бу ики ашигин биринин Билгейс, о биринин исә Сүлейман олдуғу хәбәрини этрафа яйды.* Нәр тәрәфдән бир чох ени гошун кәлиб нәр икисинин дөврәсиндә сәф-сәф дурду. Бүтүн гошун дағын этәйинә топлашаркән ер өз алтындаки өкүзүн бу ағырлыга нечә таб кәтирәчәйини дүшүнүб онун һалына ачымаға башлады.

Ширин Хосрова деди:

— Эй бөйүк падшаһ! Ялныз мән дейиләм, минләрчә мәним кими гул сәнин әсириндир. Көйләр хошбәхтлийи сәнин тачындан алыр. Ер сәнин тахтынла фәхр эдәрәк өз башыны йүксәк тутур. Едди иглимин ерләшдийи бу ер күрәси башдан-баша сәнә мөхәсүдур. Сән дүнянын саһибсән. Падшаһын бәрәкәтиндән, бизим дә бу яхынлыгда, йол үстүндә бир чадырымыз вар. Падшаһ илтифат әдиб бизә тәрәф кәлсә, башымызы учалдар. Бир гул кими гуллуғунда һазыр даянарыг, фил, бир гарышганын халчасы үзәринә аяг басса, ону чох севиндирмиш олар. Бу чүр бөйүк гонағын тәшриф кәтирмәси кичик гарышга үчүн бөйүк бир байрам олар.

Падшаһ деди:

— Әкәр бу сөzlәри үрәкдән дейирсәнсә, чанбашла кәлиб, гонағын оларам.

Ширин Хосровун гаршысында әйиләрәк она тәшәккүр әтди. Ону чох-чох тәрифләди. Мәһинбанунун янына бир атлы гачыраг шаһы гонәг кәтирдийини хәбәр верди.

Мәһинбану бу хәбәри әшидинчә лазыми һазырлыг көрдү. Яхшы тәдарүк вә һәдийәләрлә шаһын габағына чыхды. Шаһын шәрәфинә ерә вә көйә шабаш сәнди. Падшаһы чох йүксәк бир сарая дүшүрдүләр. Туба ағачы** бу бәһиштин бир будағы ериндә оларды. Бу сарайын башы көйләрә йүксәлирди. Сағында вә солунда олдуғча кениш бир мейдан варды.

Мәһинбану падшаһын гаршысына бир чох адам көндәрди. Бунлар багышланмаға кедирләрмиш кими Хосровун гуллуғуна падшаһа лайиг бир чох һәдийәләр апардылар. Хәзинәләри һесаба алмаг имкан харичиндә иди.

Хосровун гәлбиндә исә һәр ан Ширинин мәһәббәти алышыб янырды.

* Дини әфсанийә көрә Сүлейман һейванларын, гушларын дилини билән бир пейгәмбәр имиш. Билгейс Сүлейманын мәшүгәсидир.

** Дини әфсанәйә көрә бәһиштә битән бир ағачдыр.

Мәһинбанунун Ширинә нәсиһәти

Әкинчинин ерә сәпдийи тохум тәмиз олса, һасилә кәлән тахыл да тәмиз олар. Тәмиз адамын нәсли дә тәмиз олар, этәйи хәчаләтлә ердән сүрүнмәз. Мәһинбанунун әсли тәмиз олдуғу үчүн Хосровла Ширинин гайғысына галырды. О, бу ики севимли кәчнин севимсәсиндән хәбәр тутмушду, олла гуру отун арасында кәләчәкдә баш верә биләчәк әләгә һаггында дүшүнүрдү.

Мәһинбану Ширинә деди:

— Эй ағыллы өвладым, сән ялныз мәним дейил, бүтүн көзәлләрин падшаһысан. Сәнин бир назын йүз падшаһын мәмләкәтинә, бир түкүн айдан балыға гәдәр бүтүн әләмә дәйәр. Сәәдәт бир көлкә кими сәнин айрылмаз гулундур. Нәя вә һәмә сәнин үчүн ики гиймәтли бәзәкдир. Дүня өз ишығыны сәнин көзәллийиндән алыр. Исмәт вә һәмә сәнин көзәллийинин горучусудур. Сән әл дәймәмиш, ағзы мөһүрлү бир хәзинәсән. Дүнянын писини-яхшысыны сынагдан кечирмисән. Анчаг дүнянын бир чох һийләлери вар, бунлары да билмәлисән. Дүня мирвары оғрусудур, һәмишә ягуту сүртә-сүртә мөһв эдәр. Урәймә белә даммышдыр ки, дүня саһиб олан Хосров сәнә говушмаг фикриндәдир. Әкәр о сәнә доғрудан вурулмушса, бәхтинә көзәл бир ов чыхыбдыр. Анчаг, о чох сәбрсиз адама охшайыр. Буна көрә дә горхурам ки, онун һийләсинә алданасан. Мән истәйирәм ки, о өз ширин дили илә сәни алдадыб һалваны мүфтә емәсин. Сонра сәни биабыр әдиб бурахар, башгасынын эшгинә дүшәр. Сән өзүнү ағыр тут, о күнәш үзлү кәччәлә әһтиятла долан, чөрәк япылмамышдан габаг онун тәндириңә дүшмә. Онун азы он мин көзәл үзлү, шәкәр додаглы, зәнчир сачлы гызла отуруб-дурдуғуну эшитмишәм. Онун бу гәдәр күллә әйләнмәйә алышмыш гәлби бир күллә кифәйәтләнерми? Көвһәрә алышмыш олан көвһәрсиз галдыгда гаршысына чыхан һәр көвһәри әзизләр, ону әлә кечирмәйә чан атар. О, сәнин адынын тәмиз вә өзүнүн исмәтли олдуғуну көрсә, сәни гайда-ганун илә мәнән истәйәр. Дүняда адын тәмиз галар, исмәт вә һәяда дүнянын падшаһы оларсан. Сән өз исмәтини горусан, она зәһәр дейил, бир тирийәк оларсан, онун дәрдинә дәрман эдәрсән. Әкәр о сәни эшг атәши илә алышдырыб әлә кечирсә, сән өзүнү гайғысыз вә сәрхош кими апарсан, Висә* кими дүняда өз яхшы адыны

* Висә—Фәхрәддин Курканинин «Висә вә Раһин» поэмасынын гәһрәманьдыр. Өз гоча әри Мәбидә хәянат әтмәси илә мәшһүрдур.

итирәрсән, биабыр оларсан. Унутма ки, о айса, сән дә бир күнәшсән. О Кейхосров исә, сән дә 'Эфрасиябсан.* Кишиләрдин архасынча дүшмәк бир кишилик дейил. Гадынын өзүнү ағыр апармасы вә эһтиятлы доланмасы даһа яхшыдыр. Бир чох күлү тәзә икән дәрмишләр, гохулайыб этришләр алаңдан сонра атмышлар. Чох шәрабы гәдәһә төкмүшләр, бир аз ичдикдән сонра дибиндә галаныны ерә атмышлар. Сән өзүн би-литрән ки, башыны уча тутмаг истәйән бир адам үчүн эрә кетмәк, бош-бош севишмәкдән даһа яхшыдыр.

Ширин бу шәрбәт кими нәсиһәтләри эшидинчә онлары гулаг сырғасы этди. Бу нәсиһәтләрин һамысы онун үрәйиндән иди. Эшидиб гәбул эләди. О өзү дә элә бу фикирдә иди, анд ичиб деди:

—Хосровун эшгиндән көзләрим ган ағласа да, мәни гану-ну йол илә алмайынча онун арвады олмаячагам.

Мәһинбану Ширинин бу андыны эшидинчә үрәйи хатир-чәм олду. Она Хосровла бир ердә отуруб-дурмага ичазә верди. Онлар сарайда, чөлдә кәзиб долана биләрдиләр. Анчаг һеч вахт хәлвәтә чәкилмәмәлийдиләр. Сөһбәтләрини тәкликдә дейил, һамынын янында этмәли идиләр.

Хосровла Ширинин човкан ойнамасы

Эртәси күн, парлаг мирварыларын үзәринә лә'л сәпиләркән Хосров вә Ширин сарайдан—кәнара чыхмаға ичазә алдылар. Хосров ова һазырлашды. Ширин өз улдузларыны башына йыгмаға башлады. Етмиш нәфәр диши аслан кими күчлү гыз Ширинин әтрафыны алды. һамысынын ганы гайнайырды. һәр бири икидликдә бир Исфәндияр, ох атмагда вә ат минмәкдә бир Рүстәм иди. Човкан ойнамагда чох маһир идиләр. Оюн заманы топу лап фәләкин даирәсиндән гапырдылар. Ох габ-ларыны сәрв гәмәтләринә бағлайыб, сәрв кими йәһәрин үс-түнә отурдулар. Ай үзләрини рүбәндлә өртдүләр. Шаһын яны-на кәлиб гуллуғунда һазыр даяндылар. Шаһын гапычысы чы-хараг онлары гәбул этди. Эшгбазлыгдан башга бир иши ол-маян падшаһ өз үрәйини онлара верди. Аяға галхыб Ширини чох меһрибан гаршылады. Сағ тәрәфиндә ер вериб әйләшдир-ди. Хосров бахыб нә көрдү? Дөрд тәрәфи үрәйә япышан шух көзәлләрлә долмушду. Бура санки шәкәрлә долмуш бир эв, ширин емәлиләрлә долмуш бир шәһәр иди.

* Эфсанәви Туран падшаһларындан.

Хосров гызларын күчлү олдуғларыны вә ат чапмагы ба-чардығларыны билмирди. Мүшк кими гара рүбәндләрлә үзлә-рини өртмүш бу көзәлләрин хаһишини еринә етирәрәк о да әйләнмәк үчүн мейдана чыхды. Мейданын топ ойнанан еринә чатдыгда пәри үзлүләр севинчдән аз гала ганадланыб учур-дулар. Бу ай үзлү гызларын һәр бири бир күнәш кими ити һәрәкәт этмәйә башлады. Кәклик кими саһит көрүнәләр га-рағуша дөндүләр. Хосров чәмәндә гырговул кими кәзән бу меһрибан гызларын ов заманы бир тәрлан олдуғларыны көрдү.

Ширин она деди:

—Кәл атларымызы чапаг, бу дүздә бир гәдәр топ ой-наяг.

Топу падшаһын човканы гаршысына атдылар; көзәлләр мейданы севинчлә долдурдулар. Сөйүд ағачындан гайрыл-мыш човканлара бахаркән, инсан буранын сөйүд мешәси ол-дуғуну күман эдә биләрди. Човкан ойнадан гызлар өз кө-зәлликләри илә көйдә айы белә утандырырдылар. Човканлар көйдә ойнайырды. һәр бир човкан һавая галхдыгда санки күнәшин башыны ярыр, топу күләйин әлиндән гапырды.

Бир тәрәфдә Ширинлә кәнизләри, о бири тәрәфдә исә падшаһ илә хидмәтчиләри даянмышды. Марал илә шир бир-бири илә ойнайырды, турач илә гарагуш гарәтә башламыш-ды. Каһ ай үзлү Ширин галиб кәлиб топу гапыр, каһ кү-нәш чәмәллы Хосров гочаг чыхыб топу онун әлиндән алырды.

Онлар топ вә човкан ойнамагдан доюнча, мейданда ат чап-маға башладылар. Бири Шәбдизи минмишди, бири Күлкүнү. Кечә вә күндүз кими мейданын әтрафында һәрләнирдиләр. Орадан ағларыны чөлә чапдылар, ов этмәйә башладылар. Вурдуғлары овлары, саймагла гуртармаг олмазды. Көзәлләр өз нийзәләри илә мараллары ерә сәрирди. Ян-яна дүзүлмүш маралларын үстүндәки охлар бир гамышлығы андырды. Нәзәнилләрин атдығы охлар чәмәни чейранларла долдур-мушду. Хосров диши шир гәдәр күчлү олан бу гызларын миничилик меһарәтинә һейран галмышды. Онларын һәр бири мейданда кәзәркән бир һума гушу гәдәр көзәл, ова чыхаркән бир әждәһа кими горхулу иди.

Падшаһ Ширинә кизлинчә көз гоюб, онун нә кими бир армаганла кәләчәйини көзләйирди. Онун бир чейран кими кәлдийини көрдү. Көзү чейранын көзүнә вә сағрысына саташ-ды. Бу чейранын падшаһ овламаг фикриндә олдуғуну анла-

ды. Ширин элиндэ гылынч, бир сэрхош чейран кими падша-
һын гаршысында дурмушду. О, чейран овуна чыхаркэн бир
ширлэ гаршылашмышды. Дүняны фәтһ эдэн бу овчу Хос-
ров кими бөйүк бир чаһанкирин ову олмушду.

Фөләйин товузу олан күнөш багдан гачынча, гара гарға,
йә'ни кечә баға күл дәрмәйә кәлди. Товуз кими гызлар кәз-
мәкдән йорулдулар, гара атларын белинә миниб өз гәсрләринә
кетдиләр. Чох бәрк йорулдугларындан сәһәрә гәдәр ятдылар.
Эртәси күн енә падшаһын гуллуғуна кәлиб ери өпдүләр. Са-
райын гаршысында сыра илә дүзүлдүләр. Енидән човкандла топ
ойнамаға башладылар. Енидән ова чыхдылар. Өмүрләринин
бир айыны бу чүр баша вердиләр. Бир ан белә вахтларыны
бош кечирмәдиләр.

Хосров Ширинлә тәкликдә көрүшмәйә вә өз севкиси ба-
расиндә данышмаға фирсәт ахтарырды. Чох чалышдыса да
белә бир фирсәт әлә кечмәди. Ширинин көзәтчиләри һәмишә
она көз гоюрдулар.

Бир күн ахшам үстү о шәкәр додаглы гыз овдан гайыдар-
кән, падшаһлар падшаһы Ширинә деди:

— Әй көзәлләрин падшаһы, сәнин чәмалын хошбәхт көз-
ләр үчүн бир тәсәллидир. Кәл сабаһ тездән бу фирузә рәнкли
күнбәд алгыла кейфә бахаг. Шәраб ичиб шадлык эдәк. Өм-
рүмүз шән дә кечсә, кәдәрли дә кечсә, фәрги йохдур, фөлә-
йин кәрдишиндән яхамызы гуртара билмәйәчәйик. Мадам ки,
ахырда бу дүниәдән көчмәлийик, кейф чәкмәк, дәрд-гәм емәк-
дән ахшыдыр.

Ширин бир пәри кими бармагларыны көзүнүн үстүнә гоюб
«баш үстә!» дейә фазылыг верди. Ери өпәрәк «кечән хейрә
галсын!» дейиб айрылды.

Ширинин вәдәси кечәни ишыгландыран бир ай кими Хос-
ровун гәлбини ишыгландырды. О, кечәни сәһәрә гәдәр ята
билмәйиб сабаһын ачылмасыны көзләди.

Баһарын тә'рифһи вә Хосров илә Ширинин кәйф чәкмәси

Көйләрин яшыл кейинмиш гочасы язда чәмәнләрә кәнчлик
кәтирәкән енә дә гочалар вә чаванлар севинчлә чәмәнләрин
сейринә чыхарлар. Чәмәнләр инсанлара ени һәят бағышлар.
Гызыл күл бойланараг Кавус кими тахта әйләшәр. Бәнәфшә

өз товуз ганадларыны ачар. Гушларың эңг илә долу сәсләри
чәмәнләри долдурар, көһнә эшгләр тәзәленәр.

Хосровун руһи Ширинин эшги илә севинәркән дүняда бир
чох ени севинчли һадисәләр баш верирди. Севинчли баһара
ашиг олмуш күлләр севинчләриндән өз палтарларыны—га-
быгларыны йыртырды. Күл, өз байрағыны чәмәнләрдә севинч-
лә йүксәлтмишди. Чөл көйәрчинләринин гошуну, гаргаларың
гошунуну мәғлуб эдәрәк гачырмышды*. Ясәмән чәмәнин са-
гиси иди. Нәркис әлиндә чам галдырмышды. Бәнәфшә хумар,
гызыл күл исә сәрхош иди. Сабаһ ели гызларың үзүндәки рү-
бәнди гапмыш, гызларың хәбәрини ашигләрә чатдырмышды.
Күләк һәр тәрәфә сәс салмыш, филгулағыны өкүзкөзүнә
япышдырмышды.** Күлләр илә өртүлмүш ер бир халчаны ан-
дырырды. Хорузкүлү сычангулағы оту үчүн бир бешик ол-
мушду. Чәмәнләрдә сәвләрин гәмәти йүксәлирди. Эшгин кү-
чүндән ләләнин көйнәйи йыртылмышды. Бәнәфшә өз гыврым
сачларыны чийинә төкмүшду. Күләк ясәмәнин сыргаларыны
ачмышды. Рейһанлар бир кәлин кими әлләри илә үзләрини
өртүшдүләр. Мейвә ағачлары чичәкләнмишди. Бу чичәклә-
рин һәр бири баша санчылмыш дараға бәнзәйирди.

Һава чәмәнин үзәринә инчи кими шәһ данәләри сәпмиш-
ди. Бу данәләр зүмрүдә бағланмыш бир мирвары кими көрү-
нүрду. Ерин көбәйи һәмилә имиш кими ичәрисиндәки отлары
байыра чыхармышды. Сүдәмәр чейран балалары севиндиклә-
риндән чәмәндә аналары илә ойнайырдылар. Гырговуллар рей-
һанларың үзәриндә ганад чалырды. Рейһанлардаки әлванлыг
онларың ганадларына әкс этмишди. Һәр будагда ени бир ба-
һар чичәкләнмишди. Һәр колун овчунда шабаш вермәк үчүн
бир шей варды. Бүлбүлләрин нәғмәси, кәкликләрин сәси, ашиг-
ләрин сәбрини түкәдирди. Севки илә долу олан белә бир
вахта севкисиз яшамаг күнаһдыр!

Хосровла Ширин кечә-күндүз үрәк ачан ерләрдә кәзир,
шән вә хошбәхт күнләр кециридиләр. Каһ чәмәнләрдә шәраб
ичир, каһ дағлардан күл йығырдылар. Әлләриндә чам тута-
раг кәзә-кәзә бир рейһан бағындан о бири рейһан бағына
кечдиләр. Ахырда кәлиб Шаһруд чайына чатдылар. Һәр икиси
сәрмәст иди. Атларыны Шаһрудун саһилиндә бағлайыб әй-

* Чөл көйәрчинләринин гошуну—баһарын гошуну, гар-
галарың гошуну—гыш вә пайызың гошуну.

** Филгулағы вә өкүзкөзү—һәр икиси от адыдыр.

лөшдилөр. Рудун* сәсини, ханәндәнин нәғмәсини динләмәйә башладылар. Шәкәр күлүшлү Ширинини ширинлийиндән Шаһ-рудун әтрафындакы ғамышларын һамысы дәнүб шәкәр ғамышы олды. Нейсан яғышы сәдәфә көзәллик верән кими Ширини көзәллийи дә бу өлкәйә бир ишыг вә көзәллик верирди. Ширинини ғыврым сачларындан әтрафа йыйлан мүшк гохусу әнбәрини әтирини унуттурмушду. Шәкәр онун балдан даһа ширини олан лә'л додағларынын гурбаны иди. Гәнд бу бал додағларын көндәрдийи истәһзалы күлүшләрә давам кәтирә билмәйәрәк өз фәрядыны Хузистана чаңдырырды. Ширини, ғәмәти шаһ диванына лайиг бир сәрв иди. Күл онун нәркис кими көзләринә бахдыгда пахыллығындан өзүнү парча-парча әдирди. Әзәмәт вә чәләлда күлә бәрәбәр дуран ясәмән Ширинә үрәкдән итаәт әдәрәк, онун гулу олмушду.

Хосровун шири өлдүрмәси

Падшаһ бир күн Ширинлә сейрә чыхды. Көнүл ачан бир ердә кәзирдиләр. Ширин кими севкилиси олан адамын көзүнә һәр, әлбәттә, ер көзәл көрүнәр. Сүсәндән башга чичәк битирмәйән хош бир чәмәнә кәлиб чыхдылар. Бу беһиштә охшаян чәмәни өзләринә дүшәркә әтдиләр. Падшаһын чадырыны бурда гурдулар. Айын әтрафына үлкәр долаһан кими гуламлар вә кәнизләр дә чадырын әтрафына доланырдылар. Хосровла Ширини бир ердә отурмушдулар. Айрылыг онлары тәрк әтмиш, санки узағларда бир аяғы илә дар ағачындан асылыб ғалмышды. Сагинин әлиндәки лә'л рәнкли сүраһиләр севинчлә күләрәк дейирдиләр: «Бу әйш-ишрәт һәмишәлик олсун!» Шәраб илә әшг әл-әлә вермишди. Падшаһлар падшаһы бу ики мейин сәрхошу иди.

Бирдән мешәдән гезәбли бир шир чыхды. О, гуйруғуну ачығды-ачығлы ойнадыр, ерин тозуну һавая ғалдырды. Далашмагдан хошланан бир сәрхош кими гошуна һүчүм әтди. Гошун онун торхусундан бир-биринә дәйди. Шир чадыра яхынлашды вә гезәблә Хосровун үстүнә атылды. Сәрхош Хосров шири ғабағлаярағ она һүчүм әтди. О, кейимсиз вә ғылынчсыз иди. Көйнәкдән башга әйиндә һеч бир палтар йох иди. Хосров кәман дартырмыш

* Руд—мусиги әләтидир.

кими, юмруғуну гулағына гәдәр ғалдырыб ширә ағыр бир зәр-бә әндирди. Нейсаньын дәрһал чаны чыхды. Хосров ширин башыны кәсмәк вә бойнундан башлаярағ дәрисини соймағ әмрини верди.

Бу һадисәдән сонра шаһлар арасында белә бир адәт гәбул олунду: онлар ишрәт мәчлисиндә дә ғылынчларыны әлләриндән ерә гоймаздылар. Пәрвиз аслан көвдәли бир чаван олса да, падшаһ олдугу үчүн чоһ вүғарлы иди. Озүнү ағыр тутурду. Сәрхош олдугуна көрә ширлә икидчәсинә чарпышды. Она бу анда сәрхош демәк олмазды. Она шир өлдүрән ады верилмәли иди.

Ширини Хосровун шири өлдүрмәсини бәһанә әдәрәк тәшәк-күрлә онун әлини өпдү. Күл шәрбәти илә долу ағыны падшаһын әлине яхынлашдырынча, онун әлини шәкәрлә доллурду. Падшаһ шәкәр шишәсинин мөһрүнү ғырды. Чүнки шәкәр әлдә дейил, ағызда олмалыдыр. О, Ширинини додағларындан өпүб деди: «Бах, бал буна дейәрләр!» О, бунунла Ширинә аңлатды ки, өпүш ери әл дейил, додағдыр.

Илк өпүш—Хосровун варлығыны Ширинә һиссә әтдирән илк ғасид иди. О, даһа сонра йүз пиялә ичсә дә, бу биринчи пияләнин—илк өпүшүн ләззәтини унуда билмәди. Биринчи гәдәһдән ичинлән шәраб сонра тәгдим олунан йүз гәдәһни шәрабындан ичәдлы олар. Шәраб гәдәһин әввәлиндә саф олур, ахырында исә сафлығыны итирир, буланьг олтур. Архын кәнарында биринчи битән күл инсана йүз бағчанын күлүндән даһа артыг әтирли көрүнүр. Сәдәфин ғарнында олан илк дүрр башга дүррләрдән үстүн тутулур. һәр һансы бир ләззәтли хөрәйин илк тикәләри ағызда сонраки тикәләрдән даһа дадлы олур.

Ики ашиғ—Хосровла Ширин—әшг шәрабыны ичдикдән сонра һәмишә һәйәчан ичиндә идиләр. Хәлвәт ер тапынча, бир ан фирсәти әлдән ғачырмайыб шәрабла сүд кими бир-биринә говушурдулар. һәр икиси кезәтчинин сәрхош олмасыны көзләйән вә фирсәт дүшән кими әлини көвһәрә узадан бир оғруя дөнмүшдү. Бир көзләри илә өзләрини кезәтчиләрдән торуордулар, о бири көзләри илә бир-биринини көзәллийини сейр әдирдиләр. Дүшмәнин көзү бағландыгда бир-бириндән тәләсик бир өпүш алырдылар. Ширин айыг олдугу заман утаныб симүрғүн* өз додағына яхын бурахмырды. Лакин шәраб ичинб бир

* Симүрғ—әфсанәви ғуш, бурада Хосрова ишәрәдир.

аз хумарланынча өзү (дә өгүшмөкдө падшаһдан кери галмырды. Шаһ ону, бөрк-бөрк гучагладыгча, үзү ал ипәк кеймиш пагум кими гызарырды. Чох өпүлдүйүндән үзү көйәрмишди. Ширинин көйәрән үзүнә баханлар гызыл күл ярпагы үзәриндә бә-нәфшә битдийини күман эдәрдиләр. Ширинин ай үзүндәки бу көйлүйүн тә'сириндән көйдә айын кечдийи йол да көйәрди. Истәр сәрхош, вә истәрсә дә айыг вахтларында Ширинин элин-дән киршан ерә дүшмәзди. О, киршаны күл кими элиндә ту-тур, үзүнүн көйәрән ерләринә киршан сүртүрдү.

Хосровун, Ширинин, Шапурун вә гызларын әфсанәси

Күндүздән ишыгылы, парлаг бир кечә иди. Кечәни ишыг-ландыран ай өз нуруну ерә сачмышды. Һәр бир шейә Иса ки-ми һәят верән бир күлөк әсирди. Бу күлөк һеч дә чырағы сөндүрән, зәрәр верән күлөкләрдән дейилди. Бу кечәдә га-ранлыгдан бирчә нишанә вардыса, о да һәят суюнун бу ке-чәнин гаранлығы ичәрисиндә кизләнмәси иди. Гаранлыг ча-дырда Хосровла Ширинин арасында исмәт пәрдәсиндән баш-га, һеч бир пәрдә йох иди. Сабаһ ели көнүлдәки һәр чүр дәрд-гәм тозуну силиб апармышды. Улдузлар көйдә сайры-шырды. Белә кечәләрдә инсанлар өз арзуларына чатмаға фир-сәт ахтарлар. Демәк олар ки, арзу өзү дә элә бу кечәдә доғулмушдур. Бир тәрәфдән Зөһрә улдузу көвһәр гопарыр, о бири тәрәфдән исә ай мирвары дүзүрдү. Ер көзәл әпирләр-лә долү иди. Нәш'әли күләйин сәлдийи мүшкин әтриндән ерин көбәйи әнбәр гохусу верирди. Кечәнин сакигтийи ичә-рисиндә Зөһрәнин нәғмәси эшидилди. Бир һәфтәлик ай элинә гәдәһ алмышды. Үлкәр кечәнин нәдими олмушду. Ута-рид көй аләминин рәггасы олмаға һазыр иди. Кечә гушлары-нын сәсиндән Исаг гушунун зәнк кими чинкилтили сәси эши-дилмәз олмушду. Бүтүн һейванлар азугәләринин боллуғундан севинәрәк өз юваларында шадлыг эдиб охујордулар. Бу нәғ-мәләр мүхтәлиф сәсләрлә охунсалар да, кечәнин көзәлтийинә уйғун үмуми бир әһәнк ярадырдылар.

Падшаһ Фаридунун тахтына әйләшиб, гәлбини Чәмшидин гибләсинә чевиришиди*. Ширинин чәмалынын нуру гаршы-

* Фаридун вә Чәмшид—Иранин әфсанәви падшаһларыдыр; Чәмшидин гибләси, йә'ни Ширинин күнәш кими парлаг үзү (Чәмшидин аташпәрәст тийи нәзәрлә тутулур).

сында о, шамын вә чырағын ишығыны чоһдан унутмушду. Чәмәнин хош мейи вә рейһанларын әтири Ширинә Хосровдан белә бир хәбәр кәтирди:

Көрәсен биз бир дә белә хош бир кечә көрәчәйикми? Бун-дан хош бир әтир бурнумуза дәйәчәкми? Нә үчүн биз бир-би-римиздән узаг кәзирик, бир-биримизә яхынлашмырыг? Һәр икимиз нур парчасыйыг, буна көрә дә бир-биримизи яхындан көрмәли, ишыгта бир-биримизин үзүнә бахмалыйыг. Әкәр га-нымыз бирсә, нә үчүн сәнин гаын мөһәббәтдән гайнамыр, гайнайырса, нә үчүн мән буну көрмүрәм? Бу чүр көзәл вә хош һавада биз нә үчүн вахтымызы хош кечирмәйәк? Тәндир исти икән нә үчүн өз чөрәкләримизи ямаят? Баһар һәр күн енидән башланмыр. Һәр саат тора ов дүшмүр. Ағылын әмринә итаәт әтмәли, элинә кечән рузуну емәлисән. Көрүлмәли иши, мүтләг көрүб гуртармаг лазымдыр. Овчулар ова кедәркән, чөрәклә-рини өзләри илә апарлар. Анчаг чоһ вахт бу чөрәкләр он-ларын өзләринә дейил, балыглара вә гушлара писмәт олар. Бир гурд һийләкәр түлкүйә белә демшиди: «Ахтарыб тапан мән олдум, ейән сән!».

Ай үзлү Ширин Хосровдан бу сөзләри эшидикән, өзүнү шашырыр, күнәш тә'сири илә йолдан чыхан ай кими өз йо-лундан азырды. О бири тәрәфдән дә ичәрисиндәки әтирас девинин әл-аяғыны йығышдырыр, Мәһинбану гаршысында ичдийи анды хатырлайырды.

Мәчлисин бир тәрәфиндә падшаһын тахты гоюлмушду. Бир нечә көзәл гулам тахтын янында аяг үстә даянмышды-лар. Шапур да падшаһын һүзурунда иди. О, күлөк кәтирән хәзинәнин хәзинәдары кими падшаһын әмринә һазыр даян-мышды. Мәчлисин о бири тәрәфиндә исә бүтпәрәстләрин кү-нәши олан Ширин отурмушду. Оун әтрафында он нәфәр нар мөмәли гыз вар иди: Фирәнкиз, сәрв бойлу Сүһейл, Әчәбнуш, Фәләкназ, Һүмейла, Һумаюн, Сәмәнтүрк, Пәризад, Хүтәнха-тун вә күләр үзлү Көвһәрмүлк. Онлар күлаб вә лә'л кими гырмыз вә шәраб ичирдиләр. Үзләри гырмызы шәрабын тә'сири илә нар күлү кими гызармышды. Сәрхош олунча һәя пәрдәси онларын үзүндән көтүрүлдү. Ағыл онларын мәчлисиндән узаг-лашды. Падшаһ һәр көзәлин нөвбә илә бир дастан сөйләмә-сини әмр этди.

Әйинләринә назик палтарлар кеймиш, бу лә'л кими гыр-мызы додаглы гызлар дастан сөйләмәйә һазырлашдылар. Гаш-лары наз-гәмзәдән ох кими дартылмышды. Һәр бири сәррәст

ох атан, ити көзлү бир овчу иди. Онлар сөһбөт өдөркөн элө бил сөз данышмыр, һәр бири орталыға бир йүк шәкәр сәпирди. Ширин-ширин өтүрдүләр. Һәр дөфә Ширинин ады чәки-ләркән, бу адын ширинлийи гаршысында шәкәр (давам кәтирә билмәйиб арадан гачырды. Ән әввәл Фирәнкиз, атыны сөз мейданына сүрәрәк деди:

— Тәле ерин алтында бир хәзинә кизләтмишди. Фиридун бу хәзинәнин ерини билиб торпағы газыды вә хәзинәни ердән чыхарды.

Күмүш әндамлы Сүһейл деди:

— Бир гырговул сәрв ағачынын алтында ойнайырды. Сә һәр тездән бир тәрлан шығыйыб назәнин гырговулу овлады.

Шәкәр кими ағ үзлү Әчәбнуш бунларын сөзүнә белә гүвәт верди:

— Бағда әнбәр гохусу сачан бир күл битмишди. Бир бе-ништ гушу баға кәләрәк бу күлү димдийинә алыб апарды.

Фәләкназ Әчәбнушдан да яхшы бир дастан данышды:

— Биз дүняны индийә гәдәр анчаг бир көзлә көрүрдүк. Биз икинчи бир көзлә дә таныш олдуг. Дүняны даһа да яхшы көрмәйә башладыг. Ики көз бир көздән яхшы көрәр.

Һүмәйла деди:

— Бир парлаг вә дуру сулу булаг вар иди. Яшыл чәмәндә ахырды. Гәфилдән бир сусамыш шир кәлиб бурая чыхды вә булагын суюндан ичди.

Ясәмән вүчүдлү Сәмәнтүрк деди:

— Бир күн кечәйә ишыг сачан мирвары, сәдәфдән айры дүшдү. Фәләк ону падшаһын боюн бағысына бағлады. Ону башга бир ягутла бирләшдирди.

Пәри үзлү Пәризад деди:

— Бир ай ова чыхыб шадлыг эдирди. Көйдән бир күнәш кәлиб о, айы өз даирәсинә алды.

Хүтәнхатун бир аз дүшүндүктән сонра белә деди:

— Назик палтар кейинмиш бир шүмшад вар иди. Бу шүмшад тәк иди. Гәфилдән буна азад бир сәрв гошулду. Сәрв илә шүмшад бир ердә даһа көзәл көрүнәр.

Үрәкләри әсир эдән Көвһәрмүлк дил ачараг белә деди:

— Зөһрә улдузу да бир мүддәт тәк иди. Сәадәт илә тәле бир-биринә говушду. Мүштәри илә Зөһрә бир-биринә яхынлашдылар.

Дәньшмаг нөвбәти Шапура кәлдикдә мәнәббәт барәсиндә ени бир сөһбәт башлады:

— Ширин чам ичинә төкүлмүш бир бал иди. Шаһлар шаһы Хосров исә онун үстүнә төкүлән бир яғ олды. Мән дә рәнкләри мәнәретлә гарышдыран бир устайм. Онларын һал-васынын зәфәраны олдум.

Шапур бу сөзләри дейәрәк онларын нәчәбәтиндән сөһбәт ачды:

— Дүнянын ики нәчиб көзәли, сизә афәринләр олсун! Һәр икиниз яшыд, бир-биринә тайсыныз. Һәр икиниз дүняда бир парлаг нурсунуз. Һеч вахт бир-бириниздән айрылмайын. Һәмишә бир ердә олун!

Данышмаг нөвбәти Ширинә чатдыгда, һава мүшк илә, чөл шәкәр илә долду. Утандығындан башыны ерә тикиб деди:

— Үрәйим эшгсиз иди, севкилим йох иди. Ялгыздым. Шапур иши дүзәлтмәк үчүн бурая кәләркән, үрәйими парча-парча доғрады. Үрәйим онун үчүн бир һәдийә олды. Һеч кәс һансы эшг чөлүнә дүшәчәйини габагчадан билмәз. Эшг инсанын алынына тәледән язылма бир шейдир. Һалбуки, буну мәнәям алныма язан Шапур олды. Бу эшгин сону кәлиб Хосрова чатдығындан севинчдән үзүм күлдү, нәгшли бир ипәк кими пар-пар парлады. Мән артыг Хосровун әлиндән чам вә ноғул алырам. Мәнним гулум Кейхосров дейил, Пәнәхосровдур. * Гой онун сәйәсиндә башымдаки тач даһа да йүксәлсин. Мән бунула фәхр эдирәм. Тәле она яр олсун! Хошбәхт вә шән өмүр сүрсүн!

Нөвбә Хосрова чатдыгда деди:

— Чәмәндә гара бир шир вар иди. Бир марал бу Ширин йолу үзәриндә өзүнә юва гайырды. Марал бу гызмыш Ширин бойнуна ип салыб ону овлады. Мән һаман ширәм, Ширин дә һаман маралдыр. О, өз һәрүкләриндән бир зәнчир һөрүб бойнума салды вә мәнни овлады. Ширин әлимдән тутмаса, зәиф бир күлөк белә мәнни йыхар. Ширин мәннимлә әл-әлә версә дөйүшдә вәһши ширә галиб кәләрәм.

Ширинин достлары өзү кими нәчиб вә дәрәд анлаян адамлар иди. Онлар Хосровун һәр сөзүнү алгышлайырдылар. Достун гәлби торпағын сәтһи кимидир, әлин она дәйән кими пак олар. Ширинин Хосрова олан мәнәббәти даһа да алышды вә она гаршы гәлби даһа да юмшалды. Гәдәһи шәраб илә долдуруб Хосрова узатды, лә'л додагларындан бир-биринин дәльнчә «Нуш чан! Нуш чан!» сөзләри эшидилди.

* Кейхосров вә Пәнәхосров—Иран падшаһларынын ләгәбидир. Пәнәхосров Кейхосровдан даһа йүксәк бир ләгәбидир.

— Ал ич!—деди.—Бу ширин чам сәнә нуш олсун! Гэлбиндә Шириндән башга һеч кәсин мәһәббәти ертләшмәсин!

Бу бакир лә'лин дүрр кими сөзләрини эшидәркән Хосровун үзү бир күл кими ачылырды. Каһ үзүнү гәдәһә тутуб дейирди: «Эй гәдәһ, кечә өз палтарларыны йығышдырыб дүня илә видалашмаға һазырлашыр. Сән агла, ачы көз яшларыны ахыт, бәлкә Ширини йола кәтириб, онун додагларыны күлдүрәсән!» Каһ да яхынлашан сәһәрә дейирди: «Сән дә эй сәһәр, ачылма, дишләрини көстәриб күлмә, үфүгләри мәнә күлдүрмә!».

Фәләк мәчлисин бәзәйи олан бу көзәлләрин әли илә сәһәрә гәдәр «үзүк-үзүк» ойнады. Хоруз банында үзүйү онлардан истәди, сәһәр ачыланда үзүйү алыб апарды.

Көзәлләр доюнча шадлыг эдәндән сонра йығышыб чөлдән шәһәрә тәрәф йола дүшдүләр. Дүняча кейф чәкмишдиләр, бир арпа бойда гәм емәмишдиләр. Нәш'әләри бир саман чөпү гәдәр дә олса азалмамышды. Күнәшин шишәси даша дәйиб гырылынча—күн батынча—дүня инсанлара бир шишә кими даралды. Онлар енә шәраб шишәләрини әлләринә алыб башларына чәкдиләр. Күнәш батынча, фәләк, үрәйи шишә кими назик олан гызларла ойнамаға башлады. Онлар шәрабла өз шәнликләрини арттырдылар. Эйш-ишрәтлә кечәйә ени бир руһ вердиләр. Енә дүнән кечәки әфсанәләри данышмаға башладылар, енә дүнәнки лә'л кими сөзләри аралыға сачдылар.

Хосровун гәлби өз севкилисинин эшги илә гайнайырды. О севкилисинин ширин додагларынын эшгинә гәдәһи гәдәһ да-лынча галдырырды. Хош рәнкли шәраб нә гәдәр көзәлдә—илансыз бир товузу андырырды.* Ширинин додаглары нә гәдәр дадлы иди—тикансыз бир хурманы хатырладырды. Хосровун бир әлиндә шәрабла долу гәдәһ, о бири әлиндә күл дәстәси вар иди. Шәрабы ичир, күлү гохулайырды. Үрәйини әсир эдән көзәлин үрәйини әлә кечирмәк үчүн фирсәт ахтарырды. Ачы шәраб өз тә'сирини бағышлады. О, ширин бахышларла Ширини сүздү. Өпүш арзусу илә дил-додағы бағландығы үчүн гаш-көзлә Ширинә бир нечә сөз аңлатды. Ширин дә она белә хош ишарәләрлә чаваб верди. Онлар бахышлары илә бир-бирләринә сөзләрини аңладыр, гаш-көзлә данышырдылар. Гараулчулар кими кечәни сәһәрә гәдәр ояг галдылар. Ялынз бир кечәни дейил, бир чох кечәләри бу чүр фикирләр-

* Дини рәвәйәтә көрә илан товузун аягларына долашыб бәһишә кирмишдир. Буна чәза олараг товузун аяглары илана бәнзәйир вә товуз нәмишә өз аягларына бахаркән хәчәләт чәкир.

лә кечирдиләр. Истидән Хосровун үзү тәрләмишди. Лакин о енә дә ичмәкдә давам эдирди. О, сәһәрә гәдәр емәк, Ширини сәрхош этмәк, шәкәр кими ширин олан көзәли әлә кечирмәк истәйирди. Лакин фирсәт дүшмүр, Хосровун атдыгы охлар һәдәфә дәймирди. Гәлбләрә нур сачан көзәли көрдүкчә үрәйи севинирди. О, сәһәрә гәдәр шадлыг этди.

Күнәшин Күлкүнү, кечәнин Шәбдизини чиловләды, сөйүд үзәринә дүшән гызыл күл кими онун башына чилов кечирди, бу вахт Ширин илә Хосров ова кетмәк гәрарына кәлдиләр. Күлкүнә вә Шәбдизә миндиләр. Муған өлкәсиндән Шаһруда тәрәф йола дүшдүләр. Чалгы вә шәрабдан ени бир шәһәр тикдиләр. Каһ чайын әтрафында дүзүлүб, дурур, балыг вә гуш овлайырдылар. Каһ Шәһрудун саһилиндә чалгы вә шәраб мәчлиси дүзәлдәрәк дүняны кейфлә долдурурдулар. Каһ атларыны Малдур чөлүнә тәрәф сүрүб, орадаки бүтүн чейран вә мараллары овлайырдылар. Онлар күнләрини бу чүр баша верирдиләр. Каһ кейф чәкирдиләр, каһ ов эдирдиләр.

Кечәнин кәлини әлини нахышла бәзәйәркән үстү улдузларла нахышләнмәш пәрдәни салды. Падшаһын да кәлини пәрдә алтындан байыра чыхды. Өз чәмалы илә мәчлиси бәзәди. Башга кәлинләр дә онунла бәрабәр чыхдылар. Бүтүн мәчлис гызлардан ибарәт иди. Падшаһ исә тәк иди. Шәкәр чох иди, бадам аз. Көйәрчин сайсыз вә һесабсыз иди, тәрлан исә тәк иди. Намысы Хосровун сағлығына гәдәһ галдырды. Йорулмадан шадлығы давам этдирдиләр. Неч бир кечәни чалгысыз вә ханәндәсиз кечирмәдиләр. Неч бир аңлары шәрабсыз вә гәдәһсыз олмады. Көзәл шәраб, севкили яр, чичәкләрлә долу чәмән вә кәнчлик—дүняда бундан яхшы нә ола биләр! Күлә вә күллү чәмәнә тамаша этмәк, севкили яр әлиндән лә'л кими гырмызы шәраб ичмәк, голларыны ярын бойнуна салмаг, нарвән колу кими нара сарылмаг, бир әллә ярын әтәйиндән япышмаг, о бири әллә чана әл атмаг, каһ гаш-көзлә дәрдинә дәрман ахтармаг, каһ өпүш илә нөрд ойнамаг, каһ тәзә баһары гучагламаг, каһ ярын бәнәфшә кими сачларыны гулаға доламаг, каһ көзәлин гулағына пычылдамаг, каһ үрәйиндәки дәрдләри ачыб она демәк—даһа бундан яхшы нә ола биләр? Әсл һәят буна дейәрләр! Һайыф ки, бизим дүняда белә бир һәят йохдур! Белә бир һәят әлә кечсә дә, тәәссүф ки, даими дейил, чох гысадыр.

Хосровун Ширина мурачигэти

Хош бир баһар кечэси иди. Сээдэт Хосровун үзүнэ күл-мүш, тале она яр олмушду. Күндүз ишыгындан даһа саф ишыг этрафы бүрүмүшдү. Кечэни ишыгландыран ай элинэ гэдәһ алмышды. Күнәшдән даһа ишыглы олан бу кечэдә Хосров өз достлары илә бәрабәр сөйүд ағачы алтында кейф мөчлис гуруб шәраб ичирди. Бүлбүлүн нәғмәси вә сапинин «Нуш олсун! Нуш олсун!» сәсләри эшидилирди. Бу сәсләр үрәкләрдән һичран дәрдини юуб, апарырды. Айын суя әкс әдән көлкәси санки онун гәлбиндәки сиррләри гулаға пычылдайырды. Сәба ели бу сиррләри ачыб этрафа яйырды. Суюн һәр саһилиндә сәрв бойлу бир гыз кәзирди. Бу сәрвләрин һәр бири ени ачылан бир баһар чичәйини хатырладырды. Гызларын бири элинә гэдәһ әвәзинә дәф алмышды, бир башгасы исә күлабзән көтүрмүшдү.

Гәдәһләр бир нечә дәфә ширин шәрабла долуб, бошалдыгдан сонра кечән кечәки юхусузлугдан мәчлисдәкиләрин һамысынын башы ағырлашды. Падшаһла гэдәһ-гэдәһә вуранлар ичмәкдә онунла аяглаша билмәдиләр, мәст олуб галдылар. Сагиләр хумарлыгдан тагәтләрини итирдиләр, мүтрүбләр йорулараг юхладылар. Артыг мәчлисдә һеч бир яд адам галмамышды. Хосровла Ширин, машаллаһ, араларында тикан олмаян ики күл кими идиләр. Онларын бир-биринә яхынлашмасына мане олан йох иди. Шаһын сәбри түкәнди, әлә кечирмәк истәдийин ову даһа яхындан тәғиб этмәйә башлады. Һәр тәрәфдән онун йолуну кәсди. Гәлбләри мөфтун әдән көзәлин сачына әл атыб, дүнянын һәр бир дәрә-гәмини унутду. Ширинин додагларындан өлүб деди:

— Сәнин гулунам! Гәлбим бир гуш кими торуна дүшүбдүр, она дән вер! Өмрүмүзүн кечән күнләри илә ишимиз йохдур, онлар кечиб кедиб. Инди бизим үчүн ени күнләр, ени һәят башлайыр. Бурда бир сәнсэн, бир дә мән. Икимиздән башга һеч кәс йохдур. Бирчә де көрүм, инди биз нәдән горхмалыйыг? Бир анлыға мәнимики ол, алышыб янан үрәйимә рәһм эт! Мәним гисмәтимсәнсә лап бу күн гой арзума чатым. Нә вахта гәдәр бар вермәйән мейвә ағачы кими хейирсиз олачәсан. Нә вахта гәдәр мән мейвәйә үмид бағлаячағам. Сән исә өз мейвәни мәнән әсиркәйәчәксән? Көй дашдан тикилмиш бир көрпү тәсәввүр эт. Бу көрпүнүн үстүндән кечмәк мүмкүн дейилсә, о көрпүнүн бир хейри вармы? Белә көрпүнү чайын үстүндә дейил, о тайында да һесаб этмәк олар. Гәс-

сабын янында дуран итә гоюнун чийәри верилмәсә, о дәрдиндән өз чийәрини ейәр. Чох булут көйдә долашараг әкинләрин үзәринә гара пәрдә чәкәр, ишвә сатар, анчаг яғыш яғдырмаз, әкинчинин тарласыны гурудар. Чох сәраблар* сусузлары алдадар, онларын мәһв олмасына сәбәб олар, ағызларыны торпаг алтында чүрүдәр. Зәһәри шишәйә долдуруб она ширин ады вермәк олармы? Һеч кәсә тәзә мирварыдан әл чәк дейә әмр этмәк олмаз. Чүнки мирварыны тәзә икән дешәрләр. Гүзуну сүдәмәр вахты емәк лағымдыр. Бөйүйәндә гурда гисмәт олар. Көйәрчин баласы учмағә башларкән падшаһын әлиндән көйә галхар вә орада тәрланын чайнағына кечәр. Гәзәбли шир кими габағымда дуруб әл-гол ойнатма, мәндә дә ширләри йыхан пәнчә вардыр. Дағ маралы нә гәдәр уча, әл ирмәз ерләрә дырмашса, енә дә һийлә илә ону әлә кәтирмәк үчүн узун кәмәндләр тапылар. Чейранлар нә гәдәр ити гачсалар, падшаһын итләри онлара чата биләр. Зүлфүнү вә халыны бу гәдәр горума. Малынын зәкатыны вериб, өзүнү бәладан гуртар. Сән йүз халвар гәнди олан бир тачирсән. О гәнддән бирчә тай бизә версән, нә олар? Малына мүштәри тапыланда, лап Нил чайы үзәриндә олсан да чәкинмәйиб, йүкүнү ачмалысан.

Ширинин чавабы

Шәкәр кими ширин олан Ширин Хосровун сөзләрини чох мөһрибанлыгла гаршылайыб, она шәкәр кими чаваб верди:

— Сән тач саһибсән, мән бир торпағам. Мән сәнинкә бир тахтада отурмаға лайиг дейиләм. Мәним миндийим эшшәкдир, сәнин исә миндийин әрәб атыдыр. Мәним эшшәйим һеч вахт сәнин атында чапыша билмәз. Минчиликдә о гәдәр мөһарәтим йохдур. Сәнин кими аслан овлаян бир икидлә ат чапмаға киришә билмәрәм. Мән чох наз вә гәмзә әдирәмсә, бунун сәбәби одур ки, истидә гәнд емәк зәрәрдир, бу һәрарәтдән бир аз сонра союя билсән, һәр икимизин әли шәкәрә чатар. Бизи шәкәр кими тәбрик әдәрләр.

Бу сөзләрдән сонра о, әгиг кими додагларыны, алмаз кими дишләри арасында кизләдиб, падшаһын өпмәсинә йол вермәди. Илан кими сачларыны үзүнә төкдү. Бунлар бир гараул кими онун үзүнү горуюр, падшаһын үзүнү яхын бурахмырды. Ағлы ону падшаһа тәслим олмагдан горуюрду. Урәйинин арзусу исә, аллаһа анд ичә биләрәм ки, тамамилә әксинә иди. Узу гызармагдан тикан кими далайычы олмушду. Үзәриндә

* Сәраб—Мираж; исти өлкөләрдә, узаг үфүгләр архасындаки шейләрин һавада әкс әдәрәк яхында имиш кими көрүнмәси.

гырмызы күл битирэн тикан нә гәдәр көзәлдир! Аслан кими һиддәтләнмиш һәр түкүнүн алтында гагум түкү гәдәр юмшаг олан мин түк кизләнмишди. Чох ачыглы көрүнсә дә, гәлби чох мөһрибан иди. Гашлары ох атмаға һазыр бир кәман кими дартылырды. Анчаг бу кәмандан һәдәфә ох дейил, назгәмзә атылырды. Дөйүш вахты чатдығы үчүн онун гәмзәси—бахышлары дөнүб бир нийзә олмушду. Лакин бу нийзәнин һәр зәрбәсиндә йүз сүлһ кизләнмишди.

Ширин дузлу күлүшләрлә күләрәк «додагларымы әмиб, яра әтмә!» дейирди. Һалбуки, бу «әтмә» сөзләринин һәр биринин алтында йүз «эт» сөзү кизләнмишди. Өрпәклә үзүнү өртмәклә бал кими додагларынын Хосровун үзүнә баглы олдуғуну аңлатмаг истәйирди. Бу бири тәрәфдән исә гулағынын үстүнү ачыг гоймагла онун сөзләринә гулаг асмаға, онун арзусуну еринә етирмәйә һазыр олдуғуну билдирди. Бир тәрәфдән ағзынын һалгасыны юммушду, о бири тәрәфдән исә гулағына һалга кечирмишди.* Бир көзү илә сайсыз-һесабысыз наз сатыр, о бири көзү илә үзр истәйирди. Башыны чевирәркән сачлары мөчлиси бәзәйирди. Үзүнү бу тәрәфә дөндәрәндә бойну үзр истәйирди.

Ширин падшаһын әһтирасла алышыб, яндығыны көрүнчә онунла белә бир оюна киришдийиндән утанды. Падшаһ каһ үмид вермәк вә каһ ону мәјус әтмәк Ширинин нәчәбәтинә ярашан иш дейилди. Буна көрә дә гачмаг истәди. Архасыны шаһа чевирди. О, ағ күкүрдлә оду сөндүрмәк истәйирди. Анчаг билмирди ки, күкүрд оду сөндүрмәз, даһа да алышдырар. Бунунла Хосровун әһтирасыны сөндүрмәк олмазды. О, дагыны падшаһа чевирмәклә она бир шей аңлатмаг истәйирди ки, падшаһын үзү мәним архам вә мүдафиәчимдир. Йох, янылдым, яхшы демәдим. О, падшаһа фил дишиндән гайрылымыш бир тахт көстәрди вә бунунла ону баша салды ки, падшаһын тахты вә тачы олмалыдыр. Онун бу һәрәкәтиндә башга бир мә'на да вар иди: о демәк истәйирди ки, бах, мәним архам да үзүм кими мөһрабдыр. Әкәр үзүм әлиндән чыхса, сәнә вермәк үчүн бу үзүмдән даһа парлаг вә ағ олан башга бир үзүм дә вардыр. Көзәлләрин назы нә хош наздыр! Бир тәрәфдән адамы көзләриндән узаға говур, бир тәрәфдән дә өз говдугларыны көзләри илә чағырырлар! Көзләринин бири илә дейир-

* Гулағына һалга кечирмәк—йә'ни гул олмаг, «Ширин Хосровун итаәтиндә һазыр даянмышды» демәкдир.

ләр «чых кет!» о бири илә тәсәлли вериб дейирләр ки, «йох, кетмә!» Ярын «истәмирәм» дейә-дейә сәни йүз чанла истәмәси нә гәдәр бөйүк сәадәтдир!

Хосровун Ширинә чавабы

Хосров севимли гызын онун дәрдинә чарә әтмәк истәмәдийини көрүнчә чәсарәт әдиб деди:

— Гәлбләрә тәсәлли олан көзәл гыз! Нә вахта гәдәр мәнним үзүмү данлайыб «һәлә көзлә!» дейәчәксән? Сән өзүн шәраб ичдин, мәнә дә ичмәк ичазәси вердин. Нәдән бәс мән сәрхош олдум, сән исә айыг галдын? Мәннмлә бир айыг кими данышма. Сән өзүн дә сәрхошсан. Мәкәр сәнинн дә гәлбин мәнним гәлбим кими эшг илә долу дейил? Кәл сөзүн дүзүнү данышаг: сән дә мәнним кимисән. Кәклийи өлдүрмәйин—мәһәббәти кизләтмәйин сәнә бир хейри вардырмы? Һалбуки, мәһәббәт тәрланы сәнинн кәклийини чоһдан овламышдыр. Үрәйиндәки сирри кизләтмәк истәйирсән. Бу чох әтин ишдир: бунун үчүн сән үрәйинлә чарпышмағы бачармалысан. Бөйүк сәбр саһиби олмалысан, белә бир сәбр сәндә йохса керийә гайытмаг шейпуруну чал! Бу эшг чөлүндән чадырыны йығышдыр. Ити гылынчлар иштирак эдән бу дөйүшдә гачмаг да икидликдәндир. Билирсән ки, гылынч вурлушунда өзүнү ортая сохан башлар кәсилди. Үрәйин мәнә дейәнә разы дейилсә, она әмр әт ки, һеч олмаса буну ашкар билдирмәсин, назлар ичәрисиндә кизләтсин. Севмәсә дә, мәнә «сәни севирәм!»—десин. Бу сөвлә мәнним һалым яхшылашар, сәнә исә һеч бир зиян тохунмаз. Зарафатла дейилмиш сөзләрин ичәрисиндә яхшылары чох тапылар. Улдузларын ахмасы инсанларын тәлеинә тә'сирсиз галмаз. Ағыллы киши чох көзәл демидди: «Тәлеин пис олачағыны билсән дә бәдбәхтликдән горхма, габагчадан яхшылыга йоз. Ағзыны хейрә ачсан, ахыры хейр олар». Сәнин лә'л кими додагларындан бирчә өпүш гопара билсәм, мәнним үчүн кифайәтдир. Әкәр додагларын мәнним үзүмә юмулмушса, сән бу бир өпүшү дә мәндән әсиркә. Йох, бу барәдә данышмағы да мәнә ясаг әдирсәнсә, бу әмрдәки һәрарәти бир гәдәр азалт, чүнки мән бу һәрарәгә дөзә билмәрәм, алышыб янарам. Горхурам ки, сабаһ мәнним кими бир севкилини әлдәң гачырмағына пәшиман олуб үзкөзүнү дидәсән. Мәнним ганым да һәр ердә әтәйиндән япышыб, сәни тә'ғиб әдәчәк. Чүнки севкилиләрин ганы һеч заман итиб батмаз, һәр заман өз баһасыны тәләб эдәр. Сән һеч

күзөштө кетмэк истэмэйиб өпүшмөкдөн белә боюн гачырсан, даһа мән нә эдә биләрәм? Үзүнү өпмәйә чәсарәтим олмаса, бәс нәйи өлүм: этәйини я астананы? Демирәм ки, өпүшү мәнә бир хәзинә кими әманәт тапшыр вә я додағының дадына бах-маға ичазә вер. Йох, дейирәм ки, бир өпүш вериб, әвәзинә он өпүш ал. Бундан яхшы алвер ола биләрми?

Сән йүз халвар гәнди олан бир алверчисән. Нә үчүн бир тикә гәнди мәнән әсиркәйирсән. Сән башгалары илә мөһрибан долансан, сәнә дә мөһрибанлыг эдәрләр. Башгаларыны инчитсән, сәни дә инчидәрләр. Су пайлаян чешмәнин суондан нә гәдәр чох көтүрсә чешмәдә су бир о гәдәр чохалар. Булут сую өз чанына чәкән кими мән дә сәни өз ағушума аларам. Сән мәним чанымсан. Мән өз чанымла гылынч дөйүшүнә чыха биләрәмми? Сәнин зүлфләрин амансыз бир һинд оғрусудур. Күн күнорта чағы мәним сәбр гәрарымы әлимдән оғурлады. Сәнин зүлфләриндән оғурлутла яльшмасам, мән өзүм һиндли кими бир итаәтсиз оғру олмаға һазырам. Оғру йүз дәһрә илә силаһланса белә, ону горхутмаг үчүн бирчә дәфә гышгырмаг кифайәтдир. Лакин һеч кәс һинд оғрусунун әлини кәсмәз. Чүнки о, оғру олса да, бөйүк чәсарәт саһибидир. Сачынын кәмәндини бойнума ат! Бу арыг овла бу кечә кифайәтлән. Сән үрәйини әлә ал. Мән дә чанымы сәнә гурбан верим. Сән саги ол, мән дә шәраб ичим. Висал кечәсиндә додағым күлүшлә долсун. Достлуг чырағымыз сөнмәсин. Мән гулағымда сәнин һалғаны кәздирән бир гул олачағам. Мән өзүмү бир гул кими сатаркән, сән бу алвердән боюн гачырма. Мәни гуллуға көтүр. Сәнә хидмәт эдәркән ишим өпүш саймаг олачағдыр. Сән өпүш верәрсән, мән дә саярам.

Кәл, тәлеимиздән бәрк-бәрк япышаг. Тәлеимиз бизә яр олмушса, бунун гәдрини билиб, күнүмүзү хош кечирәк. Һеч олмаса бу кечәлийә кейф чәкәк. Чүнки сабаһ нәләр олачағыны һеч кәс билмир. Сабаһа үмид бағламаг олмас. Бу кечә биз, бир-биримизлә чох яхшы йола кедирик. Бу кечә бизим үчүн нәгдир, нә үчүн нәгди әлимиздән бурахыб сабаһки нисйәйә көз тикәк. Гыврым сачларыңла ойнама, бу кечәлийә мәнимлә ойна. Мәним әлимдән тут. Сәбрим түкәнди, дәрдин дәрманыны әсиркәмә. Гучағыны чаным үчүн бир һасар әдиб мәни бүтүн дәрләрдән гору. Сән чан чешмәсинән, чандан да ширинсән. Аһ, сәни бир чан кими ағушума ала биләйдим! Сән буна лайигсән. Билмирәм башыны өпүм, я аяғыны. Сән башдан аяға гәдәр өпмәли бир шәкәрсән. Һәр ерин бир-бириндән шириндир. Бәдәнинин һәр ериндә бир ширинлик кизлән-

мишдир. Ширин адыны сәнә бош ерә вермәмишләр. Белә шад бир күндә гәмкин олмаг ярамаз. Өзүнү шән апармасан, Ширин ады сәнә һарам олар!

Ширинин Хосрова чавабы

Шәкәр додағлы Ширин деди:

— Сән кәл, әлдимизи поэма! Өз ричаларыңла амансыз олма, сонра пәшманчылығыны чәкәрсән. Падшаһ өз әлдини поэмамалыдыр. Дүняда пис иш көрмәк һеч кәсә ярашмаз. Абрымы төкән бир сую мәнән истәмә. Бош арзуну бурах. Мән һеч вахт сәнин арзуну еринә етирә билмәйчәйәм. Чүнки сән бу арзуна чатсан, истәдийин шейи әлә кәтирсән, мән һәр шейими итирмиш олачағам. Белә олса, сән бир од оларсан, мән дә сәндә янан бир уд. Яныб мәнв оларам. Мәним үрәйим эшгсиз дә сәнә мөһрибан иди. Эшгә долдугдан сонра сәндән нечә сояг биләр. Әкәр эшгин өз һәддини ашмаса, биз һәр ан ени бир кейф чәкәрик. Һеч кәс өз-өзү илә нәрд ойнамаз. Һәмишә вахты кейфдә, кәзмәкдә кечирмәк олмас. Дүнянын ярысы хош кечинмәк үчүнсә, о бири ярысы яхшы ад газанмаг үчүндүр. Әтираса баш әймәк, ики тәмиз адамын адыны корламаг нәйә кәрәкдир! Өзүмүздән утансаг, аллаһдан хәчаләт чәксәк даһа яхшы олар. Гадыны йыхмаг киши үчүн бир мәрдлик дейил, кишисәнсә ән әввәл өзүнү әлә ал! Өзүнү идарә этмәйи бачармаянлар кәлләсин үстдә ерә кәлиб бүтүн дүняда биабыр оларлар. Тәвәзә саһибләри исә бүтүн дүняда һәмишә шән вә шөһрәт газанмышлар. Мән бир сулу вә ширин ағачам. Һәм һалвам вар, һәм дә шәрбәтим. Һәләлик шәрбәтлә кифайәтлән, тәләсмә, һалва да сәниндир. Сәндән башга өзкәси емәйчәкдир. Шәрбәти ичмәмиш, һалва емәк фикринә дүшмә; чүнки гайда беләдир ки, әввәлчә шәрбәт ичәрләр сонра һалва ейәрләр. Ағзымыз гәнд вә шәкәрлә долу олдуғу һалда биз нә үчүн әлимизи Хузистана узатмалы, ордан шәкәр ахтармалыйыг? Сәрин сую, һәрарәти ятырынчая гәдәр ичәрләр. Су башдан ашанда, дирилик сую олса белә, инсана зәрәр етирәр. Көңлүм сәнин кими көзәл бир севкилин истәмәйә биләрми? Әкәр истәмәсә, бу онун яшамаг габилыйәтиндән мәрһум олдуғуну көстәрәр. Гыздырмалыг һалваны дадыздырмаг һаһағдыр, чүнки гыздырмалы һалваны бирчә дөфә дадса, сәфрасы галхар вә бу да онун узун мүддәт гыздырма чәкмәсинә сәбәб олар.

Хосровун Ширинэ ялвармасы

Хосров Ширинин бу чүр ишлөрдө хам олдуғуну анлады. О, билди ки, Ширинин үрөйи кейф чөкмөк истойир, анчаг дили үрөйинэ табе олмур. Ширинэ ялварараг деди:

— Эй дүняны ишыгландыран ай! Достун доста ачыгланмасы да хошдур. Сэнин бу данлагларын мөнө бир наз гэдэр ширин келер. Мэн бу назы чөкмөйө һазырам. Сэн ярдым үчүн узадылан эли тутуб багламагда яхшы иш көрмүрсэн. Бу дүзкүн һәрәкәтдирми? Сэн буну өзүнә лайиг билирсәнми? Мэн сәни элэ кәтирмөйө чан атырдым. Элэ билирдим ки, сәни элэ кәтирсәм, дүняда элим һәр кәсин элиндән уча олачаг. Сәни элэ кәтиринчө зүлфүнүн эсири олдуғуму анладым. Сэн элэ кәлдин, анчаг мэн элдән кетдим. Мэн сәнэ андыны поз, мәнэ тәслим ол демирәм, һәрарәтими бир нечә өпүшлө сөндүрмөйини рича эдирәм. Эсири вәдә илэ севиндир. Гулу өлөндөн сонра да олса азад эт. Сэнин айрылыгындан тиканлар үстүнә дүшүмүш бир адам кими изтираблар кечирдийими билирсән. Мәним гучагымы висал бағынын күлү илэ долдур. Бәлкә о күлләрин бәрәкәтиндән мөндөн дә күләб гохусу кәлэ. Неч олмәсә бу күлләрин әтри илэ тәсәлли тапым. Сән сәрхошсан, зүлфләрин исә мәнним элимдәдир. Мэн бунунла севинсәм һаглыям. Сәни көрүр вә сәнинлө шәраб ичирәм. Мэн буна севинмәйими? Сэнин янында белимә бағладыгым кәмәр гызыла дөнүр. Сәнинлө данышыб күләркән ағызым күл олур. Мөһрә иландан айрылан кими, сән дә мөндөн айрылсан, мән өз күлүмү итирәрәм, сән исә анчаг тикандан айрыларсан.* Сәнә вердийим баш ағрысындан өзүнү гуртармаг истәсэн, мән башсыз галарам, сән дә баш ағрысы чөкмәзсән. Гәлбимә саһиб ол, мәнним сәндән яхшы севкилим, сәндән артыг достум йохдур. Бу гәлб сәниндир, әкәр үзүн үрәйими чәкиб өзүнә бөнд этмәсә, үрәйим бир дә бундан сонра неч вахт севинмәз. Көзүм сәндән башгасына бахса һәр ердә тикан вә бәлкә тикандан да пис шейләр көрәр. Сәндән үз дөндәрсәм бир дә башга кәлиң көрмәрәм, көрсәм дә юхуда көрәрәм. Мәндән күсмә, күссән тәкчә сачларын бизи барышдырмаг үчүн ки-файәтдир.

Хосров бу чүр көзәл сөзләрдән бир гэдәр дә сөйләди. Сонра, севкилисинин зүлфүнү элинә алыб раһат ятды.

* Әфсанәйә керә мөһрә ирн иланларын башы үстдә гоюлмуш тилсимли бир дашдыр. Йә'ни сән мәннимлө мөһрәсини башындан атан илан кими рафтар этсән, сәнә неч бир шей олмәз, анчаг мән сәни итирәрәм.

Сәһәр көй өз ягут гәдәһини элиндә яхаларкән, сәпилән бир удум шәрабдан ер ягут кими гызарды. Падшаһ дүнән кечә ичдийи шәрабдан айылмамыш һалда, элиндә гәдәһ ериндән галхды. Дүнән кечәки эһтирас һәлә дә ондан эл чөкмөмишди. Енә дә эшг алову онун хырманыны бүрүмүшдү. Эһтирас бир од кими алышыр, гуру оту яндырмагдан чөкинмирди. Ипәк парча тахтая сарынан кими Хосров да Ширини бәрк-бәрк гучаглайыб она сарынды. Ширин чох чалышыб ча-балаяндан сонра өзүнү онун элиндән гуртара билди. Асланын пәнчәси бир гәһәр маралын бөйрүндән голду.

Ширин Хосрову чох гызышмыш көрүнчө:

— Бу гэдәр гызышмаг яхшы дейил,—деди.—Наһаг ерә гызышыб мәни өз адамларымын янында биабыр эләмә. Сәнә гызгынылыг ярашмыр. Күл гызышанда өз әтрини итирәр. Аға дейинкән олдугда онун нөкәри һясызлашар. Нөкәрлә дейишмәйин бир хейри вармы? Нөкәр пис иш көрөндә она я чәза вер, я да сүкут эдиб данышма. Падшаһын аты ахсаянда өз мөгсәдинә чәтин наил ола биләр. Пис күнләрини өтүб кечсән, яхшы күнләрә чатсан, үрәйиндәки арзулар өз аяглары илэ кәлиб гапындан ичәрийә кирәр. Аяғы сәнчирләнмиш вә элиндә гәдәһ тутан бир сәрхошун башында ағыллы фикрләр олмәз. Сән чалыш падшаһлығы элэ кәтир. Мән о вахт енә сәнинлө оларам. Сән әввәлчә өз тахтыны ал, мән онсуз да сәнин элиндәйәм. Дөвләтсиз сәнин олмаг истәмирәм. Мән дөвләтлө бир ердә олмәлыям. Дөвләт эшги илэ чанымы сәнә фәда эдәрәм. Падшаһлығы дүшмән дейиләм, дөвләтдән гачмарам. Дөвләти элэ кәтирә билсән шадлыг элэ, гәм емә, чүнки уғурлу бир күндә доғулмусан. Әввәлчә ишләрини дүзәлт, сонра эшг һәвәсинә дүш. Һәр бир хәзинәни анчаг сәбрлө элэ кәтирмәк олар. Һәр бир арзуя сәбрлө чатмаг олар. Севкилини гәләсмәклә элэ кәтирә билмәзсән, һәр шейин бир гайдасы вар: дил олмәса данышмаг олмәз, көз олмәса көрмәк олмәз, үзүм олмәса үзүмүн сую элэ кәлмәз. Гызгын һәрәкәт этмәклә ағыллы адамын иши яхшылашмаз. Билирсән ки, кечи гачмагла кәкәлмәз. Сән инди өз тахтындан узагсан. Сөзүнә гулаг асыб сәнә гошулсам, сән бундан бир фәйда көрмәзсән. Мән һәмишәлик сәнинлө дост олмаг фикриндәйәмсә, чәтин ишлөрдә сәнин көмәкчин олмәлыям. Сән өз падшаһлығыны элэ кәтир. Тәлэ сәнә ярдым этсә, мән дә сәнинкйәм. Башын мәнлө кейф чөкмөйә гызышса, горхурам падшаһлыг элиндән чыха. Йох, падшаһ олмаг истәсэн мәнним айрылыгыма бир мүддәт дөзмәлисән. Дүня гәдимдән бәри сизин нәслин элин-

дәдир. Инди башга әлә кечмәси күнаһдыр! Анчаг, чальшан, даянмадан әлләшән адам падшаһлығы газана биләр. Сакит даянмагла һөкүмәт әлә кәлмәз. Падшаһлыгдан башга һәр бир ишдә сәбр илә һәрәкәт әтмәк хейир вәрәр. Һәр бир падшаһа диггәтлә бахсан онун башга адамлардан даһа чәлд тәрпәшдийини көрәрсән. Падшаһ һәр мәсәлә һаггында тез гәрар вәрмәси илә башгаларындан сечилир.

Сән чавансан, шир кими бир икидсән, падшаһлар нәсләндәнсән, башчысан, бөйүксән, тач саһиби олмага лайигсән. Әлкәни фитнәдән тәмизлә, ону долашдыран ипләри ач, гыр, өз икидлийини көстәр. Бәһрам бир һинд огрусун кими падшаһлығы сәнин әлтиндән алмыш, һийлә илә тач вә тахтыны оғурламышдыр. Сән гылынчла бу бәдәни һәрәкәтә кәтир, бәлкә гурулмуш тилсими арадан галдыра биләсән. Падшаһлар өз арзуларына чатмаг истәркән бир әлләриндә гылынч, о бири әлләриндә гәдәһ тутмалыдырлар. Сән анчаг бирчә шейә тәшәббүс әтмәлисән, гылынчы алмалы вә дүнянын алты чәһәтиндән гошун топламалысан. Мүһарибә заманы талә бир гул кими гуллуғунда һазыр даянараг сәнә ярдым әдәчәкдир. Ишә башласан талә өзү сәнинлә бирликдә дүшмәнә даш атар, мән дә бачарсам сәнә ярдым әдәрәм. Бачармасам әлләримни көйә галдырыб сәнә дуа әдәрәм.

Хосровун Шириндән айрылыб Рума кетмәси

Ширинин сөзләри бир алов кими Хосрову гызышдырды. О, һирсиндән ердә даяна билмәйиб Шәбдизин белинә атылды: —Кечән хейрә галсын!—деди.—Мән артыг кетмәлийәм. Габагымы нә дәниз сахлая биләр, нә од. Аллаһ билир ки, нә одда янмагдан горхурам, нә дә дәниздә исланмагдан. Неч шей мәнним йолуму кәсә билмәз. Әлә билмә ки, мән бир дә бундан сонра гәфләт юхусуна кедәрәм. Йох, инан ки, неч вахт сәйиглығымы әлдән вәрмәйәчәйәм. Ерин бөйүк дағларыны ериндән гопарачағам. Дәбәни* филин аяғы алтына салачағам. Башымы бир дә ясдыға гоюб раһат ятмаячағам. Фил кими басылмаз олачағам. Янылма, әзизим, сахсыдан гайырма филдән данышмырам, һәгиги фил кими олачағам. Ан-

* Дәбә—дәридән вә парчадан гайрылмыш инсан мүгәввасы, Филләре мүһарибәдә иштирак әтмәйи өйрәдәркән онларын габагларына бу чүр мүгәввалар атырлармыш. Хосров бу сөзлә өз мәгсәдинә чатмаг үчүн чидди һазырлашацағыны көстәрир.

ламазлыг әдиб эшшәйи дама чыхартмышам.* Инди ағыл вә тәдбирлә ону ерә саларам. Өзүм гайырдығым күзәни өзүм дә ерә вуруб сындырарам. Сән көзүмүн гаршысында од яндырмагла мәнни гызышдырмаг истәйирсән. Анчаг янылмысан. Сән мәнә гызышмағы өйрәдә билмәзсән. Мән башдан-баша бир одам. Каһ мәнни арзума чатмамагла горху дурсан, каһ мәнә мәрдлик өйрәдирсән. Нейһат! Мән сәнин йолунда тахтдан әл чәкдим, сәнин эшгинә уюб тачы бурахдым. Эшг чох адамларын башыны бәдәниндән айырмашдыр. Мәнним чашмыш башым сәнин эшгинлә долмасайды неч вахт тачсыз галмаздым. Сән бир талә кими өз кәмәндини мәнним бойнума кечирдин. Эшгинлә әл-аяғымы бағлайыб азадлығымы әлимдән алдын. Әввәлчә шәраб ичирдиб сонра өзүнә әсир әтдин. Сәрхош олдугдан сонра инди дейирсән ки: «галх кет, айыг дүшмәнлә вуруш!» Бәли, кедиб дүшмәнлә вурушарам, анчаг әввәлчә сәнин әсирлийиндән азад олмамалыам. Мән йола дүшүб кетмәк фикриндәйәм. Кедим өз ишимдән япышым, бәлкә ишим дүзәлә. Бундан сонра сәнин нәсиһәтләрини унутмарам. Бачардығымы әдәрәм. Талә нә язмышса о да олачаг. Сән мәнә өз вәзийәтими аңлатдын. Яхшы, яман, нә билирдинсә, ачыб сөзүн гысасыны дедин.

Әввәлләр мәнним бәхтим чох уғурлу иди. Тахтым вә тачым вәр иди. Сән мәнни еримдән әләдин. Бир авара кими дүняны доланмага мачбур әтдин. Бу чүр пис күнләр кечирмәйимин баиси сәнсән. Сәнин дәриндән өзүм йәһәрин үстүнә атланмасайдым, неч бир күләк мәнни еримдән гопарыб бурая ата билмәзди. Мән анчаг сәнә көрә бурая кәлмишәм. Сән әввәлчә мәннимлә мәррибан доланырдын. Сәнин данышығын мәнним үчүн гәнддән даһа ширин иди. Инди исә мәндән союмусан, мәнни севмирсән, мән дә чыхыб кетмәлийәм. Сән мәнә кетмәйә ичазә вәрәндән сонра мән бурада гала биләрәмми? Кетмәли олдугуму неч вахт унутмамышам. Мән неч вахт әв ейәсини инчидән гонаглардан дейиләм. Һәр күн габагыма сүфрә ачыб гонаг әдирдин, мән дә бурада галырдым. Инди исә сүфрәни йығышдырмамысан, дағарчыгыма йол чөрәйи гоюб мәнни йола салырсан. Даһа мәнним бурада нә ишим вәрдыр?

Хосров бу сөзләри дейиб, атын чиловуну дартды. Килян гошунуну Килян йолуна чыхарды, үрәйи Шириндән күсмүш һалда атыны Рума тәрәф сүрдү. Дүшмәнни һүчүмундан вә йолда союлмагдан горхдуғу үчүн палтарыны дәйишди, башындан

* «Эшшәйи дама чыхармаг»—аталар сөздүр. Йә'ни өзүмү чәтинлийә салмышам, ишими долашдырмамышам.

тачы чыхардыб дәбилгә гойду. Бәһрамын йоллара гойдуғу көзәтчиләрин ғылынчындан горхараг бир ан даянмыр, билара атыны чапырды. О, ганады гарагушу, йә'ни Шәбдизи минмиш, әждәһаны, йә'ни ғылынчы белинә бағламышды.

Бир аз кетдикдән сонра бир монастыра чатды. Бу монастырда ағыллы бир раһиб вар иди. Бу раһиб улдузларын дөврүнә әсасланараг, Хосрова кәләчәк һаггында бир чох шейләр сөйләди. Раһиб кәләчәйи чох яхшы кестәрә билдийи үчүн падашаһ онун гейбдән хәбәр верән бир адам олдуғуна инанды. Хосров раһибдән чох һикмәтләр өйрәнди. Орадан атыны бир баш дәнизин саһилинә сүрдү. Ики ат дәйишәрәк йолу мил-мил өтүб Истанбула чатды. Орадан өзүнү Рум гейсәринин янына етирди. Гейсәр Хосровун кәлмәсини билинчә чох севинди. Онун кәлиши Рум өлкәси үчүн бир байрам олду. Гейсәр бу кәлиши өз тәлеи үчүн бир хошбәхтлик сайды. Хошбәхт тәлеинин ярдымы илә Хосрову яхшы-яхшы гаршылады. Гейсәр хошбәхтлийин өз аяғы илә онун сарайына кәлдийини көрүнчә тач вә тахтынын мүгәддәрәтыны бу хошбәхтлик кәтирән адама, Хосрова тапшырды. Онун кәлишиндән чох севиндийиндән гызы Мәрийәмә она верди. Той кечәси ики падашаһ арасында чохлу шәртләр бағланды. Мән кәлиндән, хошбәхт падашаһдан, онун Рум халгына вердийи чавабдан, Хосровун Ниятусла* бирликлә гошун йығыб сәфәрә һазырлашмасындан, ордунун товуз һанады кими бөзәнмәсиндән данышмаячағам. Чүнки башга сөз устасы** бу барәдә лазым олан сөзләри демишдир. Мән ояғам, мәндән әввәл данышан адам исә ятмышдыр. Мән башгаларынын гиймәтини ашағы салмаг истәмирәм. Сонра мәним дә гиймәтими бир башгасы ашағы салар.

Хосровун Бәһрам-Чубинлә муһарибәси

Хосров бир нечә күн орда галыб кейф чәкдикдән сонра Рум гейсәриндән гошун көмәк истәди. Гейсәр она сайсыз гошун верди. Чох гызыл хәрчләйиб онун ишини гызыл кими дүзәлтди. Хосровун башына сайсыз-һесабысыз гошун йығылды, санки бу гошун дейил, дүздә бир-биринин ардынча дүзүлмүш дағ силсиләси иди. Гошун бир дәмир дағ кими ериндән тәрпәннчә ер күрәси башдан-баша титрәди. Хосров

* Ниятус—Рум гейсәринин гардашы вә бөйүк бир сәркәрдәси иди.

** Фирдовсийә ишарәдир.

дөйүшләрдә гәһрәманлыг кестәрмиш икидләрдән гырх-әлли мин нәфәр айырды. Шәбхун дүзәлдиб Бәһрама тәрәф үз гойду. Палтары әвзинә әйиннә зиреһ кейди.

Дуняны фәтһ эдән Бәһрам Хосровун йүрүшүндән хәбәр тутунча ов үзәринә атылан бир аслан кими дөйүшә чыхды. Анчаг мүти' бир түлкү кими һийләкәрлик этмәйә башларкан, бу асланлыгдан вә чаһанкирликдән нә файда?

Хосров өз гошуну илә кечә-күндүз ирәлиләди. Гәлби Бәһрамын кини илә долу иди. Ахырда Хосровун гошуну Бәһрамын гошунуна чатыб онулла гаршы-гаршы дурду. Һәр ики тәрәф ғылынчларыны сийирди. Охларын вийылтысындан вә ғылынчларыны чинкилтисиндән аз гала филин бейни дағылачаг вә асланын бағры ярылачагды. Тәбилләрин сәси һәтта өлүләри гулағына чатырды. Дириләрин исә һушу башындан кедирди. Гызыл наллы атларын яраланмыш көвдәләри ал гана боянмышды, яралары көз кими гызарырды. Атларын кишнәмәсиндән ерин гулағы, чивә төкүлмүш кими, батмышды. Сүвариләрин әлиндә шимпәк сачан ғылынчлар ойнайырды. Икидләр бир аслан кими дишләрини гычамышдылар. Әчәл пусгуя кирәрәк онлары күдүрдү.

Бу муһарибәнин янында гиямәт күнүнүн дәһшәтләри бир оюнчаг сайыла биләрди. Нийзәләрин ити учлары көкүсләри дешир, гиямәт күнүндә олдуғу кими өлүләри ян-яна сәрирди. Башлары үстүндә йүксәлән нийзәләр бир мешәни хатырладаырды. Дүшмән бу мешәдән гачмағы ағына белә кәтирә билмәзди. Бу мешәдә нә марал өзүнү асландан гуртара биләрди, нә дә аслан өзүнү ғылынчдан горуағы бачарарды. Охлар күл ярпағынын алтына долан сәһәр ели кими кейимләрин алтына сохулурду. Ганла йоғрулмыш охлар өз ганадларында сарлар үчүн рузи һазырлайырдылар.* Зәһәрләнмиш ғылынчлар вә нийзәләр әйинләринә дөйүш палтары кеймиш әскәрләри һәмшәлик истираһәтә көндәрирди. Көйә йүксәлмиш ган ләпәләриндән байрагларын учундаки чамлар ганла долмушду. Сабаһ ели учу гырылмыш нийзәләрин матәмини сахлайыр, байрагларын башындаки пәришан сачаглары дағыдырды. Ер вә көй башлары кәсилмиш бәһадирләрин өлүмүнә ағлайырды. Ер өз яхасыны парчаламыш, көй дә этәйини чырмышды.**

Һамынын чийиндән һәмайил асылмышды, бәзиләри онулла ғылынчларыны янларындан асмышды, бәзиләри исә гы-

* Йә'ни һәр бир ох, мейит ейән гушлар үчүн гита һазырлайырды.

** «Ер яхасыны парчаламыш»—гызлан гәбирләре, «көй этәйини чырмыш»—гызаран үфүгләре ишарәдир.

лышчдан алдыгы яраны сармышды. Түрк дөйүшү кими дөһшәгли бир мұһарибә иди. Түрк кәрәнайынын* сәсиндән икид-ләрин нәрсәи эшидилмәз олмушду. Байрагларын үзәриндәки гырмызы ипәкләр од алмыш гамышлыг кими гызарырды, ган ахытмаға һазыр олан гылынчларын сайы, чөлдәки дашларын вә гумларын сайындан артыг иди. Башлардаки дөбил-гәләрин үзәринә хәзәл кими ох яғырды.

Падшаһын тахтыны бир филин үзәринә гоймушдулар. Си-йирмә гылынч икидләр бир мил мөсафәдә ону һәр тәрәфдән эһатә этмишди. Бүзүркүмид гызғын филин габағында кедәрәк, әлиндәки үстүрлабла** һүчүм үчүн саат хошлайырды. Үстүрлаба бахыб дүшмәнин талеинин һавахт дөнәчәйини көз-ләйирди. Көзләнен вахт чатанда Хосрова деди:

— Тез ол, тәләс! Уғурлу тале бизим тәрәфимиздәдир. Фирсәти әлдән бурахма. Шаһмат тахтасы үзәриндә дава гызышмышдыр. Мөһкәм ол! Фили габаға сал! Пияданы ирәли вериб шаһы вур! Горхма, галибиййәт сәниндир!

Хосровун гәлбиндә Бәһрама гаршы кин чошурду. О, бир аслан кими гызмышды. Бәһрамы узагдан сейр эдирди. Икид-ләр кинлә гылынчларын чәкиб, бир аслан кими ов үзәри-нә һүчүм әтдиләр. Хосров фили сүрәрәк чошгун Нил чайы кими Бәһрамын үзәринә ериди. Фил көвдәли Бәһрамы вуруб, филин аягы алтына салды. Дүняны гарышдыран дүшмән ба-сылды. Хосров уғурлу талеин ярдымы илә галиб кәлди. Тө-күлән ганлар бир ерә йығышараг чай кими ахыр, кәсилмиш башлары бир топ кими ойнада-ойнада апарырды.

Падшаһлар падшаһы дүшмәнә галиб кәлди. Новруз бай-рамында олдуғу кими гәлби севинчлә долду. Румлуларын зәнчир кими кәмәндләри адамларын бойнуна кечмәкдән зән-чиләрин сачы кими гыврылмышды. Румлулар һәр кәсин әлин-дә вә я белиндә һиндли гылынчы көрүрдүләрсә, онун башыны бир һиндли сачы кими кәсирдиләр. Хосровун һүчүму гаршы-сында Бәһрамын гошуну тамамилә өзүнү итирди. Сәрсәм ада-мын бейни ишыгдан чашан кими һәр кәс чашыб галды. Бәһ-рамын озүндән вә бир нечә яралыдан башга һеч кәс яхасы-ны өлүмдән гуртара билмәди. Зәманә, Бәһрамы да Бәһрами-Кур кими йүксәкдән ашағыя салды. Онун гүввәтини вә ас-ланлығыны әлиндән алды.

Өзүнү бәйәнән, лоға адамларын ахыры яхшы олмаз. Бу чүр адамлар өз көзләри илә өзләрини көзә кәтирирләр. Мән

* Кәрәнай—чалгы әләтидир.

** Устүрлаб—кечмишдә улдузларын вәзнийәтини тәйин этмәк үчүн ишләдилән бир әләт.

һәлә индийә гәдәр өзүнү бәйәнән адамлардан бир нәфәрин дә саламат галдығыны көрмәмишәм. Өзләрини көзә кәтир-мәйәнләр исә һәмишә сағ вә саламат галырлар.

Бәһрам Хосровун әлиндән гачыб яхасыны гуртардыгдан сонра истәр-истәмәз дүня онун дүшмәни олду. Дүня чох адамын хырманыны яндырмышдыр. Оюнчуя оюн өйрәтмәк ла-зым кәлмир. Дүня да белә бир оюнчудур. О өз оюну үчүн һәмишә фирсәт ахтарыр. Дүняда чох сәрв ағачы бой атыб йүксәлмишдир. Анчаг бунларын йчәрсиндә дәррдән бели бүкүлмәйән бир ағача раст кәлә биләрсинизми? Гызыл күл-ләр арасында өз гырмызылығыны ахыра гәдәр сахлаян, са-ралыб-солмаян бир күл тапмаг олармы? Инсанын едийи хә-рәкләрин һамысы шәкәр кими ширин олмур. Инсан бә'зән саф, бә'зән дә булангы шәрәб ичир. Эви сүпүрмәк әдәтдир, анчаг эви бә'зән шадлыг мәчлисн үчүн, бә'зән дә яс үчүн сүпүрүрләр. Шадлыг мәчлисиндә аяг дөйәрләр—ойнарлар, гәм мәчлисиндә баша дөйәрләр—ағларлар. Бир тәрәфдә сазын сә-си әтрафа ййылыр, о бири тәрәфдә исә ағычыларын һаләси эшидилир. Бу күнбәдин алтында, истәр саз сәси олсун, ис-тәрәсә ағычы һаләси, бир күндән артыг давам әтмәз. Бу дүня бир исти тәндир кимидир, истәйирсән күл ат, истәйирсән ти-кан, фәрги йохдур, һәр икиси яначагдыр. Дүня ала-була бир ата минмишдир, сән һәр ан ондан төпик емәйә һазыр ол. Фә-ләк ити чапан, яшыл рәнкли бир атдыр, ағыл—онун йолу үзәриндә даяна билмәз. Һеч бир кәслә йола кетмәйән шәх-сә архаланмаг олмаз.

Тале Бәһрамы-Чубиндән үз дөндәрди. Тахт вә гылынч Хосрова чатды. Бәһрам ачыгылы бир һалда Чинә кетди. Онуй алһына «Гәза кәлдикдә мейдан дарлашар»* һөкмү язылмыш-ды. Тале яһыз Бәһрама зүлүм әтмәди, бу дүняда белә зү-лүмләр чох-чох олмушдур.

Хосровун Мәдаийндә икинчи дәрфә тахта чыхмасы

Ай Балыг бүрчүндән көрүнәндә Пәрвизин айы падшаһлыг бүрчүндә әйләшди. Севр бүрчүндән Зөһрә, Хәрчәнк бүрчүн-дән Мүштәри она сәәдәт верди. Күнәш һәмәл даирәсиндән бойланараг, Дәлә бүрчүнә ишыг сачырды. Утарид, Чөвза бүр-чүнүн башы үзәринә галхараг аслаһлары мәғлуб эдән Мәр-рихә тамаша эдирди.

* Гур'анда бир айәйә ишәрәдир.

Зэнэб Мэррихин касасына шэраб төкүрдү. Зүһейлин көзү Рәс илэ бир даирэдэ иди.*

Бэхти гүввэтлэндирэн улдузларын уюшдуғу белэ бир уғурду заманда Хосров өз фирузэ рэнкли тахтына эйләшмишди. Шаһлыг шөһрәти шәргдән-гәрбә гәдәр дүнянын һәр бир еринә айылды. Ағдан гарая гәдәр һәр кәс онун шаһ олдуғуну билди. Падшаһлығы мөһкәмләнен күндән ишләри дә яхшылашмаға башлады. Тахтынын шөһрәти ердән үлкәрә галхды. Тахтынын үзәринә бир кәми долусу көвһәр, бир дәрә дүрр төкдү. Тахт, бу көвһәрләрин чоһлуғундан ай кими ишыг сачараг гаранлыг кечәни ишыгландырырды. Хосров бир шир кими мубарәк тахтын үзәринә чыхды. Икидләр «мубарәк олсун!» дейә Хосрову тәбрик этдиләр. Үзүйүндәки падшаһлыг мөһрү дүняны севиндирди. Бүтүн мөвчудат она афарин деди. Онун нәчиб үзүндән әкс эдән шүалар шәргдә ени бир күнәш әмәдә кәтирди. Шаһлыг вә тәнтәнә сәсн Шаһчандан Бамийә гәдәр айылды.**

Тахт вә тача саһиб олуб, архайынлашдыгдан сонра онун фикри енә дә Ширинлә мәшгул олмаға башлады. Ширинин гәмзәли бахышлары һәр ан кәлиб көзүнүн багағында даяһыр вә санки онун һәр шейини талан эдиб апарырды. Хосров нә Ширинин дәрд-гәминин үрәйиндән силә билирди, нә дә чәсарәт эдиб ону янына чағырмағы бачарырды. Чүнки Мәрийәми алмыш вә бу гызын сайәсиндә шәнини Исанын галхдығы дәрдүнчү көйә чатдырмышды. Әлинә падшаһлыг вә хәзинә кәлсә дә севкилис янында олмадыгдан һәмишә изтираб чәкирди. Демирәм ки, о һеч шад олмур, шадлыг әтмирди, йох, шад олурду, анчаг онун шадлығы үрәкдән олмурду. Үрәйн севкилисиндән доймамышды. Онун айрылығындан Хосровун шәкәр кими ширин һәяты, зәһәр кими ачы олмушду. Бә'зән кам шәрәб ичир, бә'зән чамы ганлы көз яшлары илэ долдурурду.

Бә'зән өз-өзүнә дейирди:

«Эй үрәк, сән дүняда нә истәйирсән: севки вә я падшаһлыг? Эшг илэ падшаһлыг бир-биринә уйғун кәлмир, бу ики шейдән бирини севмәлисән. Асланлар пәләнкләрә чоһ көзәл демишләр: «Эшшәк я бала салмалы, я Зәнкана кетмәмәли-

* Бурада Низами улдузларын вәзийәтинин тәсвир әтмәклә, Хосровун хош бир күндә тахта чыхдығыны көстәрир.

** Кечмишдә Мәрв шөһәринә Шаһчан, Бәлх шөһәринә Бами дейәрмишләр.

дир».* Падшаһлығы әлә кәтирдим. Инди севкилим дә яным-да олсайды, нә гәдәр яхшы оларды! Үрәйим өз арзусуна чатарды. Ояг бәхтим севкилимин бир түкүнү йүз Чин өлкәси гиймәтинә сатса, аларам. Бир кечә бағда севкилим илэ ятмышдым, бәхтим исә оягды, башым үстүндә эйләшмишди, сонра мән ояндым, бәхтим ятды. Мән о вахт гәлбимин севинчини итирдийими, севкилисиз галдығымы анладым. Ярым әлимдән чыхандан сонра йүз мүлк дә газансам енә үрәйим сакитләшмәз. Әлимә йүз күл дәстәси алсам һамысы дөнүб тикан олар. Сәһәр тездән сәрвистана кетдим. Уча бойлу бир сәрв үрәйими ериндән гопарды. Ағлымы алан о сәрви бир дә гучаглая биләчәйәмми? О гәлби яралы көзәли, севкилинин эшгини гәлбиндә бәсләйән күл үзлү гызы бир дә керәчәйәмми? һейһат!.. О һарая кетди? һаны о тез-тез дүзәлт-дийимиз кейф мәчлисләри? һаны ашигләрлә долу олан беһиштин гапысыны ачдығымыз күнләр? Чан кими пәри үзлү гызларла отуруб-дурмаг, пәриләр шаһыны гучагламаг нә гәдәр хош иди! Дирилик сую кими ширин олан Ширин һарда галды? һаны о ширин дилләр, һаны о ишрәт кечәләри, сәһәрә гәдәр ятмайыб кейф чәкмәк?! Сәһәрә гәдәр әфсанә сөйләмәк. һаны о еничә ачылмыш шәкәр кими ширин күл ярпағы? һаны онун ширин додағындан халварларла дәрилән шәкәрләр? Ширин өпүшләр! О гәдәр назлы вә назәнин гыздан инди бири дә янымда йохдур. һаны о тунч галада голларымла күмүш кечавә һазырладығым күнләр?*** Бә'зән бир күл кими үзүнү үзүмә даяяр, бә'зән сачыны сүнбүл кими сачыма бағларды. Бә'зән онун хумар көзләринә бахаркән сәрхошлутдан айылардым, бә'зән ону хәлвәтчә гучағыма алыб, сәрхош олардым. Бә'зән онун эшгиндән, дүшмән ганы ичирмиш кими шәрәб ичәрдим. Бә'зән онун ай кими бәдәнинә тәкйәләниб раһатланардым! һаны инди онлар? Ширинә дедийим вә я ондан эшитдийим сөзләр инди мәнә бир хәял кими кәлир. Санки юху көрүрәм. Мәнә дейирләр ки, күнәш кими үзү күләр ол, Чәмшидин ериндә отурана

* Бу мәсәләннин мәнасы беләдир: эшшәк Зәнкан йолу илэ йүк дашымалы олса, баласыны гарнынә сахлая билмәз. Чүнки бу йол чоһ пәс вә дашы йол олдуғундан эшшәк йолун эзийәтиндән мүтләг баласыны салар. Әкәр эшшәйин баласынын галмасы истәнлирсә, о заман эшшәйин Зәнкана көндөрмәмәлидир. Бурада ширләрнин вә пәләнкләрнин адынын чәкилмәсн, бу мәсәлин халг арасында һейванлар һагғында олан бир бас-ниядан алындығыны көстәрир.

** Тунч гала—Хосровла Ширинин севиндикләри гәср. Голларла кечавә һазырламаг—йәни севкилин гучагламаг.

гәм-гүссә ярашмаз. Ағзым аһла долу икән мән нечә күлә биләрәм? Ағызда ики шей бирдән ола билмәз: я союг аһ олар, я күлүш! Мән инди кими һарайыма чағырым, кимә сығыным? О күнләр бир баһар кими өтүб кечди. Күлөк баһары алыб апарды. Хәял, намәрдлик әдиб мәни о тәрәфә чәкир, өз назлары илә үрәйми яндырыб, яхыр. Дүшмәнин арадан галхмасы илә дөвләт газандым. Севкилимдән узаг дүшмәк кәдәrimi чоһалтды. Мән арзусуна чатмамыш бир гушам. Юндан гайрылмыш, раһат, юмшаг ювамдан ипәк тора дүшмүшәм. Мән күлүстана тәрәф кетмәк истәйирәм, анчаг нә әдим ки, аяғымда гызыл зәнчир вар. Нә аяғымдаки зәнчир гыра билирәм, нә дә зәнчирлә уча билирәм. Мәни бир адамын дәрди бу чүр хәстәләндирәкән, бу гәдәр адамын дәрдини нечә чәкмәлийәм? Мәним дәрдләrimi чәкмәк үчүн йүз нәфәр лазымдыр. Чүнки, мән йүз дәрәд чәкирәм, әлбәт-тә, бу чоһ ағырдыр. Әшшәйин йүкүнү үстүндән көтүрүб өз үстүмә гойсам, бу ишә әшшәкләрин күлмәйи тутар. Ай вә күнәш бирләшдикләринә көрә ер үзүнү бу чүр ишыгландыра билирләр.* Урәйим ондан айры дүшдүйү үчүн мән белә нурсуз галмышам. Улдузлар да һаман бағын рейһаныдырлар, анчаг дағыныг олдугларындан ишыглары чоһ зәнфирди. Гығылчымын ишыгы дағыныг олдугу үчүн истиси олмур. Шаһмын ишыгы бир ердә олдугу үчүн истилик верир. Урәйим тахт вә тач саһниб олмаг истәди. Мән дә үрәйми сыхмаг истәмәдим. Гара бәхтли күндүзүм кечә кими гаралды. Сағалмагда олан вүчүдүм енә дә гыздырмая тутулду. Сычан әгрәбин ювасына кирә билмирди, гуйруғуна сүпүркә дә бағлады. Зәнчинин үзү гара иди, азарлады, гаранын үстүнә бир гырмызылыг да артды.**

Хосров бир аз дүшүндүкдән сонра өз-өзүнә ачыгланды вә белә данышмаға башлады:

«Дөвләти әлә кәтирмәк лазым икән ағыр тәрпәнмәк олмазды. Дөвләт әлдә олдугдан сонра тале өзү инсана табе олар. Дөвләт әлә кәләркән севкили гыз, өзү кәлиб сәнинлә бир ердә бадә галдырар. Дөвләтдән баш гачыртмаг шәрәфли бир иш дейил. Неч кәс дөвләти әлдән гачырмаг истәмәз. Дөвләтдән узаг олан адам өз арзуларына чата билмәз. Зәманә һәлә «дөвләт» сөзүндән яхшы вә бөйүк бир кәл-

* Белә бир әфсанә вар ки, күнәш оғлан, ай исә гыздыр. Икисн бирләшдикләри үчүн онларын ишыгы бу гәдәр күчлү олур.

** Йәни онсуз да әйбәчәр олан зәнчи азарлаянда бир аз да әйбәчәрләшди. Хосров демәк истәйир ки, онун вәзийәти яхшы дейилди, инди даһа да пиләшди.

мә танымыр. Бүтүн арзулар дөвләт васитәсилә әлә кәлә биләр. Дән олдугдан сонра гуш өзү тора кәләр. Сән буға әкмәйә чалыш ки, онулла өз һәятыны тә'мин әдә биләсэн, от дәрдинә галма, чүнки от буғданын арасында көйәрәчәкдир. Һәр иш дөвләтдән нур алыр. Гой дөвләт һәмишә бизим әлимиздә олсун, биздән узаг олмасын».

Хосров өз-өзүнә бир чоһ белә сөзләр деди. Лакин үрәк әшг илә чошаркән инсан сәбр әдә биләрми? О, бир тәһәр айрылыг изтирабларына дөзүб сәбр әтди. Сәбр исә ахырда ону севиндирди.

Ширинин нәлә әтмәси

Көзәл әфсанәләр сөйләмәкдә мәһарәт газанмыш сөз устасы дәфтәрә белә язды:

Ширин Хосровдан айрылынча үрәин сыхылмаға башлады. Көрүшмәк арзусу гәлбиндә кетдикчә гызышыр, бәдәнинин алышдырырды. Бадам кими көзләриндән күл сую ахыдырды. Ал янагларына ганлы яшлар ахдыгча санки бадам чичәйи үзәринә күлаб сәпилирди. Башы кәсилмиш гоюн кими ердә әл-аяг чалырды. Бәдәнинин тагәти кәсилмиш, үрәйи сыхылмагдан йығышыб гарышга көзүнә дөнмүшдү. Һава снун хырманыны елә вермишди. Көзүндән ахан ган-яш әтәйини исладырды. Өзү дә сачлары кими пәришан иди. Тора дүшмүш гуш кими чырпынырды. Севкилисинин айрылығындан көзүндән инчи данәләри төкүлүр вә гучағыны долдуурду. Урәйиндәки чахмаг дашы илә од яндырыб әтрафа түстү йәйырды. Бу түстү архасында гәлбини кизләтмәк вә сиррләрин үстүнү өртмәк истәйирди. Көзүндән ахан яшлар кирпикләринә дүзүлүб дуурду. Бунлар яш дейил, санки кирпикләрдән асылмыш бир мирвары шәддәси иди. Арзулары ону ятмаға гоймурду. Юхусузлугдан көзүнүн ишыгы кетмишди. Ағзы гурумуш, дили бағлаңмышды. Сәрв бою бир сөйүд ярпагы кими әсирди. Бәдәнинин әтри янында мүшк өз гиймәтини итирмишди. Ләтифлийи янында нийфә* гиймәтдән дүшмүшдү. Бир мүддәт дәрәд-гәм ичәрисиндә гыврылараг ердә сүрүндү. Сачыны йолуб атдыгча ерә санки мүшк сәпилирди. Дырнаглары илә нәсрин кими ағ үзүнү ганадырды, санки ләлә үзүндән күл ярпагы гопарырды. Бә'зән бадам кими көзләриндән шәкәр

* Нийфә—бир чүр юмшаг хәз.

додагларына су чилэйрди. Бэ'зэн бармагыны иннаб кими гырмызы додаглары илэ дишлэйрди. Каһ бир топ кими һәр тэрэфә һәрләнир, каһ човкан кими дүшдүйү ердә эйилиб галырды. Юхусуз көзләрини дузлу су илэ долдурурду. Нәркис көзләриндән ахан яшларла янагындаки лаләләри суварырды. Нурдан төкүлмә сүтуну андыран гамәти кафир кими суда эрийрди. Меһтаб кими айдын вә тәзә бир баһар чивә кими парчаланыб килә-килә торпаға төкүлүрдү. Гәм бирдән үрәйә басгын эдиб, орадаки орду гәраркаһыны дағытды. Пусгуда дурмуш изтираб атлылары атланыб сәбр вә тагәтин габагчыл дәстәләрини гачырдылар. Чийәрин мәркәзиндән көкүсдәки гәлбә гәдәр бүтүн хәзинәләр бир-бир гарәт олуңду. Чох чалышдыгдан сонра чанын султаныны, йә'ни гәлбин гуртара билди. Бу да анчаг итаәт әтмәклә мүмкүн олду.

Ширин каһ үрәйинә лә'нәтләр яғдырыр, каһ үрәйини ағрысындан үрәксиз адамлар кими фәриә эдирди. Каһ өз таләинә дейирди: «Эй залым, сән ярандығын күндән индийәчән һәлә бу гәдәр пис иш тутмамышдын. Үрәйин истәйәни тапдын вә ону әлиндән гачырдын. Аяғым гәфилдән бир хәзинәйә тохунду, сән гәдәм һаггы алмадан ону әлиндән чыхардын. Өз әлинлә тапдығын мүбарәк күлү дәрдин, ериндә тикан галды. Дүняда ән чоһ бәйәндийин чырағы сәнә вердиләр, сән ону үфүрүб сөндүрдүн. Дирилик суюну әлә кәтирдин, ондан ичмәдин, әлиндән чыхды. Мәтбәхдән сәнә чатан бирчә од олду, бу оддан да бир севинч көрмәдин. Инди сәни түстү басыр, бундан сонра пәшиманчылыг файда вермәз».

Ширин бә'зән кейләрин уғурлу сәсини эшидирди: «Горхма, арзуна чатарсан!» Бә'зән дә әлтирас дев и ону йолдан чыхарыб дейирди: «Хосровун даһынча кетмәлисән!» Үрәкләрә тәсәлли олан бу көзәл өзүнә тәсәлли ахтарыр, пәшиманчылыг чәкирди. Өз-өзүнә дейирди: «Эй залым көзәл, нә үчүн ерсиз чавабла ону инчитдин? һансы йолсуз сәни йолдан чыхартды? һансы дев сәни чашдырды. Бир күн өзүнү о ая етирсән, онун үзүнә нечә бахачагсан? Шаһлар шаһындан нечә үзр истәйәчәксән? Мән йүз гат бундан артыг чәзая лаийгәм; дирилик суюну өзүм билә-билә әлимдән гачырмышам».

О, бир чоһ белә изтираблар кечирәндән сонра бир тәһәр кәмисини бу әләм дәнизиндән кәнара чыхара билди. О чоһ алчалараг йолун тозу үзәринә сәримишди. Йүз сызылты илэ аяға галхды вә Мәһинбанунун сарайына доғру

йөнәлди. Мәһинбануну Хосровун кетмәсиндән хәбәрдар этди. Мәһинбану да Ширини һалына ачыды, онун дәрдинә шәрик олду. О, Ширинә чоһлу өйүд-нәсиһәт верди:

— Бир нечә күн бу дәрдә дөз,—деди,—һеч кәс һәминәлик дарда галмамышдыр. Өзүнә күл кими тез ачылыб, тез дә солан бир бәхт арзу әтмә. Ити кедән су чоһ вахт өз көрпүсүнү дағыдар. Топ кими дүшүб галхмаг даһа яхшыдыр. Чүнки һәр дүшмәйин бир галхмағы да вар. Торпаға атылан һеч бир тохум чүрүмәйинчә көйәрмәз. Һеч бир иш долашмайынча дүзәлмәз. Арзу нә гәдәр кеч әлә кәлсә, бир о гәдәр ширин олар. Шәрабы тез-тез ичән тез дә сәрхош олар. Йол кедән атыны ейин сүрмәмәлидир, чүнки ейин гачан ат тез йорулар. Алтмыш батман йүкү асанкыгга апарә билән эшпәк һеч вахт алтмыш беш батманы апармагдан горхмаз. Көрмүрсән ки, чоһ курулту илэ кәлән булут тез ағлайыб, тез бошалыр, һава да тез ачылыр. Гәләлик чәтинлийә гатлашмаг лазым кәлир, сабаһ ишләрин нечә олачағыны исә һеч кәс билмир. Шаһларын нәслиндән бирчә сән бу гәдәр эшгә тутулмусан, дилләрдә дастан олмусан. Бу айрылыг дағына бир тәһәр дөзмәлисән. Бөйүк адамлар сәбрили олмалыдырлар... Эшг йолунда абыр вә һәядан кечмәк сәнә ярашмаз. Тәчрүбәсизлик әтсән, адын һәминә писликлә чәкиләр, сәбр әтсән мөгсәдинә чатарсан. Әкәр бу чүр сәбрсизлик эдиб, аһузардан әл чәкмәсән ахырда биабыр олачагсан. Горхма, Хосров, дүняя зүлүмләр эдән о залым, бир күн пәшиман олуб енә бу гаһыя гаһыдачагдыр... Билирәм Хосровдан сәнә чоһ-чоһ эзийәтләр тохунубдур. Чоһ изтираб чәкмисән, чоһ алчалмысан. Анчаг үрәйини сыхма, ондан бир мәнфәәт көрмәдинсә бир зәрәр дә көрмәмисән. О, сәнә тохунмамыш, сәнни хәрәйини емәмишдир. Инди сәбр әләмәк лазымдыр. Тәләсмә, су башы юхары чоһ чәтин ахар. Вахт чатанда су өзү башашағы ахар, сәнни дә бәхтин ачылар, ишләрин дүзәләр. О вахт яхшы илэ яманы бир-бириндән сечәрсән. Өз ачарынла ишин гыфылыны ачарсан. Һәр шей сәнни үчүн айдын олар. Бә'зи иләк парча сәнә узагдан сары вә гырмызы көрүнәр. Анчаг кәсиб тикәндән сонра сән онун көй вә яшыл олдуғуна инанарсан. Дүняда тоз басмыш сандыг чоһдур, анчаг ачдыгдан сонра сән онун ичиндә көвһәр вә ягут олдуғуну көрә биләрсән.

Мәһинбану бу чүр нәсиһәтләрдән чоһ-чоһ этди. Сәбрсиз көзәл онун нәсиһәтини гәбул эдиб сәбрили олмаға чалыш-

ды. Ағыллы Шапур да Ширинэ бу барэдэ бир чох ағыллы вэ никмэтли сөзлэр сөйлэди:

— Эй дүняя ишыг сачан ай! Эй сэрв бойлу! Дэрд чэк-мэкдэн вүчудун суда эрийэн гар кими эриди. Бэсдир! Сэн йүз яраглы еткин бир күл кими идин, инди шам кими саралыб солмусан. Сэн бир нури баласысан, анчаг чох сэбрсиэсэн. Эзүнү бу гэдэр иччитмэ! Урэйини гэм-гүссэ илэ долдуруб, өзүнү өлдүрмэ!

Онлар бу барэдэ чох данышдылар. Өз үмид веричи сөзлэри илэ Ширинин гэлбиндэки гэм илдилэр. Урэйини сэбр этмэйэ алышдырдылар. Хосровун гайыдачагына архайын эдиб көнлүнү ачдылар. Ширин бир мүддэт бу гэм-гүссэйэ дөздү. Анчаг нэ тэниндэ үрэк галды, нэ урэйиндэ сэбр.

Мәһинбанунун Ширинэ вәсийәти

Мәһинбану кечэ вэ күндүз Ширинэ үрэк верир, гэлблэрэ нур сачан бу ай үзлү гызын урэйинин сыхылмамасына чалышырды. Мәһинбану артыг өмрүнүн сәадәтдән эл үзмэйэ башладыгыны көрэрэк, бир күн Ширини янына чағырды. Хәзинәләринин ачарыны она вериб деди:

— Ал, сән сахла, һәр һалда гоча анан сәндан эввэл өлөчәкдир. Бу дүнянын ишләрини сәнә тапшырыб, кедирәм. Дүняны, һәяты сәнә вердим. Чаванлыгдан эл чәкдим, яшамагдан үмидими үздүм. Мән өлүб кедәндән сонра падшаһлыг ишиндән муғаят ол. Мәнним көчмәк нөвбәтим чатыб. Өмрүмү яхшы-яман баша вермишәм. Артыг көчмәлийәм.

Мәһинбану бу сөзләри дейөркән Ширинин күмүш сэрв гәмәти гәмдән гаралды. Ай парчасынын үзү тутулду. Нәркис көзләриндән улдуз кими яшлар ахды. Тагәтини итирди. Күл рәнки эфған кими саралды.

Мәһинбанунун сәһһәти бир нечә күн ичәрисиндә даһа да позулду. Сағлам бәдәни хәстәликдән зәифләди. Хәстәлик бир нечә күн ону сыхышдырдыгдан сонра бәдәни чанындан, чаны да дүнядан безди. Дүня ону ширин чанындан айырды. О исә һәм дүняны, һәм дә чаныны Ширинэ тапшырыб, кетди. Өмрүнүн күнәши гаранлыгларда батды. Шаһлыг тахтындан торпаға дүшдү.

Бүтүн яранмышларын нәсиби беләдир. Һәр баһарын бир сону вардыр. Дүняда һеч бир шишә тапылмаз ки, ахырда даша дәйиб, сынмасын. Амаң бу фәләйин әлиндән! О, һәмишә оюнбазлыг эдир, каһ шишә гайырыр, каһ да шишәни вуруб, гы-

рыр. Бал арысы бал гайырыр, сонра да өзү о балы ейир. Һеч вахт өз вүчудунун мөһкәмлийи илэ логаланма, чүнки эчәл күләйи папагын ичиндә кизләнмишдир. Башыны гапыб апарар, сәннин дә бәдәнин бир овуч торпаға дөнәр. Башдан папаг апаран күлөк ердәки отлара зэрэр вермәз, онун эзийәти сэрвә тохунар. Эсасы күлөк үзәриндә гурулмуш бу дүняя чох да бел бағлама. Өзүлү пис олдугу үчүн даими дейил. Боғазына сарылан бу тордан өзүнү гуртармаға чалыш. Чүнки ичи чүрүк гоз кими бошдур. Довшанлар вэ түлкүләр кими алдадычы тора инанма. Ов вахты чох аслан вэ йыртычы гурд түлкү һийләләринин гурбаны олмушдур.

Тәчрүбәли көзләрлэ дүняя чох бахмышам. Дүнядаки хош шейләрин һамысы эл гашынмасы кимидир: эли гашыянда эввәлчә адама хош кәләр, сонра исә эл од тутуб янар. Һәят да беләдир: эввәлчә ширин-ширин ичиб, сәрхош олурсан, сонра исә башын агрымаға башлайыр. Гәм емәкдән эл чәк, чүнки дүня гәм емәйэ дәймәз. Шадлыг да эләмә, чүнки шадлыға да дәймәз. Бүтүн дүняны бағагына йыгсан да, бир гарындан артыг ейэ билмәйәчәксән. Истәр йүз хәзинән олсун, истәрсә бир дирһәмин дә олмасын, фәрги йохдур; ичнин бир доюмлугдан артыг хөрәк тутмаячагдыр. Нә гэдәр ки, чанын сағдыр, һеч бир чәтинлик сәни горхуда билмәз. Чан өз сағламлыгыны итирәндән сонра, инсан хош күн көрмәз. Инсанын тәбиәти хөрәкләри иштаһла гәбул этсә, ағыздан һеч вахт ширин күлүшләр әксих олмаз.

Үмидсизлийә гапылан адам гэм-гүссәдән гуртара билмәз. Дүня ачы бир зәһәр кимидир, анчаг аз емәклә инсан өзүнү бу зәһәрин тә'сириндән гуртара биләр. Бу гәбир кими дүняда гурд кими чох ейән олма, гарышга кими аз емәйн өйрән. Аз емәкдән һеч кәс гыздырмая тутулмаз, чох емәкдән исә күндә йүз адам өлүр. Һәддиндән артыг от емәклә вүчудуну отдан гайрылымыш дәрманлара мөһтач этмә. Чөрәк күлгәнд кими аз ейилсә, даһа мүәличә үчүн күлгәндә эһтияч олмаз. Һәр бир шей ейилмәмишдән эввәл күл кими инсанын үзүнә күлүр, ейиләндән сонра исә лап гәнд дә олса, ийрәнч олур. Дүняны севмирсәнсә, онун йолунда нә үчүн бу гэдәр чабалайырсан? Йох, севирсәнсә бәс нә үчүн ону бу гэдәр писләйирсән? Анчаг дүняда, бизим кими мәнзили олмайлар дүнянын гәминдән азаддырлар. Бу дүняя кәләнләр сәһрая дүшмүш адамлар кими бир овуч су вэ бир парча чөрөйә мөһтачдыр. Эй вүчуду юмшаг палчыгдан йоғрулмуш дәр гәбли инсан, дүня үчүн бу

гәдәр әлләшмә, чүнки юмшаг бәдән вә дар гәлблә яшамаг чох чәтин олар.

Дүня үчүн гәм ейән адамдан дүняның ачыгы кәләр. Өмрүн үзүнү рузи дәрди чәкмә, сәни ярадан сәнә рузу да верәчәк-дир. Нийләкарликдә шөһрәт газанмыш фәләйин «кечә вә күндүз» адлы гоча, ахсаг, ала-була бир аты вардыр. Йол кетмәк истәйәнләрдән бири бу ата минәркән о бириси ерә дүшмәли олур. Нәр кәсин башы өз дәрдинә гарышмышдыр. Намы үрәйиннә ганыны өз дәрди илә әридиб, гуртарыр. Бу гәм сели атамызы әлимиздән алыб апараркән биз огуллар нечә шад ола биләрәк? Ата кедәндән сонра огул саг гала биләрми? Интигам йолу илә һиндлиннә ганыны төкәндән һеч кәс ган тәләб этмәз. Сән нечә огулсан ки, бу гәдәр икид ола-ола, атаны өлдүрән һиндлийә меһрибанлыг әдирсән! Бу бели бүкүлмүш һиндлийә бир ох вур, бабаларынын интигамыны ала!

Фәләйин яйынын кириши гырылмадыгча дүняда инсанлар хатирчәм вә кейфи көк яшя билмәзләр. Аслана тәрәф кетмәйә мачбур олан бир марала йолдаки отларын һамысы гылынч кими көрүнәр. Белә күман эт ки, архадан күләк әсир, габагда да гую вар, сән өзүнү хатирчәм һисс әдә биләрсәнми?

Бу дәнизин сакит көрүнүшү сәни алдатмасын, о һәлә адам удмагы ядырғамамышдыр. Әлә бир бағ көрдүнмү ки, баһарда яшыл олан ағачлары сонра гуру көтүйә дәнмәсин? Ағыллы адам дүня ачы бир шей кими бахмалыдыр, чүнки дүня ширин баханда өлүм инсана чох ачы кәләр. Нәяты әзийәтлә кечән адам үчүн өлүм хош олар, өләркән үзү чыраг кими күләр. Дүнядан доймуш ағыллы адамлар өләркән, боюнларыны вуранларын әлини бир күл кими өпән әсирләр кими өлүмүн әлини өпәрләр. Гаршына ваиз чыхса, сәнә мүтләг белә дейчәк:— Сән дүняны бир саман чөпү кими ерә ат, мән көтүрүм. Гаршына заһид чыхса, вар гүввәси илә чалышаг ки, сән палтарларыны союнуб ерә төкәсән, о да көтүрүб кейинси.

Дүняда һеч бир шей данми дейил, она көрә дә дүняның бүтүн вары бир динарә дәймәз. Инсан саф хәмирдән йоғрулмуш саф көвһәр кимидир, торпаг исә онун совгаты вә йол азугәсидир. Биличи вә ачыгкөз адамлар белә демишләр: «Өлүм вахты яхшы илә яман бир-бириндән сечиләр». Сағлыгында арвад кими танынанлардан бир чохунун өлүм гаршысында киши олдуғу анлашылар. Нәлбуки, чох киши өләркән горхусундан сапсары саралар.

Илаһи, аяғым даша дәйдикдә, кәмим бурулғана дүшдүкдә, сән мәним дә дадыма чат! Низамини бағышла, ону өз шәфаәтинлә севиндир!

Ширини падшаһлыг этмәси

Падшаһлыг Ширинә чатдыгдан сонра онун дөвләтинин ишыгы ердән көйә гәдәр, нәр ери бүрүдү. Онун әдаләтли олмасы рәйәти севиндирди. Ширин бүтүн зиинданки дустанлары азад этди. Бүтүн мәзлумлары зүлүмдән гуртарды. Дүняда зүлүм әсасында гурулмуш гайда-гануилары арадан галдырды. Шәһәр дарвазаларында чамаатдан алынан торпаг басды веркисини гадаган этди. Әкинчиләри төвчүдән азад этди. Шәһәрләри, кәндләри абадлашдырды.

Ширин, ахырәти дүнядан чох дост тутдуғундан, дүня малынын гейдинә галмырды. Нәмишә хейр-дуа ейәси олмаға чалышырды. Онун әдаләти сайәсиндә кәкликлә гара гуш бир ердә учур, гурдла гоюн бир булагдан су ичирди. Яхында вә узагда олан бүтүн рәйәтләр онун әдаләтинә вә дининә анд ичирдиләр. Бу әдаләтин сайәсиндә дүняда бойлуғ олурду, нәр буғда дәнәси бирә йүз мәһсул верирди.

Падшаһ яхшы фикирлә вә хейрхәһ оlanda өлкәдәки отлар чичәк әвәзинә көвһәр етирәр. Нис арзулар бәсләйән адамын исә ағачындаки будаглар гуруяр. Гәлби яхшы арзуларла долу олан падшаһын арзулары кениш, мәмләкәти боллуғ олар. Өлкәнин болмуғу вә гытлыгы да падшаһын әдаләтиндән асылыдыр. Нәгиги падшаһ нис фикирдә ола билмәз.

Ширин Хосровдан һеч бир хәбәр ала билмәдийн үчүн чох никаран иди. Кейхосровун дөвләти кими дөвләти олса да һунисуз адамлар кими чөлләрә дүшүб кәзир, Хосровдан хәбәр билмәк истәйирди. Йолдан өтән нәр карвандан Хосрову сорушурду. Нәһайәт бир күн шаһын Мүштәри улдузу кими хошбәхт олмасы хәбәри кәлиб Ширинә чатды. Ширин онун тахта отурмасыны вә шөһрәтинин ердән көйә гәдәр учалмасыны әшидиб севинди. Достлуғ борчуну еринә етирәрәк бу шад хәбәрин хатиринә чохлу гызыл вә күмүш пайлады. Буинула белә Мәрийәм мәсәләси ону чох нараһат этди. Чүнки Мәрийәмин чох гысганч вә дашүрәкли олдуғуну әшитмишди. Мәрийәм Румда падшаһа анд ичдирмишди ки, Хосров ондан башга һеч бир гадыны севмәмәлидир. Ширин бу ишдән хәбәрдар олунча, үрәйи бәрк дөйүндү, нәфәси тәнкләшди. Нәйрәтиндән нә әдәчәйини билмәди.

Шаһлыг этдийн бир илдин мүддәтиндә Шириндән нәинки бир гуш, һәтта бир гарышга белә инчимәмишди. Нәмишә үрәйи дә шух көзләри кими далғын иди. Бүтүн ишләри сачлары кими пәришан иди. О тахта отураркән фикиринин гарышмасындан вә өзүнүн билмәдән әдаләтсизлик этмәсиндән горхурду.

Эдаләтсизлийә йол вермәкдән горхдуғу үчүн падшаһлыгдан әл чәкмәк гәрарына кәлди. Бир кушәйә сыгыныб, Хосров бәрәсиндә дүшүнмәк, бу ишә бир чарә ахтармағ фикринә дүшдү. Рух дүшкүнлүйүнә тутулдуғундан тәрәддүд әдир, нә чүр һәрәкәт әтмәк лазым кәлдийини мүйәйһәйләшдирә билмирди. О, гәлби севки илә долу олан бир ашиғди, ашиғләр исә мөһкәм рә'й вә ирадә сәһиби ола билмәзләр. Ширин падшаһлығы сарай хидмәтчиләриндән биринә тапшырыб, тахт вә тачдан әл чәкди.

Ширинин Мәдаһинә кәлмәси

Ширин ити йүрүшлү Кулжуну йәһәрләйиб йола дүшдү. Шапур да онун далынча кетмәйә һазырлашды. Ширин көзәл кәнизләриндән бир нечәсини өзү илә бәрәбәр көтүрдү. Бунлар һәмишә онунла бир ердә олан, яхшы вә пис күнүндә она йолдашлығ әдән вәфалы кәнизләр иди, о, өзү илә бәрәбәр чохла ипәк вә пул көтүрдү. Әйни заманда бир чох малгара: инәк, гоюн, ат вә дөвә апарды. Бу сүрүләр бир чай кими дағлары вә дәрәләри долдурмушду.

Ширин дағлар арасында тикилмиш һаман көһнә гәсрә тәрәф кедирди. О кедир, малгара сүрүсү дә чөлләрә ййыларағ далынча ерийирди. Ширин гәсрә чатыб, ичәрийә кирди. Тәзә мирвары енә дә сәдәфин ичәрисиндә кизләнди. Енә дә көһнәр дашын ичинә сохулуб, көрүнмәз олды. Бу парлаг дүррүн ишығындан гәсрин даш диварлары атәшпәрәстләрин мә'бәди кими ишығ сачмаға башлады. Ширинин севинчлә долу бир баһары андыран үзү атәшпәрәст мә'бәдини бир маләзара дөндәрди. Ширинин сәмими эшгинин һәрәрәтиндән гәсрин һавасы санки гызышды.

Хосров севкилисинин кәлдийини эшидиб яхын заманда өз арзусуна чатачагына үмид бағлады. Мәрийәмдән чох горхурду. Чүнки Мәрийәм кечә-күндүз ону тә'гиб әдир, көзүндән кәнара гоймурду. Хосров нә Ширини өз гәсринә кәтирә билир, нә дә өзү онун янына кетмәйә имкан тапырды. Ай үзлү Шириндән сифариш алмагла кифайәтләнир, Ширинин аяғ басдығы ерләрдән әсән мөһ илә тәсәлли тапырды. Севкилисини бир ан ядындан чыхармыр, онун фикри илә илан кими гырылырды.

Хосровун Бәһрам-Чубинин өлүмүндән хәбәр тутмасы

Сәһәрин шаһлар шаһы, йә'ни күнәш, өз тахтына отуракән, ишығ бир Рум гошуну кими зәнчи гошунуна, йә'ни гаранлыға

һүчүм әтди. Юсиф, әлиндә нарынч көйләрдә көрүндү, айын нарынчы Зүлейханын портахалы кими парчаланды.* Фәләкин көзүндән һийлә чәкилди, гашлары нәвазишлә ачылды. Фирузә рәнкли күнбәдин гапыларыны ачдылар. Хошбәхтлик мүждәси кәлди. Әлкә сакит вә зүлүмдән азад иди. Белә уғурлу бир күндә падшаһлара лайиғ бәзәкли тахт гурулмушду. Падшаһлығ чадыры еддинчи кәйә йүкәсәлмишди. Чадырын һәр ики тәрәфиндә гаршы-гаршыя дүзүлмүш ағачлар кәйә бой атмышдылар.

Гейсәр, Хаган вә Фәғфур** падшаһын чадырындан бир ох мәнзилә кәнарда даянмышдылар. Әтрафда, хусуси һазырланмыш ерләрдә айры-айры өлкәләрин һакимләри диз чөкүб отурмушдулар. Сәф-сәф дүзүлмүш гошун падшаһын горхусундан башыны ерә тикиб даянмышды. Башынын кәсиләчәйи үрәйинә даммыш адамлар, шаһын гәзәбиндән горхарағ бир дәфә дә олсун онун үзүнә баха билмирдиләр. Кәмәрә дүзүлмүш парлаг гаш-дашларын сачдығы ишығ гаршысында күндүзүн ишығы көрүнмәйә чәсарәт әтмирди. Кафтан кеймиш фил көвдәли әскәрләр он мил зунылуғунда бир мәсәфәдә низамла даянмышдылар. Сәфләрдә даянан од кими адамлар падшаһын горхусундан су кими юшталмышдылар. Гызыл кими гиймәтли сөзләр ағызларда бир чивә кими титрәк олмушду.

Ағлы, тә'би вә бәхти чаван олан Хосров Пәрвиз тахт үзәриндә әйләшмишди. Тахтын һәр ики тәрәфиндә сарай гуламлары сәф чәкиб даянмышдылар. О гызыл дәирәдә сакит вә һәрәкәтсиз дуран гуламлар диварлара вурулмуш чансыз нәгшләрә охшайырдылар. Падшаһ өз тахты илә дүня әмнийәт вермишди.

Хосров, падшаһа лайиғ бир гайда илә чамааты гәбул әдирди. Адамлары гәбул үчүн ачылмыш дарвазадан сәһәр теадән күләр үзлү бир гәсид ичәрийә кирди. Тә'зим әдиб деди:

— Бөйүк падшаһ, көнлүн шад олсун! Дүнянын падшаһы һәмишә сән олсан! Гызыл тахтан гызыл пай ал! Бәһрам-Чубинин пайы исә тахта бир табут олды. Чубинин эвидән севинч сәсләри йох олды. Чубин өлдү. Бунунла да дүня сәнин дүшмәниндән тәмизләнди.

* Нарынч дейилдикә бурада күнәш нәзәрә тутулур. Мәһшүр Юсиф вә Зүлейха һекәйәсиндә белә бир эпизод вар: Юсиф, Зүлейханын мәчлисинә кәлиркән Зүлейханын йолдашлары Юсифни көзәллийиндән өзләрини итирир, портахаллары соймағ әвәзинә бычагла өз әлләрини доғрайырлар.

** Гейсәр—Рум императору, Хаган—түрк султаны, Фәғфур—чинлиләрин шаһы.

Падшаһын гәлби бу хәбәрдән чох сыхылды. Өз-өзүнә деди: «Дүниянын иши беләдир, белә олур вә белә дә олачаг. Бәһрам дүнядан көчдү, анчаг тахт-тач мәнә дә галмайчаг!».

Падшаһын һүзурундаки ә'янар дүнянын ишиндән хәбәрлар идиләр. Һәр бири бир дуа охуду. Орталыға шабаш сәпдиләр. Шаһлар шаһы Хосров данышмаға башлайыб зәманәнин даш үрәкли олмасына Бәһрами-Чубинин өлүмүнү мисал кәтириб деди:

— Бир вахт варды ки, тале бизи ағачла дейючлөйир, амма Бәһрамын гуллуғунда һазыр даяныб, онун бәхтинә гараул чәкирди. Инди исә, бизим бәхтимизин ағачы көйәриб мейвә верир, амма Чубинин ай вүчуду тахта табута кирир. О Бәһрам дейил, Бәһрам-Кур олса белә, ахырда кора кедәчәкдир.

Бир Бәһрам-Кур кетди исә, йүз Бәһрамын кору һазыр дур.

Бир вахт варды ки, Бәһрам сағ иди. Дүня она көмәк әдирди, она шаһлыг верирди. О гылынч чалан аслан бәс инди нә олду? О ки, сәрхошлуг күчүнә бир аслан кими бизим үстүмүзә атылырды! Дүня од яғдыран, Кавәнин байрағыны парчалайа о гылынч нә олду? Инсанларын һийләси чох аслан кими доғулмуш икидләри мөһв әтмишдир. Чох чаван гурд гоча түлкүнүн һийләсинә уюб, тәләйә дүшмүшдүр. Түлкүнүн гурддан үстүлүйү тәләни көрмәсиндәдир. Гурд исә тәләни дейил, тәләни ичәрисиндәки балыгы көрүр. Падшаһларын бир чоху әтрафындаки бошбоғазларын мәсләһәтинә уяраг һаһаг дүшмәнчилиһә кириширләр, нәтичәдә исә дүшүнмәдән тутдуглары ишә көрә әйинләринә ипәк палтар әвәзинә ганлы охлар кейирләр. Өзүнә чох күвәнәнин тачы башындан дүшәр. Һеч кәс өз күчүнә күвәнмәсин! Чыраг өз ишығыны яғдан алса да, яғы гәдәриндән артыг олдуғда сөнәр. Хәрәкләрин үзүнү дуз ағардар, анчаг дузун да бир әндәзәси вар. Хурманы о гәдәр емә ки, ағзында ләззәтини итирсин, дадлы хәрәк чох ейиләндә ағызда дады дәйишәр. Һәр шей өз гәдәринчә е! О гәдәр е ки, өзкәйә һарам олан сәнә һалал олсун*. Бу йүк дүня дарвазасындан кечәнләр гәмли вә шад олмағда һәдләрини билмәлидирләр. Уча биләчәйин даирәдән йүксәйә галхмаг фикринә дүшмә. Аяғыны өз палазына көрә узат. Дәниз кими далғаларыны гыраға вурма. Бачармадығын шейдән данышма. Һәсир тохуян адам бафта тохуя билмәз. Бир ағыллы адам чох кө-

* Дини әфсанәйә көрә чох емәк һарам һесаб олунур. Әйни заманда чәмдәк емәк дә һарамдыр, анчаг ач адама чәмдәк емәк һалалдыр. Ниһазин демәк истәйир ки, о гәдәр аз е ки, һәмишә ач олсан вә башгаларына (тохлара) һарам олан һәр шей сәнә һалал олсун.

зәл демишдир: «Һәлилә-Һәлилә илә олмалыдыр, гәнд-гәнд илә».*

Ени гайда гоймаг уғурлу дейил. Көһнә әдәтләри пуч әтмәк олмаз. Гәдәимдән галмыш гәндили дашла сындырмаг, етим малына әл вурмаг ярамаз. Тохум әкән адам әлбәттә мөһсул көтүрәчәк, анчаг, һәр бир тохумун нә гәдәр мөһсул верәчәйини габагчадан демәк чәтиндир. Һәр тохумдан дүз ағач көйәрмәз. Һәр чалғы әләти яхшы һава чалмаз. Мәғрурлуғла белләрдән асылан гылынчлар чох ай үзлүләри булт архасында кизләтмишдир. Сән асланын һәмишә ган төкмәсинә бахма, кеч-тез онун өзүнүн дә ганы төкүлөчәкдир. Ала-була ата минмиш бу ярым зәнчий** чох да инәнма, пәләнк хасиййәтли олмасына архайын олма, сәнинлә һеч вахт дүз рәфтар әтмәз. О, ики рәнкли, ики үзлүдүр.

Зүлүм әтмәк падшаһа ярашан иш дейил, дөвләтлә зүлүм арасында һеч бир достлуг ола билмәз. Әшшәк гәфилдән саманлыға дүшсә, она бир шей олмаз, вай саманлығын һалына! Милчәк һалвалдан әл чәкәрми! Бир ишир үчүн гарғаны өлдүрмәк инсафдырмы? Башгасынын күмүшү илә өз әйваныны гызыла тутма, бу ишдән динә рәхнә тохунур вә пулкисән йыртылар. Бу шулут базарда әттарын нарынчыны, боягчынын тохмағындан гору. Иш чәтинлиһә дүшәндә ағзыны юмуб даянма, чүнки динмәкәк алчагыгыдыр. Әшитдим ки, чамаатын арасында өзүнү дәлилийә вурмуш бир нөфәр ағыллы адам вармыш. Ушағлар даш атыб, ону ачығландыранда о, ушағлара чаваб вермәйиб, бөйүкләри даша басырмыш. Ондан сорушурлар ки: «Бу нечә ишдир, сәнә әзиййәт верән ушағлардыр, сән исә бөйүкләри даша басырсан?» О, күлүб белә чаваб верир: «Гочалар ушағларынын үзүнә күлмәсә идишәр, ушағлар өзкәләрә әзиййәт вермәйи һардан өйрәнәдиләр?» Аяг бир пис иш көрсә, әл аяғы дейил, башы чәзаландыра. Һеч бир йохсула тәкаббүрлә бахма! Чүнки о да өзүнә көрә һөрмәтли бир адамдыр. Яхшы адамларынын әйбини көрмәкдән чәкин. Адамларынын һүнәрләринә пис көзлә бахма. Часус кими әйб ахтаран адама башгасынын һүнәри нөгсанлы көрүнәр. Сән гарғанын гәшәнк көзүнү көрмәйә алыш, товузун пис аяғларыны көрмәйә чән алма. Сөзләриндә йүз сәһв ола-ола, башгаларынын сәзүндә бош ерә нөгсан ахтарма. Өз әйбләринә бир көзлә бахырсан, башгаларынын әйбини көрмәк үчүн йүз көз ачырсан. Әй айна кими әйб ахтаран инсан, айна кими һәясыз олма! Айһанын белә бир аличә-

* Һәлилә—һәкимликдә ишләнән ачы бир дәрмандыр.

** Дүня, һәят нәзәрдә тутулур, я р ы с ы а г—күндүз, я р ы с ы г а р а—кечә.

наблыгы да вардыр: неч кәсин янында башгасынын гейбәтини эләмәз. Көрдүйү шейи далда давышан адамын үзү көлжә кими гара олар.

Өз дүшмәнинә алчаг көзлә бахма, ени нөрд ойнамаға башлаан хам адамы чәтин удмаг олар. Рәссамларын хәнчәр үзәриндә зәрлә чәкдийи довшан шәклинә бел баглама, аслан кими икидләр бу хәнчәрлә вурушаркән чох довшан кими гөрхагларын гапыны төкәрләр. Аста ахан суя алчаг нәзәрлә бахма, сәни боғаркән чох түнд ахар. Од, үзүнү шыгыландырса да, она мәнәббәт бәсләмә, фирсәт дүшәндә йүз хырманьны бирдән яндырар. Асланын күлүшүнә ади бир күлүш кими бахма, чүнки күләркән сәнә дшиини дейил, гылынчыны көстәрир. Икидлик иддәасында олан һәр бир адам аслан адыны асланларла дөйүшдә алмалыдыр. Бәһрам Хосровдан ынтигам алмаға галхмышды. О, падшаһларла дөйүшдүйү үчүн өзү падшаһ адыны ала билди. Яхшысы будур ки, сән өзүндән алчагда дуран бир адамла күлөшмәйәсэн, чүнки ону йыхсан да, өзүн йыхылсан да чох пәрт олачагсан. Бөйүкләрлә вурушмаг даһа яхшыдыр. Алчагларла элбир олма ки, өзүн дә алчаларсан. Нәнәнк үчүн дәннз лазымдыр, кичик суюн балыгы да кичик олар.

Хосров бу бәрәдә чох сөзләр данышды. Мәчлисдәки ә'янар көз яшы төкдүләр. О күн Хосров чох кәдәрли һалда тахтыннан әнди. Нәркис кими көзләриндән күл рәнжли яшлар ахыдырды. Хосров үч күн Бәһрамын дәрдини чәкди. Нә тахтадә әйләшди, нә дә әлине гәдәһ алды.

Хосровун мәчлис ачмасы

Дөрдүнчү күн енидән мәчлис гурдулар. Нәғмәләрин сәси даһа да йүксәкдән әшидилмәйә башлады. Мәчлис һамынын үзүнә ачыг иди. Ал шәфәгә бәнзәйән шәраблар бадәләрә төкүлдү. Чалгычыларын әлләриндәки чәнкләрин сәси әтрафа айылды. Шәрабларын бухары мәдәләрдән башлара вурду. Дәннз кими сәхавәтли әлләр хәзинә бағышламаға башлады. Ер чаһаһирин чохлуғундан Үлкәр улдузуна дөндү.

Падшаһ сағиләрин әлиндән ичдийи шәрабдан сәрхош олду. Ширинин һәсрәти онун ихтиярыны әлиндән алды. Барбүдүн чағырымасыны әмр әтди. Ондан дәрдинә дәрман истәди.

Барбүд сәрхош бүлбүл кими шаһын һүзуруна кәлди. Су кими саф сәсли бәрбәтини дә өзү илә кәтирди. Чала билдийи йүз нәғмәдән отузуну сечди. Булар эн көзәл вә нөгәсансыз һавалар иди. О, бу һаваларла гулаг асанлара бә'зән үрәк ве- рир, бә'зән онларын һушуну әлиндән алырды. Мизрабын учуну

бәрбәтә вурдугча гуру руддан* су кими ахычы сәсләр чыхарырды.

«Күлөк кәтирән хәзинә» нәғмәсини охуяркән онун додаглары һәр нәфәсдә бир хәзинә сәширди.

«Өкүз хәзинәси» маһнысыны охумаға башларкән, ер һәм өз өкүзүнү, һәм дә хәзинәләрини үзә чыхарды.

«Янмыш хәзинәдән» сөз ачдыгда гәлбләрдән гөпан аһлар йүз хәзинәни яндыра биләрди.

«Инчи пәрдә» маһнысыны охуяркән додағы инчи сәширди.

«Тагдис тахты» нәғмәсини сөйләркән, беһишт көйдән өз гапыларыны ачараг тамашая чыхды.

«Зәнк вә тач» нәғмәсини охуяркән Хосровун тәхти зәнк кими сәсләнди.

«Кавусун гутусу» маһнысыны охуяркән гутудан шәкәр сачды. Гәнд онун нәғмәләрини өпдү.

«Дағларда айлы кечә» нәғмәсинә башларкән онун сөзләри айы көйдән дағларын башына әндирди.

«Мүшк данәси» нәғмәсини охуяркән, мәчлис мүшк гоһусундан Хүтәнә** дөндү.

«Күнәш бәзәйән» һавасындан бир пәрдә охудугда күнәш бир ай ени бәзәклә парлады.

Мәчлисин бәзәйи олан «Күнорта» һавасыны охуянда ағыл күнорта гәдәр өз һушуну итирди.

«Һәр тәрәф яшыллыг» һавасыны охуянда бу һаваны әшидән һәр сарармыш бағ енидән яшыллашмаға башлады.

«Рум тыфылы» һавасыны охуянда Рум вә Зәнкибар өлкәләриндәки хәзинәләрин гапылары ачылды.

«Сәрвистан» муғаматына кечәркән сәба ели бу һавадан вәлеһ олараг бир ил сәрвистана кәлмәк истәмәди.

«Шумал сәрв» һавасыны чалмаға башларкән, шумал гамәтли сәрв һәмишә бу һаваны гулу олмаға сөз верди.

«Ширин шәраб» һавасыны охуянда ширин шәрабдан хумарлананлары айылтды.

«Руһун севинчи» һавасыны чаланда зәманә өз руһини севиндирмәк үчүн чаныны гурбан верди.

«Новрузун назы» маһнысыны чаланда, о күн дөвләт үчүн новруз байрамы олду.

«Мүшкүйә» нәғмәсинә мүшк сүртәркән сарай дәрһал мүшк илә долду.

* Руд—чай вә йини заманда тахтадан гайрылмыш чалгы әләти мәнасындадыр.

** Хүтән—яхшы вә бәл мүшки илә мөшһүр олан шәһәр.

«Мейрикани» навасы илэ мөчлисэ тэзэлик кәтирәндә мейрибанлығын чохлуғундан халгын нушу кетди.

«Яхшы фал» навасы илэ фал ачдыгда, о илин фалы ахыра гәдәр яхшы кәлди.

«Кечәнин рәнки» навасыны чаларкән бүтүн дүня кечә ятмайыб ояг галды.

Мизрабла «Хошбәхт кечә» навасыны диндирәкән о кечә намы үчүн ән хошбәхт бир кечә олду.

«Хошбәхт күндүз» навасыны чалмаг фикринә дүшәркән зәманә хошбәхтлик вә галибийәтлә долду.

«Даг кәклиий гөнчәси» навасыны сүрәтлә чаланда әтрафы үрәкләрә шәнлик кәтирән кәклик назындан даһа артыг бир назла долдурду.

«Ов» навасыны чалмаг фикринә дүшәндә чох Зәһрә-кими көзәлләри овлады.

«Сиявушун интигамы»* навасы үчүн мизраб вурдугда гулаглар Сиявуш ганы илэ долду.

«Ирәчин интигамы» навасыны чаланда дүняда Ирәчин интигамыны алмаг фәәлийәти енидән башланды.

«Ширинин бағы» навасыны чалмагла мөчлисә шәкәр сәпмәйә баштады, ачы мейвә верән ағачларын мейвәси ширин олду.

Барбүд көнүл ачан бу нәғмәләри зил пәрдәдә охуорду. Онун нәғмәләри бир-бириндән көзәлди. Хосров бу нәғмәләри эшидәркән азы йүз дәфә она афәрин деди. Он дөрд кечәлик ай кими парлаян Хосровун белә бир адәти варды ки, һәр дәфә «афәрин!» дейәндә бир кисә гызыл бағышларды. Падшаһ бу күн Барбүдә һәр чалдығы һава үчүн бир хәзинә бағышлады, һәр нәғмә үчүн үстү мирвары илэ ишләнилмиш бир хәләт верди. О, бир йохсулун янында «афәрин!» сөзүнү ағзындан чыхарса иди, мүтләг она гызыл көбәли бир хәләт бағышларды. Индики зәманәдә исә сәни нә гәдәр бәйәнсәләр дә, бойнуна һеч палаз парчасы да кечирмәзләр. Һүммәтли ол! Башыны уча тут! Һәр һансы бир гызыл көбәли хәләтин бағыны бойнундан чыхарт! Гәнаәт әлә! Тәмәһ көзүнү юм! Мәним кими бир гәтрәдән дәниз олмағы өйрән! Мән шаһа бу гәдәр хәзинә бағышладығын һалда, шаһын хырманындан бир саман чөпү дә алмаг арзусунда олмадым. Йохсул ола-ола күнүмү шеир язмага кечирдим. Сөзүн дәйәрини йүксәлтдим. Нә падшаһ мәнә бир шей верди, нә дә мән ондан истәдим. Дүняны сөз илэ долдурмаг шәрәфи мәним үчүн кифайәт әдир. Дәряләра вә мәдән-

* Гәдим Иранын әфсанәви гәһрәманларындан Сиявуш ганы күнаһсыз төкүлән гаи мәнәсында ишләнив.

ләрә рузу верән олдум. Оилары дүрр илэ долдурдум. Низами, дүняда гызыл көбәли хәләт чохдур, сәнин гызыл көбәли хәләтин исә заһидликдир. Буну һеч вахт әлиндән бурахма. Өзүнү бу хәләтлә бәзәсэн, ән йүксәк адамлардан йүксәкдә дурарсан.

Хосровун Мәрийәмдән Ширин үчүн тәвәггә эләмәси

Бәдирләнмиш ай көйүн яхасындан бойланыб бахаркән Хосров мөчлисдән галхыб һәрәмханая кәлди. Ширинин эшги башында енидән алышмышды. О, Шириндән данышмаға башларкән Мәрийәмин ағзы ачы олду. Хосров сәрхош һалда Мәрийәмин габағында әйләшиб тәсирли бир диллә сөзә башлады:

— Ширин мәнән нә гәдәр узаг олса о гәдәр яхшыдыр. Мән өз ярамы онун дузуна яхынлашдырмаг истәмирәм. Анчаг буну да билирәм ки, о мәним учумдан дүняда бәднам олубдур. Дүшмәнләри өз үстүнә күлдүрүбдүр. Мән ону әзизләдийим кими, сәи дә ону әзизләмәлисән, она мейрибанлыг этмәлисән. Ичазә вер, ону инди галдығы гәсрдән чыхарыб, бура кәтирим. Она кәнизләрин гәсриндә ер верим. Хатирчәм ол, һеч вахт мән онула көрүшмәйәчәйәм. Әкәр онун үзүнә бахсам, көзләрим одла долсуң.

Мәрийәм Хосрова белә чаваб верди:

— Әй чаһанкир! Сәнин чөлалын улдузлар кими көйү бүрүмүшдүр. Сәнин арзунун зиддинә кетмәк—дүнянын әмриндән чыхмаг демәкдир. Фәләк өзү сәнин һөкүмүн гаршысында итәтлә башыны әймишдир.

Ширинин ады сәнин үчүн ләззәтли бир һалва исә, һеч дә онун дады сәнин ағзындан кетмәйәчәкдир. Сәнин янында, бурада юмшаг һалва ола-ола сән нә үчүн һеч зәһмәт чәкмәдән бу һалвадан емһирсән, һалва биширмәк үчүн союг дүйүнү гыздырмагла мәшгул олурсан. Сәнә, тәзә хурма емәк даһа мәсләһәтдир, әл-аяғына тикан батмаз. Түстү көрмәдән, зәһмәт чәкмәдән ейилән һалва адама даһа ширин кәләр. Сән мәни чадукәрлә бир эвә салмаг истәйирсән. О, Бабил чадукәри кими бәйүк мөһарәт саһибидир. Миндән артыг әфсуң билир. Иши-пешәси һийлә ишләтмәкдир. Сәни алдатмаг, бизи бир-биримиздән айырмаг истәйир. Мән онун әфсуңларыны яхшы билирәм. Узагдан охуорам. Чох гадын вар ки, йүз илә әллийә фәрг гоя билмәз. Амма һесабадарлыгда Утаридин* әл-аяғыны бағлар. Гадынлар сахсы габ үзәринә чәкилмиш рейһан кимидир:

* Утарид улдузу—шәрг әгидәләринә көрә һесабадардыр.

ичериләри хәбис, байырлары исә көзәлди. Неч бир өлкәдә гадыннан, гылынчдан вә атдан вәфа көрүпмәмишдир. Вәфа киши сифәтидир. Гадыннан вәфа уммаг бош ишидир. Гадын динми, мәсәлә айдындыр, ондан кишилик көзләмә. Кишиләр чох тәдбир төкдүләр, баш ишләтдиләр, анчаг неч бир гадыннан доғру һәрәкәт көрмәдиләр. Дейирләр ки, гадынлар палчығын сол тәрәфиндән яраныбдыр.* Неч вахт сол тәрәфлә сағ тәрәф бәрәбәр ола билмәз. Үрәйини о аллаһсыза баглама! Ондаң бәладан башга неч бир шей көрмәсән. Әкәр ону унутмасан эзаб чәкәчәксән. Буна мүвәффәг олмасан, демәк часарәтсиз вә намәрдсән. Тәк долан, өмрүнү шадлыгга кечир. Азад сүсән кими башыны уча тут!

Мәрийәм бу сөzlәри дейрәк, ити ағыла, ағыллы чана, гейсәрин тачына вә шаһлар шаһы Хосровун тахтына анд ичиб, эләвә этди:

— Әкәр Ширин бу өлкәйә кәлиб чыхса, мүшк сачларымы бөйнума кечириб, сәнин ачыгына өзүмү асачагам. Гой Ширин инди олдуғу чөлдә галсын. Байғуш абаданлыгдан нә гәдәр узаг олса, бир о гәдәр яхшыдыр.

Хосров Мәрийәмин бу сөzlәрини эшидәркән, ики күнүнү бир ердә йола кедә билмәйәчәйини анлады. Сөһбәти дәйишидирди. Мәрийәми нәвазишлә охшады. Нәләлик сәбр этмәк гәрарына кәлди.

Шапур һәмишә Хосровун янына кәлиб, кедирди. О, йүз һийлә илә Ширинни сифаришләрини она етирир, Хосровун чавабыны да Ширинә чатдырырды. Ширин бу ишә һейран галмышды. Падшаһын ондан бу гәдәр айры дүшә биләчәйини ағына сығышдыра билмирди. Анчаг үрәкдән инанырды ки, падшаһын ондан айры дүшмәси вәфасызлыгдан дейил, Хосров, падшаһлыгын хейри үчүн белә һәрәкәт эдир, ондан айры кәзир.

Хосровун Шапуру Ширинин далынча көндәрмәси

Бир күн падшаһ Шапура шикайәт эдиб деди:

— Мән нә вахта гәдәр өз севкилимдән узаг дүшәчәйәм? О айы бир кечәлийә кизлинчә бу гәсрә кәтир. Лә'л сандыгда кизләнен кими мән өзүм бурада ону кизләдиб сахларам. Дөвләтимин хейрини нәзәрә алараг мән она ачыгдан-ачыга яхын-

* Адәмлә Гәвванын торпагдан йоғрулмасы һаггындаки әфсанә нәзәрә до туғулду. Әфсанәйә көрә Гәвва Адәмин сол бөйрүндән яранмышдыр.

лаша билмәйәчәйәм. Горхурам ки, Мәрийәм дөзә билмәйиб Иса кими өзүнү чармыха чәксин. О, севимли айла бир пәри кими кизлиндә көрүшмәк истәйирәм. Онун йолунда кәзмәкдән аягларым яныб, габар олмушдур. Анчаг мән ону янымыш әл кими әһтиятла сахларам. Мәрийәм о пәри үзлүнү көрсә дев кими чин атына минәр.

Рәссам шаһын буйруғуну гәбул эдиб деди:

— Кейфини көк әлә, сәнин үчүн лап көзәл бир Чин рәсм чәкәрәм.*

Шапур тез өзүнү Ширинин гәсринә етирди. Гәср дәниз кими далғалы иди. Нәр далғасы бир шәрбәт тиди. Шапур бүтүн әһвалаты Ширинә данышды:

— Галх,—деди,—талә нәз сатмаг вахты чатыб. Падшаһ сәни овламаг үчүн, өз Рәхшини** бәрк чапыр. Анчаг Мәрийәмдән чәкиндийи үчүн гылынчы бир аз күтләшмишдир. Гейсәрлә бағладыгы әнди сындырмагдан утаныр, чүнки Мәрийәмин сәбәбинә шаһлыгы әлә кәтирмишдир. Шаһ өз яшайышындан наразыдыр. Үрәйи кечә-күндүз од вә су илә долудур. Бу күнә кими үрәйи бир күн белә шад олмайыбдыр. Сәнин чомалынын эшгиндән үрәйи һәмишә аловланыб яныр, анчаг Мәрийәмдән горхур. Мәрийәм онун янында олса да, о һәмишә сәнинлә бирләшмәк истәйир. Бал емәйә өйрәшмиш бир адам неч ширини утуда биләрми? Кәлә ата миниб, Хосровун һәрәмханасына кедәк. Хәлвәтдә Хосровла кейф чәк. Белә этсән рәгибинни хошбәхтлийини әлиндән алмыш оларсан.

Ширинин Шапура ачыгланмасы

Ялныз яшаян бу көзәл гыз, о, чәлләрдә азымыш ай бу сөzlәри эшидинчә һәм өзүнү һәм дә Хосрову унутду. Гәзәбли сәслә Шапура ачыгланыб деди:

— Әй аллаһдан узаг олан киши, бары өзүндән утан! Бу гәдәр узунчулуг әләмә, баш-бейними апардыи. Сөзүнү гуртар, бәсдир! Әлә кечән һәр мирварыны дешмәзләр. Ағла кәлән һәр сөзү демәзләр. Габаға чыхан һәр сую ичмәзләр. Әл һәр бачардыгыны этмәз. Мән сәндәг неч бир яхшылыг көрмәмишәм. Инсафсыз ишләрин исә мәнә айдындыр. Аллаһ сәни бу сәнәтдән узаглашдырсын! Ағлыны башына йыг, бу пешәни тәрк эт. Мәнә өз падшаһлыгымдан мәнрум этдин, инди дә чанымдан айырмаг истәйирсән? Мән ағылсызлыгымдан гәм-гүссә чәкмә-

* Чин рәсми—вахтилә ән көзәл вә нәфис рәсм һесаб олунурду. Йә'н сәнин үчүн ән көзәл бир тәдбир төкәрәм.

** Рәхш—ити еришли мәнһур бир ат адыдыр.

йә башладым. Гәмдән вүчүдүм гуруду. Көз яшларым гуру мөнәлими рүтүбәтә дөндөрдү. Мәндә олан эшг атәшинин бир зәррәси онда олсайды. мән онун йолуну кечә-күндүз сачларым-ла сүпүрәрдим. Эшшәк паландуз дүканындан гачар, арпа сатаны көрдүкдә исә даяныб дурар. Мән көвһәр нәслиндәнәм, нә үчүн өзүмү учузлуга салым? Чагырылмамыш нә үчүн кедим, мән ки, күлөк дейиләм? Новуздаки су атымын йәһәрини исладыр-кән дәнизә кирмәк мәним үчүн бир сәһв олмазмы? Нә дейәр-сән, гәлби гырылмыш мәннә әждәһа илә бир ердә яшамага мәчбурму әтмәк истәйирсән? Үрәйим өз арзусуна чатмады, шадлыгдан галды. Мәгсәдә чатмамагданса тәк яшамаг яхшы-дыр. Дүняда һеч кәс Ширин кими эзиййәт чәкмир. һеч кәсин овгаты Ширинин овгаты кими тәлх дейил. һеч кәсин үрәйи Ширинин үрәйи кими яныг дейил. Бир илдир ки, онун тәрәфиндән мәнә бир күлөк белә әсмәмишдир. Мәннә ядындан чыхар-мышдырмы? Йох. О, һеч вахт мәннә ядындан чыхармаз. Онун һеч бир тәгсири йохдур. О, инди үрәйини башга яра вермиш-дир. Үрәйи яра вермәк яхшы ишдир. Анчаг бу шәртлә ки, яр дәрәд аялаян ола. Үрәйи Мәрийәмдән союмамышса, мәннә һаһаг ерә истәйир. һагг-һесаб вахты белә мәнәббәтдән мәнним башыма чох бәлалар кәләр. Мән үрәйи дәрәдлә енә дәрәдә дүшә-рәм. Она де ки, Ширин янында йохса, Мәрийәмнә гәдрини бич! Мәрийәмнә эшгинә сәдагәтлә ол! Ярын янындадыр, онунла да севиш! Сән Ширинин дәрдиндән хәбәрсизсән, яғлы дилини ишә салма. Сәндә яғлы дил варса, мәндә дә ширинлик вардыр. Сәннин яғлылығын мәнним ширинлийимә чатмаз.

Бу бош сөзләрә нә чаваб верим? Шимшад вә күлнар ағач-ларыннан нә истәйим? Бош тәбили нә вахта гәдәр дөйүм?

Мән Ширин олсам да, ахы бир гадынам. Мән падшаһын сарайына лайиг дейиләмсә, өзүмү күчлә гапыдан ичәри салма-сам яхшыдыр. Бир көр, мән нечә дәфә бу гәсрә дүшмүшәм! Нә гәдәр дәрәд чәкмишәм, нә гәдәр алчалмышам! О, вәфасыз дост бизә бир гуру салам да көндәрмәди. Бизи яддан чыхар-ды. Нә вахта гәдәр бир назик өрпәйи һәсрәтини чәким? Нә вахта гәдәр киши палтары кейим?* Мәнним кими гадынлар чәркәсиндә сайылан бир адам, тач саһибә илә гаршы-гаршыя дура билмәз. Нәһс тәләимә бах ки, хәстәләнәндә дә раһат ята билмирәм; санки ятағым чөр-чөплә долур, яраларыма тикан ба-тыр. Күл дәрмәк истәркән тиканлыга дүшдүм. Иш далынча йүйүрдүм, йүк алтына дүшдүм. Тәгсир мәнним өзүмдәдир. Өзүм истәдийим пислик үчүн өзкәсиндән өзүм инчийә биләрәмми?

* Иәни нә вахта гәдәр гадынлыгдан әл чәким, сәннин эвиндә олма-йым? Киши кими өлкәләри доланым?

Өз гусурларымы пис көзләрдән нечә кизләдим? Она дедим ки, бах, бу дүнядыр, бу да чан, чалыш әлә кәтир. О, дүняны әлә кәтирди, шәһ олды, инди исә чаны, өз севкилисини әлә кәтир-мәк истәйир. «Од» дейән һәр адамын дили алышыб, янмаз. Та-разынын бир көзү олмаз, ики көзү олар. Бир көзүндә арпа олар, о бири көзүндә гызыл. Хосровин бизә вердийи таразы-нын анчаг бир көзү вардыр. О да арпа илә долудур. Таразы-нын о бири көзүнү исә дәрәдә долдурмагдан башга чәрә йох-дур. Мән оюнчаг үчүн кәчдән гайрылмыш вә дәрәд дивар ара-сында сахланмыш бир куклаям. Кәчдән гайрылма кукла исә һәрәмханая лайиг дейил. Мумдан гайрылмыш турунчә гохула-мага ярамаз. Мән сәннин йолунда чох гәрибә ишләр көрмүшәм. Көрдүкләримнә сәндән башгасына данышмага утанырам.

О, ган ичән, йол кәсән, көр, мәнним башыма нә оюн ачды! Оду алышдырыб чаныма салды. Мән бурада галмышам, о исә башга яр илә кейф чәкир. Ени бир мәнәббәт базары ачыб. Мән-ним үзүм дашдан гайрылмыш олса да, онун һәрәкәтләрини кө-рөркән утандығындан дағылыб, төкүләр. Тутаг ки, мәннә ит кими вәфалы олмагы өйрәтмишләр. Анчаг мәннә ит сүдү илә бәсләмәмишләр! Бачардығым гәдәр онун һийләләрини бир ити гован кими гапымдан говачағам. Говмасам, мән өзүм итдән дә әксийәм. Мәннә инчидән фәйдәсыз үрәйи итин габағына ата-рам. Үрәкдән һеч кәсә эзиййәт тохунмамалыдыр. Анчаг белә үрәк яхшы сайыла биләр. Каш анам мәннә доғмаяйды! Доғсай-ды да итләрә едирдәйди.

Кәл әйри отуруб, дүз данышаг. Мәнним үзүм ондан нәләр чәкмәди? Өзүм өз башыма әлә бир иш кәтирдим ки, дүняда үзүм гиямәтә гәдәр данлагда галачагдыр. Бу дәрәддән үрәйим дә, чаным да донубдур. Пак вә эйбсиз бәдәнимдә инди йүз әйб тапыла биләр. Мәннә бу ишдә минләрлә дүзкүн һава чал-дым. Ярым исә мәннә инди дә янлыш һаваларла гаршылайыр. Мәнним үзүмүн сую төкүлдү, онун исә бир түкү дә исланмады; әлә бил ки, һеч бир шей олмайыб. Мәнним кими бир адамын абыны төкмәк бир гулдурә да ярашмаз! О мәннә чарпы-шаркән атыны чох ирәлийә сүрмүшдүр, артыг барышыг үчүн ер галмамышдыр. Онун тачында мәнним исмәтини горуячаг бир тел дә йохдур. Буна көрә мән онун падшаһлығыны вә го-шунуну һеч сайырам. Онун габағында башымы ашағы салыб дурмагдан белим әйилди. Онун дәрдиндән әтрафымы бүрүйән гәм телләри ичәрисиндә өзүмү көрмәз олдым. Үрәйим кор иди, анчаг өзүнү әбәс ерә көзү ачыглар кими көстәрди. Үрә-йин корлуғу, көзүн корлуғу демәкдир. О мәнним башымы ал-дадыр, горхмурам, чүнки онун эшги илә мәннә дә һәмншә өз

башымы алдадырам. Оуну мәнә вурдуғу дил яралары мәнни дилни дә яраламыш, сөгләрими кәскинләшдирмишдир. Истә-мирәм, гой о мәннлә дост олмасын. Дүняда һеч кәсдән хейир көрмәмишәм, ондан да көрмәйчәйәм. О, бәхт ки, мәнни вар, Хосров кими бир эрдән мәнә чатан анчаг эзаб вә эзийәт ола-чаг. Урәйим бир дөйүнүрдү, зәманәдән истәр-истәмәз зәрәр көрәчәйми анладым. Бу сынанмыш бир әләмәтдир, һәр кәсин үрәйи дөйүнсә, мүтлөг зәрәр көрәр. Инди дә көвһәр яғдыран көзүм сөйрийир. Пәрвәрдиҗара, көрәсән башыма нәләр кәләчәк!

Мәнә беһишт дә тәклиф әтсәләр бу гәсрдән байыра чых-маячағам. Алныма язылмыш олса да, аяғымы кәнара басмая-чағам. Шаһур дейил, лап Гейсәрин гызы Мәрийәм өзү дә кәл-сә, говуб биабыр эдәрәм. Мәни һийлә илә алдадырлар, анчаг мәнә сәрхош дейиләм. Мәни һийлә илә әлә кәтирмәк олмас. Мәни дүшүнчәсиз саймасынлар. Мән биләни һеч Бабилдә дә билмәзләр. Инад көстәрмәк ордаки севкилийә дейил, бурда-ки севкилийә ярашар. Нал ордаки одун ичиндә дейил, бур-даки одун ичиндәдир.* О, Хосров дейил, Кейхосров олса да севкилиси илә дөйүшә чыхмамалыдыр. Гой о сәрхош өзүнү нәркис кими хумар көзләрдән горусун, гаршымда бир сүсән кими әлини әлинин үстә гоюб итаәтлә даянсын. О, мәнни гыз-ғын тәбиәтимә гаршы дөйүшә чыхса әлә чошарам ки, габа-ғында даяна билмәз, бүтүн силаһыны ерә атыб гачар. Зүлфү-мү онун далынча көндәрәрәм, сәбринин бойнуна ип салыб мәнни яныма кәтирәр. Гәмзәмә дейәрәм, сүбһ вахты бир ох илә онун атыны рәгсә галдырар. Сачымдан ода мүшк сәпәрәм, ону бир уд кими од үзәринә әйләшдирәрәм. Нәркис көзләри-мин хумарлығыны артырарам, әлә бу кечә Хосрову Шәбдизин үстүнә миндирәрәм. Зүлфәримин гывырмы илә ону гывыр-маға мәчбур эдәрәм. Өз сәйркарлығым илә онун юхусуну әлиндән аларам. Хәялымы онун юхусуна көндәрәрәм. О, мәнни юхуда көрәр, даянмадан, су кими ахыб яныма кәләр.

Бурах мәнни, бу кечә өз һалыма ағлайым! Сән кәл, анасы өлмүшә шивән әтмәк өйрәтмә! Мән һәмишә ону яд әтмәклә өзүмү севиндирәрәм. О исә өмрү узуну мәнни яда салмыр. Мәнни мәнәббәтинин әтри онун әтрафына белә доланмыр. Мәнни гәмим онун үрәйинә бир түк гәдәр әсәр әләмир. Әкәр о мәнни севкимдән доймушса, мән анчаг зәманәнин чәсарәтли ою-нундан күсә биләрәм. Сәбр әдиб, үрәкләрә нур сәпән ярымын мәнәббәт гапысындан ичәри кирмәсини көзләрәм. Урәйимин кәмәшдини инадкар бир адамыш бойнуна кечирмәйин бир хей-ри вармы? Одун бойнуна ип сарымагдан бир шей чыхармы?

* Кечмишдә һалы ода гоймагла ашигләрә чаду әдирләрмиш.

Мәртәбә чәһәтинчә мән ерәм, о исә бир көй кими йүксәкдир. Ерин көйлә нә иши ола биләр? Һәр гуш өз чинси илә учар: көйәрчин көйәрчинлә, гарагуш гарагушла. Күләйи торпаға багламаг олмас. Су илә од бир ердә йола кетмәз. Бир-бирими-зә говушмадығымыз һалда айрылыгдан нә үчүн горхмалыям? Әлмүш бәдәнин зиндандан нә горхусу?

Дөвләтдиләр өз маллары үчүн гәм чәкәрләр. Йохсулларын исә оғрудан вә йол кәсәнләрдән һеч бир горхусу йохдур. Мән һәр кәсин торуна дүшән гушлардан дейиләм. Һәр тәрлан мәнни овлая билмәз. Хосров Чин бұтханасындан* кәлсә дә, белә шор ердә бал вә ширинлик тапмаз. Шәбдиз ейин гачан атдыр-са, Күлкүн дә ити кәдән атлар чинсиндәндир. Мәрийәм бир гәнд ағачы кими шириндирсә, мәнни дә хурмаларымы Мәрийәм йо-ғурмушдур.** Мәрийәм таҗ саһиби олмаг иддәасындадырса, мәнни дә шаһлара мәхсус парчадан өрпәйим вардыр. Көрүш үчүн чох зәһмәт чәкдим, чох яхшылыглар вә писликләр көрдүм. Мән һеч вахт бу дәрди унутмаячағам: Ширин чан версин, Мәрийәм кейф чәксин! Биличи вә көзү ачыг адамларын дилин-дә белә мәсәл вар: «Мирвары ахтаран дәннәздә батды, сиркә ахтаран бал тапды».

Һәмишә дөш әти әлә кәлмәз. Будун үстүнә боюн әти дә гоярлар. Мән әввәлчә Хосрова ашиг дейилдим. Тәлә ону мәнни гаршыма чыхарды. Инди пәшиман олмушам, сәһв әләми-шәм, анчаг әлимдән нә кәләр? Мән онунла зарафат әтдим, о исә мәнни доғрудан да она әрә кетмәйә һазырлашдығымы кү-ман әтди. Мән ялан дедим, о исә буну доғру һесаб әтди. Мәнни үрәйим бу севдадан доймушдур. Анд истәйирсәнсә, ал-лаһа вә өз чаныма анд ичим ки, сөз телини гаранлыг кечәдә әшсәм дә чох назик әшмишәм. Шам кими нә вахта гәдәр со-лачағам? Я мәнни яндыр, я да гой сөнүб өлүм. Гарғымаг иста-сәм белә, онун далынча һеч бир яхшы вә яман сөз даныша билмирәм. Аллаһ, сән ки, буна шаһидсән, сәндән башға һеч кәс билмир.

Додағымы о адама верәрәм ки, арзусуну чәкир, йохса һәр узанан әлә һалва гоймазлар. Ерә сәпилән баһар чичәйинни ер-дә галыб чүрүмәси, хәзан елинин апармасындан даһа яхшы-дыр. Овлагда итләрә әсир олмаг, ачизләрә овлаян асланларын һийләсинә гурбан олмагдан даһа яхшыдыр. Мән сәнә лазы-

* Иәни Хосров Чин бұтханасындаки көзәл бүтләр кими бәзәниб кәл-сә белә, бу чүр ачы диллә данышса, мәннән һеч бир шей ала билмәз.

** Ики айры-айры Мәрийәмдән данышылар: 1—Хосровун арвады Мә-рийәм, 2—Исанын анасы Мәрийәм. Икинчинин мөчүзә көстәрән хурмалары нәзәрдә тутулур.

мамса, киши кими өзүн далымча кэл! Башгаларына ээийет вериб яныма көндөрмө! Овда икид олан асланлар сифаришлөрени өз аяглары илэ еринэ етирэрлөр! Аягым да таленим кими онун аягына баглыдыр. Анчаг, башгаларынын васитесилэ чагырса, кэлмэйчөйөм. Өз зөнбилени башгаларынын чийинчэ йүклөмөк яхшы ишдирми? Зөнчири башгасынынмы дили илэ чейнэрлөр? Нэ эдим? Өзүмү фикир ичинде гочалтмайчагам ки! Тэдбирсиз хэрэкэт эдиб бу зиндана дүшдүм вэ бурада гочалдым.

Башыны биликлэ йүксэлдэн адам өзүнү рүсвай этмэз. Бу тора анламазлыгдан дүшмүшөм, ахырда анламаг йолу илэ бурадан өзүмү гуртарарам. Мэкэр арпа илэ фала бахан чадукэр арваддан эшитмэмисэн ки, хэр эвин түстүсү өз бачасындан чыхар!

Бу гэдэр эзабы мэн севкидэн дейил, үрөйимин тэлөби илэ чөкирэм. Хэр ердэ огру яддан олар, мәним огрум исэ өз эвимдэндир. Гийлэ илэ үрөйин элинден гуртармаг олармы? Эв огрусунун үзүнэ гапыны багламаг олмаз. Дашла лэ'лин фэргини кор адам кими өзкэдэн нийэ сормалыям? Кэнд көзлэ керү-нүркөн орая нэ гэдэр йол галдыгыны башгаларындан сорушларармы?

Үрөйим залым, севкилим исэ зүлүмкар чыхды. Үрөйим мәни үрөксиз этди. Севкилим дэ севкисиз бурахды. Ядымдадыр, бир дэфэ үрөйимэ нур сачан севкилимлэ бир ердэ отуруб, үрөйими севкидирирдим. Инди исэ белэ гара күнэ дүшдүм. Хэр кэс өз таленинин мәнсулуну ейэр. Нэ этмишөм ки, мәним гисмәтим гэм емөк олмушдур! Нэ вахта гэдэр кизлиндэ аглайыб, сызылдайым? Нэ вахта гэдэр дэрд-гэм ичэрсиндэ күнүкүнэ чалайым? Сэбр этмөкдөн ағзым ачы олду. Мәним адымы Ширин дейил, эзвай* гойсалар даһа яхшы олар. Хэзинөмдөн вэ өлкөмдөн узаг олсам да, һеч олмаса ихтиярым өз элимдөдир. Ики адама һөкм этмөк олмаз: бунларын бири азадлыгы йүксөк тутан, о бириси тәмәһкар олмаяндыр.

Ширин бу сөзлөри дейэрэк шөкэр додагыны лэ'л дили илэ дишлэди. Иннабдан гырмызы додагы вэ шөкөрдөн ширин дили илэ данышмага башлады:

— Падшаһ десэ ки: «ону сеvirэм» де ки: «бу ишвөдир, бунлары мэн һесаба алмырам». Десэ ки: «о сүбһэ эһтиячыым вар!» де ки, «ояг галма, кечэ узундур, сүбһ кеч ачылар!» Десэ ки: «мэн һа вахт Ширинэ чатачагам?» де ки: «ағзыны юм, Мәрийәмлэ кифайөтлөн!» Десэ ки: «о һалвая һа вахт эл

вурэ билэчөйөм?» де ки: «сэрхошлар һалваны хошламазлар!» Десэ ки: «бир дэ ону гучаглая билэчөйөмми?» де ки: «бу арзуну тамамилэ унут!» Десэ ки: «о додаглардан бир шөкэр ахыда билэрөмми?» де ки: «о додаглар сөндөн чох узагдыр, һаһаг ерө дишлөрени гычыма!» Десэ ки: «онун зүлфүнү вэ халыны һа вахт элэ кэтирэ билэчөйөм?» де ки: «һалэ ки сөндөн узагдыр, элини вурма!» Десэ ки: «үзүмү айыи үзүнэ гоймөг истөйирөм?» де ки: «шаһ илэ забит бэрабөр ола билэрми?» Десэ ки: «бухагындан топу нечэ гапын?» де ки: «үзүн зүлфүндэн, өзүн човкандан силлэ ейэрсэн.» Десэ ки: «күлөн лэ'ли һа вахт ағзыма салыб сорарам?» де ки: «яваш е, богазында галар.»

Экэр мәним өлүмүмэ фэрман вермөк истэсэ, де ки: «сәнин фэрманын да, айрылыгын кими бир шейдир». Көрсэн ки, о айрылыга дөзмөйэрэк гызышмаг истөйир, де ки: «ериндэ сакит отур!». Экэр говушмаг арзусу илэ десэ ки: «мэн онунам!» де ки: «мэн ичазэ вермөйинчэ белэ сөзлөри дилинэ кэтирмө». Онуила башга дилинэ данышмаг истөмирэм, йохса зүлфүмүн гывырымы илэ сәни тагөтдөн салтарам. Гэмзәмин сәһри илэ сәнин һәмишэ юхуну тачыраам. Боюм көзэл бир ағач олса да, бил ки, үрөйим дашдан бөркдир.

Ширин бир чөх белэ гөһдидли сөзлөр сөйлөди. Ачыглана-раг сүлһ шишәсини даша вуруб сындырмышды, эгий додаглары исэ барышыг үчүн васитәчилик эдирди. Шапура бир аз ачыгландыгдан сонра үрөйиндәки дэрд йүкү бир аз йүн-күлләшди. Юмшагылыгга деди:

— Эй мәһир сөз устасы! Сәнин фикриндэ сөз су кими ахыр. Падшаһын һузуруна салам вермәли олсан, мәним дэ сөзлөрими ола етир. Де ки: «Ширин дейир: эй андына вэ севкисинэ садиг олмаян вәфасыз! Сәнин о балдан ширини сөһбәтлөрин нэ олду? Күман эдирдим ки, сән һеч вахт мөндөн үз дөндөрмөйөчөксән. Башга көзәлин далымча дүшмөйөчөксән. Сән мәним күманымы ялана чыхартдын. Үрөйинэ мәним эвәзимэ мәним дүшмәнимэ ерләшдирдин. Бу зүлүмдөн эл чөк! Инсафа кэл! Ширинин ачы аһыны ядына сал! Ятмыш бөхтим кими мәнә һеч бир көмөйин дәймир. Зөманө кими сәнин дэ элиндән иш дүзәлтмөк кәлмир. Яһында хатирим эзиздирсэ, бу гөдөр алчалмагымы истөмө! Мәни өзүнэ кәниз билтирсәнсэ, азадлыг кагызымы вер, мәни азад эт! Рүтбәдэ мән сәнэ бэрабөрөм. Мәнэ нэ үчүн бир гуллугчу кими бахырсан. Мәнэ белэ ашагы пилләдэ ер вермэ, йохса аягымы гапындан кәнара гоярарам. Гайнар

* Эзвай—ачы бир дәрмандыр.

көз яшлары төкө-төкө өз гапыма йүйүрөрөм. Сонра сөни аглая-аглая гапыма көпирөрөм. Сән анчаг өз арзуларың барэсиндэ дүшүнүрсән, һеч башгаларының арзуларыны нэзэрэ алмырсан. Ачы тиканлар ичиндэ оланда Ширин сәнэ ярайырды. Хурма ейиб ширинлөшөндө исэ будагларыңдан тикан чыхарыб бизи санчмага башладың? Эйванда вэ гэсрдэ сөнин ярын идим. Баг вэ бостанда бир ердэ шэраб ичэрдик. Мэчлисиндэ нур сачардым. Сөнин дэ үрэйини мэнэ көрө шадлыгла долурду. Сән баг саларкэн мөним ганым сүзүлүрдү. Баг мейвэ кэтирмэйэ башлаянда мэн гапыдан байыра говулмалы олдум, элэми? Эй үрөклэрэ ишыг сачаң, мэн сөнин истиндөн исинмэдим, түстүндөн исэ көзлөрим кор олду. Бэсдир, даһа бундан артыг зүлүм элэмэ! Гэддим дэрддөн бүкүлмүшдүр. Сән өзүн ад вэ сан саһибни олдуң, анчаг мөним адымы унутдун. Вэзифэйэ тэ'йин олуналар ишлэрини дүзкүн апармалыдырлар, вэзифэдэн чыхарылмышлара яхшы бахмалыдырлар. Вэзифэндэн кэнар олунмушдун, көзүндөн узага кетмирдим, вэзифэнэ чатан кими мэнэ гаршы көз юмдун. Ярсыз оланд мэн сөнин ярын идим. Иш башына кечэндөн сонра мөнимлэ ишин йохдур. Элэми? Мэни эшиг йолунда русвай этдикдэн сонра ловгаланмага башладың. Мөним үчүн өлүм фэрманы дүзэлтдин, мэни айрылыг одуна яндырдың. Чанында анчаг бирчэ тел галмышдыр, о тели дартма ки, гырылар. Завалы Ширинэ гылынч вурма! Байрагыны Рума санчдын, бэсдир! Элиндэ Рум э'малагханасында чэкилмиш шөкил вар икэн, Эрмөнистан һавасы нэйинэ лаэымдыр? Рум багыңдан чоһлу күл кэтирмисән. Эрмөнистаның тахт вэ тачыны гарэг элэмэ! Наһаг ерэ гызышма! Гызышмадан од эмэлэ кэлэр, оддан да түстү галхар. Ички хатирэсинэ адамың башына йүз дост йыгышар, бу достлардан һеч олмасса бирини элиндэ сахла. Мэни өз һэрэкэтинлэ хэстөлөндирмисән, инди исэ кэнар кэзиб, этэйини элэ вермирсән. Зөманөний этэйини тиканла долдурма, яралыларын ярасына дүз сөпмэ. Падшаһларын мэчлисиндэ ятыб ширин юхуя кетсән дэ, гариблэрин даһмасына да бир нэзэр сал. Бу изтираблы яшайышдан үзүлмөйинчэ мөнимлэ ишин олмасың! Гой аллаһыма ибадэтлэ машғул олум. Эшшөйин палчыга дүшдүйү йолла кетмэ. Сөнин тутдугун ишлэрэ эн гансыз адамлар белэ һейрэт эдирлэр. Чох зүлүмлэр көрмүш бу үрэйи одлама! Эшгдэн чаныма дүшэн одла, тэссөүф ки, эшгин хырманы да алышыб яначагдыр. Сөнин дөрдин бир илан кими дамарларыма долашмышдыр. Һэр түкүмүн дибиндэ бир тикан вардыр. Нэ кечэ ята билирөм, нэ

күндүз динчэлирөм. Бу чүр ағыр яшайыша нечэ дөзүм? Белэ бир чолаг аягла мэн мөнзилэ өзүмү нечэ чатдырым? Көз яшларымың янында дөниз кичик бир дамла, аһымың янында чөһөннөм бир гыгылтчымдыр. Мөним көмим дөниздэ янмышды. Буна көрө дэ мэни һэм чөһөннөм эһли, һэм дэ бөһишт эһли саймаг олар. Экэр белэ олмасайды, мэн нэ үчүн кизлиңчэ чөһөннөмин гапысына янашмалы, дирилик суюну орада ахтармалы идим? Элэ бил ки, гушу икинчи дөфэ алдадыб тора салдын, о исэ енэ тордан учуб кетди. Сән чөл тэрланының даһа вөһиши олдуғуну билиб, дөниз тэрланына тэрэф гайытдын. Элэ элэмэ ки, пэришан зүлфүм баш галдырсын, өз гапысыны онун һэсрэтини чөкөнлэрин үзүнэ ачсын. Сән кэл мөнимлэ йола кет, мөним һавама уйғун һавалар чал, йохса мэн дэ кедиб башга ашигэ назланарам. Гоча гарының чырагы яхшы янмаса пилтэсини юхары галдырар, мөним чырагымың исэ пилтэси сөнмүшдүр. Бир бүт кими парлайыб яшадығым ери бүтхана я дөндэрэ билэрөм. Бир нечэ ағыллының ағылың башыңдан чыхарыб дэли элэрөм. Башга пэрдэдэ һава чалан, башга ашиглэрэ үрөк верэн, көзэл үзлү севкилилэрэ эшигбазлыг элөйөнлэр аз дейил. Мөним һалым сөнсиз пис олмасмы? Кечэн ил сөнинлэ бир ердэ идим, бу ил исэ сөнсизэм. Сөнин гапысыны торпаг басмыш бир эвин вар. Мөним дэ башымдан ашан бир суюм вар*. Нэ вахта гэдэр көз яшларыңдан яранмыш дөниздэ көми сүрмэли олачағам? Нэ вахта гэдэр сөнин висальны арзу эдөчөйөм? Сөнсиз ишлэрим дүзөлмир. Хам-хөял олдуғум үчүн ишлэрим дэ ярымчыг галмышдыр. Көрмүрсәнми ки, чан верэн бир адам чан ағзыңдан чыхмайна гэдэр яшамагдан үмидини үзмүр.

Биз ағлымызла билийин йолуну тапырыг. Эшигин һесабы бу дөфтэрэ даһил дейил. Һэр шейин чарэси ағылла тапылар, мэн исэ ағлымы унутмушам, ишимин чарэсини тапа билмирөм. Эшиг мейданында ачиз олан адамлар ағыл атына минэрлэр. Үрөк сыхынтысына гаршы дэрман тапмаг иши илэ ағыллылар машғул олар, дэлилэр исэ һөмишлэ һазыр дэрман ичэрлэр. Эшигдэ сөбр этмэк хамлыгдыр. Эшигин эсасы сөбрсизликдир. Эшиг йолунда сөбр этмэк ярамаз. Сөбр эдэн адама ашиг дөмөк олмас. Ширин доғрудур чоһ эзиййэт вэ изтираб чөкир, анчаг гой Хосровун көнлү дэрд вэ гэмдэн узаг олсун!

Ширин Шапура бу сөзлэри сөйлөдикдэ Шапур астананы өпүб деди:

* Йә'ни көз яшларым башымдан ашыб мэни боғур.

—Сәнин тәдбирин бизим рә'йимиздән үстүндүр. Дедикләр-
рин һамасы ерли вә доғру сөzlәрдир.

Шапур бундан сонра данышмағ истәдикдә әввәлчә сөз-
ләрини таразыда чәкәр, яхшы-яхшы дүшүнәр, сонра дейәр-
ди. Дейилән сөзү дүшүнчә илә сечмәк лазымдыр. Сөз ғы-
зыл кими әввәлчә чәкилмәли, сонра хәрчләнмәлидир.

Фәрһадын эшгинин башланмасы

Пәри кими ипәк палтарлар кейинән пәри үзлү ғыз, кү-
мүш сырғалы, даш гәлбли Ширин яшадығы чәлдә сүддән
башга бир шей ичә билмирди. Габағына йүз чүр һалва го-
юлсайды, онун иштаһасы инәк вә гоюн сүдүндән башга бир
шей чәкмәзди. Гәсри, сүрүлөрдән узағда олдуғу үчүн сүд
орая чох әзиййәтлә кәтирилди. Чөлүн һәр тәрәфи зәһәр-
ли ит үзүмү коллары илә өртүлмүшдү. Бу колларын зәһәри
илан зәһәриндән кери галмазды. Чобан буну билдийи үчүн
өз сүрүсүнү, башга ерләрдә отарды. Ширинин үрәйи сүд
истәйирди, анчағ сүдү нечә әлә кәтирәчәйини билмирди. О
гәдәр узағ йолдан сүд кәтирмәк гуллуғчулар үчүн чох чә-
тин иди.

Кечә гара сачыны чийиниә саларағ ғызыл айы бир һал-
га кими гулағына кечирәркән дәрд-гәм һалғасы ичиндә олаң
Ширин дә илан кими сәһәрә гәдәр ериндә ғыврылды. Ша-
пурдан башга янында адам йох иди. Шапур гаршысында
отурмуш, онун үчүн мүхтәлиф сәһбәтләр данышырды. Ша-
пурун ағыллы гәлби бу сәрвин дәрдиндән хәбәрдар иди.
Күл үзлү Ширин бу әһвалаты ачыб Шапура данышаркән
Шапурун үзү бир лалә ярағы кими ачылды. Гиндлли пәрийә
сәчдә эдән кими о да Ширинин гаршысында сәчдә эдиб ону
тәрифләди вә деди:

—Бурада Фәрһад адлы ағыллы, чаван бир мүһәндис вар.
Һәндәсәни билмәкдә башгаларына өрнәк ола биләр. Мәчис-
тини һәр кәсдән яхшы биллир вә Иғлидисин сиррләрини мә-
һарәтлә һәлл әдир. Сәнәтдәки мәһарәтини кәстәрмәк истәсә
ери бир гуш кими балығын үстүнә гояр. Өз сәнәти илә
ғырмызы күлә рәнк верир, дәмир тишәси илә дашда Чин
нәгши газыр. Бүтүн Рум әһли сәнәткарлығына көрә онун
әлини өпүр. О, өз тишәси илә мәрмәри мума дөндәрир. Дүн-
яда белә уста тапылмаз. Онун кими адама чох аз раст кәл-
мәк олар. Онун әлиндә мумла дәмринин һеч бир фәрғи йох-

дур. Габағына истәр мум гоюлсун, истәрсә дә зиндан, һәр
икисинин өһдәсиндән кәлә биләр. Бу уста сәнин дә мәсә-
ләни һәлл эдә биләр.

Додағларындан шәкәр яғдыран Ширин Шапурун сөзлә-
рини динләдикдән сонра деди:

—Ширинин гейдинә галан вә она көмәк эдән бирчә сән-
сән. Сән олмасайдын язығ Ширини һалы нечә оларды? Мә-
ним үрәйим сәнинлә тәсәлли тапыр. Сән һәр сәнәтдән хә-
бәрдарсан.

Шапур ай үзлү Ширинин гаршысында баш әйиб деди:

—Сәнин көзәл үзүн бәднәзәрдән узағ олсун! Башымы
гуллуғунда гоймушам, һәр нә гуллуғун олса еринә етирмә-
йә һазырам. Һәр сәнәтин өзүнә көрә үсуллары вардыр. Фәр-
һад васитәсилә сәнин ишләрин дүзәлә биләр. Бу чешмәнин
көмәйи илә тиканындан күл битәр. Устасыз һеч бир иш ба-
ша кәлмәз. Әввәл устаны тапмағ, сонра ишә башламағ ла-
зымдыр. Устасыз һәр кәс тәхмини өлчү илә үзүк гайыра
биләр, анчағ бу үзүк ғызыл вә дәмриндән дейил, палчыгдан
вә мумдан олар. Буюрсан, әмрини еринә етирә биләрәм. Де-
дийим устаны тапмаға чалышарам. Биз һәр икимиз Чиндә до-
ғулмушуг, яшыдығ, бир устанын шакирди олмушуг. Уста-
мыз һәр пешәни билирди. Мән ондан нәггашлығ өйрәниб
әлимә гәләм алдым, Фәрһад исә әлине күлүнк көтүрдү.

Шапур бу һекайәни ахыра етирәндә Ширинин үрәйиндән
сүд дәрди силинди. Күндүз күнәшин күзкүсүнү бағлайынча
йүз көзлү кечә көзләринин йүзүнү дә юмду. Шапур Фәрһады
ахтармаға башлады. Ахтардығы көзәл оғланы тапыб деди:

—Әй зәманә усталарынын фәхри! Ширин сифариш эдиб
сәни янына чағырыр, һазырлаш кедәк.

Гаракүн Фәрһад о күнү өзү үчүн уғурлу бир күн һесаб
әтди. Язығ нә билсин ки, адамларын чийәрини яндыран дөв-
ран ону да дәрдлә вә гәмлә алышдырыб яндырачағмыш? Шапур
бөйүк бир севинчлә Фәрһады Ширинин гәсринә апарды.

Дағ кими ири дағ чапан гәсрә кирдикдә чамаат горхуя
дүшдү. Бой-бухунда бир фил кими иди. Онда ики филин
күчү вар иди. Һәрәмхана көзәтчиләри ону нәвазашлә гар-
шыладылар. Она лайиғ ер һазырладылар. Фәрһад пәрдәнин
бу бири тәрәфиндә даянмышды. Оюнбаз зәманәнин онун
үчүн пәрдә архасындан нә кими оюнлар чыхарачағыны көз-
ләйирди. Дүня бирдән-бирә шәбхун дүзәлтди, пәрдәнин да-
лындан оюн чыхармаға башлады.

Шөкөр кими додагларындан ширин күлүшлөр сачан шөкөр вүчүдлү Ширинин сәси пәрдәнин далындан эшидилди. Ягут додаглардан ики шөкөр гыфыл көтүрүлдү, додаглар ачылды. Ягут вә шөкөр бу данышыгдан ени гида алды. Ширинин данышыгы хурма ағачында битән бир хурма кими иди. Бу хурманын ширинлийи янында әсл хурма бир тикан ериндә галырды. Сүд барәсиндә данышдыгы хурма кими ширин вә инсана руһ верән сөzlәр балдан да ширин иди. Шөкөр, балын өз ширинлийини бу сөzlөрдән алдыгыны тәсдиг әдирди. Додагларынын кәнарындан төкүлөн шөкәрин янында Хузистан шөкәрсиз кими көрүнүрдү. Эшитдим ки, Ширин адыны она ширин сөzlәринә көрә вермишләр. Бу доғрудур, ләкин онун сөзүнүн ширинлийини мән нечә тәсвир әдим, өзүн нечә истәйирсән, әлә дә тәсәввүр эт!

Ширинин сәсинин мәләһәтиндән һавадаки гушлар, дәнниздәки балыглар ятырды. Додагыны шәрабла долдүранда набат бу додагларын ширинлийи гаршысында гулағына һалга кечирмиш бир гул кими итаәтлә керийә чәкиләрди. Данышмаг үчүн додагыны ачаркән мәчлисдәкиләрин һамысынын руһу бәдәниндән учурду. Онун сөzlәрини Әфлатун белә эшитсәйди һушуну итирәрди.

Фәрһад Ширинин сөzlәрини эшидикән гызышдыгындан ганы гайнады. Чийериндән яныглы бир аһ чыхды, үрәк кечмәси олан бир адам кими ерә йыхылды. Торпаг үзәриндә чох чабалады. Бир зәрбә кими башыны кичәлтмиш ширин сөzlөрдән илан кими гыврылды. Ширин, бу чаванын үрәйинин тордан гачмыш бир гуш кими чырпындыгыны көрүнчә сөzlә дә олса онун дәрдинә чарә әтмәк истәди. Енә бу гушу һаман дәнлә—ширин сөzlәрлә—тора салды вә сонра деди:

— Әй маһир уста! Истәйирәм ки, сән, мәни севиндирәсән, сәнин мәһарәтинә сөз ола билмәз. Сән истәсән мәнним үрәйими гәмдән азад әдәрсән. Өз чәлд әлин вә усталыгын илә бу гәсрин ишләрини даһа да мөһкәмләдәрсән. Сүрү узагдадыр, бизим дә сүдә әһтиячымыз вар. Бир тилсим дүшүн, бәлкә бир чарә тапыб сүдү асанлыгга әлә кәтирә биләк. Бизимлә гоюн сүрүләринин арасында ики ағачлыг йол вар. Дашдан мөһкәм бир арх газымаг лазымдыр. Әлә олсун ки, чобанларым орада сүдү сағсынлар, гуллуғчуларым исә бурада сүдү йыгсынлар. Бу ишдә тәлә мәнә яр олса сәнә чохла һәдийәләр верәрәм. Нә гәдәр лазымса биздән пул ал, ишә башла. Әлиндән кәләни әсиркәмә.

Ширинин данышыгындан языг Фәрһадын енә һушу башындан кетди. Ширинин сөzlәрини эшитмәди. Артыг һеч бир шей анлая билмирди. Утандыгындан әлләрини овушдурду. Чаваб вермәк истәркән дили сөз тутмадыгындан чарәсиз галыб бармагыны көзүнүн үстүнә гойду, нә барәдә данышылдыгыны Ширинин гуллуғчуларындан сорушду.

— Мәни бағышлайын деди,— мән сәрхошам. Сәрхошларын да үрәйи кор олар. Онун дедикләрини анлая билмәдим. Сиз зәһмәт олмаса сорушуб мәнә дейин, о нә истәйир?

Гуллуғчулар әһвалаты она данышдылар. Фәрһад ишдән хәбәрдар олунча, әлини көзүнүн үстүнә гоймагга о гурулушун өзүлүнү өз көзү үзәриндә гурду. Тапшырыгы еринә етирмәк үчүн тәләсди. О, нәзәнинләрин тәләбинә чох инчә янашмаг лазым олдуғуну яхшы билирди. Әлиндә күлүнк байыра чыхды. Ширинин мәнәһбәти хатиринә ишә башламаг истәди. Ширинин гуллуғчуларындан:

— О ер һарададыр?— дейә сорушду.— Ширинин арзуладыгы ери мәнә көстәрин.

Ағыллы вәзирләрдән бири бу күн дә мәһһур олан һаман ери Фәрһада нишан верди. Фәрһад күлүнкү илә ери сөкүб дағытмаға башлады. Дашлар онун күлүнкүнә давам кәтирмәйиб мум кими юмшалырды. Күлүнк илә дашын ичиндән арх чәкирди. Санки бу архы дашын үзәриндә дейил, сәйүд ағачынын үстүндә газырды. Даша чалдыгы һәр бир күлүнк үчүн, һаман күлүнкүн ики ағырлыгы гәдәр мүзд алса иди она һалал иди. Бир ай мүддәтиндә гарт дашларын арасындан дәрә ириликдә бир арх газылды. Сүрүләрин янындан та гәсрә гәдәр архын һәр ики тәрәфиндә дашлар баш-баша чатылды. Сонра бир һовуз гайырды. Көвсәр һовузу бу һовузун устасынын әлини өпсә ериндә иди. Архын ян-яна дүзүлән дашлары арасындан бир түк белә кечмәзди. Дашла дөшәнмиш һовузда санки Фәрһадын әлинин габилийәтини көстәрән бир су ахырды. Һәр бир тикнити уста ишә башла-яна гәдәр чәтин көрүнәр. Инсанын габагында йүз полад да даяна билмәз. Тәәссүф ки, инсан өвлады анчаг өлүмүн чарәсини тапа билмәмишдир.

Ширинин Фәрһадын тамашасына кәлмәси

Ширинә хәбәр вердиләр ки, Фәрһад бирчә айда архы гызыб гуртарды, вә әләвә бир һовуз да тикди. Гоюнларын сүдү инди сәһәр вә ахшам архла ахыб бир баш һовуза төкү-

дур. Бейшт көзәли бу хәбәри эшидинчә о чөлә кәлди, сүд архынын вә һовузун әтрафыны кәзди. Һовузу чох бәйәнди. Она элә кәлирди ки, бу һовуз инсан әли илә дейил, аллаһ тәрәфиндән яранмышдыр.

Ширин Фәрһадын мөһәрәтини чох тәрифләйиб деди ки: «Бу чүр ишләри көрән адама мин афәрин!» Сүд кәтирмәк әзабындан гуртарынча Фәрһады янына чағырды вә өз яхын адамларындан йүксәкдә әйләшдириб деди:

— Сәнин усталыгынын һаггыны мән нә илә өдәйә биләрәм. Биздә һеч сәнин шакирдләринә вермәйә лайиг дөвләт белә йохдур.

Ширинин гиймәтли гаш-дашдан гулағында бирчә чүт сырғасы вар иди. Кечәләр ишыг сачан бир нечә гашдан ибарәт олан бу сырға онун гулағынын бәзәйи иди. Бу гашларың һәр бири бир шәһәрин хәрачы иди. Көзәлликдә һәр бари бир тача бәрәбәр иди. Ширин сырғаны гулағындан чыхарыб Фәрһада узатды вә йүз диллә ялварыб деди ки:

— Бунлары ал, сат. Бир вахт бунлардан яхшысы әлимә кечсә, сәнин зәһмәтинин мүздүнү вермәкдән боюн гачырма-рам.

Фәрһад бу гиймәтли гаш-дашы чох бәйәниб тәрифләди. Ширинин әлиндән алыб онун аягынын алтына сәпди вә даянмадан баш алыб чөлә тәрәф кетди. Дәниз кими кез яшлары илә чөлү ислатды. Ишинин көздән дүшмәсиндән, адынын биабыр олмазындан горхараг йүз мәрдликлә инсанлардан узаг гачды.

Фәрһадын Ширин үчүн ағламасы

Фәрһадын гәлби Ширинин мөһәббәти илә алышында эшг онун вүчүдуну фәрядла долдуурду. Күнләри чох чәтин кечирди. Һеч бир ишдән япыша билмирди. Нә айрылыға дөзә билирди, нә дә сәбр әтмәйи бачарырды. Үрәйинин аягы палчыға батмыш кими, олдуғу ердә дүшүб галмышды. Үрәйиндәки дәрләрин әлиндән, әлини үрәйинә гоймушду. Ширинин эшгиндән үз дөндәрә билмирди. Шириндән үз дөндәриб айрылдығына пәшиман олмушду. Бәдәни тагәтдән дүшмүш, көзләриндән юху гачмышды. Инсанларын әзийәтиндән бир дев кими узаг кәзирди. Ени хәстәликдән дуран адамлар кими йыхыла-йыхыла кедирди. Һәйәчанын чохлауғидан даға-даша дүшмүшдү. Дағ-даш онун әлиндән зара кәлмишди. Шумал сәрв кими гәмәти күл будағы кими

әйилмишди. Көйнәйини күл кими йүз ердән чырыб парчаламышды. Ағламадан боғазы сүраһийә* дөnmүшдү, бүлбүл кими һәмишә нәләси эшидилирди. Күл гөңчәси кими үрәйинә дүйүм вурмушду. Дүняда дәрд-гәминә шәрик олан һеч бир кәси йох иди. Севкиллисиндән дәрдинә һеч бир дәрман алмырды. Кедәркән йолда даш чыхарымыш кими бели бүкүлүрдү. Аяғына батан тиканлары бир мых кими дартыб чыхарырды. Нә тиканларын әтәйини йыртыб дағымасынын дәрдини чәкирди, нә дә башынын гылынчла кәсилмәсиндән горхурду. Шириндән айры дүшмәк ону дәли әтмишди, сәбр вә гәрарыны итирмишди. Ганлы көз яшларыны шабаш кими ерә сәпирди, үзү бир ләләзара дөnmүшдү. Нәләси бир чадыр кими көйә йүксәләндә көйүн ганадлары сыныб гырылырды. Додагларыны чама узадан сусамыш көрпә кими нә суюн, нә дә даянын адыны билирди. Эшг оду сәбр вә гәрарыны әлиндән алмыш, едди әндамыны** чошдурмушду. Үрәйинин оду бейнинә чатмыш, бир чыраг кими бәдәнини алышдырмышды. Ширинин эшгиндән элә ачы-ачы ағлайырды ки, сәси ийирми ағачдан эшидилирди. Үрәйи әлдән кетмишди, бәхти өлмүшдү. Һәр бир шейини итирәрәк өз гәлбинин далынча гачырды. Чаду үзәрликдән, дев дәмирдән һүркән кими о да достдан, дүшмәндән һүркүб гачырды. Харабалыгда кизләnmәклә саламат галан бир хәзинә кими иди. Истәр айыг вә истәрсә сәрхош вахтларында илан дашдан, гурд чомагдан горхан кими гәмдән горхурду. Үрәйи аһ вә фәрядла долу иди. Чийәри гәм одундан говрулуб кабаб олмушду. Дәрмансыз дәрдинә әлач тапа билмирди. Йолдашларындан айрылмыш, достларындан узаг дүшмүшдү.

Ширинин эшги Фәрһады чох бәрк гучагладығындан о өзүнү унутмушду. О, өз дәрдиндән бир чам долдуруб Ширинә көндәрмәйә чәсарәт әтмирди. Буна ичәзәси йох иди. Ширинә сифариш етирмәк үчүн бир яхын дост тапа билмирди. Ширинин гәсриндән бир тоз белә бу тәрәфә кәлсә иди Фәрһад о тозу сүрмә әвәзинә дәрһал көзүнә чәкәрди. Ширинин йолу үзәриндә битмиш бир от көрсәйди, о оту өпүб тәрифләрди. Шириндән башга ағзындан ширини бир

* Сүраһи—биллур күзә. Иәни күзәдән шәраб төкүләркән гуртулдадығы кими, онун да боғазындан һычгырыг сәсләри эшидилирди.

** Е д д и ә н д а м—вүчүдун едди һиссәси: баш, голлар, аяглар, синә вә гарын.

сөз чыхмазды. Үрәйини эшгә багламыш о сәрхош белә ээни эдирди ки, онун үрәйн һәр кәси яндырар. Үрәйн одла долу олан адам бүтүн дүнянын алышыб яндыгыны күман эдәр.

Фәрһад һәр дөфә шән севкилисинин адыны чөкәркөн дәрһал ерә йыхылыб йүз дөфә ери өпүрдү. Ширинин гәсринә тәрәф баханда палтарлары әвезинә чаныны парчаларды. Вәһши ат кими һәр тәрәфә чапыб, чөлдәки вәһши һейванлар илә достлуг гатырды. Зөманәнин торуна дүшән ачиз һейванлардан бир чоһу онун башына йығылмышды. Чөлү долдуран бу һейванлардан бири онун башынын алтыны дүзәлдир, о бириси ерини сүпүрүрдү. Бири этәйини, бири аягыны өпүрдү. Бә'зән чейранларла хәлвәтә чәкилир, бә'зән мараллар дөстәсинә гошулурду. Каһ маралларын көз яшыны сәлир, каһ асланларын гуйруғуну тумарлайырды. Каһ һейванлара йолдаш олуб гачырды, каһ гушлара гошулуб учурду. Күндүзләр чейранлара йолдаш олурду, кечәләр мараллара сирдаш. Кечә-күндүз чарх кими фырланырды, дәрдиндән һеч бир шей ейиб ичмирди, йол кедәркөн өзүнү унутдуғундан өзү дә һара кетдийини билмирди. Баш алыб кедирди, габагына әнкәл чыхмасайды, лап бир ай белә йол кетсә даянмазды. Гаршысына йүз дивар чыхсайды, һеч бирини көрмәзди. Анчаг үзү тохунуб яралананда бу диварлары һисс эдәрди. Көзүнә ох дәйсәйди һушсуз олдуғундан кирпикләрини гырпмазды. Йолда габагына гуя чыхсайды, әһтиятсызлыгындан о гуя дүшәрди. Үрәйн чанынын гейдинә галмырды, дүнядан доймушду. Истәр юхарыда вә истәрсә ашагыда бәла онун йолдашы иди. Кечә сәһәрә гәдәр йүз аһ чәкәр вә ағларды. Үрәйиндә йүз мин һәсрәт вә дәрәд вар иди. Күчәләрдән вә мәнһәлләрдән йолу дүшәндә фәряды дашлары дәләрди. Севкилисинин гәминдән айрыла билмәдийи үчүн, гәлбиндәки һәр бир севинчи йүз гәзәблә говмушду, анчаг гәлбинә йолдаш ола билән гәми әлә кәтирмәк үчүн чапараг гачырды. Үзүнүн дәрисини көзүнүн ганы илә юор, Сүһейл улдузуну көзүндә ахтарырды.* Юхусу кәлөндә белә ятмырды ки, зәһнинин гапысы досту барәсиндәки фикирларын үзүнә бағланмасын. Үрәйн өз мәнлийини унутмуш, башгасынын дәрдинә галмышды. Әлә бил өз палтарыны чыхарыб башгасынын палтарыны кеймишди. О башгасынын нөгшини өз нөгши үзәриндә чәкдийи үчүн һәмишә вахтыны һәйәчан ичәри-

* Сүһейл улдузу куя дәриләрин йүксәк кейфийәтли олмасына сәбәб олур.

синдә кечирирди. Өзүндән бирчә аддым узаглашмаг үчүн сәһәрдән ахшама гәдәр динчәлмәдән о ян-бу яна гачырды. Өз севкилиси илә бир бәдәндә ерләшмәк үчүн өз бәдәниндән айрылмаг истәйирди. Анчаг билмирди ки, гуш гәфәсдә йохдур. Руһу чанындан учубдур. Шаһ мейдана кедиб, сарай бош галмышдыр. Севкилисинин хәялы илә әлә бирләшмишди ки, өзү илә севкилисини бир-бириндән айыра билмирди. Оду вә ишығы көрәндә она әлә кәлирди ки, севкилисинин һичран вә висал нишанәләрини көрүр. Гаршысына чыхан һәр бир һадисәни үрәйн үчүн бир фал кими гәбул эдиб яхшылыға йозарды. Эшгдә һеч кәс пис фал вурмаз, өзү үчүн бәдбәхтлик ахтармаз. Гаршысына чыхан пис вә яхшы һадисәни өз арзусуна уйғун биләр.

Фәрһад һәр һәфтә бу һурийә гонаг кедирди, анчаг яхынлашмайыб узагдан бахмагла кифайәтләнирди. Сонра енә чөлә гайыдыр, үрәйини әлиндән алан көзәлин дәрдини чәкирди. Һәр ахшам даг кечиси кими һовуздан бир удум сүд ичирди. Сүддән башга дүняда һеч бир шей ичмирди. Һовузун янындан һеч бир ерә кетмирди. Кечәләр һовузун янындан бир аддым узаглашмаз, бүтүн кечәни һовузун әтрафында доланарды. Фәрһадын бу ишләри дүняда бир дастан олду, ағыздан-ағызга дүшдү.

Хосровун Фәрһадын эшгиндән хәбәр тутмасы

Сарая яхын адамлардан бири бу әһвалаты ачыб падышаһа данышды.

— Фәрһад Ширинин дәрдиндән әлә бир күнә дүшүб ки, онун әһвалаты дилләрдә дастан олуб. Бейни эшглә о гәдәр долуб ки, абаданлыгдә саяна билмәйиб чөлә гачмышдыр. Үрәкләрә ишыг сачан Ширинин чәмалынын эшгиндән сәһәр-ахшам баш ачыг, аягялын чөлләри кәзир. Һәр ердә дейир ки: «Үрәйм Ширинин дәрди илә долуб». Онун бу сөзләри бүтүн әләмә йайылмышдыр. Нә гочадан горхур, нә чавандан, нә оддан горхур, нә гылынчдан. Анчаг һисс этдийимә көрә онун гәлби Ширинлә бир о гәдәр дә яхындан бағланмышдыр. Узагдан сәсини эшитмәклә шадланыр. О күмүш бәдәнли гызы о гәдәр ядына салыб ки, ахырда өзүнү унутубдур. Һәр һәфтә онун гәсринә яхынлашыб салам етирир. Узагдан-узаға онун сәсини эшитмәклә кифайәтләнир.

Хосров бу эһвалаты эшидөркөн гөлблэри эсир эдэн Ширинин мәһәббәти үрәиндә чошду. Дөйүш мейданында ики пәһләван бир ердә олса даһа яхшы ворушар. Бир будагда ики бүлбүл даһа яхшы өтәр. Ики адам нағд пулла бир шей алмаг истәсә, о шейин гиймәти галхар. Хосров өзүндән башгасынын эшг эзабы чәкдийини билинчә гөлби севинди. О әйни заманда севкилиснин гейрәтини дә чәкирди. Бу бәрәдә нә этмәк лазым кәлдийини фикирләшә билмирди. Хәс-тәлик заманы адамын гамәти уча сәрв олса белә, бүкүлүр; һеч кәс өз азарынын дәрманыны өзү тапа билмәз. Чүнки азарлы адамын фикри дә азарлы олур. Сағлам адамын исә сөзләри дә сағлам олур. Бәдән зәиф оlanda инсанын бүтүн фикирләри сусур. һәким һәмишә адамларын нәбзинә бахса да өзү азарлаянда нәбзини башгаларына йохладар.

Хосровун Фәрһад барәсиндә мәсләһәтләш- мәси

Хосров яхын адамларындан бир нечәсини янына чағырыб онларла мәсләһәтләшди.

— Бу дәли илә нә эдим?— дейә сорушду.— Бу зәр илә мән нечә нәрд ойнайым? О дири галса, мәнним ишим корла-начаг. Ганыны да төкмәк истәмирәм, чүнки күнаһсыздыр. Мән һәмишә күнләримә раһат вә кейфлә кечирмәйә чалыш-мышам. Ай үзлү Ширин мәнә инди байрам мүждәси верир, көрүшмәк үмиди илә чырпынырам. Бир тәрәфдән дә, дәлинин бирини кәтириб мәнә йолдаш эләйиб.

Ағыллылар она белә чаваб вердиләр:

— Әй өз варлығы илә сәадәтин үзүнү күлдүрән бөйүк падшаһ! Бүтүн тач саһибләри сәнин алчаг гулундур. Шаһлар сәнин аягынын торпагына анд ичирләр. Өмрүн дүнянын өм-рү гәдәр узун олсун! Сәадәт йолдашын, тале көмәкчин ол-сун! Бу дәли барәсиндә бир тәдбир көрмәк истәсән, ону дәмир илә йох, гызыл илә зәнчирләмәлисән. Дәлинин дәр-маны гызылдыр! Дәли үчүн һазырланан дәрмана гызыл га-рышдырлар. Ону йүз үмид вермәклә бурая чағырмалы, гызылы күнәш шүалары кими онун башына бол-бол сәп-мәли. Гызыл васитәсилә о яһныз севкилисиндән дейил, лап дининдән дә дөнәр. Бу ширин рүшвәти көрсә, о Ши-риндән әл чәкәр. Гызыл чох көзү ачыг адамын көзүнү кор эдәр. Гызыл чох дәмрин күчүнү әлиндән алар. Фәрһады

гызылла йола кәтирмәк мүмкүн олмаса, она бу гаяны чап-мағы тапшырарыг. Оун башы бу ишә гарышар, өмрүнүн сон күнүнә гәдәр күнүнү гая илә чарпышмагда кечирәр.

Хосровун Фәрһады янына чағырмасы

Падшаһ мәчлисин мәсләһәтини эшидөрәк дағлар чапан Фәрһадын чағырмасыны әмр этди. Мө'бидләрә деди:

— О чаваны бурая кәтиртмәк лазымдыр. Ону ахтармаг үчүн адам көндәрин. Эһвалатыны яхшы-яхшы өйрәниб бизә етирсинләр. Әлләриндән кәлән һийләни эсиркәмәйиб ону мәнним яһыма кәтирсинләр.

Он нәфәр әлиндән иш кәлән ағыллы вә гочаг адам ча-ғырыб Хосровун янына кәтирдиләр. Падшаһ өз хидмәтчи-ләринә буюрду:

— Дедийим сөзләрә яхшы фикир верин. Бу эһвалатда бир дастан нишанәләри вар. Бу, бир дастан кими дүняда гала-чагдыр. Бүтүн әләм бу дастаны охучаг вә мәнним ишимә һейран олачагдыр. Ону чағырыб һалыны сорушун. Бу иш үчүн она гулаг бурмасы верилмәлидир. Эввалчә өйрәнин, көрәк өзү нә дейир, үрәиндә нә кими фикирләр вар? Иш гызыла галса бош шейдир, ағзыны юмарыг, йох доғрудан да, Ширинә ашигсә мәсәлә чәтинләшир. Тәзә ай кими кө-зәл гыза ворулан һәр кәс һәгиги ашигдир; истәр Хосров ис-тәрсә дә Фәрһад олсун, һеч фәрги йохдур. Мәндән она са-лам етирин, дейин ки, Хосровун сәнә сөзү вар. Эввал ону һәр бәрәдә хатирчәм эдин. Она яхшы-яхшы үмидләр верин. Ону аз да олса инчитмәйин, һөрмәт вә эһтирамли бурая кә-тирин.

Һәр иши тәдбир илә көрмәк лазымдыр. Бирчә өлүмә ча-рә йохдур. Өлүмүн габагыны һеч бир тәдбирлә алмаг олмаз.

Хосровун шәхси мә'мури бир нечә нәфәр әскәрлә бәрә-бәр дашдан чыхан бир од кими сүр'әтлә сарайдан чыхды-лар. Шәхси мә'мур йолдашларына деди:

— Бир илдырым сүр'әтилә чөлә дағылын, Фәрһады ахта-рын. Бәлкә тапа биләсиниз. Бу хәбәр Хосровун үрәиндәки шадлығы силиб апармышдыр, әлини ишдән соютмушдур. Фәрһадын дәрдини чөкмәк онун кейфини позмушдур. Бу дәрд онун башына һәдсиз ишләр кәтирибдир. Һәр кәс Фәр-һады Хосровун янына тапыб кәтирсә, сарайдан бөйүк хәләт-ләр алачагдыр.

Шехси мѣмур ѳскѳрлѳрин ѳѳр биринѳ бир тапшырыг верди. Онларла узун-узады данышыб мѳсѳлѳни аялатды. ѳскѳрлѳр Фѳрѳадын далынча дѳшѳб чѳлмѳри кѳздилѳр. Су далынча гачан сусуз кими тѳлѳсик кедирдилѳр. Даглары, чѳллѳри чох кѳздилѳр, анчаг Фѳрѳады тапа билмѳдилѳр. Онлар мѳ'дѳнѳ кѳдѳн, лакин мѳ'дѳндѳ кѳвѳр тапмаян адамлары хатырладырдылар. Гаранлыг говушана гѳдѳр ахтардылар, бир шей чыхмады.

Пак олан кѳндѳзѳн чаны кѳйлѳрин гапысындан чыхыб кетди. Кѳндѳзѳн тахтыны таладылар. Кечѳнин девинѳ чѳѳннѳмдѳн хѳрач вердилѳр. Сабан парлаг бир кѳндѳз, адѳти ѳзрѳ, хошбѳхтлиг бѳрчѳндѳн чыхараг кечѳнин гыфылыны ачды. Дан ери зѳнчи кими гаранлыг кечѳнин ѳлиндѳн чаныны гуртараг, гыздырмадан гачан хѳстѳлѳр кими, ондан гачды. Ишыгы кѳндѳз назлана-назлана кѳлиб чыхды вѳ тѳзѳ кѳлинлѳр кими ѳзѳнѳ ачды. Ер вѳ кѳй кѳнѳш кими нурла долду, Чѳмшидин чаны кими парлады.

Бу вахт кѳнѳш ѳн йѳксѳк нѳптѳдѳ иди. Ер сѳдѳф вѳ мѳрчанла долмушду. ѳѳр кушѳдѳ рейѳанлар кѳйѳрмиш, ѳѳр тѳрѳфи шадлыг вѳ нѳш'ѳ бѳрѳмѳшду. Дѳня ачылымыш бир кѳл кими тѳравѳтли иди. Зѳманѳнин кѳлини ѳзѳнѳ бѳзѳклѳр ичѳрисиндѳ кизлѳтмишди. Чѳллѳр вѳ даглар туту ганады кими бѳзѳнмишди. ѳѳр тѳрѳф мѳрчан вѳ ипѳк кими чичѳклѳрлѳ долмушду. Шимал кѳлѳйи кѳлѳн пѳрдѳсини йѳртмыш, сѳнбѳлѳн гыврым сачыны дарамышды. Дагын ѳѳр кушѳсиндѳ кѳллѳр чадыр гурмушду. Рейѳанларын ѳѳр биринин башында бир чыраг янырды. ѳѳр будагда бир саф кѳвѳр битмишди. Торпаг гырмызы кѳллѳрдѳн вѳ сары лалѳлѳрдѳн ѳйнинѳ ипѳк палтар кеймишди. Бѳнѳфшѳнин рѳнкѳ лил рѳнкѳ кими кѳйѳ чалырды, лалѳнин ѳзѳ янымыш кими гызармышды. Новруз кѳлѳйи кѳлѳн рѳбѳндини ѳзѳндѳн ачыб апармышды. Сѳрвѳгачы ѳз кѳлкѳси илѳ архын кѳнарында тахт гурмушду. ѳѳр агачын будагындан дирѳѳм* тѳкѳлѳрдѳ. Багда вѳ бостанда рейѳанлар сѳф чѳкиб дѳзѳлмѳшду. Кѳлѳстанын ѳѳр тѳрѳфиндѳ хош бир мѳѳ ѳсирди. Бѳлбѳллѳр ашиглѳрин кѳзѳ кими яшла долу иди. Ягыш вѳ кѳлѳк торпагда мѳшки йѳгуруб бир-биринѳ гатмышды. Чѳмѳнлѳрдѳки мараллар вѳ чѳйранлар ойяаглайыб ѳз чифтлѳрини ахтарырдылар. Багда вѳ кѳллѳкдѳ алабахта гушунун сѳси ѳшидилѳрди. Даг башында ѳркѳк кѳкликлѳр охурду. Сѳѳѳр вахты бѳлбѳл сѳрхош адамлар ки-

ми саз вѳ нѳгмѳ илѳ кѳлѳзара кѳлмишди. Сѳсѳн дил ачараг кѳлѳ тѳ'рифлѳйирди, лалѳ шѳраб гѳдѳниндѳн сѳрхош олмушду. Рейѳанлар ѳѳр тѳрѳфи бѳрѳмѳшду, яшыл отлар чѳллѳри чѳмѳнѳ дѳндѳрмишди. Бѳлбѳллѳр ярын ѳшгиндѳ зар-зар аглайырдылар.

Фѳрѳадын да ѳрѳйи ѳз севкилисинин дѳрдиндѳн яныгы иди, ѳ ѳей аглайыр вѳ гѳзѳл охурду. ѳрѳйи ѳлиндѳн кетмиш ашиглѳр кими бу сѳзлѳр дилинин ѳзбѳри иди: «Мѳн нѳ ѳчѳн ѳрѳйими ѳлдѳн алан севкилимдѳн узаг дѳшдѳм? Бу нѳчѳ бѳхтдир ки, ахырда мѳни хѳстѳлийѳ дѳчар ѳтди? Бу айрылыгдан сонра севкилимни ѳзѳнѳ кѳрсѳ идим, нѳ яхшы оларды!».

Гѳчаг чаванлар бѳтѳн кечѳни ятмайыб сѳѳѳр гѳдѳр Фѳрѳады ахтардылар. Зѳнкибар шаѳынын байрагы ятырылынча рус галасынын кѳзѳтчиси кѳрѳндѳ.* Дѳня зѳрбафдан вѳ ипѳклѳн хѳлѳт вердилѳр. Падшаѳын башына гызыл таѳ гойдулар. Падшаѳын мѳмурларындан биринин нѳзѳри гѳфилдѳн бир адама саташды. ѳ, Фиридун кими чѳлѳллы бир кѳнчлѳ ѳз-ѳзѳ кѳлмишди. Бу кѳнч гара асланлардан чѳссѳли вѳ кѳчлѳл бир адам иди. Мѳмур чох ѳдѳблѳ она яхынлашыб салам верди вѳ адыны сорушду. Оглан чаваб верди:

— Бѳли, Фѳрѳад мѳнѳм! Ширинин ѳшги илѳ танынан, дѳрбѳдѳр олѳб чѳллѳрѳ дѳшѳн мѳнѳм! Шириндѳн ширин бир вѳ'дѳ алмамышам. Кѳнлѳрими ачы ичранлар ичѳрисиндѳ кечирмишѳм. Нѳ дѳрдимѳ шѳрик олан, нѳ дѳ мѳнѳ тѳсѳлли верѳн вар. Яслы адамлар кими ѳѳмишѳ аглайырам. ѳзѳтдан ѳл ѳзѳнлѳр кими шадлыгдан ѳл ѳзѳмѳшѳм. ѳзѳмѳ ашиглик тозу гонмушдур. Дилим тутулѳб, сѳз даныша билмирѳм. Тагѳтим кѳсѳлиб, емѳк ѳйѳ билмирѳм. Бѳ'зѳн баѳар илдѳрымы кими налѳ ѳдирѳм, бѳ'зѳн дѳзѳ билмѳйиб бѳлбѳл кими аглайырам. Гѳрибѳм, нѳ янымда отуруб дуран бир достѳм вар, нѳ дѳ гѳмимлѳ шѳрик олан бир йолдашым. Нѳ бир сирдашым вар ки, она сиррими дейим, нѳ бир ѳзизим вар ки, ондан дѳрдимѳ дѳрман истѳйим. ѳзѳмдѳн бир дѳфѳлик ѳл ѳзѳмѳшѳм. Яхшы-яманы бир дѳфѳлик унутмушам, дѳшмѳнлѳрин арзуладыгы кѳнѳ дѳшѳмѳшѳм. Гѳмин чохлугундан дашлар ястыгым олѳб. Кѳзѳмдѳн ѳсѳрѳт яшлары ахыр, янар ѳд ичиндѳйѳм, мѳѳѳбѳтѳ уйдѳгѳм кѳндѳн данышыгдан узаг дѳшѳмѳшѳм, чѳтинликлѳр чѳкиб хѳстѳ олмушам. Кѳл кими ѳз палтарымы чаван вахтымда йѳртмышам. Артыг яшамага

* Зѳнкибар шаѳы—кѳчѳ, рус галасынын кѳзѳтчи-си—кѳнѳш.

* Дирѳѳм—кѳмѳш пул, Бурда аг чичѳк мѳнасына ишлѳнилмишдир.

үмидим йохдур. Гулябанылар кими мағара күнчләринә чәкилмишәм. Дилим сөз тутмур, элим бир ишә япыша билмур. Исти гыздырма вә союг аһ мәнә йолдаш олбу. Мәнә тохума, гой өз дәрәд-гәмимин ичиндә галым. Гардан кәлмисән, орая гайыт. Инди дөвләр белә мөндөн горхурлар, падшаһлар мәнни таныя биләчәйинә күманым йохдур.

Мә'мур юмшаглыгла деди:

— Эй чаван вә гочаг оғлан, сән шаһлар шаһына өз чаны гәдәр лазымсан. Хосров сәни бу дәрәддән гуртарар. Сәни Ширинә етирәр.

Фәрһад чаваб верди:

— Сән мәнә бир ан достлуг эт. Хосров вә Ширин нағылыны даныш, чохдандыр ки, инсан үзү көрмәмишәм. Вәһши-ләрлә отуруб дураум. Сән кәл кәркәданын бойуну гапыма, филин ядына Гиндистаны салма! Ширинин дәрдиндән ағзым һәмишә ачыдыр. Гуш кими һәр ики аяғымдан тора дүшмүшәм. Бурадан тез гайыдыб мәним әһвалымы Хосрова сөйлә. Де ки—кетдим, чох эзийәтләр чәкдим, анчаг Фәрһады нә бир абаданлыгда, нә дә бир харабалыгда тапа билдим. Мән ярымдан айры дүшмүш бир ашигәм. Гой өз дәрәд вә гәмимдән айрылмайым, күнләримә гүссә ичиндә баша верим.

О киши енә дә дил ачыб дүнянын саһибинә, фырланан фәләйи ярадан вә ери тәрпәдән, бир ердә сахлаян аллаһа анд ичиб инандырды ки, мән шаһын буюруғу илә сәни онун янына апармаға кәлмишәм, бундан башга мөгсәдим йохдур.

Фәрһад падшаһын ону таныдығыны вә инди иш үчүн чағырдығыны анлады. Үз-көзү тозлу олдуғу һалда аяға галхды вә дәрһал йола дүшдү. Йол кетдикчә Ширинин үзүнү ядына салырды. Гәзәл дейиб ағлайыр вә тез-тез аһ чәкирди.

Бир һәфтә йол кетдиләр. Кечә вә күндүз даянмадан ай кими кедирдиләр. Бир һәфтәдән сонра, тәзә кәлинләрин үзү кими шад вә үрәк ачан бир күндә кәлиб падшаһ сарайына чатдылар. Хосров, дилиндән Ширинин ады дүшмәдийи һалда гызыл тахтын үстүндә әйләшмишди. Ай ишығы кими парлаян саги чамда од кими гырмызы шәраб тутмушду. Шаһлар шаһынын гәлби шән иди. Фәрһадын кәлмәси хәбәрини она етирдиләр. Буну эшидинчә әмр этди:

— Ону тез бурая кәтирин, гапыда сахламайын.

Гапычылар дәрһал чыхыб Фәрһады падшаһын һүзуруна кәтирдиләр. О сәрхош ашиг падшаһын һүзуруна кәләркән асланлар кими нә'рә чәкди. Гапыдан бир дағ кими адам ичә-

рийә кирди. Чамаат далынча дүшмүшдү. Үзүндә эзаб вә изтираб нишанәләри көрүнүрдү. Еришиндән чашмыш олдуғу анлашылырды. Үзүндән сәбр гәрарыны итирдийи айдын көрүнүрдү. Тәле өзү онун һалына зар-зар ағлайырды.

Фәрһады шаһлар шаһынын янына апардылар. Онун янында шаһларын гәдр-гыймәти йох иди. Нә шаһлардан горхурду, нә дә гапычылардан чәкинирди. Нә Хосрова бахды, нә дә онун тахтына. Аслан кими аяғыны ерә дирәйиб мөһкәм даянды. Ширинин дәрди она һәр бир шейи унутдурдуғундан о нә өзүнү дүшүнүр, нә дә Хосрову сайырды. Бу чүр ишләри фикринә белә кәтирә билмурди. Падшаһ ону әзизләмәйи вә һәр аддымда башына шабаш сәпмәйи әмр этди. Хидмәтчиләр фил көвдәли Фәрһады әйләшдириб аяғларына гызыл сәпдиләр. Фәрһадын үрәйи бир көвһәрин эшиги илә мәшгул олдуғу үчүн, онун көзүндә гызылла торпағын һеч бир фәрғи йох иди. Падшаһ сәпилән гызылларын гоһағын көзүнү тутмадығыны көрүнчә, додағынын көвһәр сандығыны ачыб данышмаға башлады. Хосров һәр мәсәләни нүктә илә дедикчә Фәрһад да она нүктә илә чаваб верирди.

Хосров илә Фәрһадын муһабисәси

Хосров ондан сорушду:

— Гаралысан?

Фәрһад чаваб верди:

— Достлуг өлкәсиндән.

Хосров сорушду:

— Оранын адамлары һансы сәнәтлә мәшгул олурлар?

Фәрһад чаваб верди:

— Гәм алыб, чан сатырлар.

Хосров деди:

— Чан сатмаг яхшы адәт дейил.

Фәрһад чаваб верди:

— Һәгиги ашигләр буна тәәччүб этмәзләр.

Хосров сорушду:

— Сән үрәкдәнми ашигсән?

Фәрһад чаваб верди:

— Сән үрәкдән дейирсән, мән лап чандан ашигәм.

Хосров деди:

— Ширини севирсәнми?

Фәрһад чаваб верди:

— Ширини чанымдан да артыг севирәм.

Хосров сорушду:

— Сэн ону һәр кечә бир ай кими көрә билирсэнми?

Фәрһад деди:

— Бәли, юхум кәлсә, ятсам, юхумда көрүрәм, анчаг һеч юхум кәлирми?

Хосров сорушду:

— Оңун эшги һавахт үрәйиндән чыхачаг?

Фәрһад деди:

— Торпаг алтында ятанда.

Хосров сорушду:

— Оңун сарайына кирсэн нә эдәрсән?

Фәрһад чаваб верди:

— Башымы аяглары алтына атарам.

Хосров сорушду:

— Бәлкә, о сәнин көзүнү вуруб чыхартды, онда нә эдәрсән?

Фәрһад чаваб верди:

— Бу бири көзүмү дә верәрәм.

Хосров сорушду:

— Бир адам ону әлә кечирсә онда нә эдәрсән?

Фәрһад чаваб верди:

— О даш олса дәмирә тохунар.

Хосров сорушду:

— Оңун янына йол тапа билмәсән, онда нә эдәрсән?

Фәрһад чаваб верди:

— Ая узагдан да бахмаг олар.

Хосров деди:

— Айдан узаг дүшмәк яхшы дейил!

Фәрһад чаваб верди:

— Дәлиләр үчүн айдан узаг олмаг даһа яхшыдыр.

Хосров сорушду:

— Бүтүн вар-йохуну истәсә нә эләрсән?

Фәрһад чаваб верди:

— Белә шейи әлә мән аллаһдан истәйирәм.

Хосров сорушду:

— Оңу разы салмаг үчүн башыны вермәли олсан?

Фәрһад чаваб верди:

— Борчуму өдәмиш оларам.

Хосров деди:

— Оңун мәнәббәтини үрәйиндән чыхарт!

Фәрһад чаваб верди:

— Достларың элиндән белә иш кәлмәз.

Хосров деди:

— Өзүнү нараһат әләмә, бош ишдән әл чәк!

Фәрһад чаваб верди:

— Мәнә раһатлыг һарамдыр?

Хосров деди:

— Кет, сәбр әлә!

Фәрһад чаваб верди:

— Чандан айры дүшән бир адам нечә сәбр әлә биләр?

Хосров деди:

— Сәбр әләмәкдән һеч кәс пәшиман олмамышдыр.

Фәрһад деди:

— Сәбри үрәк әләр, мәнә исә үрәк галмайыб.

Хосров деди:

— Эшг сәни чох бәрк долашдырыб.

Фәрһад чаваб верди:

— Дүняда анигликдән яхшы иш вармы?

Хосров деди:

— Үрәйини вермисән кифайәтдир, чаныны вермә.

Фәрһад деди:

— Дост олмаган ердә буңларың һәр икиси мәнә дүшмән-дир.

Хосров сорушду:

— Оңун дәрдини чәкәркән һеч бир адамдан горхурсанмы?

Фәрһад деди:

— Ялныз айрылыг гәмьиндән горхурам.

Хосров деди:

— Өзүн үчүн ятаг йолдышы арзулайырсанмы?

Фәрһад деди:

— Нәинки ятаг йолдашы, һеч өз варлығымы да истәми-рәм.

Хосров деди:

— Оңун чәмалы илә аран нечәдир?

Фәрһад чаваб верди:

— Оңун хәялындан башга бейнимә бир шей кирмир.

Хосров деди:

— Ширинин эшгини үрәйиндән чыхарт!

Фәрһад чаваб верди:

— Ширин чанымдан чыхса, мән нечә яшая биләрәм!

Хосров деди:

— О мәнимдир, оңун адыны чәкмә!

Фәрһад деди:

— Языг Фәрһад буну бачара биләрми?

Хосров деди:

— Мән она бир нәзәр салсам, нә эдәрсән?

Фәрһад деди:

— Аһымла дүнялары яндырарам!

Хосров Фәрһада чаваб вермәкдән ачиз галынча даһа ондан һеч бир шей сорушмаг истәмәди. Достларына деди:

— Мән суда вә гуруда яшаянлар ичәрисиндә һәлә бу чүр һазырчаваб бир адама раст кәлмәмишәм. Мән ону гызылла йола кәтирә билмәйәчәйәм. Гызылы мәнәк дашында сынаян кими мән ону дашда сынамаляям.

Хосров сонра полад гылынчы кими дилини ишә салараг Фәрһадын алмаз кими күлүнк илә даш чапмасындан данышды.

— Йолумузун үзәриндә бир даг вар,—деди,—бу даг кедиб-кәлмәйимизә мане олур. Дағын арасындан бир йол газылса, раһат кедиб-кәлә биләрик. Бу иш сәндән башга һеч кәсин әлиндән кәлмәз. Һәсрәтини чәкдийин Ширинә анд верирәм,—дүняда бундан йүксәк бир анд йохдур,—сән бу иши өз бойнуна көтүр, әһтиячымызы өдә, бизи чыхылмаз вәзийәтдән гуртар. Мөндән яхшылыгдан башга бир шей көрмәйәчәксән. Һәр нә арзун олса, еринә етирәрәм. Сәнә истәдийин гәдәр гызыл верәрәм. Мәртәбәни Зүһәл улдузундан да йүксәйә галдырарам.

Дәмир пәнчәли Фәрһад чаваб верди:

— Мән Хосровун йолу үзәриндәки дашы галдырмаға һазырам. Анчаг бирчә шәртим вар: бу иши көрүб гуртарсам Хосровун гәлби истәдийими мәнә версин: Шириндән әл чәксин!

Хосров Фәрһадын бу сөзүндән чоһ ачыгланды. Онун боғазыны гылынчла үзмәк истәди. Лакин өз-өзүнә дүшүндү: «Бу шәртдән горхмаг һаһагдыр, чүнки мәним буюрдуғум иш торпаг газмаг дейил, даш чапмагдыр. Көстәрдийим даг дандан дейил, торпагдан олса да Фәрһад ону газыб гуртара билмәз. Газса да һара дашыйыб төкәчәк?» О, һәрәрәтли бир диллә Фәрһада деди:

— Бәли, шәрти гәбул эдирәм! Бу шәртдән гачсам киши дейиләм! Голларынын күчүнү әсиркәмә! Кет усталығыны көстәр!

Әшгдән үрәйини итирмиш Фәрһад бу сөзләри әшидәркән әдәләтли шаһдан газылмалы олан дағы көстәрмәйи рича әт-

ди. Хосров дағын көстәрилмәсинә әмр әтди. Бу даг һәр ердә Бисүтун дағы ады илә мәнһурдур. Даг гранитдән олдуғу үчүн ону газымаг чоһ чәтин иди. Анчаг Фәрһад Хосровун янындан чоһ севинчлә чыхараг даға тәрәф кетмәйә башлады. Даг чапан бир алов кими әйвандан байыра чыхды, бир одлу даг кими Бисүтуна кетди. О, бир күләк сүрәтилә һүндүр дағын үзәринә чыхды. Ишдән мәнкәм япышыб күлүнкүнү ишә салды. Дағын бинөврәсинә һөрмәт эдиб әввәлчә орадан газымаға башлады, сонра дағын әтәйиндә көзәл шәкилләр чәкди. Күлүнк илә дашын үзәриндә Ширинин шәклини газыды. Бу шәклә баханлар Манинин Эржәнк нахышларыны хатырлардылар. Соһра ити күлүнкүн учу илә падшаһын вә Шәбдизин шәклини чәкди.

Сән нәчиб Фәрһадын, бу шәкил саһибинин әшги йолунда нәләр әтдийини әшитмәмиш олмасан. Хосровун мәғрурлуғу сайәсиндә дүзәлмиш һийлә илә гоча гарынын Фәрһадын башына кәтирдикләри дә йәггин ядындадыр. Гоюн гуйруғу гурду алдадыб тәләйә салан кими, Хосровун һийләси дә Фәрһады алдатды. Бу һийлә бир сәрхош асланын—Хосровун тәләдән гуртармасына сәбәб олду. Пий илә гуйруг арасында бәлә бир оюн ойнанаркән, сән гуйругун үзәринә нә үчүн пий төкүрсән.* Сән һийләдән әл чәк! Чүнки зәманә гоча бир гоюн кимидир. Гоча гоюнун гуйругуну емәк зәрәрлидир. Тәлә сәнин улдузуну гуйругсуз яратмышкән, сән нә үчүн гуйруг кими арха я дүшмәлисән!

Фәрһадын дағы чапмасы вә шикайәти

Фәрһад даг үзәриндәки шәкли йонуб гуртардыгдан сонра дағы газмаға киришиди. Сәһәрдән ахшама гәдәр динчәлмәдән газырды. Гәлбинә тәсәлли олан Ширин бир ан хялындан чыхмырды. Дағы йыхмаг үчүн голуну чырмаламышды. Өлчүйә кәлмәз ири гаялары ериндән гопарырды. Гранит дашлара күлүнк вурдугча дагдан бөйүк бир бүрү гопарыб атырды. Һәр вурушда бир дағы вуруб ерә йыхырды. Чамаат онун шүчәәтинә һейран галмышды. Қирлийиндән ахан алмаз яшларла алмаз кими мәнкәм дағы дешир вә өз һалындан даға шикайәтләр эдирди:

— Әй даг! Сән нә үчүн бу гәдәр бәрксән! Кәл бир кишилик көстәр, парчалан! Мәнним һалыма ачы, бир аз үзүнү пар-

* Пий—шәһрәтпәрәстлик, гуйруг ишә һийлә вә алдатмаг мәнәсына ишләнмишидир.

чала*. Ағыр зербәләрин гаршысында мөһкәмлик көстөрмә! Йохса севкилимин чанына анд ичирәм ки, чаным бәдәнимдән чыхана гәдәр сәни инчитмәкдән әл чәкмәйчәйәм. Өзүм инчисәм дә бүтүн варлыгымла сәнинлә вурушачагам.

Ахшамлар күнәш гәм чөлүндән дағларын башына галхаркән гаранлыг ағ парча үзәриндә өз нәгшләрини ишләмәйә башлайырды. Ахшам шәфәгләри бир байраг кими йүксәлир, кайнатын султаны күнәш ашағылара энэрәк ерә отурурду. Бу вахт Фәрһад дашын үстүндә йондугу шәклин янына кәлиб бир аз даянар, бу дашын үзәриндә о көвһәрдән—Шириндән нишанә ахтарыб тапмаг истәрди. Шәклин аяғларыны өпәр, онун эшгиндән нала эдәрди.

— Эй рәссамларын көзүнүн мейрабы, дәрдлиләрин дәрдинә дәрман олан севкилим! Күмүш бәдәнли, даш үрәкли көзәлим! Мәним бу языг үрәйим сәнин йолунда өз йолундан азымышдыр. Сәнин шәклин даша япышмыш бир көвһәрдир. Мәним дә гәлбим даша тохунмуш бир көвһәр кими тырылмышдыр. Сән һеч мәним дәрдимә галмырсан. Нә үчүн мәнән бәлә союдун? һеч мәни ахтарыб тапмырсан. Әкәр мәни бирчә ан яда салсан, мән бу дағын ишени битирәрәм. Мәни инди олдугум кими тәк бурахма! Көзүн үстүмдә олса Бисүтун дағы мәним габағымда даяна биләрми? Бу мәдәни сәнә чагмаг үмүди илә газырам. Бирчә кәл бах, көр сәнин йолунда һечә чаг гоюрам!

Фәрһад шәклин гаршысында даяныб зар-зар ағлар, сонра исә ағладыгына көрә ондан чох үзр истәрди. Орадан бир баш дағын дөшүнә галхар, өзү илә бәрәбәр даға дәрд йүкү апарды. Орадан севкилисинин гәсринә бахыб сызлаяраг дөйәрди:

— Эй күл бәдәнли сәрв, дәррдән чийәри шишмиш бу языг ашигин үрәйини ишыгландыр! Йолуну азымыш бу адама йол көстәр, она бир иш өйрәт! Арзусуна чатмамыш бу адамын арзусуну еринә етир! Үмидсиз бир адама үмид вер! Билирәм ки, мәни яддан чыхармысан. Янында мәнән яхшы ярын вар, һәмишә ону яда салырсан. Анчаг мән кечә-күндүз сәни фикрләширәм. Сәни ядыма салыб одлу аһымла аләми яндырырам. Сәнин үрәйин Хосровла сәвинәркән, мәним кими гәриби һеч ядына салырсанмы? Ширин ени ачылмыш бир күл кими шән күнләр кечирир. Ағзындан төкүлән шәкәр сөзләрлә Хосрову севиндирир. Языг Фәрһад исә Ширинин йолунда өз ширин чанындан кечир. Эй он дәрд кечәлик ай! Сән мәни һеч

ядына салмырсан, мән исә сәнин эшгиндән инди бәлә гара күнә дүшмүшәм. Эй кечәни ишыгландыран шам! Дар дөһлиздән ибарәт олан бу дүняда дашдан ярадылмыш бир вүчүдум вар. Бәдбәхтлик яхамдан әл чәкмир. Мәним ки, үзүм дашдан вә дәмирдән дейил, һа вахта гәдәр мән дашдан вә дәмирдән вәфа умачагам? Инчимиш гәлбими тәһгир этмә! Бир гәриби, илашы дашла өлдүрән кими, вуруб өлдүрмә.

Сән һеч вахт гоюнун яғлы будундан мөһрум олмасан, чүнки сәнин бөйрүндә ики гәссабын вардыр.* Чөлдә тәк галан бирчә мәнәм. Арыг олдугум үчүн өлдүрүлмәмишәм. Эшгин одуна узагдан янырам, сәбр эдирәм, чүнки пәрванә одун яхынында даяна билмәз. Торпаг гәдәр һәгир олан бу гулун сәнин яхынына кәлә билмир, чүнки сәнин яхынына кәләнләрин һалы чох горхулу олур. Аллаһа анд олсун ки, мән сәнин вәфалы ярышам! Өлдүрмәкдән башга мәнә яхшылыг эләмә, өлдүр! Бу гәм дүйүмүндән анчаг сән мәни гуртара биләрсән. Бәлә яшамагданса өлүм яхшыдыр. Мән бәхтдә олан адамын үзүнә улдуз доғмаз. һеч кәс бу бәхтлә андан доғулмасын! Элә бил ки, анам мәнә гаргыш эдәрәк: «Һеч бир арзуна чатмаясан!» демешдир. Зәманәнин гылыңчы һамыя эзийәт вермәлидирсә, бәс нә үчүн сәнин дырнагыны тутур, мәним исә әлими кәсир? Фәләйин дөшләри артыг инсанлары әмиздирмәк истәмирсә, бәс нә үчүн сәнә сүд, мәнә ган әмиздирир? Анандан сәвинчлә сүд әмдийин кими, мәним чәкдийин архдан сүд ичирсән. Шәкәрли сүдү ичәндә мәни ядына сал. Чүнки сусуза сүд вә шәкәр чох хейрлидир. Чобанлар кими мәнә сүд вер, көмәйимә чат. Ушағын сүдә мейли олан кими мәним дә сәнин эшгинә мейлим вардыр. Чәкдийин архдан дадлы сүд ичмәйи унутмадыгын кими, мәни дә унутма! Бир сүдәмәр ушаг кими һәмишә мәни ядында сахла. Висал чамындан мәнә ширин бир шей вермәлисән, буна көрә дә һәмишә сәнин адыла ағзымы ширин эдирәм. Сәндән башга севкилим вә тәсәлли верәним йохдур. Мәни севкилисиз вә тәсәллисиз гойма! Дилини ислат, бу додағы гурумуш языг ашиги янына чағыр. Онун гаранлыг кечәләрә охшаян һәятыны бир ишыглы күндүзә чевир. Чаным сәнин янында йохсул көрүнсә дә, мән бир дөвләтги кими чанымы сәнә тәгдим эдә биләрәм. Йохсулун дөвләти ондан ибарәтдир ки, һеч бир шейи олмадыгы һалда, бөйүк газанчлар һаггында дүшүнүр. Сәндән тәсәлли алан бир үрәйи яндырма!

* Яғлы буд—севкили, ики гәссаб—ики көз. Йәни сәнин ашигләри өлдүрән ики көзүн вар, буна көрә дә һеч вахт ашигләр янындан әксик олмаячар.

* Дәррдән үзү чырмаглайыб йыртмаг мәнәсында.

Дүняда сән бир адамын ярдымчысы олдуғуну билөркөн ондан өз көмөк элини көсөм! Көзэлликдә гәрибә олдуғун үчүн гәрибләри йолда саһибсиз бурахма! Бу күн сән гәриблийн нә олдуғуну билмирсәнсә, о гәдәр дә хатирчәм олма. Бир күн башына гәриблик бәласы кәлөчәйиндән горх! Эввәлчә мәним яшамаға чох һөвәсим варды. Кәнчлийимә үмид бағлайырдым. Инди һәр икисиндән әл үзмүшәм. Инди вүчүдүм дәрд-гәм ятағы олмушдур. Үрәйимдә өзүм-өзүмә дейирдим ки, әкәр о мәним севкилим олса, онда мән үрәйимин арзусуна чатарам.

Бирчә кечә юхудан оянсан, мәним янығлы нәләми эшидәрсән. Әфсус ки, дүнядаки адамларын достлуғу анчаг инсан чәтинлийә дүшән күнә гәдәрдир. Сән чәтинлийә дүшәндә онлар сәндән гачыб өз раһатлығларыны күдәрләр. Сән онлара «әлимдән тут!» десән, аяғындан чәкәрләр. Ганымы ичмә, чүнки мән сәнин йолунда үрәйимин ганыны чох ичмишәм! Мән эвсиз, юрдуз бир гәрибәм, сәнин шәһәринин торпағиям.

Мән сәнә бир пислик этмәмишәм, нә үчүн мәнә кин бәләйирсән. Пислийими үзүмә демирсәнсә, даһа да пис иш көрүрсән. Сәнин чәмалынын пәрәстишкары олмушам, бундан башға күнаһым йохдур. Сәнинлә үрәйи бир олан адама вәфасызлығ эләмә! Неч кәс, неч бир кәслә бу гәдәр аллаһсыз рафтар этмәз. Эй азад сәрв, мән күләйәмсә, сән күләк әсәндә тәрпәнән бир сөйүд кими башыны мәнә доғру әй! Эй гиймәтли хәзинә, мән торпағамса аяғыны басмагла бу торпағы бир гәдәр йүксәлт! Эй мәним Таразымын* бәзәкли шамы. Сәнә яхын олмағымы истәйирсәнсә, мәнә өз әлинлә өлдүр, чүнки сәнин әлинлә өлмәк, узагда яшамагдан яхшыдыр.

Мән кечә гушларынын сығындығы бир галаям. Исаг гушу кечәләр мәнә йолдашдыр. Сәһәрә гәдәр мән тәк башыма зар-зар ағлайырам. Заһидләр вә раһибләр ағламағы мәндән өйрәнмишләр. Неч олмәзса бирчә кечә зарымағымы көрсәйдин, мәним нәләр чәкдийими биләрдин. Үрәйин дашдан дейил, поладдан да олса, бу яралы үрәйимә язығын кәлсин! Нәр ан сәнин йолунда ени әзийәтләрә раст кәлирәм. Сәнин әлиндән бир арпа кими эзик-эзик олмушам, һалбуки, мәним дәрдим сәнә бир арпа гәдәр дә тә'сир этмир. Сәнин йолунда өлән бир чәсәдә мәрһәмәт эт! Үрәйинә саһиб олдуғун адама зүлүм этмә! Мән сәнин янында бир саман чөпү гәдәр гиймәтсизәм, һалбуки, мәним голумун гүввәти гаршысында дағлар бир нечдир. Мәним габағымда дағ кими гошун нә иш көрә биләр? Ган төкмәк үчүн гылынчымы итиләсәм гар-

шында нә Шәбдиз даяна биләр, нә Пәрвиз! Хосров, Ширин вә Фәрһад бу үч адын үчү дә бош һәрфдән ибарәтдир.* Адларымызын үчүнүн дә һәрфләри бәрәбәрдирсә бәс нә үчүн Хосров оюнда бизи удур, биздән йүксәкдә дурур? Мән дүшмәни өзүмдән күчлү билмирәм. «Галиб кәләнләр вә мәғлүб оланлар» чәдвәлиндә адым ондан габагдадыр. Анчаг мән өз бәхтимин дөнүклүйүнү билдийим үчүн, дүшмәнин хошбәхт олмәсындан горхурам. Йолумун үзәриндә әнкәл чохдур. Мән гаршы олан адамын исә бәхти мәндән гүввәтлидир. Неч кәсин, һәтта падшаһын да хошбәхт дүшмәни олмәсын! Горхурам ки, дағла апардығым бу дөйүшдә, мәрчи дүшмән апарсын, мәнә исә гәм чәкмәк галсын.

Мәни вурӯша көндәрән сөз йох ки, мәним чанымын дүшмәнидир. Зәманә мәним интигамымы ондан алачагдыр. һаһйф ки, о вахт мән орада олмаячағам! Хосров мәни өлдүрсә, чаным раһат олар. Бир ох дәйиб архамдан чыхар. Дүшмән гылыңчла вуруб аяғымы яраладыгдан сонра, онун гылыңчынын әлиндән дүшмәсинин мәнә бир хейри йохдур. Мәни бурая көндәрән ган баһамы габагчадан вермишдир. Бисүтуну мән газмагла дағыда билмәйчәйәм. Анчаг енә дә үмидими үзмүрәм. Бу бәдбәхтлик ичәрисиндә өлүм мәним үчүн чох яхшыдыр. Чанымы гүссә алмышдыр, үрәйим дәрд-гәмлә долудур. Әшг йолунда мән чох чәтинликләр чәкирәм. Үрәйими, үмидими даша, дашы да үрәйимә бағламышам. Адам даш үрәкли ола биләр, анчаг үрәк «дәмири утандырачаг дәрәчәдә бәрк ола билмәз.

Сәнин эшгин мәни сары мум кими яндырыр. Үрәйим бу дәррдән алышыб яныр. Өмрүм олдуғча дәрман үзү көрмәйчәйәм. Анчаг нәфәсим агзымдан чыхана гәдәр чан верән адамлар кими эзәб чәкәчәйәм. Сән көзәллик Гарунусан, мән исә диләнчийәм. Буна көрә дә сән мәндән узаг қәзирсән. Мәним гызыл вә күмүшүм йохдур ки, халвар-халвар аяғынын алтына төкүм. Көз яшым саралмыш үзүмә төкүләркән санки гызыл үзәриндә күмүшлә нағш чәкилир.

Эй дүняны ишығландыран шам! Сәнин эшгин нә юхуда мәнә раһатлығ верир, нә дә ояғлыгда. Ояғ оlanda гәм ейирәм. Юхуда исә дәрдим даһа да чохалыр. Юхуда да, ояғлыгда да дүшдүйүм ағыр вәзийәтдә өзүмә сәндән яхшы пәнаһ тапмырам. Кәл бир инсан кими чанымы сәнә гурбан верим. Мән дев дейиләм ки, инсанлардан гачым! Дашдан инсан йонан бир адам инсанын гейдинә галмая биләрми? Мән даш

* Тараз—көзәлләри илә мәшһур бир шәһәр.

* Әрәб әлифбасы илә язылышлары нәзәрдә тутулур.

йонанам, бу, кизлин дейил! Анчаг даш мөним габагымдадыр, алнымда дейилдир. Алнынын айнасы бөрк олан—утанмаян адам хошбөхтдир. Бөнөфшө кими утанчаг олан адама торпаг неч бир шей багышламас. Нөркис кими һоя вэ утанмаг нэ олдуғуну билмәйәнин башында гызылдан тач олар. Дүня неч бир икидә мөним кими алчаг көзлә бахмыр. Дүняда неч кәс мөним гэдәр адамсыз, ялгыз дейил. Нэ бир элә достум вар ки, йыхылдығым заман әлимдән япышыб «аяга галх!» десин, нэ дә элә бир гоһумум вар ки, өлөндә башымын алтына ястыг гоһсун. Гәм-гүссә ичәрисиндәйәм, башымы сәнин астанана гурбан кәтирмишәм. Бир гуоя дүшүб йүз ил орада галсам, башымын үзәриндә өз аһымдан башга неч бир каси көрмөрәм. Чөлдә, дағда йүз ил долансам көлкәмдән башга далымча көлөн олмас. Чаным ит чаны кими бөркдир. Ит тутмуш гудуз адамлар кими гана вэ торпага булашмыш һалда, даянмадан йүйүрүрәм. Анчаг дүняда итләрин неч олмаса бир сығыначағы вар. Мөним исә неч бир сығыначағым йохдур. Отларын белә торпаг үстүндә ерләри вар, мөним исә неч ердә ерим йохдур. Пәләнкләр дағларда, тимсаһлар дәрәларда яшайырлар. Мөнимсә нэ ердә раһатлығым вар, нэ дағда. Ер үзүндә яшаян дөйәрсиз, үрәйи дәрәд-гәмлә долу бир мөхлугам. Неч вахт гәмдән айрыла билмирәм. Өлүб торпағын алтына кедә билсәйдим, чаным бәлкә динчәләйди. Дүняда неч кәс бу чүр эвсиз, юрдсуз олмасын! Белә ачы күнләр кечирмәкдәнсә өлмәк яхшыдыр! Өлүм күләйи мөни сәнә тәрәф говур, йох сәһв этдим, мөни торпаг сәнә тәрәф чәкир. Сән олдуғун ердә мөн өзүмдән данышмарам, яшадығым кәнд сәниндир, мән исә кәнддә бир нечәм. Мән нөчийәм ки, өзүмдән данышам! Керийә чәкилмөйә чалышырамса да тәәссүф ки, йол тапа билмирәм: Думан йолуму кәсмишдир. Йолда йүйүрмәкдән аягларым йорулуб, бүсәл мәнзили исә мөндән кетдикчә узаглашыр. Дүнядан көчмөйимә исә аз галмышдыр. Атым чох ити гачыр, билмирәм даянмаг үчүн бир ер тапачағам, я йох?

Гәмдән бир ан азад олмадығым үчүн неч кәси дүняда шад көрмәк истәмирәм. Билирсәнми ки, дәрәдаки дүрр кими гиймәтли сөзләр дейән ағыллылар нэ демишләр: «Азарлы адам башгаларынын сағлам олмасыны истәмәз!».

Бөдәнимдә түкүмүн сайы гэдәр дәрә олдуғу һалда мәнә эшг илә мәшғул олмаг ярашармы? Бейним вэ иликләрим бу гэдәр яғсыз ола-ола үрәйимин дәрди мөни бир чыраг кими яндырыр. Дәрдин чохлуғундан бөдәним яныб гуртарыб, анчаг күлүм галмышдыр. Гәлбимдәки оду бу күлүн ичәрисин-

дә кизләтмәк олар. Мән күләк кими еримдән тәрпәнә биләг бир торпағам. Шадлығым әлимдән кетмиш, гычларым тагәдән дүшүмшдүр. Әкәр бунлар бир дә әлимә кәлсә, дивардаки нөгш кими еримдән тәрпәнмөрәм. Нөгтә кими өзүмү пәркарын алтында кизләдәрәм. Үзүмү диварда чәкдийим нөгшә тутарам, габаг вэ дал тәрәфими йүз даш диварла һөрәрәм ки, неч кәсин нөгшини көрмөйим. Үрәйими бир дә неч кәсин сурәтинә бағламарам. Сурәтнәрәстлик мәнә кифайәтдир!

Фәрһад һәр ахшам өзү-өзүнә бу чүр шижайтә элдикдән сонра языг үрәйини о шәклә бағлайыб галарды.

Кечә өлкәдән үзүнү дөндәринчә күндүзүн гошуну өз байрағыны галдырарды. Кечәни ояг галан, күндүзү исә ишә гызышан Фәрһад енә күлүнкүнү итиләйиб дагы чапмага башларды. Кечә сәһәрә гэдәр ағзындан көвһәр кими сөзләр төкәр, күндүзләр исә даш чапарды. Күлүнкү илә о гэдәр даш чапыр, вэ ағзындан о гэдәр сөз төкүрдү ки, ахырда өзүнү чапдырыр, сөзлә дашы бир-биринә гарышдырырды.

Ашиг Фәрһадын даш чапмаг һекайәси дүнянын һәр тәрәфинә яйылды. Һәр бир өлкәдән даш йонанлар кәлиб Фәрһадын даш йонмасына тамаша эдир вэ онун ишинә һейран галырдылар. Адамлар онун күлүнкүнә вэ газыдығы даншларә һейрәт эдир, бу башыны итирмиш ашигин мөһәрәти гаршысында башларыны итиридиләр.

Ширинин Бисүтун дағына кетмәси

Бир күн Ширин йолдашларынын янында отурмушду. Белә йығынчағларда әфсанә данышырдылар. Гызлардан бири кечмиш кейф мәчлисләрини яда салыр вэ бунунла да мәчлисдәкиләрин көнлүнү ачырды. Бир башгасы кәләчәк һаггында данышыб, кәләчәкдә дә белә кейфләрин олачағына инандырырды. Гызлар бир чох көнүл ачан сөзләр данышырдылар. Бунларын һамысыны нәгл әтмәк узун ишдир. Онларын сөһбәти ахырда кәлиб Бисүтун мәсәләсинә чатды. Үрәкләри иныгландыран Ширин күлә-күлә йолдашларына деди:

— Бу күн байрағы Бисүтунда вурмаг, Фәрһадын дөмир бәләкләринин полад илә дашы нечә кәсмәсинә тамаша әтмәк истәйирәм. Бәлкә даш вэ дөмирдәки гызгынылыг мөним дә чанымда бир гығылчыг доғура.

Ширин атларыны йәһәрләнмәсини әмр әтди. Сабаһ ели кими ити еришли атынын үстүнә гызыл йәһәр гоюлмасыны тап-

шырды. Күлкүн янында йох иди. Башга бир ата минмәли олду. Аслан кими атын үзәринә атылды. Даг үзәриндәки он дөрд кечәлик ай кими көрүнүрдү. Күмүш бөдөлөли гызлардан бир дәстә янынча кедирди. Көзәллийини демәклә гуртармаз. Элә бил бүт гәдәр көзәл бир баһар байыра чыхмышды. Йәғма көзәли кими ярашыгы иди. Үрәкләрин тәсәллиси олан инчә бәдәнли Ширин ат минмәкдә бир гуш гәдәр зирәк иди. Ата он аддым галмыш йәһәрин үстүнә тулланарды. Кедәркән өз көзәллийин илә он дөрд кечәлик айы көйдән ерә әндирәрди. Көзәлләр улдуз кими онун далынча кәлирдиләр. Аты чох ити чапдығындан сәба ели онун сүр'әти янында ериндә мыхланмыш кими галырды. Фәләк кими ер күрәсинин әтрафына фырланырды. О парлаг күнәш нәсрин вә мүшк сәпә-сәпә Бисүтунә чатанда, онун чәмалынын әксиндән бүтүн дашлар Бәдахшан лә'линә дөндү.

Ширин даг көвдәли даг чапаны янына чағырды вә атыны онун янына сүрдү. Ширинин лә'л додаглары үчүн әзаб чәкән Фәрһад бир газмачы кими дагы чапырды. Ширинин додаглары хатиринә ири дашларла данышырды. Әзиййәтә гатланыб Бисүтунәла вуршурду. Дүняда һеч бир таразы Фәрһадын голлунун күчү илә гопарылан дашларын ағырлығыны чәкә билмәзди. Даг көвдәли даш йонан даянмадан дагы чапырды, онун үрәйиндә Демәвәнд дагы кими бир дәрди варды. Арзусуна чатамаг дашдан асылы олдуғуна көрә дурмадан дағын ичини газырды. Сәрт дашын үстүнү лә'л кими гырмызы ганла юорду. Санки дашда лә'л ахтарырды. Ширинин лә'л додагларынын яхынлашығыны һисс әдинчә даш ичиндән лә'л тапмыш кими севинди. Әлиндәки дәмир үрәйиндән дә гызғын олду. Күлүнкүнүн өнүндә даш палчыгдан да юмшаг олду. Бир әли илә палчыг газырмыш кими дашы газыр, о бири әли илә үрәйинә даш дөйүрмүш кими көксүнү овушдурурду. О назәнин сәнәмин әшиги үрәйини парчалайырды. Янында бүт кими назәнин бир гыз олдуғу һалда о даһа нә үчүн дашдан бүт йонмалы иди?

Фәрһадын көзү өз назлы дилбәринә саташдыгда, чошғун үрәйи учмаға башлады. Гәлби үчүн тәсәлли олан ярынын әшигиндән бәдәниндәки ган гайнады, үрәйи дөйүндү, һәйәчана дөзмәйиб ерә йыхылды. Ярымчан адам кими торпаг үзәриндә чабалады. Үрәк кечмә азарына тутуланлар кими бир аздан сонра өзүнә кәлди. О, енә дә айы көзүнүн өнүндә көрдү. Дилдарынын бурая кәлиб чыхмасына инана билмирди. О тәрәфбу тәрәфинә бахды, сонра янындакинин һәгигәтән Ширин олдуғуна инанды. Гара торпаг үзәриндән галхмадан титрәйә-тит-

рәйә ағлады. Аһ чәкиб зарыды, көз яшлары ахытды. Севкилисинин кәлишиндән өзүнү итирәрәк йүз цәфә ерә дөйди, ики йүз дәфә онун атынын дырнағыны өндү. Көзүндән үзүнә ган ахытды. һейрәтиндән дили сөз тутмурду. Ширин, йолуида дәли-диванә олан ашигин дилинин тутуладуғуну көрүнчә, бир чүт пүстә додағындан шәкәр сәнди:

— Фәрһад,—деди,—кейфин нечәдир? Нечә доланырсан? Бу Бисүтун дағыны нә үчүн газырсан? Мәгсәдин нәдир, нә әтмәк истәйирсэн?

Фәрһад Ширинин онунла данышдығыны көрүнчә, ләлә кими ачылды. Үзүнү бир бүлбүл кими өз хош әтирли күлүнә туб деди:

— Мәним көзәл ярым, дилбәрим, гәлбими әсир әдән севкилим! Сән бүтүн көзәлләрини падшаһы вә саһибсән. Хошбәхтлик сәнин әмринин гулудур! Сәнин бәхтин һәмишә ачыгдыр, мәним бәхтимин үзүнә дә бөйүк хошбәхтлик доғмушдур. Мән өз арзума наил олмушам. Дәйәсэн, бәхтим йохдан айылмышдыр. Йохса, ай кими назлы көзәлими башымын үстүндә көрмәздим! Бу күн үрәйимин гәми сининди. Севкилим, бирчә де көрүм, нечә олду ки, йолун бу даға дүшдү? Бәхтимин улдузу һеч вахт элә бир ишыг салмаз ки, сәнин кими дилбәр мәним башымын үстүнә кәлсин! Сән гәмдән азад бир сәрвсән! Фәрһадын ады һардан сәнин ядына дүшә биләр!

Көзәл дилбәрим, сәнин янында хәчаләтлийәм! Гуллуғуна лайиг бир шейим йохдур. Бу мейнәтлив дүняда чәрдән башга бир шейә күманым кәлмир, буюрсан бу дәгигә чаны да сәнин йолунда гурбан верәрәм! Һалымы сормаг үчүн бурая кәләркән бир бахышла бүтүн дөрд-гәми чанымдан синдин. Гой бир гәдәр үзүнү көрүм, үрәйим истәдийи кими габағында отурум. Архдан сүд ичәндән сонра мән языгы унутдун, адымы бир дәфә дә чәкмәдин. Үрәкләрә нур сачан көзәл, ахы достлуғун шәрти бу дейил ки, сән кейф чәкәсэн, мән дөрд. Мәни гоһумларын кими өз янында әйләшдирдин, башыма көвләр вә шәкәр сәдин. Мәнә бир иш буюрдун, бу чүр ағыр иш бүтүн ағыллы адамлары һейрәтә сала биләрди. Дедин ки, кет, үрәйини шәд сахла, бир күн бу ишини мүкафаты сәнә чатар. Сәнин мәнә гәмхар олачағыны күман әдирдим. Элә билирдим ки, башымын үзәриндә тая олачагсан! Даһа демә, сәнин янында гиймәтим, сүд ичмәк зәһмәтинин йүнкүлләшдирәнә гәдәр иди. Өзүн әһтиячдан гуртаран кими мәни унутдун!

Хосровун Ширинин Фэрһадын янына кетмә- сундән хәбәр тутмасы

Хосров һәмишә кизлинчә Шириндән хәбәр тутарды. Миндән артыг хәфийәси варды. Бунларын һәр биринә бир иш тапшырмышды. Ширин бурнуну гурдаласайды, Хосрова хәбәр верирдиләр. Онлар Ширинин Фэрһадаа көрүшмәси хәбәрини Хосрова етирдиләр. Дедаләр:

— Ширин дағын, даһа догрусуну полад галанын янына кетдибир. Фэрһад да үрәкләри мәфтун эдән гызы көрүнчә гатгат гүввәтләнмишдир. һәр зәрбәдә дағын бир парчасыны гопарыб атыр. Ширини көрәндән сонра кейфи көкәлмишдир.

Бүтүн вүчуду даш кими бәркәмишдир. Дашлары дағыдан күлүнкү илә Бисүтунун үстүнү сарсыдачаг, вуруб дағыдачагдыр. Дөйүшә кирмиш бир аслан кими күлүнкү вурур. Она күлүнкү вурау дейил, Ширинин эшпи илә алышыб янан демәк лазымдыр. Түлкү ағыллы вә гүввәли олдугда, гаршысына чанавар да чыхса онунла вурушмагдан чәкинмәз. Таразынын көзүндә арпа гызылдан артыг олса, таразы башыны гызылдан чәкиб арпа олан тәрәфә әйиләр. Әкәр Фэрһад бир ай да бу күч вә һәвәслә дағы чапса, шүбһәсиз йолу газыб гуртарачагдыр.

Хосров йолун газылмасы илә Ширинин дәл додағындан әйрилмәли олачағындан горхуб бу хәбәрдән чох раһатсыз олду. Ағыллы гочалары янына чағырыб онлардан бу ишә бир тәдбир төкмәләрини рича этди:

— Бу ишә бир чәрә әләйин,—деди.

Ағыллы гочалар белә чаваб вердиләр:

— Бу даг кими бөйүк әнкәлин арадан галхмасыны истәйирсәнсә, Фэрһадын янына бир гасид көндәр, гәфилдән она десин ки: «Ширин өлдү». Белә бир хәбәрә апармаг үчүн инфрәтә лайиг бир адам тапмаг лазымдыр. Бу адам аллаһдан вә диндән хәбәрсиз олмалыдыр. Чәһәннәм әһлиндән пис, алчаг вә ит кими инадлы олмалыдыр. Интигам үчүн ит кими ерсиз дава этмәйи, гурд вә күчүк кими атылыб дүшмәйи бачармалыдыр. һай-күйчү, әлиндән иш кәлмәйән, ишләмәйә башласа да, тез йорулан олмалыдыр. Йүз халвар чөрәк есә дә, нанкор, дуз-чөрәк гәдри билмәйән олмалыдыр. Мин әфсанә эшитсә дә, үрәйинә тә'сир этмәмәлидир. Фэрһада белә бир хәбәр чатдырылса, бәлкә әл-голу бир аз союя, ишләмәк һәвәсиндән дүшә.

Бош-боғаз бир адам тапдылар. Бу адамын алны гырышыг

Үрәймин тәсәллиси, мәнән сорушурсан ки, нечәсән, гулаг ас дейим: сәнсиз бәдбәхтәм! Сәннин эшгин башыма дүшәндән бәри үрәйим вә чаным дәрәд, гәм ичиндәдир. Әй үрәк яндыран дилбәр, сәнә ашиг оландан сонра нә кечәни күндүздән сечә билирәм, нә дә күндүзү кечәдән. Дагдаки вәһшиләр һалыма ағлайырлар. Бу вахта гәдәр чөлдә фәрәд эдиб ағлайырдым, өзүмү тамамилә унутмушдум; маралларла, чейранларла отуруб, дурурдум. Пәләнк вә ширлә достлуг эдирдим. Раһат емир, раһат ятмырдым, өз адымы да ядымдан чыхармышдым. Көзәл гыз, мән үрәйи әлиндән кетмиш бир гәрибәм, сәннин эшгиндән мәнә айрылыгдан башга бир шей чатмады. Көзләримдән о гәдәр яш ахды ки, ахырда даш, дәмрин дә мәнә языгы кәлди. Бу дағдан гопардыгым гара дашлар мәнә тагәтдән салмышдыр. Даг чапмагдан, чаным чапылмаг үзрәдир. Мән өлүб кетсәм дә, сәннин бир сәрв кими һәмишә чаван галмағыны арзу эдирәм. Додагларын һәмишә шән вә күләр олсун! Неч вахт үрәйин мәнним үрәйим кими дәрәдә долмасын! Шумал сәрв кими гәмәтин һәмишә тәзә вә хураман олсун!

Ширинин янында бир пиялә сүд варды. Сүдү Фэрһада верди ки, ал мәнним хатиримә ич! Мәрәд оғлан сүдү Ширинин әлиндән алды вә ширин шәрбәт кими ичди. Янында Ширин кими сагиси олан бир адам сүд дейил, зәһәр дә ичсә она ширин кәләр. Ашиг өз эшг чамындан сәрхәш оландан сонра, саги мөчлисдән кетмәйә һазырлашды.

Ширинин үзәриндәки гызыллар, бәзәкләр ону йормушду. Аты да үстүндәки көвһәрин ағырлығындан йорулмушду. Ширин ата дейил, гызыл даға минмиш олсайды, белә онун күмүш даг кими ағыр бәдәни алтында шикәст оларды. Белә дейирләр ки, Ширинин миндийи күләк еришли ат о көвһәр хәзинәсинин алтында шикәст олду, Фэрһад ярынын атдан ерә дүшәчәйини көрәркән, маһир миничи олан Ширини аты илә бәрәбәр ердән галдырыб бойнуна алды, вә Ширинин гәсринә тәрәф йола дүшдү. Фэрһад Ширини гәсринә элә апарды ки, неч бир түкү дә иччимәди. Ширини гәсринә гоюб өз иш еринә гайытды вә енә дә гарт дашларла дөйүшмәйә башлады. Енә дә дәмил илә дашлары парчалайырды, үрәйиндә дағ бойда дәрди олдугу һалда дағын үстүнә чыхырды. Дәрдинин чохлугундан башыны даша чырпырды. Дағда көйәрти көрән чейран кими шоранлыга кәлди.

вә үзү бүрүшүк иди. Үзүндә гәссаб үзү кими ган ичичилик нишанәләри варды. Нәффат* кими бығларындан од яғдырырды. Хосровун мә'мурлары бу адама бир чох ярамаз сөзләр өйрәтдиләр. Она гызыл вә'д этдиләр, гылынчла горхутдулар, нәһайәт Бисүтуна көндәрдиләр. Ону күнаһ бир иш үчүн йола салдылар.

О адам Фәрһадын янына кәлди. Нәясыз көзләри Фәрһады вә онун әлиндәки полад күлүнкү көрдү. Фәрһад зәнчирдән гачмыш вәһши аслан кими, сәрхош бир фил кими дағы чапырды. Ширинин эшгиндән үрәйи о гәдәр гызышмышды ки, әлиндә дөмир вә даш юмшалмышды. Чаныны вә чийәрини од бүрүдүйүндән өзүндән вә аләмдән хәбәрсиз иди. Ширинин чәмалыны ядына салыб шеир дейирди. Од кими күлүнк вуруб дағы деширди. Даш үрәкли кими Фәрһада яхынлашды. Өзүнү гәмкин көстәриб кәдәрли бир диллә даңышмаға башлады:

— Эй гафил,—сәнин башын нәйә гарышмышдыр? Нә үчүн өмрүнү бош ерә кечирирсән?

Фәрһад чаваб верди:

— Мән өз севкилимин хатиринә бу иши өзүмә сәнәт эләмишәм. Мәним севкилим ширин дилли бир гыздыр, чанымдан да йүз дөфә шириндир.

Гашгабағлы, ачыдилли киши Ширин барәсиндә ширин даңышғлар эшидәркән бир аһ чәкди. Янығлы диллә деди:

— Ширин өлдү, анчаг Фәрһадын бундан хәбәри йохдур. Ширинин чаны ағзындан чыханда көз яшларындан туфан гопду. Өлүм ели о чүр ишвәли бир сәрви ерә сәрди. Әфсус! Онун ай кими бәдәнинә әнбәр кими кафур сәпдиләр. Йол узуну ахыдылан көз яшлары илә ону юдулар. Онун өлүмүндән гопан фәрияд бүтүн дүняны долдурду. Гәрибә ишдир ки, Фәрһад бундан хәбәрсиздир. Үрәйини севиндирән о шумал сәрв чаныны сәнә вериб өзү дүнядан көчдү. Белә, гәфилдән тутулан күнәшә вә ая тәәссүфләр олсун! Адамлар ахырда дәрд-гәм ичәрисиндә ону торпаға тапшырыб кери гайытдылар.

Гасид бу сөзләрин үзәринә бир чох хәнчәр кими ити сөзләр даһа әләвә этди. Үзүнә яландан кәдәрли бир шәкил вериб һейифсиләнирди. О, Ширинин зүлфүнә вә халына «Һейиф олсун!» дейәркән тәәссүф ки, дили лал олмады! Үрәйи кин-

* Нәффат—нефт пүскүрән; гәдимдә чадукәрләр ағызларыны нәфтлә долдуруб әлләриндәки мөшәлләрин үзәринә үфләрдиләр, адамлар онларын ағызларындан нефт чыхдығны күман эдәрдиләр.

ли олан адам көрдүйүнү вә көрмәдийини даңышар. Бу гасидин сөзләри Фәрһадын гулағына чағынча о, дағын тәләсиндән бир дағ кими ерә кәлди. Әлә бир союг аһ чәкди ки, санки чийәринә ики учлу бир нийзә дөймишди. Зарыяраг деди:

— Һейиф мәним чәкдийим зәһмәтләр! Раһатлығ үзү көрмәйиб өмрүмү әзаб ичәрисиндә кечирдим. Һейиф һәдәр кәдән әмәкләр! Һейиф боша чыхан үмидләр! Дағы чапдым, мөгсәдим әлә кәлмәди. Ишим дүз кәтирмәди, наданлар кими лә'лә көз тикмишдим, әлимә лә'л дейил, даш кәлди. Чанымын хырманыны яндыран бу од һарадан кәлиб мәни тапды, бу туфан һарадан кәлиб гәфилдән чанымы бүрүдү? Дүнянын күнәши батды, әләми гаранлығ бүрүдү, чәмән шүмшадсыз, сәрвсиз галды. Ширин дейил, күнәш мәнән кизләнди. Фәләк һеч бир мәзлума рәһм этмәз, һеч бир азыға мөһрибан үз көстәрмәз. Дирилик сую зүлмата кетди. Гушлар да, балығлар да үрәйимин бу һалына ағлайырлар. О дилбәрин үзүндән айры дүшдүкдән сонра, даһа мән нә үчүн яшайырам? Ширин кетдикдән сонра, мән бурда нә үчүн галырам? Гурдун габағына йүз гоюн чыхса, о енә дә сүрүдән йохсулун пайыны апарар. Күлаб чәкән күлүстаначох көзәл дейиб: «Сәндән ахырда алынан шейн сән әввәлчә алма!». Йүксәк сәрв торпаг алтында ятдығы һалда, мән нә үчүн һәмишә башыма торпаг төкмәйим? Күл ағачында күлүмсәйән күл ярағлары төкүләнән сонра бағ нә үчүн мәнә зиндан олмасын? Баһар кәклиийи учуб кәдәнән сонра, мән нә үчүн чошмамалыям? Әләми ишығландыран чыраг сөндү. Белә бир күндә күндүз мәнә нә үчүн кечә олмасын? Чырағым сөндүйү үчүн союг аһ чәкирәм. Айым кетдийи үчүн күнәшим саралды. Ширинә ялныз о бири әләмдә говуша биләрәм, бир адымда өзүмү о бири әләмә чатдырмалыям.

Фәрһад Ширинин өлүмүнә ағлаяраг фәрияди илә дүняны долдурду. Ширини яд эдәрәк ери өндү, сонра чаныны гурбан верди. Зәманәнин бундан башга иши йохдур. Адама әввәлчә гәм верир, сонра да чаныны алыр. Иш чәрәсизлийә дүшәндә бәла һәр тәрәфдән гапыны кәсир. Бәдбәхт адам күл будағына әл вурса, башына күл әвәзинә даш яғар, үрәйи һеч вахт шад олмаз, ағзындаки шәкәр дөнүб зәһәр олар, ахырда бәдбәхтликдән тәнкә кәлиб бу дүнядан көчмәйә мәчбур галар. Өмрүн аты чиловуну гырараг баш ашағы чапыр, чаванлар исә белә бир ата минмишләр. Дүняда анчаг өзләри үчүн имарәт тикмәдән көчүб кәдәнләр өз яхаларыны фәләйин әлиндән гуртара биләрләр. Иса кими дөрдүнчү көй-

дә олмаг яхшыдыр, сайсыз-һесабсыз улдузлар ишыг сачды-
ғы һалда енә дә һеч кәс ону көрә билмир. Дүня дев кими-
дир, деви анчаг һийлә илә тутуб, ондан хиләс оларлар. Ха-
сийәтинлә әләми өзүнә чәһәннәм әләмә! Хасийәтини өзкә-
ләр үчүн бәһишт әлә! Хасийәтин инсан хасийәти олса,
һәм бу дүняда, һәм дә ахыратдә өзүнү бәһиштдә һисс әдәр-
сән. Әй көзүм, сәрхош вә гафил адамлар кими бу дүня уй-
ма! Көзү ачыг адамлар кими әлини дүнядан чәк! Торпағын
алтында о гәдәр ятачагсан ки, ахырда фәләйин кәрдиши дә
сәғни унудачаг. Бу әлли иллик өмрүндә ерия палчыг зәри илә
нә вахта гәдәр оюн ойнаячагсан? Әлли ил дейил, әлли мин
ил дә яшасан, даими олмадығын үчүн бу һәятә күвәнмә!
Даннан бәрк олмаячагсан ки, зәманә дашы да гума дөн-
дәриб ер үзүнә дагыдыр. Ер, башы кәсилән адамын алтына
салынан бир һәсирдир. Бу һәсирин үзәриндә гандан башга
бир шей көрмәк олмаз. Бу чөлүн торпағына чох ганлар тө-
күлмүшдүр. Ичәрисиндә башлар кәсилән тәштин ериндә һеч
бир шей көйәрмәди. Сиявуш да өз башыны бу тәштән гур-
тара билмәди. Күләйин кәтирдийн һәр зәррә я Фиридунун
вә я Губадын вүчуцларынын тоза дөнмүш парчаларыдыр.
Дүняда бир овуч торпаг тапылмаз ки, онун үзәринә бир нечә
инсанын ганы төкүлмәсин. Бу көһнә монастырын нечә яшы
олдуғуну вә башына нәләр кәлдийини ким билир? Һәр йүз
илдә бир дөвран дәйишилик. Бир дөвр битир, енисе башла-
йыр. Анчаг һеч кәс дири галыб дүнянын о бири дөврүнү
көрә билмәз. Дүня һеч бир кәсә өзүнүн әсл симаасыны көс-
тәрмир. Бу дөвранда бир нечә күн яшамагла һәйи көрмәк вә
һәйи эшитмәк олар? Һәр дөврдә әдаләт дә, зүлүм дә вар.
Ағылды адамлар белә бу ишләрин сиррини билмәзләр. Дүня-
да зүлүм үзәринә зүлүм кәлмәсини истәмирсәнсә, бир зә-
манәнин сиррини башга зәманәйә сөйләмә! Кечә илә күн-
дүз түнд еришли ики рәнк бир атдыр. Аман күнүдүр, өз чи-
ловуну бу атын ихтиярына вермә. Йүз фәнд ишләтсән дә
бу атын сүрәтини азалда билмәйәчәксән. Фәләк ери нә гә-
дәр гайнатса да, о сағры дәри кими енә хам галыр. Ярым
томуртая бәнзәйән дүнянын гумарханасы чох варлынын варыны
әлиндән алмышдыр. Ерин кәлини он дөрд кечәлик ай олса белә,
ишини она тапшырма, чүнки гочадыр. Ишини күләйә тап-
шыр, күләк күчлү яғыш яғдырмагла дүнянын ишини битирә-
чәкдир.* Белә бир күләк гопса да, гопмаса да, сән торпаг
үзәриндә мәһ'әл яндырма.

* Мүнәччимләр белә бир шайнә яймышдылар ки, күчлү бир туфан
топчаг вә дүняны дагыдачагдыр. Низами бу шайнәйә ишарә әдир.

Бир овуч торпаг үзәриндә яшайыб овучуну торпагла дол-
дуран адам, сән он бармағыны чыраг әдиб яндырсан да, бу
горхулу торпағын кәсилмиш бармағынын ганыны гурутмаг
үчүн торпаг сәпәчәйини көзләмә! Бәдән әзилиб ғырылмасай-
ды, дамдан йыхылмаг чох асан оларды. Көрмүрсән ки, азар-
лы адам юхуда йүз ох мәнзили һүндүрлүкдән йыхылса да,
бәдәни инчимир. Бизим дәймәмиш портахалдан* чәкдийими-
зи һеч бир портахал союгдан чәкмәмишдир. Юсиф кими яха-
ны портахалдан гуртармәсан Зүлейханы әлиндә нарынч ки-
ми доғраначагсан. Сәһәр вахты сәрхош олуб дүня бир даш
ат, яханы онун портахалындан вә нарынчындан гуртар.

Бу доггуз башлы иландан хатырчам олмаг истәйирсәнсә,
доггуз гапылы әвдән аваданлығыны байыра төк.** Нәфәс би-
зим яшайыш йолдашымыздыр. Бизимлә бир ердә бәсләнмиш
хәзан күләйдир. Бизә нәфәсләри сайла вермишдир. Эшгсиз
кечән нәфәсләри өмүрдән һесаб әтмәк олмаз. Инсан әввәл-
чә, эшгин Фәрһад олмалы, сонра исә өлүмү шадлыгла гар-
шыламалыдыр. Мүһәндис Фәрһад полад күлүнкүнүн дәстә-
сини һәмишә яш нар ағачындан гайыларды. Чүнки белә ағач-
дан гайрылан дәстә мөһкәм олар, ону ишләдән устанын әлин-
дән тутарды. Фәрһад чийәрини говуран сөзләри эшидәндә
күлүнкү дағын башына тулламышды. Күлүнк даша кечмиш,
дәстәси торпаға санчылмышды. Дейирләр ки, күлүнк аты-
ларкән торпаг нәм имиш, һаман дәстәдән нар ағачы көйәр-
миш. Ағач бөйүмүш вә чохлу нар кәтирмишдир. О ағачын
нары бүтүн хәстәликләрин дәрманыдыр. Бу нарлардан тапыб
есән һәр чүр хәстәликдән сағаларсан. Низами о нар ағачы-
ны көрә билмәди, бу әһвалаты анчаг китабда охуду.

Хосровун Ширинә истәһза илә башсағлығы

Фәрһад Ширинин йолунда өләндән сонра, Ширинин үрә-
йи бу ағыр дәррдән яныб говрулду. Ширин өз бағындан
назлы бир гуш итирмишди. О, арх кәнарында битән азад сәр-
вә баһар бүлбүлү кими узун-узады ағлады. Онун чәназәси-
ни күбарлара лайиғ бир дәбдәбә илә дәфн әтдирди, өзү әли
бош галды. Гәбри үзәриндә йүксәк бир күнбәз тикдириб
ораны зиярәткәһ әләди.

Хосрова һәр тәрәфдән хәбәр кәтирдиләр ки, артыг сәнә
мане олан тикан йолдан узаглашдырылмышдыр. Падшаһ тут-

* Дәймәмиш портахал—фәләк.

** Йә'ни дүнядан кәч кет.

дуғу ишдән пәшимаң олду. Фәрһада әтдийи пислийи өзүнә этмиш кими, эзаб чәкди. О өз һәрәкәти барәсиндә дүшүнүрдү вә дүшүнмәлийди дә. Бу зүлмүн гаршысыны нә илә ала биләчәкди? Башгасына пислик әдәнин пислийи кеч-тез өз башына гайьыдар! Хосров кечә-күндүз бу барәдә дүшүнүдү вә күнләрин бириндә өз чәзасыны алды.

Хосров өз мирзәсини янына чағырды. Бу мирзә кағызын үзәринә чавахир данәләри кими сөз дүзмәйи бачаран маһир бир адам иди. Хосров она әмр әтди ки, күл илә шәкәри бир-биринә гарышдырыб, Ширинә ширин бир мәктуб язсын.

Мирзә мәфтун әдичи мәктубу белә башлады:

«Бу мәктубу бир аллаһын ады илә башлайырам ки, бүтүн көзләр өз ишығыны бу аддан алып. Мәхлугатын көзү онула ишыгланыр. Инсаны вә чини ашкара чыхаран, ерин вә көйүн сиррләрини ярадан одур. Онун һөкмү илә фәләк ерин үзәриндә фырланыр, ер исә фәләкләрин кәрдиши үчүн бир мейдан олмушдур».

Мирзә, аллаһын вә пак адамларын адындан сонра дәрәдләрин һалыны гәләмә алмаға башлады:

«Әй көзәлләр шаһы, әй үрәкләри мәфтун әдән Ширин! Элә бир Ширин ки, шәкәр ейәнләр һәр ердә ону шәкәр күлүшлү адландырырлар. Әшитдим ки, һәсрәтли ярын гәбри үзәриндә чадыр гуруб яса батмысан. Сүнбүл кими сачларындан күл үзәринә мүшк сәпмисән, нәркис кими көзләриндән ясәмән үзәринә чивә төкмүсән, Фәрһадын гүссәсиндән сәрв кими гамәтин бүкүлмүшдүр. Күл үзүнү нилуфәр кими көйәртмисән. Бәнәфшәйә охшаян сачларыны ясәмән чичәйи кими ағ үзүнә төкмүсән, сачындан үзүнә һашийә дүзәлтмисән. Дырнағынла хурма кими ширин додагларыны яраламысан. Лалә дырнагларынла күл янагларыны парчаламысан. Мирвары дишләринлә ай кәнарына охшаян додагларыны дидмисән. Ай чәмалындан өрпәйи кәтүрмүсән. Сачларынын бағыны ачыб, онлары пәришан әтмисән. Налә вә фәрядынла дүняны яндырырсан. Ағламагла достлары өзүндән узаглашдырмысан. Севкили өз севкилисинә гаршы борчуну белә еринә етирмәлидир! Достлугун гайдасы беләдир! Ширин, дағлары дағыдан, дәрәд йүкү дашыян бир ашигә рәһм әтди! Башыны ашағы салыб кәдәрлә даға тәрәф кетди! Гүрбәтдә өлән үчүн нә гәдәр ағласалар ери вар! Дүняя де ки, бүтүн варлығы илә Фәрһада ағласын! Элә бир ашигин дәрәд-гәмдән өлмәси инсафдырмы? Бундан ибрәт алмаян бир адама инсан демәк олармы?»

Анчаг онун дәрдинә галмаг бизим ишимиз дейил! Үрәйимиз шән Ширинин дәрди илә долудур. Фәрһадын өлүмү сәни чоһ яндырмышдыр, билирәм, өләндән сонра да ону утуда билмирсән. Бәс нә үчүн ону өз дәрдиндән өлдүрдүн! Өлдүрдүкдән сонра һавахта гәдәр дәрдини чәкәчәксән? Онун дәрдини сән чәкмәлисән, чүнки ганыны да сән төкмүсән! Ону инди әзизлә, чүнки алчалдан да сән олмушсан! Анчаг онун гәбри үзәриндә йүз илә дә әйләшсән, орада нәм торпагдан башга бир шей көрмәйчәксән. Торпаг кими әлиндә йүз үрәк дә тутсан, сән бир дә Фәрһад кими Ширинпәрәст тапмазсан. Ағламагдан бир файда чыхмаз. Аралыгда кабаб йохкән, түс-тү галдырмаг бир хейир верәрми? Таланчы гәза вә гәдәрин гаршысына чыхмаг олармы? Яшамағын әсасы өлүм үзәриндә гурулмушдур. Дүняда һеч кәс һәмишә яшамаячагдыр!

Әй үрәкләрә нур сачан көзәл, сән күндүзсән, Фәрһад исә бир улдуз иди! Күндүз башлаянда улдуз өләр! Сән бир сүбһ-сән, о исә бир чыраг иди. Чырағын сүбһ ачылмадан сөнмәси даһа яхшыдыр. Сән шамсан, о исә сәрхош бир пәрвана иди. Шам орталыға кәләркән пәрванәнин өмрү тамам олар! Сән бағсан, о исә бағда көйәрән от иди. Отун бағда төкүлүб галмасы яхшы олар! Сән од тәбиәтлисән, о башы балалы уд иди. һәмишә од гызаранда уд янар! Күлүстандан бир гуш учуб кетсә, гәм емә! Көйдәки Нәсри-Таир сәнә ситәйиш әдир. Көзүндән бир гәтрә су ахдыса үрәйини сыхма йүз Дичлә ахыб сәнин архына төкүләр! Он дәрәд кечәлик ай галырса, гой ени чыхан ай батыб сөнсүн. Көзәллийин галырса, гой үзүндән бир хал әксик олсун! Фәрһад өлдүсә, Ширин сағ олсун! Сары күлүн итмәсиндән горхмаг лазым дейил, нәркис вар олсун!».

Мирзә мәктубу битирди вә тә'зимлә ери өпүб Хосровун габағына гойду. Хосров мәктубу тез гасидә верди. Гасид дә әмр олуан ерә апарды. Ширин падаһадан мәктуб кәддийини көрүнчә севиндийиндән үзү ай кими парлады. Мәктубу үч ердән өпүб мөһрүнү гопарды вә сон һәрфинә гәдәр оху-ду. Мәктубда мүшк илә сыванмыш чийәрләр, зәһәрлә сыванмыш шәкәрләр олдуғуну һисс әтди. Мәктуб ичәрсинә йүз илан бүкүлмүш ипәк парчалар, йүз тикан кизләйән хурмалар, ипәйә бүрүнмүш килимләр, шәрбәлдән даһа хош көрүнән зәһәрли суларла долу иди. Онун бу шәрбәти ичмәйә тәгәти йох иди. һирсиндән чошмаг да ерсиз оларды. О, чоһ чәтһиликлә дәрдини вә һирсини уда билди. Бәхти ояг олдуғу үчүн бүтүн дәрәдләрини унутду.

Мәрийәмин өлмәси

Эй һаким, зәманәнин дөврүнү ядындан чыхарма, бил ки, эләдийин һәр бир ишин чәзасыны өзүн чәкәчәксән. Яхшы иш дә көрсән, пис иш дә көрсән, һеч вахт итиб кетмәйәчәкдир.

Хосров өзүнү Фәрһадын өлүмүнә янан кими көстәрәрәк Ширинә элә ачы мәктуб көндәрдикдән сонра, аллаһын ирадәси илә Мәрийәмин падшаһлығы сонра чатды. Мәрийәм Ширинин чәкдийи һичран зәһәриндән дә ачы бир зәһәр ичмәли олду. Сөзүн дүзүнү дейәчәк олсаг, о, ади зәһәрлә дейил, Ширинин һүммәтинин зәһәри илә өлдү. Һиндликләр бир ишә һүммәтлә япышаркән, гурумуш будагдан тәзә яраглар чыхарарлар. Онлар өз һүммәтләринин әфсуну илә олмаян ишләри мүмкүн әдәрләр. Мәрийәм өләндән сонра шаһын һәмишә едийи шәкәрин ағзы бағланды. Хосров Мәрийәмин чәнкиндән гуртарды. Мәрийәмин өмүр ағачы мейвәләрини итирдикдә Хосров хурма ағачы кими гәмдән азад олду. Анчаг, һөрмәт вә әһтирам көзләйәрәк лазыми гайда илә она яс сахлады. Мәрийәмин өлүмү хатырына бир ай тахта чыхмады, әйнинә анчаг гара палтар кейди.

Мәрийәмин өлүм хәбәри Ширинә чатынча, о һәм севинди, һәм дә кәдәрләнди. Бу хәбәр онун үчүн әйни заманда һәм күл, һәм дә тикан иди. Ширин Мәрийәмин өлүмүнә бир тәрәфдән севинди, о бири тәрәфдән исә, ағыллы олдуғундан, белә бир һадисәнин онун өз башына да кәләчәйини дүшүнүб горхду. Хосровун хатырына бир аз кейфдән әлини чәкди. Бир айдан сонра исә тикан ярасындан чыхды, дүнянын көзү өнүндән дәрәд тозу сининди. Урәйи, чоходан бәри бәсләдийи арзунун тохумуну әкмәк истәди. Хосровун мәктубуна чаваб язмаг фикринә дүшдү. Ачыглы олдуғундан, урәйиндәки сөзләри, ерә тохум сәпирмиш кими бир-бир қағызын үзәринә сәпди.

Мәрийәмин өлүмү мүнәсибәтилә Ширинин Хосрова мәктуб язмасы

Ширин ачы сөзләри ширин гәндә чевирди. Мәктубу аллаһын ады илә башлады: «Мәктубу, үзәр истәйәнләрин күнаһыны бағышлаяан шаһлар шаһынын ады илә башлайырам! Аллаһ бизим ишимизи йолуна гоюр, анчаг онун бизә һеч бир әһтиячы йохдур. Чисим дейил, бүтүн чисимләри ярадандыр.

Улдуз саянлар һәмишә онун гүдрәтинә һейран галараг һесаблиларыны баша чатдыра билмирләр. Ердән көйә вә күнәшдән зя кими бүтүн мәхлуғат онун сәхавәт Түркүстаныны бир һиндли кими талан әдир. О һеч бир зәһмәт һаггы алмадан дашын ичиндә ягут ярадыр. Гушдан тутмуш гарышга гәдәр, истәр чайда вә истәрсә дә дағда яшаян олсун, о һеч бир қәсин гәм-гүссә ичәрисиндә галмасына йол вермәз. Не-мәт бағышламаг истәркән күнаһлардан кечәр, чәтинә дүшәнин әлиндән тутар. Вердийи не-мәтләрин шүкрүнү еринә етир-мәдийимиз заман гулағымызы бурмагла бизи айылдар. Диг-гәтлә баханда, бүтүн яранмышлардаки дәйишклийин онун һөкмү илә олдуғуну көрмәк олар. Дүняда инсанын гисмәти каһ раһатлыг, каһ әзиййәт олар. Бә'зән сәни йохсул әләр, бә'зән гаршына хәзинә чыхарар.

Дүня һәмишә ики үзлү олмушдур. О, сәнә каһ румлуну, каһ зәнчини көстәрәр.* Каһ биринин зүлмү илә о биринин итигамыны алыр. Каһ биринин дадына чатмагла, о бирини севиндирир. Нәһавурлу Туслуя чох көзәл бир сөз демидир: «Әшшәйин өлүмү итләрин байрамыдыр!». Инсанын габағына чыхан һәр шей шадлыға сәбәб олмас. Һәр ерә салынан шейә халча дейилмәз. Бизим рузу верәнимиз белә рузу верир: рузумуз бә'зән дәрман, бә'зән дә дәрәд олур. Бә'зән дә күл, бә'зән дә тикан илә йола кетмәйи бачаран адам ағыллыдыр.

Падшаһын кәлини торпаг алтына кетдисә, әйб әтмәз, падшаһын башга кәливләри чохдур. Фәләк, падшаһын тез доян олдуғуну билдийи үчүн, Мәрийәмин кетмәсини тәләсдирди. Доғрудур, падшаһын ондан яхшы һәмдәми йох иди. Анчаг шаһлар шаһы тез доян олдуғундан о гәдәр дә гәм емәмәлидир, Падшаһ, тамаша әтмәк үчүн өзүнә башга бир күлүстан тапар, ондан яхшы бир көзәли ағушуна алар. Әфсус ки, о көзәл өлүб кетди. Дүняда галанлар исә өз кейфләрини сүрәчәкләр!

Эй урәйи назик падшаһ, бу дәрди урәйинә салыб өзүнү чох үзмә! Мәрийәм көзәл бир хәзинә иди, хәзинә дә ер алтын-да олмалыдыр. Гәм емә, чүнки инсан гәмә гатлаша билмәз. Гәмә нәинки инсан, һәтта ер күррәси дә гатлаша билмәз. Назик тәбиәтли адамлар үчүн гәм чәкмәк ярамаз. Яхшысы будур ки, Мәрийәмдән үз чевирәсән, чүнки Иса олсан белә, бундан сонра Мәрийәмин тозуну да тапа билмәзсән. Назинин арвадын тахта табут ичинә кирсә дә, сән тахты тәрк әдә билмәзсән. Отур, кейф чәк, шәраб ич! Нә үчүн көзләриндән шәраб кими гырмызы яшлар төкүрсән? Гәм чәкмәкдән әл кәтүрмәсән, енә

* Иә'ни каһ кечәни, бәдбәхтлиий, каһ күндүзү, хошбәхтлиий көстәрәр.

дә гәмә дүчар оларсан. Өзүнү сәнә гурбан эдән бир адам үчүн өзүнү өлдүрмө. О өлдүсө, сән яша, бир күн догулан, бир күн өлөчөкдир! Налә вә фәрияд этмәклә өлүйә эзиййәт вермө. Өлү фәрияд этмәйн дейил, сәбр этмәйн хошлар. Бәдән чүрүмәйә башладыгдан сонра нә падшаһлыгын, бир файдасы вар, нә дә йохсумлуугун. Гуруян бир чешмә үчүн өзүнү эзиййәтә салма. Гой Дичләнин бол суюндан бир гәтрә әксик олсун! Дичләнин саһилиндә әйләшиб Чәмшидин чамыны әлине ал! Элә бил ки, Багдаддан бир көһнә зәнбил әксилмишдир.

Мәрийәмдән айры ята билмәйән үрәйин гой инди онсуз ятсын. О, көзүндән кетдийи кими, үрәйиндән дә узаг олсун. Дүня бағындан бир сәрв йох олдуса, сән һәмишәлик яша, чүнки сән дүнянын чанысан! Нә гәдәр сағсан, гәм емә, күнүнү севинчлә кечир, шәраб ич, башындан бир түк дә әксик олмасын, ираг сәндән, бүтүн вар-дөвләт әлиндән кетсә, енә дә гәлбин сыхылмасын. Шүкүр аллаһа сағсан, сәнин сағлыгын да бөйүк вар-дөвләтдир. Сән дүрр кими гиймәтлисән. Дүрр исә төк олса даһа яхшыдыр. Сән лә'лсән, лә'л мисилсиз олса даһа яхшыдыр. Күнәш кими төк олмаға чалыш, Чәмшидин дининдә күнәшә йолдаш вермәк диндән азмаг дәмәкдир. Гушунгушла бир ердә олмасы лазым кәлсә белә, сән сымүрғ олдуғун үчүн йолдашсыз олмалысан! О көвһәрин—Мәрийәмин янын да олмамасындан инчимә, чүнки сән көвһәр мә'дәнисән. Мә'дән исә көвһәрсиз олмаз. Дүняда бәрабәри тапылмаян баш даһа яхшыдыр. Дүняда бәрабәри олмаян көвһәр даһа гиймәтлидир. Чөлдән бир чейран кетдисә, гой кетсин. Чөлдә белә чейран чох тапылар. Падшаһын хырманындан бир дән әксилмишсә, көйләр өз хырманы—ай вә улдузлары илә падшаһа гурбан олсун! Күл соландан сонра тикана бахмаг нә лазым! Илк баһарда енә ени күл чыхар! Бүт мөһв олса да Хосров сағдыр. Мәрийәм үчүн гәм емә, Иса яшайыр».

Падшаһа язылан мәктуб битдикдә Шириин севинч байрағыны ая гәдәр йүксәлтди. Мирзә мәктубу Шириинә верди вә онун өмрүнә дуа охуду. Шириин мәктубу гатлайыб сачына сүртдү, мәктубдан әнбәр гохусу кәлмәйә башлады. Бундан габаг көзәлләрдә белә бир адәт варды, мәктубу сачларына сүртәрдиләр. Мәктуб мөһүрләнди. Азад сәрв мәктубу гасидә вериб деди:

— Бу мәктубу падшаһын һүзуруна апар вә падшаһын өз әлине вер. Падшаһдан башга һеч кәсә вермәйәсән!

Гасид мәктубу алараг ай үзлү Шириинин дедийи кими һәрәкәт этди. Дурмадан падшаһын янына кәлди. Сарай гапычысына деди:

— Падшаһын яхын адамларындан мәктуб кәтирмишәм. Мәктуб саһибинин тапшырыгына көрә мәктубу өзүм падшаһа етирмәлийәм, өзүм дә чавабыны алмалыям.

Гапычы Хосровун янына кедиб хәбәр верди вә гасиди тез падшаһын янына апарды.

Хосровун ени тәдбирләри

Хосров Шириин мәктубуну охудугда орадаки шириин сөзләрә һейран олду. Өз-өзүнә деди: «Бу чавабдыр, дөйүш дейилдир, кәсәк атана даш атмагла чәза верәрләр, яздыгым ярамаз мәктубун чавабында әлә белә ярамаз сөзләр эшитмәли идим».

Хосров енә дә Ширииндән шәкәр истәмәк хәялына дүшдү. Артыг яхасы ара гарышдыран Мәрийәмдән гуртармышды. Хурма тумсуз, шам түстүсүз олмушду. Дүшмән арадан галхдыгдан сонра бүтүн ишләр инсанын арзусунча олар. Дүшмәндән сонра асудә бир удум су да ичмәк кифайәтдир.

Хосров Шириинә бир нечә яғлы сөз көндәрди. Дәмири яғла юмшалдыб полад гайырмаг истәди. Итаәткар көзәл падшаһын фәрманыны гәбул этди. Дәрдли олдуғу үчүн дәрмана әһтиячы варды. Анчаг Шириин Хосровдан артыг шей умурду. Хосровун ону алачагыны көзләйирди. Белә дүшүнүрдү ки, Хосров онун далынча кечавә көндәрәчәк вә ону сарая кәлин көчүрәчәкдир. Хосров исә белә этмәди. Шириин Хосрова дәфтәрләр долусу мазәммәт язды. Онун күсмәйн вә мазәммәти артыгчы назы да артырды. Көзәллийинин мүштәрисини чох көрдүкчә малынын гиймәтини галдырырды. Мал мүштәрийә көрә гиймәт газанар. Көзүләр олмасайды чырағын гиймәти олмазды. Өз мәнфәәтин үчүн бу нәсиһәти эшит вә унутма: сәндән мал алмаг истәмәйәнә мал сатма. Хошбәхт олмаг истәйирсәнсә, малын рәвач оlanda дүканын гапысыны бағлама.

Падшаһ һийлә ишләдирди. Шириин исә алданмырды. Назыны бир түк гәдәр дә олсун азалтмырды. Хосров Шириинин халварларла назыны чәкмәкдән ачиз галараг ишә бир чара дүшүнмәйә башлады. Бир башга яр әлә кәтирмәк гәрарына кәлди. Бәлкә чолаг эшшәк ерийән эшшәйи көрүб һәвәсә кәлә.

Хосровун тагдис тахтына әйләшиб кейф әтмәси

Хосров падшаһлыг кәмәрини белинә бағлаядан бәри, онун кими һеч бир тач саһиб тахта әйләшмәмишдир. Адамлары һүзура гәбул этмәк истәдийи күнләр өнүндә беш сәф

адам дүзүлүрдү. Габагында, биринчи сырада варлылары дүзүрдү. Икинчи чөркөдө эңтиячы оланлар вә йохсуллар дүрарды, үчүнчү чөркөдө, күчлө гәбрин гырагындан гуртаранлар—тагәти олмаян нахошлар дүзүлөрдү. Дөрдүнчү сәфдә аягларынын зәнчири мых кими үрәкләринә батан адамлар—дустарлар дүрарды. Бешинчи чөркө күнаһкарлары—гатилләрин ери иди. Чөркөлөрдө дуранлардан һеч бири о биринин һалыны сорушмазды. Гатилләрә үмид вермәк үчүн габагларына азадлыг фәрманы тутуларды. Көзәтчи һузура кәләнләрә сәсләнәрдә ки: «һәр сәф өз габагындаки сәфә бахсын!» Варлы йохсула баханда чоһ шүкүр әтмәли олдуғуну анларды. Дустигағын көзү гатилә саташанда она нисбәтән өзүнүн яхшы иш тутдуғуна шүкүр әдәрди. Гатил фәрмана бахыб һечәт тапмаг үмидини көрәндә шүкүр шамынын ишығыны артырарды.

Мисир өлкәси шәкәрин боллуғу илә абад олан кими, Хосровун гапысы да ил узуну онун әдаләтинә көрә тәшәккүр әдәнләрә долу вә абад иди.

Хосров бир күн кейф мәчлис гурду. Тахт үзәриндә әйләшб ичирди. Кейфчиликлә өз бәхти илә рәгабәтә киришмишди. Тагдис тахтынын дөрд тәрәфинә йығышмыш падшаһлар әһтирамла торпагы өпүрдүләр, онларын ағзы санки Хосровун аягынын алтындаки ери ялайырды. Онун әйләшдийи тахтын үзәри бүтүн көйдәки улдузларын шәкли илә бәзәнмишди. Айдан баһламыш еддинчи көйә гәдәр бүтүн күрәләр бир-бир орада чәкилмишди. Сабит улдузлардан сәйяр улдузларә гәдәр бүтүн көй әләми дәгигә вә дәрәчәсинәчән һамысы орада рәсм олунмушду. Кечәни ишыгландыран көвһәрләр әлә дүзүлмүшдү ки, онларә баһмагла кечәнин вә күндүзүн саатларыны билмәк олурду. Нүчүм әлминдән хәбәри оланлар бу тахта баһаркән көйдәки бүтүн әләми онун үзәриндә охуордулар. Хосровун тахтына баһан һәр кәс өз гаршысында Кейхосровун мин чамыны көрдүйүнү зәнн әдирди.*

Бу тахт дейил, бир асиманды, үзәриндә отуран да шаһ дейил, бир саһибгыранды.** Филин үзүнү инсанын үзүнә бәнзәтмәк мүмкүн олсайды тахтда фил әйләшдийини сөйләмәк оларды. Асланын түкләри әнбәр гоһусу верә билсәйди, тахта аслан отурдуғуну дүшүнмәк оларды. Ердән көйә гәдәр бөйүк бир мәчлис ачмышды, Үлкәр улдузундан ерә гәдәр сүфрә дөшәнмишди. Ирәм бағынын чамы онун мәчлисиңдәки

* Кейхосровун чамы Чәмшидин әфсанәви чамына ишәрәдир. Бу чамә баһанлар, куя, дүняда бу анда олан ишләрин һамысыны көрүрдүләр.

** Саһибгыран—падшаһларә мәһсус бөйүк бир рүтбә.

чамларын яһинда гуру вә бош һесаб олуна биләрди. Фәләк онун гапысында анчаг бир һалга саһылырды.

Бөйүклүк истәйирсәнә әли ачыг ол, кисәнин ағзыны иллә дейил, одла бағла. Пулундан чәтинликлә әл чәкән дөвләтли ахырда бәдбәхт олар. Дүняны шаһлыгла кечир. Хәрәчыны ал, хәрч әлә. Алдығын кими вермәйи дә бачар. Өз ишиндир, истәйирсән вер, һеч алма. Тәк башына дүняны идарә әтмәк олмаз. Бир адам дүняны ейиб гуртара билмәз. Ағыллы адам билир ки, тәк ейән тәк дә өлөчөк. Бүтүн чәй сәнин ихтиярында олса да, енә сую тәк ичмә, чүнки тәк ичилән су дәмир кими ачы тәбиәтли олар. Инсан шам кими олмалы, башгаларынын ишини дүзәлтмәкдән керн дурмамаздыр. Бах, көр, Гарун дүня гәдәр хәзинәсиндән өзү илә нә алара билди? Дүня хәзинәси үчүн әзийәт чәкмәйинә дөймәз. Зәһмәт чәкиб хәзинә әлә кәтирмәк бир о гәдәр дә чәтин дейил, анчаг хәзинәнин сонра әлдән чыхмасы сәни чоһ ичидәр. Инсан хәзинәни чоһ әзийәтлә әлә кәтирәр, хәзинә әлдән чыханда да чоһ әзийәт чәкәр. Она көрә дә әли бош олмаг әзийәтлә хәзинә әлә кәтирмәкдән шәрәфлидир.

Чәләл вә дөбдөбәдә Чәмшиди кечмиш олан Хосров Пәрвиз хәзинә пайламагла шаныны күнәшдән йүксәйә галдырмышды. Хәзинә бағышляянда үзү күләрди. Онун көзүндә хәзинә бир торпаг гәдәр гиймәтсиз иди. О өзүнү дә торпагдаки хәзинә кими алчаг тутарды. Һәр күн сүбһдән ахшама гәдәр ики дөфә сүфрә ачдырарды. Хуруши кәса илә, шәрабы чам илә пайладарды. Сүфрәсинин узунлуғу милләрлә өлчүләрди. Милчәйә өкүз, аччаганада фил бағышларды. Гонялар билмәздиләр ки, сүфрәдәки һалваларын һансындан есинләр. Сүфрәдәки мал, гоюн, гуш, балыг әтинин гәдәрини дөйә билмәрәк, нә гәдәр истәйирсәнә, о гәдәр дә тәсәввүр әт! Мәчлисдәки хош гоһулар әтрафа яйыландә, саһаһ ели реһһандан борч алдыгы әтри өзүнә гайытарарды. Уд вә әнбәр яндырдыгда мангала һиндистанын хәрәчы гәдәр пул сәрф олунарды. Онун хүсуси хәрәйи ортая гоюландә бу хәрәйин хош тәми Хузистана чатарды. Сәһәр тездән тәзә кабаб ейәрди. Бу кабаба кечәйә ишыг сачан дүрр сүртәрдиләр. Бу дүррләр һинд дәнзиндән дүрр чыхаран һинд тачириндән он батман халис гызыла алынмышды. Дейирләр ки, бу дүррләр инсанын бәдәниндә рүтүбәтдән әмәлә кәлән бүтүн азарлары сағалдыр. Падшаһын кабабы Бағдад реһһаны кими әтирли олан, ени доғулмуш, көй көз кәһәр ат әгиндән бишириләрди. Чобан бу атлары анасынын сүдүндән айырыб гоюн сүдү илә бәсләйәрди. Падшаһын әмри илә күмүшдән бир тәндир га-

йырмышдылар ки, бу тэндирин хәрчи бир өлкәнин хәрачындан чох иди. Бу тэндирдә гуру одун эвәзинә он-он беш батман мүшк гоухулу уд яндырардылар. Падшаһын сүфрәсиндәки кабаб белә бир тэндирдә, белә бир удла бишәрди.

Кабабы тәхминән мин едди йүз мисгал ағырлығында гызыл бир сүфрәйә гоюб габагына кәтирәрдиләр. Падшаһ гәнд палтавасы вә пүстә ичи ейирмиш кими хәрәкдән бир нечә тикә кәтүрүб, һузурунда дуран мөһтачлара көз кәздирәрди. Көзү кимә саташса иди, гаршысындаки сүфрәни она бағышларды. Белә сүфрәйә мин әһсән!

Һәр күн бу чүр гәрибә ишләр көрәрди. Бүтүн өмрүнү о белә һәрәкәт этди, анчаг вахт чатдыгда енә дә падшаһлыгдан әсәр галмады. Бу әзәмәт вә дөбдәбә һеч бир файда вермәди. Шәрәф газанмаг истәйирсәнә һәмишә хошбәхтләрин әтрафына фырлан. Инсан хошбәхтләрлә кәзәркән өзү дә хошбәхт олар. Татар чейраны отларкән сүнбүл мичәйн едийи үчүн, онун үзәриндән әсән нәсим һәмишә базара мүшк гоуху сү кәтирир. Чөр-чөп ейән чейрандан исә мүшк эвәзинә анчаг чөр-чөп алыныр. Атам, ону көрүм руһу нурла долсун, мәнә яхшы бир өйүд вермишдир: «Иши дүз кәтирмәйәнләрдән ох кими гач, хошбәхтләрин мәнәлләсиндә өзүнә эв тап. Күндүздән дә ишыглы бир кечә арзулайырсанса, чырагыны ишыглы мәнәлләрин оду илә яндыр. Мирвары бөйүк дәннизләрлә бир ердә олдуғу үчүн йүксәк гиймәт газанмышдыр».

Хосровун исфаһанлы Шәкәрин тә'рифини эшитмәси

Өз варлығы илә мәчлисләри бәзәйән Хосров бу күн дә бир мәчлис дүзәлдиб отурмушду. Бүтүн әтрафдаки шаһлар Хосровун әлини өпмәк мәгсәдилә онун әтрафына топлашыб тә'зимдә даянмышдылар. Исфаһандан Рейә, Чиндән Рума гәдәр бүтүн өлкәләрин падшаһлары тахтынын өнүндә әйләшмишдиләр. Чин падшаһындан тутмуш Зәнкибар падишаһына гәдәр һамы Хосровун шәрәфинә ичмәк үчүн гәдәһ галдырмышды. Саги бир нечә дәфә шәраб пайладыгдан сонра падшаһларын үзүндәки утанчаглыгдан бир әсәр галмады. Шаһлар шаһы Хосров утанчаглыг пәрдәсини үзүндән кәтүрдү вә ачыг данышмаға башлады:

— Мәнимлә бир ятагда ятмаға лайиг олан көзәлләри дүнянын һансы ериндә тапмаг олар?— дейә мәчлисдәкиләрдән сорушду.

Мәчлисдәкиләрин бири деди:

— Ләтифлик Румдадыр. Ләтафәт бир хәзинәдир, бу хәзинә исә Рум өлкәсиндәдир.

Бир башгасы деди:

— Көзәллик Чин өлкәсинә мөхсусдур. Чин көзәлләринин тә'рифи дастанларда сөйләнилик.

Бир өзкәси деди:

— Көзәлләри илә мәшһур олан бир өлкә варса, о да Эрмәнистандыр. Оранын көзәлләри пәри кимидир. Эрмәнистан көзәлликдә бир бәһиштдир, көзәлләр юрдудур.

Бу мөһрибан гәлбли киши Эрмәнистанын адыны чәкәндә Хосровун үрәйи ериндән ойнады, сәбри түкәнди. О, үрәйиндә бу кишинин сөзләрини тәсдиг этди, анчаг чамаатдан утандыгындан «бәли!» дейә билмәди.

Адамлардан бири деди:

— Кишмир көзәлләри тамамилә нөгсансыз олурлар.

Бир айрысы да деди:

— Исфаһан шәһәриндә Шәкәр адлы бир көзәл вар. О шаһларын мәчлисинә лайиг бир гыздыр. Ширинликдә шәкәрдән чох үстүндүр. Хузистан шәкәри онун әлиндән дад чәкир. Һәр додагынын алтында йүздән артыг күлүш вардыр. Йүздән артыг шәкәр кими оглан додагынын гулудур. Чәмән онун сәрв кими бәдәнинә өз гойнунда ер эдә билмир. Күмүш бәдәнинин ағлыгы гаршысында ясәмән күлү кернйә чәкилик. Ағзынын ширинлийи янында хурма дадсыз бир шейдир. Шәкәрдән данышма, чүнки о шәкәрин әвиндә доғулмуш бир гулдур. Ики көзү су илә долу күл кимидир, нәркис онун көзләриндән утанараг өзүнү юхулуға вурмушдур. Ай үзүнүн бир тәрәфиндән ниғабы кәтүрдүкдә гуюдан йүз Юсифин нәләси учалыр. Урәкләрә тәсәлли олан бу көзәлин бирчә әйби вар ки, бөйүк вә кичик илә рәфтарында өзүнү чох сәрбәст апарыр. Күләк кими һәр ерә кедиб чыхыр, лалә кими һәр кәслә ички ичир. Һәр кәслә мөһрибан доланса, гызын йолунда бүтүн вар-йохундан кечәр. Ону бир кечә гучаглаян адам, о кечәни һеч вахт унутмаз.

Бу тә'риф Хосрову гызышдырды. Онда енидән эшгбазлыға һәвәс оянды. Ширинә тәрәф ат чапмаг истәди. Бир көзәл васитәсилә башга бир көзәли овламаг фикринә дүшдү. Бир гәнд васитәсилә башга гәндин ширинлийини дадмаг, бир бәнд васитәсилә башга бир бәнди ачмаг истәди. Бир көвһәр илә башга бир көвһәрин гиймәтини ашағы салмаг, бир ипәк парча илә башга бир ипәк парчанын парлаглығыны итир-

мәк олар. Хосровун башына шәкәр базарына алверә чыхмаг фикри дүшдү. Шәкәрдә Шириндән эсәр көрүрдү. Шәкәри үрәиндән чыхара билмирди. Анчаг ону Исфаһандан, чагырмагы да өзүнә лайиг билмирди. О бир ил тамам бу фикри башында доландырыб сәбр этди. Онун бу арзусундан һеч кәс хәбәр тутмады.

Хосровун Шәкәрин далынча Исфаһана кетмәси

Бир илдән сонра Хосров ата миниб йола дүшдү. Чадырыны Исфаһана тәрәф апардылар. Падшаһ ора чатынча көнүл ачан бир ердә яшамага башлады. Бүтүн Рум өлкәси көзәлликдә бу ерә чатмазды. Буранын әһалиси көзәл, вә кейфчил иди. Кейф мәчлисиндә отуранда үзләри күндүздән дә ишыгылы олурду. Хосров кейфә башлады. Шәраб ичир вә азад көзәлин дәрди илә яныб говрулурду. Кизлинчә о көзәлин ерини сораглашырды. Ахырда һарада яшадыгыны өйрәнә билди. Бир нечә гуламы илә бәрабәр әвдән чыхды вә Шәкәри ахтармага кетди. Хосров Шәкәр яшаян мәһәлләнин башына чатдыгда Исфаһан икинчи бир Гәсри-Ширинә дөндү. Бу Гәсри-Ширин һәр чүр нәмәтлә долу иди. Чүнки бурада һәм Шәкәрин мәһәлләси, һәм дә Ширинин гәсри варды.

Хосров астача гапынын һалгасыны дөйдү. Гулагы һалгалы бир гулам гапыны ачыб байыра чыхды. Гулам гапыда көзәл үзлү бир чаван көрдү. Бу чаванын падшаһ олдуғу айдын иди. Чаван оғлан бир ай кими Шәбдиздән ерә дүшдү. Гулам дәрһал аты отлага өтүрдү. Оғланы исә һөрмәтли гонаг кими ичәрийә апарды.

Хосров мәчлисдә әйләшәркән, өз арзусуна чатмаг мәгсәдилә бир нечә сөз деди. Шәкәрин мәчлисә кәлмәсинә ишарә этди. О истәйирди ки, Шәкәр гонағын янына кәлиб, Шәкәр додагларыны ачараг онунла сөһбәт этсин. Шәкәр әлиндә күләб илә долу бир чам байыра чыхды. Ағзы шәкәрлә долу иди, ширин дили варды. Хумар көзләри юхулу кими көрүнүрдү. Ады Шәкәр, дады шәкәр, өзү дә шәкәр иди. Исфаһанда гайрылмыш бир набат иди. Сачындан парча-парча мүшк төкүлүрдү, күләндә әв гәнд илә долурду. Ширин өпүшләри илә Висә кими бүтүн дүняны тәмәһә салырды. Ширин данышмагда һеч Висәнин дайәси дә она чатмазды. Онун Чиндән вә Румдан кәтирилмиш кәнизләри варды, һа

мысы инчә назәнинләрдә. Өз көзәлликләри илә гаранлыг кечәни күндүзә дөндәридиләр. һамысы кейф үчүн доғулмушду.

Шәкәр отурду вә Хосрова шәраб узатды. Аман аллаһ, янында белә бир көзәл ярын ола, әв дә хәлвәт ола, даһа бундан яхшы нә ола биләр! Ясәмән кими ағ бәдәнли Шәкәр чыхыры бадәйә төкмүр, бәлкә яш оду гуру суюн ичинә ахыдырды. Өз ширинлийи илә күләбын ширинлийини унутдуурду. Хосров бөйүк адамлар кими әйләшмишди. Ай үзлү Шәкәр онун үчүн нәгмә охуурду. Ири гәдәһләри бир-биринин далынча долдуруб Хосрова верирди. Хосров ичдикчә юхуя әсир олурду. Ичкинин тәсирилә додагларынын бәнди ачылды, сәрбәст данышмага башлайынча, Шәкәр аяға галхыб габагларындаки шамы көтүрдү. Бир үзр кәтирәрәк падшаһын янындан байыра чыхды. Өзү бойда бир кәниз и варды. Көзәлликдә вә зирәкликдә Шәкәрә чох бәнзәйирди. Шәкәр гызылларыны вә палтарларыны кәнизә кейдириб падшаһын янына көндәрди. Өзү исә кечә тәк ятды. Падшаһ көзәлин бал додагларындан Шәкәрин һейфини алды. Она сарыныб үрәинин арзусуна чатды. Сәрхош олдуғу үчүн кәниз и Шәкәр биллиб сәһәрә гәдәр онунла кейфә бахды. Сәһәр шамы кими көзәл олан кәниз чох ширин олдуғу үчүн Хосров ону Шәкәрдән сечә билмәди.

Хосровун һәрәкәтләри кәниз и һейран бурахмышды. Хосровун ағушунда галмаг она чох ләззәт вермишди. Хосровун көзәллийи дилләрдә дастан иди. Гәрибә сөзләр илә адамы йолдан чыхарарды. Хосров бой-бухунча бүтүн уча бойлу адамлардан һүндүр иди. һөкманлыгда вә бөйүклүкдә һамыя үстүн кәләрди. Бейни тәзә баламдан яхшы иди. Сүмүкләри шәкәр гамышы кими ширин иди. Кечәләр онун кейф аты нә гәдәр яваш кетсә дә, енә отуз ағач йол кедә биләрди. Ән аз шәраб ичдийи күнләрдә гырх батман шәрабы башына чәкә биләрли.

Сәһәр ачыланда кәниз ериндән галхыб падшаһын ичазәси илә әвдән чыхды. Кәниз Шәкәрин янына кәлиб, истәристәмәз бүтүн кечәки әһвалаты она данышды. Шәкәри айыг салмаг үчүн хәлвәтдә олан бүтүн ишләри она сөйләди. Падшаһда көрдүкләринин һамысыны Шәкәрә деди ки, падшаһ Шәкәрдән сөз сорушанда чаваб вермәкдә ачизлик чәкмәсин.

Шәкәр әлиндә шам гапыдан ичәри кирди. Шәкәр илә шам бир ердә даһа хош олар! Падшаһ элә билди ки, онун

ла кечэни бир ердэ кечирэн гадын Шэкэр өзүдүр. Шэкэрдэн сорушду:

— Бу вахта гэдэр сәнин янында галан гонагларын ичиндә һеч мәним кими гонаг көрмүсәнми?

Шэкэр чаваб верди:

— Эй бөйүкләр арасында мисли олмаян падшаһ! Бүтүн дүняда сәнин кими гонаг көрмәмишәм. Көзәлликдә бәрабәр-рин йохдур. Ширин данышығын, яғлы сөзләрин, һәр бир шейин вардыр. Анчаг бирчә эйбин вар. инчимәсәйдин дейәрдим. Ағзындан пис ий кәлир. Сәнин дилин дузлудур, дуз инсанда хош гохулар төрәдир. Бәс нечә олмуш ки, сән бу гэдэр дузлу ола-ола енә дә ағзын гохуюр?

Падшаһ сүсән гохулу көзәлдән сорушду:

— Бәс бунун чарәси нәдир?

Ясәмән кими ағ бәдәнли Шэкэр чаваб верди:

— Бир ил сүсәнлә сәримсаг емәлисән.

Падшаһ көзәл бүтләр мөканындан гайыдандан сонра бир ил тамам Шэкәрин нәсирәтинә эмәл этди. Бир илдән сонра падшаһын ағзынын гохусу чәкилди. Дөвранын дикбаш атына тәслим олду.

Падшаһ бир кечә, кечәнилки кими, аяға галхыб Шэкәрин һүзуруна кетди вә өз кәлиши илә онун мәчлисини бәзәди. Хосров енә дә кечәнилки ширинлийи тапды. Шэкәр тапан һәмишә ширинлик дадар! Бир гэдәр әйләндикдән сонра язаш-яваш өпүшмәйә вә ойнамаға башладылар. Күмүш балдырлы Шэкәр енә кечәнилки кәнизи Хосровун янына көндәрди, өзү исә ондан узаглашды. Хосров башга ағызлара дәймиш мәзә ейрди. Шэкәр үмиди илә палдава ейрди.

Кечәнин гошуну көчүб кедәндән сонра, сәһәр ачылды. Хосров бал додаглы Шэкәрдән сорушду:

— Неч индийә гэдәр сәнин янына мәним кими гонаг кәлмишдирми? Неч индийә гэдәр сәни бу һәвәслә өз ағушуна алан олмушдурму?

Шэкәр Хосрова шэкәр кими ширин бир чаваб верди:

— Билдир дә сәнин кими бир ярла гучаглашмышдым. Сәнинлә онун бирчә тәфавүтү варды. Онун ағзы гохуюрду, сәндән исә көзәл ийләр кәлир. Бундан яхшы даһа нә ола биләр?

Хосров Шэкәрә деди:

— Нәр кәсин эйбини көрдүйүн кими өз эйбини дә көрсән яхшы олар.

— Де көрүм мәним эйбим нәдир? Нансы эйбдир ки, мәним көзәллийимә зәрәр кәтирир?

Хосров деди:

— О эйбин мәшһурдур. Сән бир саат да олса адамлардан узаглашмырсан. Исфәһанда танынандан бәри һәр кәслә отуруб дурурсан. Зәманә кими һәр кәслә уюшурсан. Дүня кими һамы илә эшгбазлыг әдирсән. Сән Чин нахышысан, бәзәкли гушсан, нә үчүн һәр ан ени бир будаға гонурсан? Назикчә бир гынын вар, һейиф ки, һәр ан ени бир гылынчла ойнайырсан?

Шэкәр чаваб верди:

— Эй чапан, йохса сән элә билирсән ки, бу шэкәрдән бир адам дадыб? Анд олсун бизи өз пәрдәси алтында сахлаян аллаһа ки, һәлә мәним пәрдәмә тохунан олмайыб. Мөһрүм өз ериндәдир. Нә бир кечә бир адам мәнимлә бир ердә ятыб, нә дә бу дүняда бир адам мәним дүррүмү дешиб. Мән етишмиш үзүм кими бир гызам. Неч кәс мәним бағымдан бир күл дәрмәмишдир. Көрдүкләрин мәним кәнизләримдир. Сән дә онларла кейф чәкмисән. Бәли, эввәлчә мән кәлирәм, отуруб ичирәм, мәчлиси гызышдырырам, сонра кедирәм, кәнизләрим кәлиб сәнин гойнуна кирир. Гойнуна кирән мән дейиләм, мәним кими ипәк палтарлар кейинмиш көзәл кәнизләрдир.

Хосров Шэкәрин дилиндән бу сөзләри эшидәркән өз-өзүнә белә деди:

«Үзәриндә аллаһын мөһрү олан бир дүррүн дешилмәдийинә инанмаг үчүн ону йохламаг лазымдыр».

Хосровун Шэкәр барәсиндә мә'лумат йығмасы вә ону алмасы

Күнәш өз аловлу дилини узадаркән падшаһ бир су кими орадан йох олду. Шәһәрә кәлиб Исфәһанын бөйүкләрини янына чағыртдырды. Бал додаглы Шэкәр барәсиндә онларын фикрини сорушду. Исфәһан шәһәринин бүтүн әһалиси бир ағыздан Шэкәрин пак, ләкәсиз, ағыллы бир гыз олдуғуну тәсдиг этдиләр. Дедиләр ки:

— Шэкәр, кисә ичиндә сахланан шәкәр кими һәмишә өз эвиндә олуру. Тохунулмамыш, рәнкини дәйишмәмиш бир күлдүр. Өз мөтанни тай ичиндә бағлы сахламышдыр. Бир нечә кәнизи вар, онлары элә верир. Аты һәр кәс үчүн йәһәрли, һазыр көрүнсә дә, һеч кәси яхын бурахмаз, чүнки дәмир нийзәси дә вар.

Гоча гарылар да Шәкәрин бакирә олдуғуну тәсдиғ этди-ләр. Падшаһын бәхти үздә иди. О бу гәдәр милчәк әлиндән шәкәрин саламат гуртармасына севинди. Шәкәрин әвинә элчи көндәрди. О ерин дәби үзрә онунла эвләнди. Шәкәрин дешилмәмиш дүррүнү дешди. Лә'л үзүк илә ягүт бирләшди. Хосров сонра енә дә Мәдайнә тәрәф йола дүшдү. Шәкәр дә, этәкләри халвар-халвар шәкәр сәпә-сәпә онунла кедирди. О өз шәкәри илә Ширинин мәнәббәтини алчалдыр, өзүнү бир Ширин кими көстәрмәк истәйирди.

Падшаһын үрәи Шәкәрдән доюнча, енә дә Ширинин ширин шәһәринә доғру мейл этди. Шәкәр падшаһын бир шәкәр кисәси кими дар гәсриндә отуруб дәрәд ейирди. Ширинин хурма ағачынын тиканлары она тохунурду. Падшаһын башы Ширинин эшгинә гарышмышды. Шәкәр исә суда әрийән гәнд кими әрийирди. Хосров Ширинин айрылығындан одда янан бир шама дәнмүшдү. Мум бал илә бир ердә олса даһа хошдур. Ширин чандан узағ дүшән бир адам ағзыны нә гәдәр шәкәрлә долдурса да, енә бундан бир файда көрмәз.

Шәкәр һеч вахт Ширини әвәз әдә билмәз. Ширин һалва һәмишә шәкәрә үстүн кәләр. Чәмәндә нәсрин олмаса, чәмән гуру бир торпагдан ибарәт олар. Ширинлийи олмаян шәкәр ачы олар. Ширинлә шәкәр бирдир демә, шәкәр гамышдан әмәлә кәлир, ширинлик исә чандан төрәнир. Әввәлчә ширин балдан гайрылмыш шамы яндырыб мәчлиси ишыгландыралар, сонра исә мангалда шәкәрлә уду алышдыралар. Чамдаки шәкәр дадлы олар, анчаг о, өз дадыны шириндән алмышдыр. Бейүк адамлар һәмишә ширини ейәрләр, шәкәрлә анчаг ушағлары вә тутугушуну алдатмағ олар. Ширини ейәркән су ичәрләр, шәкәр исә суя тохунан кими әрийәр.

Хосров дарыхдығындан өз үрәиндә деди: «Әй яралы үрәк, артыг Шәкәр кими үрәими сыхма! Тахт вә тач саһибни олдуғум һалда, мәнни нә үчүн Ширинин вә Шәкәрин әсири әдирсән? Бә'зән дейирсән ки, шәкәр лазым дейил, шәкәр истиликдир, истилик исә гыздырма кәтирәр. Бә'зән дә дейирсән ки, шириндән гач, ширин һалва боғаз зәрәрдир. Ширин һалва үрәи вурар. Шәкәрин ширинлийи сәрхош әдәндирсә, нә үчүн онун ширинлийиндән әл чәкирсән?»

Падшаһ өз үрәи илә беләчә данышаркән эшгин падшаһы кәлиб онлары барышдырды. Падшаһ үрәи илә бир дә данышды. Үрәи дә Ширинин тәрәфини сахлайыб падшаһла бирләшди.

Ширинлә Шәкәрин арасындаки фәрг айдындыр. Ширин чандырса, шәкәр чанын ерләндийи ердир. Ширин кечавәдә отурмуш бир пәридик, Шәкәр исә онун ипәк пәрдәсидир. Шейләри бир-бириндән сечмәйи бачаран сағлам дүшүнчәли адам шәкәрин ширинлийи көрә әзиз тутулдуғуну яхшы биләр. Хосровун үрәи дейирди ки, мәнә Ширин лазымдыр. Шәкәр артыг мәнә севинч вә нәш'ә вермир. Бу биллурдан нарлағдыр, анчаг биллур гуру, буз исә яшдыр.

Енә дә Хосров үрәиндә деди: «Йох бундан сонра мән Ширинсиз дөзә билмәрәм. Өз-өзүмлә нә үчүн бу гәдәр вуршмалыям? Башымда дәйирман дашы һәрләнсә дә, бир дә севкилимдән әл чәкмәрәм. Үрәим артыг о үрәк дейил. Башымы торпаға гоюб севкилимни башына фырланарам, ондан айрылмарам. Бу йолда башдан кечмәйә дә һазырам». Сонра енә өз-өзүнә деди: «Бунлар файдасыз тәдбирләрдир, сәбр әтмәк лазымдыр. Аз биабыр олмамышам. Ширинни айрылығына дөзмәлийәм, ушағ дейиләм ки, ширинийә алданым? Арзунун көзүнү дағламағ лазымдыр. Тәләсмәклә иш баша чатмаз. Ширин вә Шәкәр һәр икиси мәним әлимдәдирләр, күнүмү нә үчүн ачы әтмәлийәм? Бу чүр достларым олдуғу һалда үрәим ялғызлыгдан сыхылыр! Кәми саһибсизликдән дейил, саһибин чохлағундан гәрг олур. Көлкә кими ашағыя дүшмәк истәмирсәнсә, нәрдиваны пиллә-пиллә юхарыя галх. Һеч бир шейин арзусуну чох чәкмә. Чүнки арзуи боша чыханда чох эзаб чәкмәли оларсан. Тәмәһини аз элә, истәдийиндән артыг бир шей элә кәтирә билсән, ени бир гәләбә газанмыш кими севинәчәксән.

Үрәк киши кими һәрәкәт әтмәлидик. Чүнки инсан өз арзусуну анчаг кишиликлә элә кәтирә биләр. Мән өзүмү сәбрә алышдырмалыям. Чүнки гадынларын гаршысында алчалмағ, гадына ярашан сифәтдик. Кишиләрә гадын сифәтли олмағ ярамаз. Бир гадындан өтрү адам да өзүнү гадын кими апарармы? Бир чейран мәнә үстүн кәләркән мән асланлыг иддәасына дүшә биләрәмми? Гырхылмыш гоюн олсам да өзкәнин юну ичиндә дейил, өз юнумун ичиндә кизләнмишәм. Филләр кими сиррии сахлайыб башгаларына сөйләмәмишәм. Ипәк гурду кими өз барамамын ичиндә ятмышам. О ишвәли түрк көзәли о гәдәр наз сатды ки, һеч мән Хосров дейил, Кейхосров да онун назыны чәкә билмәз. Күрд, үрәи элә кәтиринчә дөшә әл атмаға чалышар, она эз версән хәзинә истәр. Онун айрылығы үрәимин ганыны төксә ери вар. Чүнки үрәим һәддиндән артыг һәвәсә дүшүбдүр. Артыг тө-

мөн исә таун хәстәлийи төрөдәр. Севкилидән вәфа уммаг гәрибәдир. Чүнки һәр бир һәким азарлыг пәһриз хөрәйи вермәз. Оун дәрди мәни һәрдән элә һала салыр ки, әстәғфурлла, аз галырам кедиб ганыны төкәм! Мән нә вахта гәдәр ондан utanмалыям? Мәни инчитдийи үчүн мән дә ону инчитмәлийәм. Киланда көрүшдүйүм бир яхшы адам мәнә чох көзәл бир сөз деди: «Гадыны инчитмә, инчитсән яхшы инчит. Гадыны дөймә, һәясызлыг эләсә элә вур ки, бир дә аяга галхмасын!».

Хосровун үрәйи бу дәрдә чарә тапа билмәди. Падшаһын бир нөфәр дә сирдашы йох иди. Һәр кәсин үрәйиһә анчаг онунла бир ердә яшайлар мәһрәм оларлар. Яд адамын үрәйи дә яд олар. Өз тахылынын оғурланмасыны истәмирсәнсә, яд адамы эвә бурахма. Сиррини эн яхшы достуна о гәдәр әһтиятла де ки, куя о сәнин эн гәддар дүшмәниндир. Данышылмасы лазым олмаян сөзләри ядларын янында данышма. Ялныз ядларын дейил, һәтта эн яхын достларынын янында да данышма. Сиррини диварлара белә демә, чүнки диварларын далында гулаг вардыр. Әкәр сиррини өз яхын адамларындан кизләтмәйи бачармаячасанса, һеч ядына да салма. Ачыг дейә билмәйәчәйин сөзләри фикринә кәтирмә. Чүнки дейилмәси мүмкүн олмаян сирри дүшүнмәмәк даһа яхшыдыр. Бу дүняда өз сиррләрини элә кизләт ки, дарға өз гылынчыны сәнин үстүндә сынамасын.

Чәлдә охунмасы мүмкүн олмаян нәғмәни әлбәттә ки, падшаһын мәчлисиндә охумаг олмаз. Йолдашын истәр ағыллы олсун, истәр ағылсыз, өз малынын ағзыны эввәлчә мөһүрлә, сонра она тапшыр. Йолдашлығы пис олан адамла дуруб отурма. Чүнки элә адамлар сәнин шәнинә шикәстлик кәтирәр. Элә ағач әк ки, һарда олса сән истәдийин мейвәни версин. Сөзү ағзында бишир, сонра чыхарт! Яхшы данышсан, яхшы ад газанарсан! Ағзындан йүз ағыллы сөзлә бәрәбәр бирчә кәлмә пис сөз чыхса, бу пис сөз башына әнкәл ачар. Өз сөзләринә дүшмәнләрин көзү илә бах! Анчаг бу йолла сән яхшы вә яманы бир-бириндән сечә биләрсән. Арзуна чатдыгда йүз дон тикмәк истәйирсәнсә, яхшы ад газанмаг үчүн дә бир көйнәк йырт!

Ширинин ялгыз галыб ағламасы

Хосров өз көзү ачыглығы илә өйрәниб билди ки, бу анда Ширинә тәсәлли верән бир адам варса, о да Шапурдур:

Шапуру сарая чағыртдырыб өз янында сахлады. Беләликлә о Ширини лап тәк гоймаг вә дарыхдырмаг истәйирди. Сәрв бойлу, ай үзлү Ширин тәк галдыгда һәркис көзләриндән инчи кими парлаг яшлар төкмәйә башлады. Бир кечә лап дарыхыб тәнкшиди. Бу кечә она бир ил гәдәр узун кәлди. Кечә, үзәринә гарға сүрүсү гонмуш бир дағ кими гара иди. Ганадларына дағ бағланмыш бир гарға кими чох ағыр һәрәкәт әдир, гуртармаг билмирди. Үмидсиз үрәкләрдән чыхан союг аһлар кими союг бир кечә иди. Әзизи өлән адамлары дарыхдыран, хәстәси оланлары дәһшәтә кәтирән кечәләрдән бири иди.

Сәһәр гушу, ганадындан вә димдийиндән чармыха чәкилмиш кими кәлиб чыхмырды. Сәһәр тәблини чаланын әлини илан вурмушду. Улдузларын аягларына тикан батмыш кими ерләриндән тәрпәнмирдиләр. Гараулчуларын әлләриндәки ағачлар ерә дүшмүшдү. Зәнк чалан өзүндән жетмиш, гараулчу сәрхош иди.* Көй ердән күсәрәк гара әтәйини онун үстүнә атмышды. Зәманә көйә итаәт әдәрәк өз бойнуну онун чәза гылынчынын алтына гоймушду.** Күнәшлә ай той отағына кечдикләриндән күнәш өз ушаглығындан сүбһү доғура билмирди.*** Кечә көйү гучагламышды, күнәш шәргин йолуну ядындан чыхармышды. Көйүн чәнуб һиссәсиндәки улдузлар юмурта үстүндә отурмуш күрт тоюг кими ерләриндән тәрпәнмирдиләр. Шимал һиссәсиндәки улдузлары юху басмышды. Көй, шаһлар кими гара чәтирини башына чәкмишди. Бу чәтирин алтында гушлар вә балыглар истираһәт юхусуна кетмишдиләр. Кечәнин гаранлығы көзләрин ишығыны алмыш, Бөйүк Айы улдузларыны бир-бириндән узага атмышды. Дүнянын аяғына гаранлыгдан зәнчир вурулмушду. Көй гүтб улдузу кими ериндән тәрпәнмирди.

Дүня өз үзәриндәки мәхлугаты унутмушду. Санки бу кечә дүня өз ерини дөйишиб башга ерә көчмүшдүр. Көй дәниз кими башыны ашағы салыб, башына әтәк долусу дүрр сәпмишди, сонра исә улдузларын дүррүнү оғурламаг истәркән өзү гыр газанына дүшмүшдү. О, дөвранын түстүсү илә долу олан атәшханада, гыр газанынын ичиндә һәмишә гыра булашмыш һалда галырды. Кәһкәшан көйдә йол үзәринә тө-

* Йәни кечә тамамлә сакитлик иди.

** Йәни вахт һәрәкәт әтмир, чәллад габағындаки бир адам кими һәрәкәтсиз даянымышды.

*** Кечмиш әгидәләрә көрә куя ай әр, күнәш исә арваддыр. Йәни, күнәш айын той отағында олдуғу үчүн сәһәри доға билмирди.

күлмүш саман кими көрүнүрдү. Көй исэ бу саманын алтын-даки суя охшайырды. Үлкөр, фала бахан һиндли гарынын элиндеки арпа кими тәрпәнмирди. Нә мө'бидләр сәһәр дуасыны охуярдү, нә дә сәһәри көзлөйөн гушлар ганад чалырдылар. Нәсри-Таир улдузларынын ганадлары кәсилмишди. Булар да Нәсри-Ваге кими ганадсыз иди*. Улдузларын ишыг сачмасынын габагыны алмаг үчүн һәр аддын башында бир зәнчи элиндә чомаг даянмышды. Дул гадынын чырагы сөнмүшдү. Гарынын хорузуну дев огурамышды.** Эшитмишәм ки, дев кечәнин үстүнә һүчүм эдәндә эвдәки хорузлар «Аллаһ әкбәр!» дейә гышгыраар. Билмирәм бу нечә кечә иди ки, гыр кими йүз дев һүчүм этдийи һалда, һеч бир хоруз «Аллаһ әкбәр!» дейә гышгырдырды.

О кечә Ширинин үрәйи һейран галмышды. Чырагы кечәнин үрәйи кими торанлашмышды. Хәстәликдән үрәйи тәнкә кәлдийиндән бүтүн дүня илә воруша чыхмышды. Чох доғру демилләр ки, хәстәнин һалы кечәләр даһа да ағырлашар. Кечәнин хәстәлийи чан чәкишмәкдән ибарәтдир. Хәстәйә бахмаг исә хәстә олмагдан даһа чәтиндир. Ширин дил ачыб данышмаға башлады:

«Эй зәманә, бу нечә кечәдир? Бу кечәдир, йохса түкәнмәк билмәйән даими бир бәлә? Буна кечә демәк олармы? Йох, бу, бир гара иландыр. Адам ейән бир зәнчидир. Бу гара кечә зәнчи кими бир дөфә дә үзүмә күлмәди. Буна көрә дә мән ағлайырам. Эй лачивәрд көй, сәнә нә олмушдур ки, бу кечә һәмшәки кими һәрләнмирсән? Йохса, мәним үрәймдән гопан түстү кәсин йолуну кәсиншидир! Мәним нәләм бир тикан кими аяғына батмышдыр! Бу гаранлыгдан аман тапа билмирәм. Сәһәр ишығындан бир нишанә көрмүрәм. Эй кечә, бир бах көр, үрәйими нечә гәмлә долдурму-сан! Сәнин динин варса, гой мән динсиз олум! Эй кечә, һеч олмаса бу кечә бир мәрдлик көстәр, я мәни тез өлдүр, я да дөнүб күндүз ол! Нийә гара булут кими бир ердә галыб тәрпәнмирсән? Од үстүнә, я гылынч үстүнә кетмирсән ки? Тутаг ки, тәбил чаланын элини бағлайыблар, Үлкәрин ки, гычыны гырмайыблар.

* Нәсри-Таир вә Нәсри-Ваге улдуз адларыдыр. Йә'ни булар ганадсыз кими һеч бир ерә уча билмирдиләр вә бунунла да сәһәрин ачылмасы яхынлашмырды.

** Куя гарынын хорuzu огурандыгы үчүн, сәһәрин ачылмасыны хәбәр вәрән йох иди.

Мән кечәни сәһәрә кими ояг галан бир шамам. Бүтүн кечәни бир шам кими сызылдайырам. Шам янанда көзәл олдуғу үчүн мән дә шам кими од ичиндә янырам. Эй хоруз, сәсин батмамышкән банла, эй сүбһ, ағзын юмулмамышкән күлд, эй сәһәр гушу кафир дейилсәнсә—«Аллаһ әкбәр!» дейә оху! Эй парлаг сүбһ, од дейилсәнсә нә үчүн чахмагсыз вә дашсыз байыра чыхмырсән?».

Ширинин пәрванә үрәйи белә чырпынаркән сүбһүн шамы онун арзусуну еринә етирди.

Сәһәр вахты, бүтүн вахтларын падшаһыдыр! Бу падшаһлыгда бүтүн ахтардығыны тапарсан. Хәзинә ачарыны әлә кәтирән адам анчаг сүбһ вахтынын ачары илә өз арзусуна чата билмишдир. Арзуларын һасары сүбһ вахты арадан галхар. Ачар сүбһүн элиндә олдуғу үчүн дүйүнлү иш дә сүбһ вахты ачылыб дүзәләр. Адамлар ояныб галхан вахт тәсбәһ күлү дилләрдә сөйләнәр.* Данышмағы бачаран һәр кәсин дили аллаһа ибадәт эдәр. Чан гушу дилә кәлиб дуа оху-дуғу һалда, дилсизләр нечә дуа эләсинләр? Дуа охунан йүк-сәк мәгамда дилсизләрин дә дилини баша дүшмәк олар.

Ширинин аллаһа ялвармасы

Ширин сүбһүн һәр бир шейә чан вәрән кимясы илә үз-үзә кәлинчә, чивә кими һәрәкәт этмәкдән әл чәкиб сакит даянды. О сәбрли олмасыйла хорузлары ганад чалмаға мәч-бур этди. Хорузлар да «сәбр мүвәффәгийәтин ачарыдыр!»** нәғмәсини охудулар. Ширин отағы өз-өзү илә сүпүрүмүш кими, сәчдәйә кетди, зарияраг өз аллаһына мұрачиәт этди:

—Илаһи, сән мәним бу кечәми күндүзә дөндөр! Мәнә дә күндүз кими дүняа галиб кәлмәйи өйрәт! Мәним гәлбим, сәһәрин ачылмасына үмидини итирмиш бир кечә кими тутгундур. Бу кечә үзүмү күнәшин үзү кими ағ элә! Үрәймдә аслан кими икидләри мәнв эдә билән ағыр дәрләр вар. Севинч кәдәрә галиб кәлән кими, мән дә өз дәрдимә галиб кәлмәк истәйирәм, сән мәнә көмәк эт! Бу дар күрәдә яшамаға артыг тагәтим йохдур. Лә'ли дашларын арасындан гуртаран кими мәни дә бу дашларын арасында сыхылмагдан хилас эт! Һәр кәсин фәрядыны эшидән, дадына чатан сән-сән! Мәним дә көмәк истәйән сәсиме эшит! Бу гәдәр дәрди

* Йә'ни һәр кәс аллаһа ибадәт эдәр, дуа охуяр.

** Әсли әрәбчәдир, йә'ни һәр кәс сәбр этмәклә өз арзусуна чатар.

чэкмәйә тагәтим йохдур! Сән бүтүн көмәк истәйәнләрин көмәкчисән! Мәнә дә көмәк эт!

Сәни анд верирәм етим ушагларын көз яшына, мәзлум гочаларын яныглы сәсинә, сәни анд верирәм йол үстүндә ятан гәрибләрин гәбринә, дәрин гуюлара салынмыш дустанларын нәләсинә, сәни анд верирәм көмәк ахтаранларын «Әдаләт! Әдаләт!»—дейән сәсләринә, кунәһкарларын «Аллаһ! Аллаһ!»—дейә галдырдыглары фәрядлара, сәни анд верирәм үрәкләрә һаким олан һәгигәтә, чанлара һәят верән гур'анын айәләринә, сәни анд верирәм мүгәддәс адамларын гүдсыййәтинә, пейгәмбәрләрин бүтүн сиррләри билмәләринә, сәни анд верирәм һеч кәсә дәрләрини демәйән мөһтачлара, ганына буланмыш яралылара, сәни анд верирәм эвиндән узаг дүшәнләрә, карвандан керә галанлара, сәни анд верирәм дуа этмәйи ени өйрәнәнләрин этдийи дуалара, үрәйи янанларын ағзындан чыхан аһа, сәни анд верирәм ағлаянларын төкдүйү рейһан кими көз яшларына, гур'ан охуянларын сүбһ тездән яндырдыгы чыраға, сәни анд верирәм хәләйигдән кизли олан нура, аллаһын сайсыз-һесабысыз һәмәтләринә, сәни анд верирәм килсәдәки кешини кәтирдийи динләрә, һәмәт бағышляян аллаһын этдийи көмәйә, сәни анд верирәм хәлвәтә чәкилмәйи бацаранларын габилыййәтинә, сәни анд верирәм һеч бир кунәһи олмаян мә'сумлара, сәни анд верирәм янында гәбула кечән һәр бир саваб ишә, сәнә чатан һәр бир чағырыша, сәни анд верирәм ахшам үстү чәкилән вә әршә йүксәлән аһа, шәрһ олуна билмәйән бөйүк ада, мәним ганла долмуш үрәймә рәһм әйлә! Бу гәм бурулғаньндан мәни гуртар! Түкләримин һәр-бири дил ачыб сәнин тә'рифини деса, енә дә сәнин тә'рифини дейиб гуртара билмәрәм. Йүз тәшәккүрдән бирини белә өдәйә билмәрәм. Сән әлә бир варлыгсан ки, һеч кәс сәнин ким олдуғуну дәрк әдә билмәз. Сән варлыгсан, башгалары исә йохлугдан башга бир шей дейил. Вәһдәт пәрдәси далында кизләнән сәнсэн. Фәләк өз гүдрәтини сәнин гапындан алмышдыр. Һеч кәс сәнин аллаһлыгынын эввәлини, ахырыны, башланғычыны вә сонуну билмәз. Һәр кәс сәнин дәркәһына анчаг итаәт үчүн кәлә биләр.

Сән фәләкләри бирләшдириб фырланмаға мәчбур этдин. Дүняны, чаны, рузуну—бунларын һәр үчүнү ярадан сәнсэн! Яшатмаг вә чан алмаг сәнин әлиндәдир. Мәсләһәт өзүнүндүр! Һечә истәйирсэн, әлә дә эдирсэн. Сәнин көмәйинә үмид бағламышам. Мәнә көмәйини ики гат артыр! Мәним һаггымда ени бир һөкм вермәк вә я башыма ени бир гәза кәтирмәк

истәсән, мәнә сәбр вә мәтанәт вер! Сәнин һәр бир гәдәрин, истәр яшамаг олсун, истәрсә өлүм, мәнә хошдур. Анчаг, мәним вүчүдүм сәнин гәти һөкмүн гаршысында тагәтсиздир. Мәнә өз күчүмдән артыг әзаб вермә. Сәнә лайиг һеч бир иш әлимдән кәлмәз. Анчаг әлимдән кәлмәйән һәр иши сәнин көмәйинлә еринә етирә биләрәм. Бу дәфә сән мәнә рәһм эт! Өз һәмәтләринлә үрәйими севиндир. Сәнин һәмәтләрин чохдур. Мән өз сиррими сәндән һечә кизләдим? Кизләтсәм дә сән һамысыны билирсэн!

Ширин пак гәлб илә аллаһа ялварды. Торпаға йыхылараг көз яшларыны ахытды. Аллаһ онун сыхылмыш үрәйини ачды. Дәмир өз ачарыны дашын ичиндән чыхартды.* Бәхтинин күл колу енидән чаванлашды. Аләми шәкәрлә долдуран Ширин дәрәд-гәмдән гуртарды. Ширинин ялварышлары Хосровун үрәйинә тә'сир этди. Онун үрәйини фәләк кими алт-үст әләди.

Хосровун ов баһанасы илә Ширинин гәсринә кәлмәси

Дүня, гәм ордусуну талан әдән зәрли байрағыны йүксәлдәркән, йә'ни күнәш доғаркән падшаһ ова чыхмаг һәвәсинә дүшдү. Бәхтини сынамаг истәйирди. Шаһлар шаһы Ширинин үзү кими уғурлу бир тәлә илә чөлә чыхырды. Нағара вә барабанын сәси әтрафы бүрүмүшдү. Ер дә көй кими ериндән гопараг һәрәкәтә кәлмишди. Байрагчылар байрағы учалтдылар. Атлыларын бөйүйү Хосров байыра чыхды. Бир чох тач саһиби үзәнкисинин янында әмрә һазыр даянмышды. Бир тәрәфиндә Чин падшаһы, о бири тәрәфиндә Рум гошунунун бөйүйү гейсәр пияда кедирди. Хосров белинә көмәр бағламыш, башына Кейгубад тачы гоймушду. Алны ачыг иди. Күнәш атынын чиловундан тутмушду, ай онун үзәнкисини бир гул һалгасы кими гулағына салмышды.** Башы үзәриндә йүксәлән Кавә байрағы айын үзәринә дүшән бир парча булут кими падшаһын башына кәлкә салырды.

Гызылла бәзәнмиш гылынчларын әтрафындаки көмәр бу гылынчлар үчүн бир гызыл һасар олмушду. Падшаһын әт-

* Мәсәлдир, дейрләр ки: бу ишин ачары һәлә дашын ичиндәдир. Йә'ни бу иш үчүн ләзым олан дәмир (ачар) һәлә дашдан чыхарылмамышдыр.

** Йә'ни күнәш она итаәт эдирди, ай да гул кими итаәтиндә һазыр даянмышды.

рафындаки гылынчларын чохлуғундан нә габагдан вә нә дә далдан бир ағач мәсафәдән һеч кәс она яхынлаша билмәзди. Гылынч вә охлардан эмәлә кәлмиш мешәдә өкүз дили оту* асланын өдүнү ярмышды. Икинчачалы «Дур баш» нийзәсинин ағзы күлмәкдән аз гала чырылырды.** Бу нийзә фәләйә «Яхын кәлмә!» дейә әмр эдирди. Башында гарагуш олан гызыл чәтир, өз гаралығы илә мүшк рәнкли һасар үзәриндәки гызыл бурчу хатырладырды. Булутдан бир ийнә ашағы дүшсәйди ерә дейил, гылынчларын үстүнә дүшәрди. Чавушларын узагдан гышгырдылары «Чәкил! Чәкил!» сәси бәднәзәрләри дүнядан узаглашдырмышды.

Атларын даша-торпаға дәйән дырнагларындан гопан сәс ерә әдәб дәрсин верирди. Ерин бели, үзәриндәки дәмр йүкүнүн ағырлығындан ики гат олмушду. Адамларын ирәлийә вә керийә һәрәкәтиндән һаванын нәфәси тутулмушду. Атлары едәкләриндә чәкән сарай мә'мурлары һәр тәрәфдә дәстәләрлә кедирдиләр. Һәр дәстәдә йүздән артыг адам варды. Филләрин үстүндәки тәбилчиләрин сәси нечә миллик мәсафәдән дағлары вә чәлләри долдурмушду. Гызыл шәбәкәли мангаллар әнбәр сачырды. Мүшк габларынын боғазындан инчи төкүлүрдү. Көзәл бәзәкләрлә бәзәнмиш мин дәвәйә ипәк мәрфәчләр йүкләнмишди. Дағ көвдәли әлли фил гызыл кечәвәләр дашыйырды. Йүз әлли сучу падшаһын йолуну күл сую илә юурду. Йүз әлли адам әлләриндә мангал тутараг ода хош гохулу отлар атырдылар. Минләрлә гызыл кәмәрли гулам падшаһын янынча кедирдиләр. Хосровун атынын һәр гәдәминдә бир гызыл пул олсун дейә, онлар кәмәрләриндән гопардыглары гызыллары ерә атырдылар. Истәйирдиләр ки, бу йолдан кечән гәрибләр гызыллары көрүб бурадан падшаһын кечдийини билсинләр.

Хосров белә бир чәләл илә шәһәрдән чыхды.

Хосров буюрду ки:—«Мән бир нечә күнлүйә ова кедирәм». Шапур Хосровун мөгсәдини билирди. О билирди ки, ов бир бәһанәдир. Күл үзлү Ширинин эшги падшаһы дәли әтмишдир. О, ов ады илә әвдән чыхса да, Ширинин далынча кедир.

* Өкүз дили әйри бир отдур. Бурада гылынч мәнасында ишләнилир. Йә'ни падшаһын әтрафындаки гылынчлардан аслан белә горхуб она яхынлаша билмәзди.

** Падшаһын мә'мурлары падшаһ кәләркән икинчачалы нийзә илә әһалини о тәрәф-бу тәрәфә говуб йол ачармышлар. Нийзәнин ады «Дур баш», йә'ни «Узаг ол!», «Кәнарә чәкил!» иди. Низами бу нийзәнин ики тәрәфә айырылмыш һачаларыны күлән ағыза бәнзәдир.

Ов гушларыны учурмаг үчүн чалынан балача тәблин сәси эшидилиңчә гушлар учмаға башлады. Йүңкүл ганадлы тәрлан галхыб кәкликләрин вә көйәрчинләрин үстүнә шығыды. Чәлләрдәки вә дағлардаки гарагушлар бир һәфтә овчуларын әлиндән яхаларыны гуртара билмәдиләр.

Хосров арасы кәсилмәдән ов эдирди. Лакин фикри башга овун янында иди. О, һеч бир овлагда дүшүб галмырды. Овлая-овлая һей ирәлийә кедирди. Ахырда кизлиңчә Ширинин гәсринә яхынлашды. Үрәкләрә тәсәлли олан көзәлин гәсринин бир ағач мәсафәсиндә чама төкүлән шәраб кими өзүнү атдан ерә атды.

Кечә дүнянын әтрафына әнбәрдән пәрдә чәкирди. Гыш иди, союг ел әсирди. Союг һава илә ерин алтындаки од сую дондуруб гылынч кими бузлар эмәлә кәтирмишди. Падшаһ од галанмасыны, батманларча әнбәр вә хырманларла уд яндырылмасыны әмр әтди. Гумар өлкәсиндән кәтирилмиш ә'ла удун әтри әтрафы бүрүдү. Һавадан исә, доғрудан да, кафуру яғырды. Падшаһ сәһәрә гәдәр истираһәт әләди. Күнәшин лә'ли мә'дәндән байыра чыханда кечәнин дә чаны чыхды. Күндүзә вурулмуш кечә өз севкилисинин йолунда чанындан кечди. Фәләк йүйүрмәкдән йорулан фил кими тагәтдән дүшдү. Кечә һинаг хәстәлийинә тутулмуш кими көйәрмишди. Ахырда сәһәрин һәкмиләри ишә гарышыб, голунун дамамындан ган алмагла ону боғулмагдан хилас әтдиләр.

Падшаһ ериндән севинчлә галхды вә сәһәр тәздән кейфә башлады. Сагинин әлиндән бир нечә гәдәһ шәраб алыб ичди. Шәрабын сөвдасы башына вурунча, үрәйинин арзусуну әлә кәтирмәк истәди. Сәрхош һалда чадырдан байыра чыхыб Шәбдизә минди. Аты көзәлин гәсринә тәрәф сүрдү. Сәрхошлугдан үрәйи дә өзү илә бәрәбәр рөгс эдирди. Яхшы гуламларындан бир нечәси онунла кедирди.

Ширинин гуллуғчулары Хосровун кәлдийини ханыма хәбәр вердиләр. Хосров тәк иди. Ширин овчу асланын она тәрәф кәлмәсини билиңчә нараһат олмаға башлады. Севкилиндән нечә гачыб кизләнәчәйини дүшүндү. Пак үрәйи биабыр олмагдан вә намусуна ләкә тохунмасындан горхурду. Хосровун бу, вахтсыз кәлиши ону чоһ һәячана салмышды.

Ширин гуллуғчуларына һасарын гапысыны бағламаг әмри верди, вә бир нечә гуллуғчуну гапыя көзәтчи тә'йин әтди. Онун әмри илә кәнизләр вә гуламлар падшаһы гәбул үчүн тәдаруқ көрмәйә башладылар. Һәр гуллуғчу падшаһын башына шабаш әтмәк үчүн әлиндә гызылла долу бир хонча тутурду.

Падшаһын йолуна мейдан бою халча вә палаз дөшөдиләр. Ширин бүтүн йолу хезинәдәки гиймәтли бәзәкләрлә бәзәди. Йола күләб сәнди. Өзү исә уд кими янырды.

Ширин бир ай кими гәсрин дамына чыхды. Көзү йолда, гулағы гапыда иди. Һәр кирпийинин охундан бир нийзә гайырмыш вә һәр нийзәнин үзәринә бир ганлы көзәтчи тә'йин этмишди.* Йолдан тутия кими бир тоз галхды. Бу тоз даш гәср ичәрсинә салынмыш Ширинин көзләрини ишыгландырды. Хосров парлаг бир сәһәр кими тозун ичиндән көрүндү. Санки палчыг эвдән бир күлшән заһир олду. Чыраг кими парлаян Ширин мәш'әлин ишығыны көрүнчә бармағыны додағына апарыб һейран галды. Бу мәш'әлин ишығы гаршысында бүтүн шамлар чох сөнүк көрүнүрдү.

Гайын ағачындан гайрылмыш йөһәрин үстүндә гайын ағачы кими йүксәк гамәтли бир чаван әйләшмишди. Ағачларын шаһы олан шимшад бу гайын ағачынын көзәллийи гаршысында өз башыны хәчаләтлә ашағы салмышды. Чийининин ярысы гаш-дашлә бәзәнмиш һәмәйчлә өртүлүмүшдү. Падшаһлыг тачы гулағынын үзәринә доғру әйилмишди. Үзү тәзә ачылмыш күл кими иди. Назик саггалы исә бу күлүн әтрафына мүшкдән чәкилмиш бир һашийә иди. Әлиндә бир дәстә нәркис чичәйи вар иди. Бу чичәкләр хумарлыгда падшаһын өз нәркисләринә—көзләринә охшайырды. Үзүндән күл кими тәр ахырды. Алтындаки ат кәклик кими рөгс әдирди. Гуламлары әтрафыны алмышды. Онларын да әлиндә күл дәстәләри вар иди.

Ширин Хосрову чох бәрк сәрхош көрүнчә өзүндән кеңиб һушуну итирди. Бир мүддәт һушсуз галды. Айыландан сонра нә эдәчәйини билмәди. «Ишимә нечә чәрә этмәлийәм! Бу гәмли вахтымда мәнә ким гәмхар олмалыдыр?»—дейә дүшүндү. Үрәкләрә тәсәлли олан Ширин үрәкдан аллаһа дуа этди вә дуадан хейир көтүрдү. Өз-өзүнә деди: «Ону инди мән отағыма бурахмасам, айрылыг ярасы мәни тагәтдән салачагдыр. Йох, бир аз юмшалаыб, ону ичәри бурахсам, дүняда Висә кими биабыр олачагам. Һеч бир сәһв бураха билмәрәм. Бурахсам белә, енә бурахмамаға чалышдығым үчүн үрәйим сакит олар».

Падшаһ яхынлашанда көзәтчиләр онун габағына йүйүрдүләр. Йола гызыл сәниб, ипәк дөшәдиләр. Чох вахт, инсанын өзүнүн әкмәдийи шейи онун һәйәтинә кәтирәрләр. Зәмәннин вә фәләкин белә ишләри чоходур! Падшаһ күл рәнкли ипәклә-

* Кирпик нийзәйә бәнзәдилир. Кирпийин көзә битишдийи гырмызы нөгталәрин һәр биринә ганлы көзәтчи ады вериллир. Низами бу ифадәләрлә Ширинин ган ағладығыны демәк истәйир.

рин үстү илә атыны сүрүб гәсрин янына кәлди. Даш бүрчүн дәмир гапысы гаршысында даянды. Гапыны бағлы көрүнчә үрәйи сынды. Нә гапыдан гайытмаға үзү кәлирди, нә дә гыфылы гырмаг истәйирди. Гулжугчулардан бирини янына чағырыб деди:

— Әй назәнин, бизи нә үчүн гапыда сахладыныз? Ширин мәнә нә ачылыг көрдү ки, гапыны үзүмә бағлады? Ичәри кир, де ки, шаһлар шаһы йох, сәнин бир гулуи салам көндәрир. Янына бир гонаг кәлир, нә буюурсан, кәлсин я йох? Де ки, сәнин додағын һәмәшә дүзлү оларды. Бәс нә үчүн гапыны гонағын үзүмә бағлады? Гапыны ач, ахы һәр нечә олса, мән падшаһам! Өз аяғымла үзр истәмәйә кәлмишәм. Өзүн билирсән ки, үрәйимдә сәнә гаршы пис фикир йохдур. Мәнимлә барышсан яхшыдыр. Сәни көрмәмиш гайыда билмәйәчәйәм. Ичәрийә кирмәйими истәмирсәнсә, һеч олмаса кәл, бир аяг үстү көрүшәк.

Падшаһ өз, сифаришини белә ялварышларла көндәрирди. Шәкәр додағлы Ширин исә буңлары гапынын даһындан әшидиб аһ чәкирди. О, тәчрүбәли бир кәнизә деди:

— Галх аяға, сәнә бир иш тапшырыб падшаһын янына көндәрирәм. Филан ипәк чадыры галанын һасарындан байыра чыхар, әвин габағында гур, чадырын ериндәки тиканлары, дашлары тәмизлә. Мүшк вә зә'фәран сәп ки, ичәрсиндән әтар гохусу кәлсин. Гиймәтли халыны ерә ач, алты аяғлы гызыл күрсүнү кәтириб чадырын габаг тәрәфиндә кой. Чадырын әтәкләрини галдырыб бағла. Сонра падшаһа де ки: «Әй бөйүк падшаһ, сарайдаки түрк көзәли йох, бу дамда яшайн кәниз, шаһлар шаһына белә сифариш көндәрир. Арзуларынын айрылмас йолдашы олан Ширин мәним диләмлә падшаһын һүзуруна белә дейир: бизим гонағымызсанса наз эләмә! Һарда ер көстәрирәм орая да дүш. Кәләчәк күнләр хатирәсинә инди бир күнлүйә бурада отурсан, даһа яхшы олар. Мән өзүм сәнә гулжуг этмәк үчүн әйвана кәләрәм. Сәнин гүдрәтинә баш әйиб ери өпәрәм. Данышыласы сөзләри данышарыг, көрүләси ишләри көрәрик».

Тәчрүбәли кәниз гапыдан байыра чыхды. Ясәмән вүчүдлү Ширинин дедийи шейләри гәсрдән байыра апарды. Бүтүн гызылла тохунмуш бәзәкләри дүздү. Хосрову атдан дүшүрүб өзү гәсрә гайытды.

Ширин падшаһы нечә гонаг эдәчәйинин дәрдини чәкирди. Утандығындан үзүнү тәр басмышды. Падшаһын һүзуруна гызыл сәпилдикдән сонра шәрбәтлә шәкәр кәтирилди. Падшаһа ай үзлү кәнизләрин әли илә күләб кими көзәл гоһулү шәр-

бәтләр тәгдим олунду. Бу ишләрнин һамысындан сонра Ширин бәзәнмәйә башлады. Ай чәмалына бәзәк вериб, күнәш вүчүдуну көлкә кими палтарларла өртдү. Әйиниң күл рәнкли ипәк бир палтар кейди. Һөрүкләринин һәр бири бир чәмән кими палтарынын үстүнә дүшмүшдү. Сачлары чийиндән һалгалы бир кәмәнд кими асылмышды. Чийиндән гызыла ишләнмиш күл рәнкли ипәк бир һәмәйил кечирилмишди. Башына, чиндиләр кими, көвһәрлә долу бир чутгу багламышды. Парлаг үзүнү әнбәр сачан бир рүбәндлә өртмүшдү. Товуз кими кейинмиш һүма гушу, йә'ни Ширин еридикчә һавада учан бир гырговулу хатырладырды. Кейфи көк иди. Падшаһын үрәйини әсир әтмәк фикриндә иди. Она миннәт әдирләр дейә, наз әләмәйә башламышды. Саллана-саллана ерийәрәк гәсрин диварынын үстүнә чыхды. Бир гул кими тә'зим әтди. Көвһәрлә бәзәнмиш гулағындан бир чох лә'л ачыб Шәбдизин аяғынын алтына атды. Бу гырмызы лә'лләр одлу бир һал кими атын дырнагларыны гызартды. Бундан сонра Ширин Хосровун башына йүз дәнә халис мирвары шабаш сәпди.

Хосровун Ширинлә сөһбәти

Хосров ай кими көзәли көрәркән үрәйини гаршысындаки шумал сәрвә бир чәмән әтди. О, гәсрә сығынмыш бир беһишт мәләки көрүрдү. Бу мәләк беһиштдә яшаялар кими гапыны халғын үзүнә багламышды. Хосров Ширинин эшгиндән аз гала отурдуғу күрсүнүн үстүндән ерә йыхылачагды. Бир төһәр өзүнү сахлады вә Ширинин чавабында өз әлини өпүб отурду. Мәфтун әдичи бир диллә үзр истәди. Ширинин әһвалыны сорушмагла онун башына шөкәр ягдырды:

— Әй азад сәрв, һәмишә яшыл вә кәнч оласан! Башын чаван, янагларын гырмызы, үрәйин шад олсун! Дуня өз ишығыны сәнин сүһи кими күләр үзүндән алып. Фәләк сәнин уча сәрвинин көлкәсинә сығынмышдыр. Сәнин бу севимли сифәтләрин мәнин гәлбими чавацлашдырды. Нәзакәт вә мәрдлийинлә мәни утандырдын. Хәзинә, көвһәр, гумаш вә ипәклә йолуму өз мәнизлин кими бәзәдин. Көвһәрлә бәзәнмиш гулағынын һал кими сырғаларындан Шәбдизин һалына лә'лләр сәпдин. Сәндийин көвһәрин чохлағундан үзүмү лә'л кими гызартдын.*

Әй үзү илә көнлүмү севиндирән көзәл! Сәнин үзүнү көрәркән гәлбим севинчлә долур. Сәнин көзәллийини көрәркән, санки башыма шабаш сәпирләр. Бал сүдә гарышан кими сәв

* Йә'ни утандырыб үзүмү гызартдын.

мәнә гарышдын. Һеч бир хидмәтдән керә дурмадын, бәс гапыны нийә үзүмә багламышан? Бәлкә мән сәһв көрмүшәм? Һеч гапы бағлы дейил, билмирәм, бәлкә доғрудан да бағлыдыр? Мәни ер кими ашағыя салмышан, өзүн исә көй кими йүксәкдә отурмусан. Мән һеч вахт өзүмүн сәндән йүксәк адам олдуғуму илдәә әтмирәм. Белә дүшүнмәк ахмағлығ оларды! Анчаг, мән сәнин гонағын дейиләмми? Нийә гонағын үзүнә гапыны багламышан? Сәндән башга бир чаны, сәндән башга бир малы олмаян бир гонағын үзүнә гапыны багламағ ярармы? Гонагла бир ердә отуруб дуран мәрд адамлар гонағы даһа яхшы гәбул әдәрләр. Пәри үзлү көзәл, нечин адамлары яхына бураһмырсан? Йохса сән һәгигәтән пәри вә я һурисән?!

Ширинин Хосрова чавабы

Лалә үзлү сәрв Хосрова белә чаваб верди:

— Әй дуняны фәтһ әдән падшаһ, һәмишә хошбәхт оласан! Фәләк сәнин белиндәки гылынчын көмәри олсун! Бәдәнин фил кими мөһкәм олуб, аслан кими дәһшәтли көрүнсүн. Сәнин итаәтиндән чыхмағ истәйән бир баш һеч вахт зүлүмдән гутармасын! Яхшылығыны истәйәнләр сәни яхшы көзлә көрсүнләр! Бәднәзәрин көзү сәндән узаг олсун! Тахтымы йүксәкдә гутуруб отурдуғум үчүн мәни данлама! Сәнин кәнизляринин ери йүксәкдә олмалыдыр. Һәр кәс мәни сәнин достун кими таныйыр, достлугда адым бир байрағ олмушдур. Өзүн билирсән ки, байрағын баш үзәриндә ачылмасы даһа яхшыдыр. Мән сәнин кечдийин йоллардан галхан тозам, тоз да, әлбәттә, юхары галхмалыдыр. Тача лайиғ олдуғун үчүн падшаһлығ тахтында әйләшмисән, мән исә һинд гараулчусу кими дамын үстүнә чыхыб сәнин эшгиндән фәряд әдирәм. Бүтүн падшаһларын дағмы үстүндә гараул чәкмәк үчүн бир һиндлиси вар, мән дә сәнин гараулуну чәкән гара көзлү түркәм. Лап айын үстүндә отурсам да шаһлар шаһынын алчаг кәнизийәм.

Бир дә дедин ки, нәчиб адамлар гапыны гонағын үзүнә багламазлар. Анчаг, сән гонағ дейилсән, сән ова чыхмыш бир шаһинсән, дағ көклийини овламағ истәйирсән. Гонағ исәнсә сәнә ер вермишәм. Өзүм дә кәнизләр кими гаршында даянмышам. Дүздүр, гонағ она тәклиф әдилән хидмәти рәдд вә я гәбул әтмәкдә ихтияр саһибидир, анчаг һәр нечә олса наз әтмәмәлидир. Гапыны багламагда да һағлыам. Чүнки сән бура айығ дейил, сәрхош кәлмишсән. Бу, яхшы иш дейил. Мән хәлвәтә чәкилмиш бир гадынам, сән дә ки, сәрхош. Чамаат

бизим бир ердә олмағымызы эшитсә, нә дейәр? Төһмәтдән гур-тара биләрикми? Сән бир нечә ағыллы гоча сечиб яныма элчилийә көндәрмәлийдин. Мәни падшаһа лайиғ бәзәкли сарая апармалы вә һәрәмхананы мәнимлә бәзәмәли идиң. Мән маһир бир миничийәм, мәнә йәһәр кәтирилмәлидир. Шәкәр кими кәлинәм, кәбин кәсилмәлидир. Йохса, сәрхошлар шәраб янында мазә ейән кими, сән дә һийлә илә мәни мазә еринә емәк истәйирсән? Өзүндән хәбәрсиз сәрхошлар кими мәни әлә кәтирмәк, күл кими гоҳуламағ, сонра да атмағмы истәйирсән? Падшаһлар сарайында һәя пәрдәсинин көтүрүлмәсинә йол вермә! Исфаһанда этдийин ишләр кифайәтдир. Сән Ширинлә дейил, Шәкәрлә бу чүр рәфтар әдә биләрсән. Чүнки ширин шәкәрдән даһа күчлүдүр.

Сән өз той мәчлисиндә шабаш үчүн шәкәрлә кифайәтләнә биләрсән, ширин исә дөнүб бад олмушдур. Бал исә хам олдуғундан шабаш үчүн ярамаз. Сәнин гапын ики тайлы иди, бирини бағладылар. Ики ганадлы товузун бир ганадыны сындырдылар. Дүз үрәкли адамын ики севкилисә олмаз! Ики үрәкли олмағ ағыллыя ярашан сифәт дейил. Утарид улдузунун ики бүрчү вардыр.* Сән күнәшсән, сән бир бүрчүл олмалысан. Ширинин адыны чох чәкмә, чох ширин есән, ағзын яра олар. Сәнин нә мәнә вә нә дә мәним эшгимә әһтиячын вардыр. Сән мәнимлә эшг оюнуна киришмисән. Чоҳ зүлүмләр чәкмиш Ширинә тылынч вурма, Румдан алдығым һийзә кифайәтдир.** Султан кими бир топла кифайәтлән, һиндли кими он топла ойнама! Он топла ойнамағ он тәрәфә һүчүм әтмәк дәмәждир. Бир топла ойнаян исә кедиб бир яна чатар. Мәним бирчә гилбәм вар, о да сәнсән! Сәнин исә гилбән мәним гилбәмдән йүз дәфә чоҳдур. Көзәл гызлардан бири сәндән узағлашса да сәнин үчүн фәрги йохдур. Сәнин он мин көзәл гызын вар. Сәнин мүшк рәнкли һәрәмханан чейранларла долудур. Бу язығ чейранын даһынча ит салма! Падшаһын һәрәмханасындан узағ дүшдүйүм үчүн гуоя дүшмүш кими бу гәсрин зинданында яшайырам. Кәдәрләрлә долу эвинә кириб көвһәр кими өз лаклығымы сахлайырам. Килабы торпағ да олса, пак олдуғу үчүн баша төкүрләр. Гуш вә балығ һәр кечә раһатлығ эдир, мән исә һеч вахт раһатлығ әтмирәм. Де көрәк мәндән нә истәйирсән? Мән тора дүшмүш бир гушам, гапыны үзүмә бағлайыб дамда отурмушам. Туту кими дәмил гәфәсә алышмышам. Әһга гушу кими тәк яшамағы севирәм. Сән кениш чадырда яша-

* Кечмиш мүнәччиләрин фикринә көрә һәр улдузун бир эви вар, анчаг Утаридин ики эви вар.

** Рум геисәринин гызы Мәрийәмә ишәрәдир.

йырсан, мән исә дар гәсрдә. Сәнин писмәтин беһишт олду, мәним гисмәтим исә даш һасарларын арасы. Мән бу тикандан алдығым ярая алышмышам. Бундан сонра мәнә нә мәрһәм ла-зымдыр, нә дә чичәклик. Ики күнлүк дүня хош да олса, пис дә олса тез кечиб кедәчәкдир. Бу йолдан өтмәли олан һәр кәс үчүн шаһмат дашындан айрылмағ ипәк чадырдан айрылмағдан асандыр. Өзүнү бир һәмәйил кими фәләйин чийиннә бағлаян бу бәдәни сән нечә гучаглая биләрсән? Бир курун ярдымы илә асланы мәним ағушумдан гопармағ истәйирсән.** Һалбуки, мән дә бир ширәм, сүдәмәр көрпә дейиләм. Мән ушағ дейиләм ки, бир хурма илә алдадыб гоғалымы әлимдән аласан.

Бу хырманын һәр тәрәфи йығын-йығын гәзәблә долудур. Һәр арпа үчүн сәнинлә бир ил һесаб чәкәчәйәм. Зәһрә кими әргәнун чалаңда әввәлчә инчидирәм, сонра хош мусиги сәси илә көнүлләри охшайырам. Од кими ахырда пак нур олсам да, әввәлчә түстү илә көзләри кор эдирәм. Көй әввәлчә од верир, сонра исә су, әввәлчә илдырым чахыр, сонра яғыш яғыр. Сән суузларын һалыны нәзәрә ал! Тиканы да хурма илә бир ердә ярадана анд олсуң ки, мән дә һәр кәсә гаршы хурма кими тиканлы олмушам. Тумсуз хурма дадлы олмаз. Айсыз кечәнин нә ләззәти? Сәнин әлинә чох шәраб кәләр, анчаг онлар ачы оларлар. Мән исә ширинәм. Бу күн сәнин чох севкилин ола биләр, анчаг достум, буну да бил ки, онлар сүмүкдүрләр, мән исә илийәм.

Сән мәним эшгимин йолунда падшаһлығ вә бөйүклүкдән башга бир шей көрмәдин. Көрдүйүн дөвләт вә чәлал олду. Мәни исә һеч ядына салдыны? Һансы күн мәним көнлүмү алдын, мәним айрылығымда һансы палтары йыртдын? Мәндән өтрү һансы тәһгири вә эзийәти гәбул этдин, һансы гәсидлә мәнә сифариш көндәрдин? Һансы кечә мәнә салам көндәрдин? Сән достларыңла кейфә бахыб гәдәһ-гәдәһә вурдуғун заман Шапур гәләм чалырды, язығ Фәһад исә күлүнк.

Хосровун Ширинә чавабы

Хосров күл үзлү Ширинә мәрһабә бир диллә чаваб верди:
— Эй чәмән үзлү сәрв, иннаб сәнин сәрв гәмәтинә йолдаш олсуң! Ағ гәнд иннабындан айрылмасын.*** Мәндән башга һеч

* Йәни мән фәләкдән йүксәйәм. Сән мәни гучаглая билмәзсән.

** Кур—чөл эшшәйи. Бурада Шәкәрә ишәрәдир. Йәни сән Шәкәрин хатырына өзүнү мәнән айырмағ истәйирсән.

*** Иннаб—ийдәйә бәнзәйән гырмызы мейвәдир. Бурада ағ гәнд—диш. иннаб исә додағ мәһасындадыр.

кәсин ағзы сәнин додагларындаки ширин чама чатмасын. Мәндөн башга һеч кәсин башы сәнин бухағына тохунмасын. Сәнин ачыгланмағын зәһәр дә олса, ахыры бал чешмәси кими шириндир. Сәнә демирәм ки: «Нә үчүн юхарыдасан?», анчаг истәйирәм ки, юхарыда оlanda да мәнә эзиййәтин дәймәсин. Сәнин сәрв гамәтин онсуз да учадыр, бир дә һара учалырсан? Аягларынын алтына сәпдийм мәнәһәббәт шабашыны һеч бир мәнчәнәг сәнин янына галдыра билмәз.

Мән фил учалығында көз яшы төкмәлийәм ки, сәнин бир мил һүндүрлүйүндә олан гәсринә чатсын. Мәним башыма Гарунун хәзинәси кими бир хәзинә шабаш этдийин һалда, нә үчүн мәнә Гарун кими торпагда бурахдын?*. Үрәйим бурада икән, башга ердә тәсәлли тапа биләрәмми? Бәдәним бурада икән, башымы бурадан башга һара гоя биләрәм? Гапында һалга олмаға ичазә версән, фәләк кими гапынын һалгасыны өпәрәм.** Итаәт һалгасыны гапынын һалгасы кими чийнимдә дашыйырам. Йох, сәһв этдим, гапы кими сәнин һалгалы гулун оларам.

Мәнә чәза вермә, вәфалы олмагдан башга һеч бир күнаһым йохдур. Күнаһым олса белә, сәнин үрәйин рәһмлидир. Инсанларын күнаһ этмәси чох көһнә бир адәтдир. Чох ачыгланма, бир аз сәбрли ол! Мәним юшшалдығымы көрүб өзүнү чәкмә. Чанавар хасиййәтини бурах, чобан кими ол, бөйүкләрин гаршысында бөйүклүк эләмә, бәдхасиййәт олмаға адәт этмә, бөйүкләри алчатмаға чалышма!

Мәнә фитнә кими йолумун үзәриндән галх «демә!», мән галха билмәрәм. Чүнки мән галхсам, сән фитнә галдырарсан. Мәнә зүлүм әйләмә, сәнә дә зүлүм әләрләр. Мән әйләмәсәм дә зәманә өзү әләр.

Инсан, габағында ачылан һәр сүфрәдән ейә билмәз. Әлдән кәлән һәр шейи этмәк олмаз. Әлинә ити гылынч алан һеч кәс халғын ганыны төкмәйә һаглы дейил. Мән бу гәдәр алчалмагда сәни йох, өзүмү тахсырландырырам. Күнаһ сәндә дейил, өз бәдбәхтлийимдәдир. Мәним тәблимин зынгрову өз вахтында чалынмады. Хорузум вахтсыз банлады. Йохса бу чүр човғунда мән белә гыздырмаздым. Падшаһ олдуғум һалда бу гәдәр алчалмаздым. Йох, дүз демәдим, бу эшгдир, падшаһлыг дейил. Эшг исә һеч вахт фәрядсыз олмаз!

Мәнә истәдийин гәдәр наз әлә, анчаг гапындан говма! Мәнә бир султан кими наз әдирсәнсә, мән өз гуллуғум һаггында фәрман вермәйә һазырам. Гулағымдан тутуб сатсан да, сәнин

* Гарун әфсанәви бир дөвләтлидир. Ач көзлүйүнә көрә ер ону удмушдур.

** Иә'ни бүтүн әләм сәнә итаәт әдир, мән дә сәнә әлә итаәт әдәрәм.

итаәтиндән чыхмарам. Көзүмү оюб чыхарсан, башымы сәнә төгдим әдәрәм. Бу бири көзүмү дә гаршында һазыр тутарәм. Мәним ганыма көз тикдийини билирәм. Сән тәжидарсан, буну да билирәм! Анчаг сәнин һөкмуранлығын алтында мәним һалым нечә олачаг, буну билмирәм! Сәнин йолунда башымы хәнчәр кәссә, башымы гурбан верәрәм, сәндән әл чәкмәрәм. Сән мәним һәм чаным, һәм һәятымсан. Буну һеч кәс билмәсә дә, сән өзүн яхшы билирсән.

Истәр айыглыгда, истәрсә сәрхошлугда мән сәндән башга һеч кәси тәсәввүрүмә кәтирәмәшәм. Бу изтираб шәрбәтини мәндән башгасы дадса иди, йәгин ки, биабыр оларды. Дәрд әлиндән хәлвәтә чәкилиб палтарларымы йыртырдым. Чох чәтинликлә әйнимдә ени палтар сахлая билирдим. Мән өз зәифлийими кизләтмәк үчүн адамлардан кизләнирдим. Горхурдум ки, гошун мәним зәифлийими билиб мәндән үз дөндәрсин, падшаһлыг бинасы дағылсын. Мән сәрсәри дейиләм ки, сәнин эшгиндән әлимә бир тәнбур алыб чала-чала гапына кәләм. Мән бу дүнянын ишләрини йолуна гоян бир падшаһам. Падшаһлыгла эшгбазлыг бир ердә тутармы? Бунунла белә сәнин зүлфүнүн адыны эшитдикдә онун әтрини гохуламаг үчүн таң вә тахты әлимдән вермәйә һазырам.

Бәдәним башгасы илә яшайырды, үрәйим вә чаным исә сәнин янында иди. Әйриликлә бир удум да су ичмәмишәм. һәмишә доғрулугла һәрәкәт этмишәм. Арзуя чатмаг үчүн бир аддым кәнара атмышамса, о да чаванлыгдандыр. Чаванлар һәмишә белә олурлар!

Ширинин Хосрова чавабы

Енә дә товуз гәдәр көзәл олан Ширин лә'л сандығынын үзәриндәки гәнд йүкүнү көтүрдү. Көзәл шәкилдән даһа көзәл олан гыз аралыға ипәкдән даһа көзәл сөзләр сачды:

— Әй дүня саһиби, дүня дүнянын өз дөвранындан, кечәкүндүздән, ер вә көйдән артыг саһиб олсан! Чамаат сәнин һөкмуна табе олсун! Улдузлар сәнин гуллуғчуларын олсун! Хошбәхтлик сәнин атынын сәркәрдәси олсун! Үрәйим Хосровун әлиндән чох яныглыдыр. Падшаһлыг шөһрәтиндән данышмағы бурах, буңдан әл чәкмәсән сәнинлә башга чүр даныша билмәйчәйик. Сән мәнә өз падшаһлығынла наз әләйирсән. Залымлыгдан әл чәкмирсән. һәлә дә падшаһлыг гүруру башындан чыхмайыб. Тәәссүф ки, бу гүрурла эшг бир ердә тутмаз. Сәнин нә мәнә әһтиячын вар, нә дә эшгимә! Сән я падшаһлыг-

дан япышмалысан я эшгдэн. Сэнин һәрарэтини сөндүрмөк үчүн сэрин күлөк лазымдыр. Икидлик көстөрмөк асандыр, анмаг икидликлө бәрабәр дәрд чөкмәйи бачаран бир гәлбин дә олмалыдыр. Эшгбазлыг эдән адам севкийә һәгиги эһтияч дуймалыдыр. Севкийә һәгиги эһтиячы олмаян адамлар эшгдән пай алмазлар. Ашигликлә лоғалыг бир-биринә уйгун кәлмәз. Эшг зарафат сөмөз!

Мән күлләрин үзәриндә учан бир гушам. Яйыи исти һавасыны көрмөмишәм. Мән япағлары күл кими гырмызы олан бир славян мөлакәси идим. Инди исә шишә ичиндә ағзы бағлы бир күлабам. Гәсрдә яшаян бир дустағам. Ени битән от кими додағларымы гар сую илә юмушам. Күл кими союг чешмәләри соруб бөйүмүшәм. Гәбир кими дар олан бу гәсрдә яшаркән билсән, сәнә нә гәдәр үмидләр бағладым! Сәни нә гәдәр сәбрлө көзләдим! Дөзүлмәз истидән гызыл кими әрдим, союгдан буз кими дондум. Нә бу зәнкин сәсини даяндыран бир әл вар, нә дә дәрдини данышмағ үчүн дәрд билән бир адам.

Мән һәмшиә сәни өзүмә яр билдим, һәр ердә сәнин вәфалы олдуғуну сөйләдим. Сән исә һеч вахт мәнә өз үрәйиндә ер вермәдин. Мәни өзүнә севкили билмәдин, мәнимлә бир севкили кими рафтар әтмәдин. Чанымы сәнин гылыңчына тапшырдығым үчүн өлүмдән горхмурам. Таразынын көзү ерә әйиләндә торпағ онун ағырлығыны дашдан даһа яхшы һисс эдәр. Ағлым олса, бундан сонра бир ердә отурарам. Отурмасам, башыма кәләнләр үчүн өзүмү мүгәссир билмәлийәм. Әлимдән дәйәрли бир иш кәлмәсә, зәманәни аһ-фәрядымла долдурарам.

Мәним кими азад бир сәрв нә үчүн иэтираб чөкмәлидир? Һәлә үрәйин өз көзәллийимин севинчийлә долудур. Һәлә кейф вә зарафатдан доған нәш'әләр башымдан сиклинмәмишдир. Һәлә һиндликләр ода ситайиш эдән кими мәнә дә ситайиш эдирләр. Һәлә көзләрим түркләр кими мәстдир, һәлә күлүмүн гөнчәси ачылмамышдыр, һәлә саф дүррүм дешилмәйиб, һәлә додағымда дирилик сую вар, һәлә суюм чаванлыг архында ахыр, үзүм тараз көзәлләринин үзүнә башчылыг эдир. Наз вә лоғалыг мәним ән кичик силаһдашларымдыр. Рейһанлар өз әтирләрини мөндән алырлар. Шөкәрин вәлиәһдийәм. Набир бир дүррәм. Чырағ, бир пәрванә кими мәним ишығымын башына доланыр. Тәзә ай мәни көрсә, дәли олар. Мәним додағларымын гырмызылығы әгигин гырмызылығыны пуч эдир. Мәним күл үзүмүн янында күл чох солғун көрүнәр. Турунч кими бухағымын ады чәкиләндә Бағдад нарынчы утандығындан башыны ашағыя салар. Алма кими үзүмү падшаһларын овчуна

гойсам, Исфәһан алмасы өз зәнбиллини керийә чөкәр.* Додағымдан вә дишләримдән һәр кәсә бир дүрр бағышласам, бу дүрр илә о адамын үрәйини аларам, әвәзиндә йүз чав верәрәм. Пәләнкләр вугары мөндән алырлар. Чейранлар ойнамағы мөндән өйрәнирләр. Марал мәним ойшағ көзүмүн һәсрәтиндәдир. Онун көзләриндән тирйәк дейил, зәһәр ахыдыр.** Чейран бирчә дәфә мәнә нәзәр салса мәним бойнумун хәрәчыны өз бойнуна көтүрәр. Рум әлимә кечсә бир назымла ону сәһрә саларам. Әтримлә Хүтән базары илә алверә киришмишәм.***

Баһар көзәл олдуғу үчүн ону һәмшиә бармагла көстәрирләр, һалбуки, мәним һәр бармағым ики йүз дәфә баһардан көзәлдир. Айын ишығы нә гәдәр тәрәвәтли олса да, енә әлимә су төкмәйә лайиғ дейил. Ягут додағларым тәзә шәраб ичмәк үчүн ачыларкән, набат додағларыма яхынлашмағ үчүн гәдәһә рүшвәт верәр.**** Бәһишт өз ишығыны мәним гәсримдән алмышдыр. Бәһишт һуриләри мәним нар дөшләримин һәсрәтини чәкирләр. Гәмзә илә үрәкләри чалыб талаан бир түрк олсан да, өпүшлә үрәкләри охшамағы бачарырам. Көзләри нурла долдурдуғумдан түркләрин дар көзләри артыг өз дарлығыны итирмишдир. Дар көзлүйүмдән һеч кәс көзүмдә дейилдир.**** Чүнки көзәлликдә һеч кәс дар көзлү түрк гадынлары илә рәғбәтә киришә билмәз. Хурма ағачына бөһсәр бойнумдан һәр кәс бир хурма дәрсә, бир даһа дәрә билмәз. Әтирли сацларымы бир зәнчир кими ай үзүмә төксәм, бу зәнчирлә чох асланлар овларам. Лә'л додағларым шөкәрлә муһарибәйә киришсә, шөкәрләри йығмаға адам кәрәк! Дишләрим шөкәрлә ики бачыдыр. Вәфа, әнди-пейманымын айрылмаз достудур. Бир дүня назым вар, йүз дүня һәям! Бир гапыдан ачыглансам, йүз гапыдан рәһм эдәрәм.

Лә'л додағларым енә дә көрдүйүн кими шөкәр сәбир. Сачымын учу һаман көрдүйүн кими палтарымын әтәйинә кими узаныр. Хош данышығымла гәдәһә шәраб төкәркән бадамын

* И с ф а һ а н а л м а с ы—Исфәһан көзәли Шөкәрә ишәрәдир.

** Белә бир әгидә вар ки, чейранын көзләриндән ахан яшлар зәһәрләниш адамын дәрманыдыр. Тирйәк дәрман мә'насынадыр. Йә'ни чейранын көзүндән дәрман дейил, зәһәр төкүлүр.

*** Хүтән—ә'ла мүшки илә мәшһур олан бир шәһәрдир. Ширин өзүнүн Хүтән базары илә алверә киришдийини демәклә өзүнү көзәл гоҳулү мүшк илә мүгайисә эдир.

**** Йә'ни додағларым о гәдәр шириндир ки, набат белә мәним додағымдан ширинлик алмағ үчүн рүшвәт вермәйә һазырдыр.

***** Д а р к ө з л ү л ү к—көзәллик мә'насындадыр. Йә'ни өзүм көзәл олдуғум үчүн һеч кәси сая салмырам.

этэйини шөкөрлө долдуурам.* Алма дөшлөрүм бөйүйүб күмүш нар олса да енө ағыллылары өлдүрмөк, ашиглэри йолдан чыхармаг элимдөн кэлир. Узүм дүняны бирчө күн ишыг-ландырса, эргиван өз гиймэтини итириб зырныг гэдэр учуз олар. Сэрхош нэркислэри—көзлэри—чох лога олдуғундан элини һәр адамын ганына буламаз. Сэнин фикирлэрин чох долашмышдыр! Көр гапымда нэ гэдэр адам өлдүрүшөм. Кет, ки элим ганына булашмасын! Онсуз да бойнумда чох белэ ганлар вар. Яраланмамыш, дүз йолу тут, кет! Эйри кетсэн, эшгим сэнин дэ ганыны төкөр! Үрэйин даш олду, чаным дэмир, белэ үрэйэ анчаг белэ чан ярашар.

Хосровун Ширинэ чавабы

Падшаһ она чаваб верди:

—Эй үрөклэри севиңдирэн көзэл! Күнүмүз сөһбөтдэ кечди. Өз көзэллийиндөн данышма. Дедиклэриндөн дэ йүз гат артыгсан. Сэндөн узаг дүшмөк мәнэ гисмэт олмасын. Сэн көзлэрин ишыгы, нурларын нуру, сүбүн чырагысан! Көвһөр сөпмөкдэ бир дәннэсэн. Анчаг суюн дирилик сую олдуғу үчүн, дәннэдэн йүксэксэн. Сэн өз үзүнү айнада көрмүсөн, мөним көзүмдэ исэ йүз дэфэ айнадакиндөн көзэлсэн! Сэн үрөклэрин тасэллисисэн десэм, белэ бир сөзү дилимэ алдыгым үчүн ағзым шөкөрлө долар. Сэнэ күнэш десэм, доғру олар, чүнки сэн һэгигэтэн күнэшсэн. Чүнки сэн күнэш кими айын ишыгыны сөндүрдүн. Сэнин ягутун дашдан чыхынча, шөкөрин үрэйи сыхылды. Сэнин күмүш нарын нар ағачында битинчэ, чөмөндөки шумал сөрв солду. Сэнин додагынын хурмасы экилөркөн хурманын тумуну сындырдылар.** Сэнин үзүнүн мөһрү Ирэм багынын гыфылыдыр, одур ки, сэн дэ Ирэм багы кими көзө көрүнмэсэн. Ай бүтүн көзэллийи илэ бэрабэр сэнэ вурғундур. Шөкөр сэнин гулундан төрэйэнин гулудур. Сэнин күлүн шөкөр илэ ятдыгда набатын ағзынын сую ахыр.** Сэнин бал кими данышыгын һансы мәчлисэ бир сүфрэ кими бэзэсэ, мумдан гайрылмыш сурэтлэрэ чан верэр. Сэдэф арзуладыгы дүрр үчүн ағзыны ачса, саф дурри нейсан яғышын-

* Бадамын этэйи—дил.

** Тумсуз хурма эн яхшы хурма һесап олунур. Йэ'ни сэнин додагынын ширинлийи гаршысында хурма өз эһәмийэтини итирди. Сэнин додагын исэ тумсуз хурмалар кими ширин мейвэлэр верди.

*** Күл—үз, шөкөр—диш мө'насындаыр. Йэ'ни набат сэнин үзүнлэ дишини бир ердэ көрөндэ һесэд апарыр.

дан дейил, сэндөн алар. Бир түкүнүн ярысыны бир өлкэ гиймэтинэ сатсан енө аларам.

Ай да сэнин бу көзэллийини һасрэтэни чөкир. Анчаг чох лоғаланма, чүнки лоғаланмаг күнаһдыр. Һеч кэсин көзү өз көзэллийинэ тикилмөмишдир. Чүнки бэднэзэр көзэллийи яралар. Сэн мөним падшаһымсан, анчаг һаһаг ерө ганымы төкмө! Падшаһсанса, бэс аличөнаблыгыны һаны? Ширинсэнес, бэс шөкөрин һаны? Далашмагдан эл чөк, барышмаг барэсиндэ дүшүн! Үрөкдэ дүшмөн олсан да, һеч олмасса үздэ мөни багышла. Мэн сэнэ пис бир сөз демөдим, пис данышмаг адэтим дейил. Инчимисэнес, һэр дедийим сөзэ йүз мин дэфэ үзр истэ йирэм. Көзэллэрин адэти бир төрөфдөн ачыглы олмагдырса, о бири төрөфдөн яхшылыг этмөкдир. Бөйүклэр нэ гэдэр гөзөбли олса да, енө дэ бир аз рөһмли оларлар.

Сэн кэл, көһнэ достуну иңитмэ, чүнки көзэлим, нэ гэдэр ачыглы олсан да, билирэм, бир о гэдэр дэ рөһмлисэн. Сэн нэ вахта гэдэр мөним эшг одумдан ел кими гачачагсан. Мэн ки, сэнин аягынын алтындаки торпағам. Нэ үчүн мөни биабыр эдирсэн? Сэнин сайындэ йүксөк мөвге саһиби олсам да, һеч вахт мөһрибанлыгдан кери дурмарам. Анчаг бүтүн ағыллы адамлар яхшы билир ки, дүняда эһтиачы оданлар һөмишэ пайсыз галмышлар. Үрөйим дурдугча сэн онун дилбэрисэн! «Чандан кеч» сөзүнү дилинэ кәтирмэ. Сэн яһныз чан дейил, һәм дэ чанлара һөят верэнсэн. Тутаг ки, мэн доғрудан да сэндөн узаглашдым, үрөйим сэндөн гопармы?

Чөфа атыны мөним үстүмэ сүрдүн, бөсдир. Каһ мөни гуру торпаг үстүнэ атырсан, каһ ган ичинэ салырсан, каһ да ширин диллэ шөһэрэ чагырыб зөһөр кими ачы чаваб верирсэн. Артыг бөсдир, етәр! Бу дэфэ сэндөн эшитдиклэрим мәнэ бир о гэдэр ағыр кәлир. Шүкр аллаһа, сэндөн чох белэ шейлэр эшитмишэм. Чох учуглар вар ки, галанын мөһкөмләнмөсинэ сөбөб олур. Чох кэдэр вар ки, ахыры шадлыгга битир. Зүлүм этмөк уғурлу иш дейил. Һеч олмаса бу кечәлийэ зүлүм этмэ. Элимэ кечэн бирчө кечәдир, бир ил дейил ки! Үрөйими севиңдир, сэнин янына чох кәдэрли кәлишөм! Сэни севиңдир, мөни бурая чөкиб кәтирэн дэ сэнин эшгиндир! Арзума чатмаг үчүн мэн бурада отурасы дейиләм, шам кими аяг үстэ дурачағам. Чүнки мөндөн башга да Ширини ахтаранлар чохдур. Шам ширини додаглардан айрылдыгы үчүн һөмишэ ағлайыр, көзлэри яшлы олур.* Шөкөр гамышынын үрөйиндэки дүйүнлэр нэдән эмэлэ кәлимишдир? Йохса, о да Ширинэ вурғундур? Хурма

* Шам мумдан гайрылыр. Мум да балдан чыхыр. Йэ'ни шам балдан айрылдыгы үчүн һөмишэ ағлайыр (яһанда эрһиб дамла-дамла төкүлдүр).

агачынын гэлби нэ үчүн тиканларла долур. Йохса, о да ширинлик үчүн чырпыныр. Белөчә дә суд ширин олмасайды, ушагылыгда халг раһат ола билмәэди. Бу языгыларын һамыгы шам, шәкәр, гамыш, хурма ширинлийә доғру кедир. Онлар да шириндир, сән дә Ширинсән.*

Ширинин Хосрова чавабы

Кәтан кейинмиш ай үзлү Ширин чаваб вермәйә башлады. Шәкәр кими сөзләри илә падшаһын гулағына һалга тахды. Көвһәр сандығындан ягут гыфылы ачды.** Ширин данышыгы илә хурмая гәнд, гәндә дә ширинлик бағышлады. Ай кими үзүнә кизләнмәк әмри верди. Мүшк кими сачларыны үзүнә төкәрәк үзүнү бу пәрдәнин архасында кизләтди. Сәрв гамәтинә еримәк өйрәтди. Гәнчә кими сүр'әтлә һәрәкәт этди. Күл кими ачылды, хидмәт үчүн дамын кушәсини өпдү вә бунунла да дамдаки чий кәрпичләри әнбәрә дөндәрди. Гуллуғ көс-тәрмәк ишләрини битирдикдән сонра өз сөзләри илә падшаһын үрәйини әлиндән алмаға башлады:

— Әй дүнянын вә әләмин саһиби,—бүтүн дүня сәнин байрагынын алтындадыр. Чиндән тутмуш Рума гәдәр һамы сәнин фарманына табедир. Гәдәр хан гулун, Гейсәр гуламындыр.*** Ялыз Чин хаганы дейил, Чин хаганы кими бир чохлаы да сәнин аягынын торпагыдыр. Һәр бир сары палдаваны ширинлийинә вә я яғлы олдуғуна көрә ейрләр. Мән дә бир яғлы палдаваыям, анчаг адымдан башга һеч бир ширинлийим йохдур. Дүня кәлөндән бәри чанымла, үрәйимлә сәни севмишәм. Сәндән башгасынын далынча бир аддым да атмамышам. Сәндән башгасынын үзүнә сәчдә этмәмишәм. Сәндән исә лоғалыг вә үрәйи бәркликдән башга бир шей көрмәмишәм. Сән анчаг өз арзуларын һаггында дүшүнүрсән. Башгаларынын үзүнә гапыны бағлайырсан. Бу чүр һәрәкәтә эшг демәзләр! Бу, бош һәвәсдир. Сән гайгысызсан, сән һара, эшг һара? Оюнда мәнә фил лазымдыр ки, ону әсир көтүрә билим, сән исә падшаһсан. Пняда падшаһа һүчүм эдә билмәз. Чейран аслана гонаг ола биләрми? Гарагуш бир серчәдән доя биләрми? Сән сәрвсәнсә, мән сәнин гаршында бир чөпәм. Анчаг икимиз дә

* Йәни шам, шәкәр, гамыш, хурма өзләри ширин олмагла бәрәбәр башгаларына да ширинлик верирләр. Сән исә өзүн Ширин олдуғун һалда башгалара ширинлик дейил, эзаб верирсән.

** Йәни көвһәр кими дишләрлә долу олан ағзыны, ягут кими додагыларыны ачды.

*** Гәдәр хан—Чин падшаһы, Гейсәр—Рум падшаһы.

бир торпагда битиб бөйүмүшүк, мангалдаки одла үзәрлийин бир-бириндән айырмаг олмаз. Бухур*, түстү вә күл һәр үчү бирдир. Падшаһ сүфраси үчүн дузлу кабаб лазымдыр. Филләрин аягылары алтында тапданаң милчәкләр бир файда верәрми? Дилин яхшы од яндырыр, анчаг бу од сәнин өз газаныны ягдырмаса яхшыдыр. Балыгла долу олан һовуза бир сел кими ахыб кәлдин. Йохса арзуладығын шейи бурадан алыб апармаг фикриндәсән?

Истәйирсән бурда әйләш, истәйирсән чых кет, мән өзүмү сәнин туфанындан горуячагам. Фәләйә йол тапмаячагыны билдийин һалда, айын галасына нә үчүн кәмәнд атырсан? Бундан бир файда чыхармы? Сән фәләйи алдада билмәэсэн? Айы әфсуһла тута билмәэсэн. Дешилмәмиш дүррү дешмәк истәсэн, дәрдини дәнзин гулағына демәлисән.** Ирәм бағындаки мейвәли будаглар кизлиндәдир. Мән сәнә рузи гапысынын ачыг олдуғуну сөйләмәшдим, анчаг доғру дейил, мән янытмышдым. Мән суям, бу суюн ады дирилик суюдур. Сән одсан, о одун ады да кәнчликдир. Мән су илә одун бир-бири илә барышмасыны истәмирәм. Горхурам ки, бу барышмагдан дүняны фитнә бүрүсүн. Нә гәдәр нәфәсим вар, мәнә эһтиячы олмаян адама яхын дүшмәрәм. Кет еңә дә Шәкәри овла, Ширинин бал додагы илә сәнин ишин йохдур. Һеч кәс додагылары илә шәкәри өпә билмәз, шәкәри дишлә хырда-хырда чейнәйиб өз-мәк лазымдыр. Ширинлә өпүшмәк исә хошдур. Чүнки ширин Ширинин додагыларындан доғулмушдур, онун айрылмаз гулудур. Ширинин янында шәкәрдән чох данышма, чүнки гәсәб*** тохуян гәсәбдән чох узагдыр. Лүгәтдә ики чүр чарх вардыр: бири ипәк атар, бири даш. Шәкәр илә һеч бир кәсн ширинлийини гиймәтдән салмаг олмаз. Сән бир аз хәстә идин шәкәрдән өзүнә күлгәнд гайырдын, инди исә һәм Шәкәри истәйирсән, һәм дә Ширини. Икисиндән бирини сеч, я айдан япыш, я да балыгдан! Ширинин гәсринин һавасындан доймусан. Кет Шәкәрин яшадыгы күчәни ахтар, сән ки, онун ерини билирсән.

Мәним башымы гашымаға мачалым йохдур. Бундан сонра падшаһа ситайиш этмәк артыг мәним әлимдән кәлмәз. Өзүнә мәндән бачарыглы бир гуллуғчу тап, мәни унут. Яхшы һавалар чалырсан, анчаг горхурам ки, сазынын телә гырыла! Өз әсиринлә нә вахта гәдәр ачыглы данышачагсан? Сән данышма ки, тарих язандар сәндән пис шей язмасынлар. Дәрд нә олдуғуну билмәйән бир үрәйим вар, әфсанә сөйләмәк үчүн

* Бухур—күндүр, яндырыланда хош ий верән бир маддә.

** Йәни дүррү олә кәтирмәк үчүн дәнзин тәкинә эимәк лазымдыр.

*** Гәсәб—парча тохуян.

дә һәвәсли башым. Мән нә үчүн сәнинлә бир чамда ган ичмә-
лайәм? Арыг гоюн кими гәссабын пүфләмәси илә нә үчүн кө-
кәлмәлийәм? Һәрәкәтләрим сәнә хош кәлмирсә, гой кәлмә-
син. Аллаһ вардыр, о өзү ишләри дүзәлдәр. Мән бу виранә
чөлдә әйләшиб Пәрвизин әтдийи ишләр һаггында хәбәрчилә-
рин хәбәрини бир-биринин далысынча эшидирәм. Хосровун
кәлини бурада олдуғу һалда, онун һараларда шабаш сәндийи-
ни яхшы билирәм. Бир дөфә тора дүшдүм кифайәтдир. Һәм
гиймәтдән дүшдүм, һәм дә ад-сандан. Адлар арасында ады-
мы итирмишәм; адсыз вә арсыз адамларын гапысы бағлы ол-
са яхшыдыр.

Мән гапыны бағласам рәгибим әзийәтдән гуртулар. Хә-
зинәнин гапысы бағлы олса яхшыдыр.

Ширинлайим дүняда мәшһурдур. Она көрә дә гапым Сә-
мәргәнд ағачындан гайрылмышдыр. Гапыны ачмаға әлим чат-
маса да, сәнин үчүн сачларымдан кәндир дүзәлдә биләрәм.
Шәраб кими сәни ичмәк истәсәм, сачларымы кәндир кими сал-
лайыб сәни дама галдырарам. Анчаг башгасынын эшги кими
сәнин аяғыдаки кәндири бир ел долашдырыбдыр. Тәәссүф
ки, кәндир үстүндә ойнамағы бачармырсан. Сәнин дағындан
чәкдийим бәсдир, бундан сонра бир дә яғымы сәнин чира-
ғында яндырмарам. Гана дөнмүш үрәйимин һаләләриндән да-
нышдым, бәсдир. Кечән вә күндүзүн хейрә галсын, мән кет-
дим!

Ширин бу сөзләри дейиб сәрв кими ериндән галхды, ба-
шыны ашағы салды, ипәк палтарларынын әтәкләрини чырп-
ды. Дүня онун гәнди илә долду.

Көзәлләрин адәтини көзләйиб чүнасыны башындан ачды
вә сачыны бағлады. Хәз вә хара ичиндәки чәмалыны енидән
өртмәк бәһанәси илә бир аз да ачды. Бә'зән өз ағлығы илә
нәсринә кәтан кейдирди, бә'зән хоруз күлүнү сырға әвзәи-
нә гулағына тахырды. Бә'зән баш өртүйүнә ачыгланырды.
Мүшк кими сачыны дүйүмләйиб ай кими үзүнә сүртүрдү. О,
бәзәйини гәсдән тез гуртармаг истәмирди. Аяғы, гылыч үзә-
риндәймиш кими кетмәйә тәрәддүд әдирди. Хал-халынын зән-
чирини дүзәлтмәклә эшгинин зәнчири илә бағлананларын һа-
лыны даһа да харабашдырырды. Сачындан каһ кәмәр, каһ
тач гайырырды. Падшаһ, бу сача вә бу кәмәрә мөһтач олду-
ғуну һисс әдирди.

Ай кими үзүнүн дөврәсинә ипәк парча бағламыш вә бу-
нунда да падшаһын бойнуну кәмәндә салмышды. О, һалваның—
ишвәнин вә назын—одуну яваш-яваш азалдырды. Чүнки гыз-
ғын од һалваны яндырар. Көзәлләр көзәли едди бәзәйин ед-

дисини дә вуравдан сонра, дәрһал ишвә илә далыны падшаһа
чевирди, бунунда да көйү күнәшсиз гойду. Сачыны һөрмәк
үчүн һәрәкәт этдикчә сағрысы вә бадыры титрәйрди. Ар-
хасына вә өнүнә салдығы кәмәндләр—һөрүкләри әфи илан
кими һәр көрдүйүнү өлдүрүрдү. Биллур бойну мүшк рәнкли
кәмәнддән боюн бағы һөрүркән бу сачларла ойнайырды. Ши-
ринин бойну, онун дәрдиндән өлән бир үрәйин бойнуна ип са-
лыб өзүнә тәрәф чәкирди.

Ширин саллана-саллана дамын кушәсиндән өтүб кечди.
Үрәкләрә бир тәсәлли олан бу көзәл кедәркән падшаһын сәбр
вә арамы да кетди. Хосров Ширини өз чанына анд вериб гай-
тармаг истәди. Үрәкләри әсир әдән көзәл ахырда гайыдыб
ериндә әйләшди. Нәркис кими көзләриндән иччи кими яшлар
төкдү. Бу одлу көз яшлары дүняны одла долдурду. Үрәйи
әлә кәтирмәк үчүн әлдән кәлән бүтүн һийләләри ишләтди. Нә
гәдәр әфсун билирдисә һамысыны әтди. Өзүнә мәхсус бир ой-
наглыгла ашигләри юмшалдан гыз бир чох ишләри чох мә-
һарәтлә еринә етирди.

Хосровун Ширинә чавабы

Падшаһ севимли гызын назыны көрүнчә бу чүр гылынч
дөйүшүнә давам кәтирә билмәйәчәйинә инанараг галханьны
ерә атды. Ширин сөзләр вә нәвазишләрлә шикайәтин үстүнү
өртдү. Ширин көзәлләрдән һеч шикайәт әтмәк олармы? Ши-
ринә деди:

—Әй көзүм! Сән мәним күллү бағымын һүмасисән! Бағы-
мын товузусан! Башымын тачы, тачымын тахтысан.

Сән адамы әввәлчә ерә вурур, сонра да өзүн аяға галды-
рырсан. Сән мәним дилбәримсән, һәм гәлбими әлимдән алып-
сан, һәм дә үрәк верирсән. Сән мәни һәм сәрхош әдир, һәм
дә айылдырсан. Сәндән башга адамын йохдур ки, аваданлы-
ғымы онун янына көчүрдүм. Сәндән яхшы тачым йохдур ки,
тахтымы онун янында гоюм. Тутаг ки, мәндән иччийиб, күс-
мүсән. Бәс нә үчүн ганымы төкмәк фикринә дүшмүсән? Яныма
чох ағыр кәлирсән, мәни дар ағачына исә чох тез галдырмаг
истәйирсән. Яныма кәләркән чох ағыр һәрәкәт әтдийин
һалда, өлдүрмәк истәйиндә тәләсирсән. Бир аз даян, тәләсмә!
Бир әкинчи Нәмруда чох көзәл бир сөз демишдир: «Бичәндә
тәләсмәсән дә олар, әкәндә тәләс!»

Мәндән нә истәйирсән: үзр я һәят? Һәр икиси гуллуғунда
һазырдыр. Чанымы бир гурбан кими гәбул әтмәк вә я мәни
севиндирмәк һәр икиси сәнин әлиндәдир. Анчаг наз әйләмә,

сәнин назыны чәкмәк чох чәтиндир. Мәһрибан ол! Үрәйими үмидсиз гоюб, ғырма! Мәним шәһлийими өз сачыи кими буруб долашдырма. Гәним һәддиндән ашыб, гәнимә шәрик оланым исә йохдур; үмидим бирчә сәнә кәлир, сән дә ки, дәрәдимә гәлмырсан. Инсан өз үрәк дәрдини аңчаг өз тайына вә яшыдына дейә биләр. Дәрд әһли олмаяна сирр ачмаг олмаз. Сәнә тай олмаян сәнинлә уюша билмәз. Һәр кәс өз тайыны тапмалыдыр.

Дүняда мәним вә сәнин кими адамлар чох оллуб. Дүня башгалары илә яхшы рәфтар әдибми ки, бизимлә дә этсин? Юхарыдаки вә ашағыдаки ики гапыдан һеч бойланыб «кечдир» демәйә дә имкан тапмазсан.*

Эй вәфасыз, артыг үрәйими алдатдын, бәсдир! Инди дә мөһрибанлыг элә. Сәбрим түкәниб, достум, артыг вахтдыр, ишләри дүзәлт! Артыг вахтдыр, башымы хумарлыгдан айылт! Гаһгабағлы даяндын, бәсдир! Әйниндә падшаһлыг палтары олан адамы гапыда, тағ алтында сахладын, бәсдир! Фәрхарын гапысыны Фәғфурун үзүнә бағладын бәсдир.**—Муляндаки көрпүләри учурдун бәсдир. Нә үчүн бүтүн дүнянын дәрдини үстүнә көтүрмүсэн? Дәрдән әл чәк, шадлыг вахты чатыб! Гәми булутлу күндә чәкәрләр, бу күн исә күнәшли күндүр, шадлыг элә!

Мәғлуб әдилмиш дүшмәнә һавахта гәдәр шәпхун әдәчәк-сән? Һавахта гәдәр әсирләри сөймәклә әйләнәчәксән. Сүлһ бағланыркән мұһарибәни давам этдирән адамын нә билийи варнә дә ағлы! Ағыллы адам давая киришәркән сүлһ үчүн дә йол гояр. Бу давада сүлһә охшаян бир иш дүзәлт, гаһгабағын бир ан ачылсын! Һавахта гәдәр ачығлы олачагсан? Достлар үчүн бир шән мәчлис гур ки, онларын һәм көзләри, һәм дә бәхтләри күлсүн! Баға мейвә үчүн кәлмишәм, әтәйими тиканла вә чөр-чөплә долдурма! Бу көзәл бағда өз көзүндән вә бадамындан мәнә дай вер! Бу бағда мәнә де ки: «Галх, бухағымын турунчуну, дөшләримин нарынчыны дәр!» Һавахта гәдәр ачығ нийзәси вурачаг, тәнә оху атачагсан? Биз ки, дейүш мейданында дейилик. Мұһарибәни кәс! Эй чейран сағырлы, сән мұһарибә үчүн яранмамысан! Пәләнк тәбиәтини вәһшин һейванларла бурах! Бу назы вә лоғалығы башындан чыхарт! Ерә йыхдығын адамы ердә гоюб кетмә! Кәклиийин нә гәдәр назәнин олса да, тәрланын вә падшаһын ону тутмаг үчүн бус-

* Ю х а р ы г а п ы—көй, а ш а ғ ы г а п ы—гәбир. Йә'ин һәят о гәдәр сүрәтлә кечир ки, «кечдир» сөзүнү белә дейиб гуртара билмәдән өлүрсән.

** Фәр х а р—шәһәр адыдыр, Фәғ ф у р—Чин падшаһы.

туда даяндығыны унутма. Енә ахырда мәним голларымын арасына кәләчәк, әлимә дүшәчәксән. Әлимә кәлсән, халыпла вә зүлфүнлә ойнаячағам. Сәнин хәялын һәр кечә мәнимлә ойнайыр. Сәнә иши дүшмүш бу адам нә үчүн тале кими гапында даянамалыдыр. Сәндән достлуғун һеч гохусу да кәлмир. Көһнә достлуғумузу, көһнә сөһбәтләримизи унутмусан.

Достум, һеч тәләсмә, һәр кәс өз палазыны судан чәкиб кәнара чыхарда биләр. Сәни мөһрибанлыгдан узаг көрәндә гаһыдыб узаглашмаг истәйирәм. Яхыны даһа да яхылашдырмаг сәнин әлиндәдир. Һилал гаһларыны чатма, хәзинәни көвһәрлә долдур.

Мәни өз эвинә кәтирмәк истәмирсәнсә, әйби йохдур, гой сән сәйән олсун, мән йола дүшүб кәдәрәм. Сәни унутмаға чалышар, башга сагинин шәрабы илә сәрхош оларам. Ағзымы башга һалва илә ширин әдәрәм. Ширинин сөвдасыны башымдан чыхардарам, шәкәр яғдыран Шәкәрә әл узадарам. Ширинин ачылығлары ядыма дүшәркән, ачы шәраб ичәрәм. Үрәйим кәри гаһытмаг шийәтиндәдир.

Ширинин Хосрова чавабы

Хәллүг* көзәлләринин бәзәйи олан Ширин падшаһын һузурунда ери өлүб чаваб верди:

—Эй падшаһ, һәмншә арзуна чатасан! Хошбәхтликдә сәһиб ғыран олсан! Сәнсиз едди өлкә нурсуз галсын! Бәднәзәрин тозу сәнин бәхтинә гонмасын! Мин ил падшаһлыг әдәсэн, мин диләйин еринә етишсин! Сәнин сағлығына шәраб ичән адам, мән өзүм олсам белә, сәнин гучағына гисмәт олсун! Шәкәр кими зәһәр сачдын, бәсдир, әфсунланмыш бир адама әфсанә дедиң, кифайәтдир! Бир чох һийлә илә гарышыг сөзләр данышдын, адамы һирсләндирән һекәйәләр нағыл этдин, бәсдир! Зәрли чадырла ова чыхмысан. Ширинин гәсрия миннәт гоймағын нәдир? Падшаһ үчүн, бир заваллыя дүшмәнлик әтмәкдән дә пис иш вармы?

Ов итләринин үстүнә бир ит дә артырыб чейранын үстүнә ғысыртма, бундан бир файда чыхмаз. Мән, мөһүрү торпагла сындырылмаян бир хәзинәйәм, бу гәдәр тез әлә кәлмәрәм. Сән әфсанә сөйләмәкдә маһирсән, аңчаг данышдығын әфсанәләрин һеч бири мәнә тә'сир әтмир. Сөйүд күл ачар, амма мейвә вермәз. Сән сону билинмәйән бир чайсан. Сән мәним үчүн бир

* Кечмиш Түркүстанда көзәлләри илә мөһнур бир шәһәр.

дәниз кимисән, дәнниз сиррләрени билмәдийим кими сәнин дә сиррләрени билмирәм. Мән исә, сую көз өнүндә олан балача көләм, үрәймдән кечәни дилимлә дейирәм. Дүррү сәдәф кими синәсиндә кизләдән адам дәннз кими кинли олар. Сән элә билдин ки, бу дамын үстүндәки юмшаг бир адамдыр, сән өз ширин вә яғлы данышыгларыңла ону йола кәтирә биләрсән? Сәнин шәкәр данышыгларына нечә гулаг аса биләрәм ки, мән өзүм шәкәр вә балам! Сәндә ити дилдән башга һеч бир шей көрмүрәм. Чийәrimi яндырмагдан башга әлиндән бир иш кәлмир. Һавахта гәдәр тәхт вә тагдан данышачагсан? Сөзү өлчүб, бичмәдән данышырсан. Чох кәскин сөзләр дейирсән. Фикирләрин кәскин олмаса, сөзләрин дә кәскин олмас. Һәр кәсин бу мағарада бир әждәһасы вар*. Мән сөзләrimi өлчүб, бичмәдән сәнә демирәм, сән дә өлчүлмәмиш сөзләр данышмагла мәни тәһгир этмә! Бу кедишлә ишләrimиз дүзәлмәз, мән айна көтүрмүшәм, сән гылынч. Яхшы вә яман сөзүн бир чох үзү вар. Яхшыыла яманын арасында анчаг түк гәдәр бир мөсафә вар.

Бу дүняда, гарғанын көзүнү гуйругундан әввәл көрән адамын күнү хош кечәр.** Намус—башдыр, биабырычлыг исә дашдыр. Өзүнү көзлә, дашы шишәйә, вурма! Сән һавахта гәдәр дүшмәндән данышачагсан? Көрүнүр өзүн кими сөзләрин дә сәрхошдур. Ағыллы адамын башындан гиймәтли сөзләр чыхар. Бу сөзләр торпағын алтындан белә эшидилсә, енә гиймәтини итирмәз. Данышан адам сөзләрини дүшүнәрәк десә, бир сөзү пис олса белә, үмумийәтлә данышығы пис олмас. Сөз кәрәк өлчү илә данышылсын. Элә сөз вар ки, эшшәкләр үчүн белә ағыр бир йүкдур. Һәр дөфә мәнә дедийинин йүздә бирини мүтрүб орду һаггында белә демәз.*** Әкәр чәкдийин эзаблардан данышмаг истәйирсәнсә, даныш гулаг асым! Тәмиз бир гадынла яшамаг истәйирсәнсә, мөндән башга да йүз гадын тапа биләрсән. Сән мәним кими бир кәлини һасар арасына салыб дүнядан зәрифликми көзләйирсән? Сән мәним мирвары кими көз яшларыма бах, гулағымын мирварысы илә ойнама! Әнбәр гоһулу аһымы көр, ганла долу олан әнбәр гоһулу боюнбағымла ишин олмасын! Нар дәнәси кими балача додагларымы көр, нар кими дөшләrimә көз тикмә, нары багдан оғурламышлар! Истәсән, фындыг дырнагларыма даш вурә

* М а г а р а—ағыз, ә ж д ә һ а—дил. Йә'ни һәр кәсин дили вар, пис сөзләр даныша биләр.

** Гарғанын көзү көзәлдир. Гуйругу исә чох эйбәчәрдир. Йә'ни адам ларын яхшы чәһәтини көрән адам, яхшы күн кечирәр.

*** Йә'ни һеч оюнчу да орду һаггында бу гәдәр ялан данышмас.

биләрсән, анчаг иннаб додагларымын үрәйи бәркдир.* Хош сифәтәм, анчаг ачыг да дейиләм, кечавә ичиндәйм. Һясызлыг эләмә, көзүмдән горх, көзүмүн һәр кирпийиндә бир хәнчәр вар. Һөрүйүмдә кизләәнән һәр бир түкдә гара бир илан ятмышдыр. Сәнин хош сөзләрин мәнә тә'сир этмәз. Буздан гайрылаң гәндилдә од яндырмаг олмас. Бу ипә бел бағлайыб гуюя дүшмәрәм. Бу ода уюб йолдан кәнарә чыхмарам. Үрәйин чох вахт йолуну азыр, аһдан үрәйинә бир зәнк бағламаг лазымдыр. Көрмәмсәнми һәр карванда бир зәнк чалынараг карвандакиләрин йолдан азмаларына йол вермир. Карвантыран улдуз доғмайынча һеч бир хоруз банламаз. Гара аты вурмаг истәйирдин, ала аты вурдун. Аты Һиндистана чапмаг истәйирдин, йолу азыб Бабилдә галдын. Дәннзә кирмәк истәйирдин, чая дүшдүн. Күл дәрмәк истәйирдин, әлиңә лалә кечди. Чанын үчүн ширини бир дәрман һазырладың, анчаг орудуну шәкәрлә ачдын. Мән сәнин севкилин олсайдым, сәнин мөндән башга севкилин ола биләрдими? Сәнин башга бир мәчаран варкән, даһа мәнимлә нә ишин ола биләр? Үрәйи дәрдлә долу олан бу язығы бу гәдәр алчалтма. Габаглар мәним гаршында чох ағлайыб, ялвармысан. Дәннздә боғулмамаг үчүн бир дөфәлик йүкү кәмидән атмаг лазымдыр. Кет, кәндә ялғыз бурахылан бу язығы, карвандан кери галмыш бу гәриби унун!

Мән ата-ана үзү көрмәйән, өзкәләрин сәдәгәси илә бөйүйән бир етим кимийәм. Элә бир чөлә атылмышам ки, вәһшиләр кими бир гарышгая белә раст кәлмирәм. Сән һеч вахт мәни севиндирмәмсән. Һәмишә мәзәммәт охуна һәдәф олмушам. Күчдән вә тагәтдән дүшүш бу язығы бурах, гоһ атылдығы даш һасарын ичиндә яшасын. Үзәринә бир даш да гоһ, бу һасар бир дөфәлик дөнүб гәбир олсун. Атдан вә үстдән даш оландан сонра, эйб нә гәдәр чох олса да енә һеч бир шей көрүнмәз.

Эй севкилим, элә бил ки, сәнинлә көрүшдүйүм биринчи күн Шәбдиздән ерә йыхылдым, мәрдлик элә мәни галдыр! Күл сәпдин бәсдир, йолдаки тиканлары тәмизлә! Нә вахта гәдәр күл сәпиб тоз галдырачагсан? Дузу ейиб дуз габыны сындырмаг нә демәкдир? Сәнин йолунда бәдбәхт олдум, бәсдир! Әвимдән, эшийимдән айры дүшдүм! Ширини Шаһрудун кәнарында гоюб келдийин күндән бәри хош күн көрмәмишәм. Мән һара, Мәдаийн шәһәри һара? Нә этмәли, һәр кәсин алнына нә язылыбса, о да олачаг. Сәнә өзүн кими адлы-санлы бир адам

* Йә'ни бәлкә дә хына гоюлмуш дырнагларымы, әлими өпә биләрсән, анчаг додагларымы өпә билмәзсән.

лазымдыр. Мөним кими мээлүмдэн сәнэ нэ файда олар? Гуюну су чыхан ердэ газ! Нөштэри ган чыхан дамыра вур! Достлут бинасыны учуртмусан, инди енидөнми өзүл гоймаг иста-йирсэн? Бир палгарын тээликдэ истилийи олмаса көһнөлэндэми истилик верөчөк? Чаванлыгыда эйри битөн агач гочалдыгыда вэ гурудугда дүзэлэрми?

Сән зәһмөт чәкиб бурая кәлмисән, илтифат эдибсән, бөйүклүк көстөрибсән, анчаг бу кечә барышыг кечәси дейил! Бу кечә, отағын бәзәнөчәйинэ үмид бағламаг олмас. Һәлә һалва бишиб һазыр олмайыб. Сән бу кечә әмр әтмәкдән әл чәк! Сәрхошлары гонаг әтмәк ярамаз! Бу иш йолуна дүшгән заман сәни гонаг җағырарам. Дүняда һәр шейин өз вахты вар. Һәр хәзинәнин гапысынын ачары өз вахтында тапылар. Билмирсэн ки, вахтсыз банлаян хорузун башыны кәсәрләр?

Хосровун Ширинә чавабы

Хосров бу көзәли наздан әл чәкмәйөчәйини көрүңчә һийлә ишлөгди. Анчаг Бабилә әфсунчу апармаг мөнасыздыр,* ялварараг деди:

— Әй һәятымын мөгсәди, көзүмүн нуру, руһумун шамы! Сән башымын бәхти, бәхтимин кәңчлийисән! Үрөйимин чаны, чанымын һәятысан! Навахта гәдәр фәләк кими үрөйимлә вуршачагсан?

Бу ашиги ишвәнлә севиндир, бу гулу азад эт! Әсәбиләшәндә өз әйбини көрмүрсән, мөним әйбимдән нэ үчүн данышырсан? Өз корлугуну көрмәйән адам кими башгаларынын әйбини нэ тез көстәрирсән! Лә'л додагларына ярашмаг сөзләр данышма! Мәни ерә вурдунса да гана салма. Дәрд чәкмәкдән үзүлүб чана кәлдим, машаллаһ, хәстәйә чөх яхшы бахырсан!

Кечәдир, гар, чивә кими көйдән төкүлүр. Буз кими союг севкидән бир од кими үз дөндөр. Әлә әтмә ки, сәнин гар кими һәркәтиндән мән гызышым. Гарын әримәси сәнин үчүн чөх пис олар.

Бирчә бу кечәлийә гапыдан ичәри кирмәйә мәнә ичазә вер! Гой гапынын торпағыны өпүм. Гаршында диз үстә әдәблә отурум. Көзүмү башга шейләрә гаршы юмум, бирчә сәни көрүм. Көзүнү анчаг сәнә тикән адам сәнин сарайына йол тапа биләр. Сәнин яхшылыгыларыны пәнчәрәдән көрән адамы өзүнә дост тутма! Сәнин чәләл вә дөвләтинин артмасыны истәйән адам

* Рәвайәтә көрә Бабил өз әфсунчулары илә мөшһурдур.

сәнин һәгиги достундур! Сәнә пахыллыг әдән адама алчаг нәзәрлә бах!

Әй севкилим, боғазыны ганла ислатма, мәни һалга кими гапында сахлама! Мәнә эзәб верирсэн. Бу, яхшы иш дейил, чүнки бура бәһиштдир. Эзәб исә чәһәннәмдә олар. Сәндә дәймиш бәһишт мейвәләри вар. Бәһишт кими гәсринин гапысыны ач, мейвә агачынын барыны зай әтмә! Хурма сүфрәйә дүзүлмүшдүр. Хурма ейән исә йохдур. Искәндәр дирилик суюнун башында сусуздур. Гәсринин гапысыны ач, кинин гапысыны бағла, кечмишдәки кими достлуг әлә! Әкәр гапыны ачыб бир гәриби ичәрийә бурахмаг мүмкүн дейилсә, һеч олмаса Чәмшидин меһрабы үзәриндәки өрпәйи көтүр, күнәш чәмалыны көстөр. Чүнки күнәшин өрпәйә эһтиячы йохдур. Дәлийәмсә, бунун да тәхсири сәндәдир. Чүнки һушуму башымдан апармысан. Чошғунлугуму ятырт, чүнки мөним илк дөфә дадыма бахан да сән олмусан.* Дәлилийимин дәрманы да сәндәдир. Чүнки сәндә һәм ягут, һәм дә әнбәр вар.**

Бал кими додагларын вар, сән исә мәнә арыны тиканы кими зәһәрли дилини көстәрирсән. Бу гәдәр ичә вә юмшаг олдуғун һалда мәнә гаршы нэ үчүн бу гәдәр сәртлик көстәрирсән? Һеч гағумун дөнүб тиканлы кирпи олдуғуну көрүбсәнми? Әлә әт ки, үрөйим шад олсун, сәни көрдүйүм үчүн кедиб кейф мәчлисә дүзәлдим. Аяғларым йолда тоза булашса да, үрөйим сәни көрмәклә севинсин. Мөнимлә аран дүзәлмәсә бунун үзрүнү истәмәк үчүн чөх чәтишлик чәкәчәксән. Хосровун башына даш яғдырма. Фәрһад кими ону да дағларда өлдүрмә. Көйә даш атан адам өз башыны яраг. Бөйүк адамларла кәллә-кәлләйә кәләннә ахырда өз бойну синар. Меһрибан севкиләрә ярашан мәнәһәббәт йолундан кәнара чыхма. Мөнимлә оюнбазлар кими ойнама. Сәнә раст кәлән һәр ашиги сәрхош зәнн әтмә. Һәр үрәйи кедән адам сәрхош дөйилдир. Мөнимлә каф сүлһ илә рәфтәр әдирсэн, каф дава илә. Аллаһ сәни бу икиүзлүклүкдән хилас әтсин. Икисиндән бирини гәбул әлә: я ағ ол, я гара! Илан балыгы нә иландыр, нә балыг. Сән яман кинли олубсан, билмирәм һәйин интиғамыны алырсан? Бәлкә севкиләрин гайдасы беләдир! Бәлкә өзүн

* Әслиндә чошғунлуг мөнасына ишләдилән «чушиш» кәлмәсинә «сәркуш» сөзү гағийә кәтирилмишдир. «Сәркуш» бир хөрәйин бишиб-бишмә мәснин билмәк мөгсәдилә дадаг үчүн алынән илк гашыга дейилдир.

** Дәлиләрә верилән дәрмана ягут вә әнбәр гатарлармыш, Ягут Ширинин гырмызы додаглары, әнбәр гара сачлары.

сакитлөшмөк үчүн мөни иңчидирсэн! Анчаг кетдикчә даңа да чо-
шурам. Сәнә ирәли кәл дедикчә, сән ип тохуянын шакирди
кими кери кедирсэн.

Иыкылмыш гәлбимә бу гәдәр яра вурма! Ахы бу үрөкдир,
полад дейил, даш дейил! Мөни дүшмәләримин арзуладыгы
күнә салдын. Ахы достум, һеч кәс дүшмәни севиндирәчөк бир
һала дүшмәк истәмәз. Мөним доғру сөзүм кими бир доғру
вәдә вер. Дүшмәләрин ачыгына мәнә мөһрибанлыг әт! Хәл-
вәтдә исә истәйирсэн лап яндыр, анчаг адамларын янында
өзүнү мөһрибан көстөр! Далашмаға чәһд әтмә! Ширинә шор
гатаңда ачылашар. Яғлы ол, чүнки яғ һәмишә ширинлә яхшы
уюшар!

Сәни ай кими булутлар арасында ахтарырдым, сусуз булут
вәзийәтиндә тапдым. Сән аләмә ишыг сачан бир чыраг идин,
яхынлашыңча яндырычы олдуғуну билдим. Узагдан севими
гырмызы бир күл кими көрүндүн, яхынлашыңча бир ода дөн-
дүн. Күсүб дейишмәк һәддини ашарса далашмагла битәр, тор-
паг чох бәркисә даша чевриләр. Кәлдийим кими гайыдыб ке-
дә биләрәм. Сәндән яхшысыны тапыб онунла севишәрәм. Ан-
чаг мән кечмиш хидмәтләрини унутмамышам, көһнә сөһбәтләри
тәәләмәк арзусундаям.

Ширинин Хосрова чавабы

Ширин еңә додағына ширин хурма кими сөз сачмаға ичәзә
вәрди. Әгит додагларыны ләл дишләринин үзәриндән галдыр-
ды. Көвһәр вә мирвары кими сөзләр данышмаға башлады:

— Эй кәңч тәлели падшаһ! Сән һәм тачын, һәм дә тахтын
бәзәйисән! Сәнин пислийини истәйәнә гаршы байрағын йүксәк,
гылынчын итә олсун! Дөвләт вә падшаһлыг дону, ярашыгы
сәнин гамәтиндән алмышдыр. Фәләйин кәманынын күчү сәнин
голунун күчүнә чата билмәз. Ярындан, йолдашыңдан бәхт,
бәхтиндән исә ярдым аласан. Тәлә өз архасыны сәнә даямыш-
дыр, сәнә күвәнир.

Ширин бу сөзләри дедикдән сонра янар дағ кими гызыш-
ды. Хосрова деди:

— Эй мәғрур сәркәрдә, сән падшаһсан, кет, падшаһа эшги-
базлыг ярамаз! Сәнин үчүн эшг бир әйләнчәдир, дүняда ан-
чаг бир мәшугә илә кифайәтләнән адам һәгиги ашигдир. Фәр-
һадын эшги үчүн мәнә тәһнә вурма! О гүрбәтдә өлмүш бир
адамдыр, ону һөрмәтлә яд әт! Фәрһад, о гәдәр мөһрибан ол-
масына бахмаяраг, мөним үчүн анчаг бир ахирәт гардашы иди.
О бирчә ан белә көзүнү көзүмә тикмәмиш, үзүмә бахмамыш-

ды. О Ширини ялыз сәсини эшитмишди. Ширин онун күнү-
нү ачы әтдийи һалда, о уд кими чох ширин янырды.* Онун
мин бир дәрәдә дөздүйүнү көрдүм. Сәндән исә бир сифариш
белә алмадым. Күлү олан тикан мейвәсиз сәрвдән яхшыдыр.
Ястыгы дәмирдән әтмәк, белә ган ичән гызыл кәмәр багла-
магдан яхшыдыр. Мис голбаг әлимдә әрийән күмүшдән ях-
шыдыр. Кечәни ишыгландыран бир чыраг палтарымы яндыран
бир шамдан яхшыдыр. Дағын дөшү дашла долу олдуғу кими
ашигин дә сәнәси һәмишә даш ағырлығында дөрдләрлә долу
олур. Мән исә башы дашларла долу дағ кимийәм. Дәмир даш
арасында олдуғу кими мән дә бу даш зиндан ичәрисиндәйәм.
Гәлбим севинчсиз галмыш, әлим йолдашлардан үзүлмүшдүр.
Үрәйи дар адамын әли дар олмасын! Дәлилик илә сәрхошлуг
икиси бир ерә дүшсә иш чәтинләшәр. Мән һәм дәлиийәм, һәм
дә сәрхош. Сәрхошла дәлиини йолдашыгы тутмаз. Мәнә әт-
дийин мәзәммәтләрин үстүндән гәләм чәк. Мән, мөни данла-
янларә лайиг дейиләм. Әлә бит ки, шиддәтли бир ел әсиб сә-
һәр вахты сәнин бағындан бир яраг апармышдыр. Мөни мөһ-
нәт сели өз еримдән авара салмышдыр.

Сән өз аваданлығыны йығышдырыб бурадан кет. Көрүр-
сәнми, мән янар од ичиндәйәм, мәнә бах, ибрәт ал! Һава ка-
фур кими союг гар әләйир, одур ки, арамыз союг олса, ери
вар. Бәдбәхтликдән булут дүз яғдырмаға башламышса, үрәйи-
ни яндыран шириндән әлини үз. Шәбнәрә кими кечәләр иш
көрмә, тәрлан кими күндүзләр кәз. күнәш кими ачыг көрүн!
Мәндән эшитдийин әфсанәләри унут, көрдүйүн о мөһрибан-
лыглар артыг кечиб кетди. Онлардан бир шәир** белә галма-
мышдыр. Эрәбчә билмирсәнсә ачыг дейим бир арпа белә галма-
мышдыр. Мән әрәбчә билмәйән түрк дейиләм, мән наз-гәмзә
әтмәйи дә бачарырам. Әвим фәләйин тәһнәләринә бир һәдәф
олмушдур. Ишвә исә анчаг гыврәм сачларынын ишидир. Сә-
нин үрәйин гуш да олса, ганадсыз гушдур. Сәнин нәфәсин
сүбһүн нәфәси дә олса, тәһсирсиздир. Юсифин йүз юхусуну
әзбәр билсән дә, еңә һаман һамансан, һәмин Иса, һәмин эш-
шәк. Илк көрүшдүйүмүз вахт мөни булут кими бир зәрбә илә
вурурдунса, иңди күнәш кими икиәлли доғрайырсаң. Дейләмли***
идин, падшаһ олдун, балтаны сатыб нийзә алдын. Кет, һеч бир
үзр илә өзүнү үрәйимә дост әдә билмәзсән. Ағласан да, үрә-
йимдә бир түк гәдәр сәнә ер йохдур. Нә гәдәр һийлә ишләт-

* Удун өзү ачы, түстүсү исә әтирли олар.

** Шәир—әрәбчә арпа демәкдир.

*** Дейләм—ер адыдыр, орада ийнд гуллар оларыш.

сән дә өз гисмәтиндән артыг ейә билмәсән. Неч бир агрын олмадыгы һалда яландан ғыштырма, ишвәдән әл чәк! Лап ачыгыны дейим: сус, данышма! Ов шаһинләри кими рузини һалаллыгла е, кафтарлар кими чәмдәк ейән олма!

Мәнә һәмишә она көрә Ширин дейирләр ки, ширин оюнлар дүзәлдирәм. Бунунла белә мән бә'зи адамлары ачы шәрабдән да артыг ағладарам, бә'зиләринә исә адымдан да артыг ширин бир нәш'ә верәрәм. Мән күлабам. Тәлх олса да горхусу йохдур. Ачы күлаб, күлабларын ә'ласы һесаб олунар. Мән әлдүрүчү бир шәрабам. Мәннә әлине алма, йохса әтримдән илләр узуну сәрхош оларсан. Адым Ширин олдуғу үчүн, данышығым ачы олса да өтүшәр. Ики ширинлик бир-биринә гарыша биләрми? Хурманын туму, гозун исә габығы олмалыдыр. Сөрт рәфтар әтмәйим кирпи кими тиканлы олдуғумдан дейил. Чох юмшаг рәфтарын алтында кобудлуғ кизләнмиш олур. Көвһәр даш арасында, хурма тикан арасында олар. Чох хәзинәләр харабалыгда кизләнәр. Өзүнү гатлашмаға, сәбр әтмәйә алындыр. Алчағлыгдан адама хейир кәлмәз, ләкин һәддиндән артыг алчағлыг әтмәк адамы чүһуд дәрәчәсинә эндирәр. Чүһудлуғ әтмәк исә чох ағырдыр. Эшшәк гулағларыны саллаһыйб йүк кәтирмәйә боюн әйәндән сонра һәр бир ушаг ону минәр. Тәрлан учмаг гәбиллийәтин итирсә, сәрчә дә ону димдикләр. Дәвә карвандан айры дүшсә, хәсәийәти юмшаг олдуғундан, сычан да онун чилевундан япышыб дарта биләр. Асланларла вурушмаға киришән адам аслан кими дишли олмалыдыр. Итләр далашаркән дишләрини бир-биринә көстәрәр, сонра айрыларлар.

Ширин бу сөzlәри дедикдән сонра, кәскин ағыла, ағыллы чана, фирузә күлшәнин күнбәзинә—көйә—парлаг күнәшин нур чешмәсинә, пак чәннәтдәки һәр бир көзәллийә, ер күрәсинин фәрманында язылан һәр бир сөзә, өлмәз, дирийә, һеч вахт ятмаз ояға, бәдәнләрин рузусуну верән варлыға, чаплары яшадан аллаһа анд ичиб әләвә әтди:

— Сән падшаһ олсан да, кәбин кәсилмәдән истәйинә һаил ола билмәйәчәксән.

Ширин бу гәти сөзү дейәрәк падшаһдан үз дөндәриб кетди вә бунунла да тапдығы хәзинәни итирди.

Хосровун Ширинни гәсриндән гайытмасы

Ахшам Хүтәм чейраны, йә'ни күнәш мүшк көбәйиндән өзүнә ип һөрүнчә додағларындан сүд чәкилмәмиш мин чейран баласы, йә'ни улдузлар чәмәнликдә истираһәтә чыхдылар. Пад-

шаһ көбәйи йыртылмыш бир чейран кими иди. Чейранкөзлү севкилисини ачыгландығыны көрдү. Һәр тәрәфдән гар вә яғыш кәлирди. Баһар булутундан яғырмыш кими чох шиддәтләрәк кил кими әрийирди. Гарын союғу әривмиш бир галай кими үрәкләри доңдурурду. Күмүш дирһәм кими төкүлән гар Шәбдизин үзәриндә күмүш бир өртүк әмәлә кәтирмишди. Хосровун дилиндә данышмагдан түк битсә ди сөzlәри мүшк сачлы көзәл бир түк гәдәр тә'сир әтмәмишди. Севкилисини рәһмә кәтирмәк үчүн о чох ялвармыш, яхармышды; анчаг йүз имкандан бири дә әлине кәлмәмишди. Хосровун сөzlәри бир-бариндән ити олса да, Ширинни чаваблары онункиндән цаһа ити, бир хәнчәр кими кәскин иди.

Гаранлыг кечәдән бир гәдәр кечәндән сонра падшаһ Ширинни гапысындан чох иччимиш һалда гайытды. Хәстәликдән ени галхан адамлар кими атыны сүрүр, йол кетдикчә көзләриндән ганлы яшлар ахыдырды. Үрәйи яралы, көзү архада иди. Гүшу башында дейилди. Нә атыны ити сүрмәйә аяғы кәлирди, нә дә әлләри Шәбдизи даяндыра билирди. Көз яшы йол азуғәси олмушду. Күл кими үзүнә мирвары яшлары салхым-салхым төкүрдү. «Габағыма я дағ, я да гуо чыхса иди, һеч олмаса ләнкимәйимә баһана оларды»—дейә дүшүнүрдү. Бә'зән ачыгдан әлини-әлине чырпырды, бә'зән яйлығы илә көзүнү силирди.

Хосров үмидсә һалда гошунун дүшүркәсинә кәләркән үрәйи һәрәрәтдән күнәш кими янырды.

Яшыл күлшәнин үзәриндәки гара булут йыртылынча көйдә көзәл бир ай көрүнүб дүняны ишыгландырды. Шаһлар шаһы чадрыны фәләйә узатды. Чадырын габағыны галдырмыш, гапыны һамынын үзүнә ачмышды. Анчаг өзү дүня ачыг үрәклә баха билмирди. Палтарынын әвәзинә үрәйини парчалайырды. Раһатлыг әтмәк фикриндә дейилди. Башыны һәсрәт дизиндән галдырмырды. Сарай адамларының кетмәсинә ичәзә верди. Шапурла икиси галдылар. Маһир нәгәш она «үрәйини сыхма!» дейир вә кәләчәкдә эдәчәйи кейфләрин нәгшини чәкирди. Хосровун янар одуну су илә сөндүрдү, айдынлыг кечәдәки ай кими үзүнә күлүрдү. Шапур Хосрова үрәк вериб деди:

— Ширин меһрибандыр, сән онун ачы дилинә бахма, өзү һеч дә ачы дейилдир. Шириндә чәкилмәйә мейл олса да, әйби йохдур. Чүнки һеч вахт хурма тикансыз олмаз. Ширинни ачыгланмасындан нараһат олма. Шириндән сәфрандан баш-

га һеч бир шей төрәйә билмәз. Ширни өз истилийи илә мәш-һурдур.

Мәчлисдә яд адам олмадығындан Хосров үреини ачыб бүтүн, шикәйтләрини Шапура данышды:

— Бу күн башыма кәләкләри көрмәдинми? Дүниәни яндыран о көзәл, көр мәнә нә этди! Алладан горхмаян о гыз нә һясызлыглар көстәрди. Гадын дединми мәсәлә айдындыр, артыг ондан һәя вә горху көзләмә. Нарван ағачы кими папағымы гаршысына гойдум, бағышланмаг арзусу илә габағында сәрв кими аяг үстә даяндым. О исә чох чәсарәтлә нарваны балталады, сәрв ағачынын будагларыны дәһрә илә вуруб гырды. Нә союгда галмағым үреиндә мәнә гаршы бир истилик доғурду, нә дә үрейн юмшалды. Дили башдан-баша балта вә ох иди. Үзүрләри күнаһындан бәтәр иди. Доғрудур, достоста эзиййәт верәр, анчаг бу гәдәр йох. Тиканы тикан үстүндән санчмаз. Эзиййәт вермәйә галса, мән дә тиканлыям, эзиййәт верә биләрәм. Анчаг мәним дә бәдәнимдә чаным вар. Онун чәмалы Бабилдәки Нарутун чәмалы гәдәр көзәл олса, я халы Бабил чадукәрләри башчысынын чадуларындан йүксәкдә дурса белә, енә дә көстәрдийи союглуг мәним бәдәним буз кими дондурмушдур. Мән онун чәмалыны да, халыны да буза яздым, мәним үчүн артыг онларын әһәмиййәти йохдур. Онун дөзүлмәз дәрдини чәкмәк үчүн көр мәнә нечә бир тәсәллы верән ләзымдыр? Пис ушағын, пис хасиййәтләрини даясы һәр кәсдән яхшы биләр. Гоншунун пислийи гоншу биләр. О мәним кизли дүшмәнимдир, үздә достлуг әдир, ичәридә әдавәт бәсләйир. Дүнән нә гәдәр хаһиш этдимсә гәбул этмәди, мәни гайтарды. Нушум башымдан чыхды, мән она мин чүр сөз дедим, бир иллик сөз данышдым, о исә бир айлыг эшитмәди. Кечә кәлди, гаранлыг говушду, о исә мәнә шам да вермәди. О мәним белими гырды, сарымаг үчүн мумя да вермәди.

Ширинә чатмаг ләззәтли олса да, бу көй күнбәзин алтында ондан ширин бир мәхлуг тапылмазса да, она говушмаг үчүн бу гәдәр алчалмаг мәнә ярашмаз. Онун дуз-чөрәйини емәк, онун бу гәдәр дәрдини чәкмәйә дәймәз. Фәрсиз адамларын өнүндә әл ачмагданса, филләрин аяғынын алтында әзилмәк даһа яхшыдыр. Суда балыг кими гәрг олмаг гурбагадан аман истәмәкдән яхшыдыр. Дағдан дырнагла даш гопармаг ләягәтсиз адама балта үчүн ағыз ачмагдан яхшыдыр. Саф суда дүрр ахтаран дүрр тапар, торпагда дүрр ахтаран исә гара торпагдан башга бир шей тапмаз. Мән мәдәни

хырда даш парчалары чыхартмаг үчүн газмаг истәмирәм. Яғсыз чыраг кими мәдәндәми чан вермәлийәм? Чанымын ихтирәйны мәнә мәррибанлыг этмәйән бир көзәл нә үчүн тапшырмалыям? Мәнә өзүм кими намуслу бир адам ләзымдыр. Товуз-товузла йолдашлыг әдәр.

Шапурун Хосрова чавабы

Шапур әввәл торпағы өлдү, сонра кафур сую сәпмәк илә оду сөндүрдү.

— Ширини кәскинлийинә гаршы сән кәскин олмамалысан,—деди.—Онун үзр кәтирмәси бир мәрдлик әләмәтидир. Сән өз тәленнә көрә гурд дейил, аслансан. Бир марал сәнә нечә бөйүклүк әлә биләр. Ашигләрин далашмасы илдырым кими сүр'әллә кечиб кедәр. Наз илә габалыг арасында бөйүк төфәвүт вар. Ширин гызғындырса буна һаггы вар. Чүнки ширини хасиййәти истиликдир. Яһныз Ширин дейил, бүтүн хурма ағызлыларын һеч бири тумсуз дейилдир, онларын һеч бири эзиййәтсиз әлә кәлмәз. Әкәр Ширини ачылыгындан башын һәрләһирсә, сән енә дә ширни сөвдасыны башындан чыхарма. Ширин, йәгин ки, сәндә бу азарын олдуғуну билир. Она көрә дә гәйдин алтында сиркә сахлайыр.* Адама ширинликлә бәрәбәр туршулуғ да ләзымдыр. Буна көрә дә сән бу сәфра вә сөвдадан әл чәкмә.

Көзәлләрин дөчәлләйи тәәччүблү дейил. Итдән ит хасиййәти умарлар, асландан аслан. Адәт беләдир ки, дүрр шөвә илә бир ердә олар. Гызыл хәзинәсинин ачарыны дәмәрдән гаһыарлар. Залым олдуғларына көрә көзәлләрдән әләгәни кәсмәк олмаз. Севкилиләрин назыны чәкмәк ләзымдыр. Бүтүн көзәлләр бу чүр бәд хасиййәт оларлар. Һеч бир кәлини мәрксиз, һийләсиз көрән олмушму? Тикан әлә батмадан һансы күлү әлә кәтирмәк олар? Һансы дәирә пәркарын ярасыны көрмәдән чәкилир. Көзәлләрин дик башлылыгы гәдимдән галма адәтдир. Анчаг су иланы чалмагла адам өлмәз. Гәм селиндән яханы гуртармаг истәйирсәнсә ериндә дағ кими мөһкәм ол, саман кими һәр күлөкдән тәрпәнсән, дағ да олсан бир саман дәймәссән. Арзуя ахырда чатмаг даһа яхшыдыр. Әнбәр анчаг яндырылдыгдан сонра өз әтрини сачар. О ая һүчүм этмәк фикриндән ваз кеч. Онсуз да сәнин әлини ая чатмаз.

* Әслиндә с ә ф р а вә с ө в д а азарларындан данышылыр. Гәдим әгидәйә көрә чох ширни емәк бәдәндәки сәфра азарыны даһа да гүввәгләндирир. Сиркә исә бу азарын сағалмасына хидмәт әдир.

Ширин һәр кәс олса, енә дә гадындыр; гапыны багла, төлсәмә, о, ай ишығы кими пәнчәрәдән кәләчәк. Дейсән, ай илә гадын икиси дә эйни һийләни ишләдирләр: гапыны үзләринә багласан, пәнчәрәдән кириләр. Сән һардан билирсән ки, Ширин сәнин дәрдени чәкир. Йох, мән билирәм ки, о да сәнин дәрдени чәкир, анчаг сәбридир. Чәфа дагындан бир даш дүшсә, бу даш сәнин кәлкәнә, онун исә башына дүшәр. Әкәр габалыгдан бир тикан төрәнсә, бу тикан сәнин этәйинә, онун исә үрәйинә санчылар. Бирчә кечәлийә сәбр эт! Кечә ики чанлыдыр, көрөк сабаһа гәдәр нә догур? Тәле һәмшә бир хасийәтдә олмас, су һәмшә бир арха галмас. Инсан һәмшә өз арзуларына чата билмәз. Инсан бә'зән әзиз, бә'зән дә алчаг тутулур. Ширин—тәле, сән исә дөвләтсән. Тәлеин дөвләтә этдийи һәр наз үчүн дөвләт тәлеи сыхышдырмамалыдыр. Пәркар дүзкүн һәрәкәт әдәрсә, учу башладығы нөгтәйә гайыдар. Һарын аты юмшалдан миничи хам дайча илә чох юмшаг рәфтар әдәр. О, сәбрлә һәрәкәт әтмәк нәтижәсиндә дайчаны альшыдырар вә сонра үстүнә кими истәрсә миндирәр. Киши зиндандан сәбрлә хилас олар, чүнки сәбр бүтүн баглы гапыларын ачарыдыр. Һәр чәтин ишин ахыры асанлыгга дүзәләр. Кечә гара олса да бил ки, бу гаранлыгын далында парлаг сүһи вар. Умидим будур ки, бу чәтинликләр тез ортадан галхар, падшаһ өз истәйинә чатар.

Шапур бу вәдәләрлә падшаһын көңлүнү ачды. Харабалыгы мәнрибанлыгга абәд әтди. Шаһын үзүнә сәадәт халлары япышдырды. Көйдән улдуз кечдикчә о, шаһын хейринә фал ачырды.

Хосровун кетмәсиндән Ширинин пәшиман олмасы

Хосров кедәндән сонра Ширинин үрәйи чох дарыхмаға башлады. Падшаһа гаршы даш үрәкли олмасындан пәшиман олуб өз үрәйинә даш чырлды. Кирикләриндән ганлы яшлар ахытды. Ох дөймиш гуш кими чабаламаға башлады. Өз-өзүнә ачыгы тутмушду. Һирсиндән башына дөйүр, өз аловлу аһлары илә һаваны гурудурду. Аглар көзләр илә ери суварырды. Нә гәмин габагында даяна билирди, нә дә үрәйи сакит олурду. Тагәтсизликдән үрәйи әсир, Хосрова гаршы өзүнү чох әркәсәйүн апармасындан утанырды.

Үрәйи дарыхмыш һалда Күлкүнү минди. Бу уғурлу аты сүрүб гәсрдән байыра чыхды. Санки од үзәриндә әйләшмиш

су иди. Йол, гашынын пәркары кими дар, кечә сачынын зүлматы кими гара иди. Аты дар йолла сүрүр, гаранлыг кечәдә аллаһы көмәйә чагырырды. Онун дүнияны көзмиш аты чапмагда лачивәрд фәләкдән даһа сүр'әтли иди. Гуламлар кими әйнинә оғлан палтары кейиб, Хосровун миндийи Шәбдизин изи илә кедирди. Күлкүн һәр аддым атдыгча Ширинин көзләриндән күл рәнкли яшлар ахыб ери исләдырды. Беләликлә Хосровун ордукаһына гәдәр кетди вә атыны падшаһын чадрына төрәф сүрду. Гарауларын дилә багланмыш, гошу бөйүкләрини һәмәйили ачылмышды. Һамы ай ишыгындан башы думанланмыш кими йыхылыб ятмышды. Ширин бунлары көрүнчә шанырараг нә әдәчәйини билмәди. Падшаһын чадрынын гапысындан бахан Шапур узагдан бир атлынын чох сүр'әтлә чапыб кәлдийини көрүмүш. Айдынлыг кечәнин әфсуну падшаһы да ятырмышды. Шапур чадрыдан байыра чыхыб явашча Ширинин янына кәлди. Бурая адам кәлдийини һеч кәсә демәди. Ширинә үзүнү тутуб:

— Әй пәри үзлү, сән кимсән?—дейә сорушду.—Пәри дөйилсәнсә бурда нә әдирсән? Асланлар белә бура кәлиб чатанда өз күчләрини итириләр. Илан кәлиб бура чыхса, дөңүб гарышга олар.

Күл үзлү Ширин Шапура баханда ону таныды, өзүнү дәрһал Күлкүндән ерә атды. Шапур онун бу гәдәр тә'зим вә тәшәккүр әтмәсинә тәәччүб әтди. Ону даһа яхшы танымаг чүңи ирәлийә кәлди. Көзү назәнинин чәмалына саташанда сәнидийиндән папагыны көйә атды. Ерә йыхылыб, тә'зим әтди.

— Нә әчәб бурая кәлиб чыхдын?—дейә сорушду.—Аягынын торпагы бизим үчүн тутуядыр.

Көзәл Ширин Шапуру чох мәнрибанлыгга гаршылады. Галдылара мәхсус ширин бир дил илә ону тә'рифләди, әлиндән япышыб кәнара чәкди. Башына кәлән әһвалаты данышды. Өзүнүн ишвәкарлыг вә габалыг көстәрмәсини, сонра утаныб пәшиман олмасыны, падшаһа ерсиз сөзләр демәсини, вахтсыз хоруз кими банламасыны нағыл әтди. Сонра падшаһын нечә аты сүрүб кетмәсини вә падшаһ кедәндән сонра өзүнүн нечә гүссәләнмәсини данышды.

— Чашыб галдым,—деди.—Ағлым дадыма чатмады. Инди дә языг вәзийәтимдә икидлик көстәрдим. Кур бәркә дүшәндә аслан кими шүчәәт көстәрәр. Сән хошбәхтлигә бах ки, аллаһын көмәклиий илә йолда һеч бир бәдхәй адама раст кәлмәдим. Арзум еринә етдийиндән, мөгсәдим дүз олдугундан ишим дә дүз кәтирди. Йолу азмайыб кәлдим. Мән сәнә та-

мамилә инанырам вә кәләчәк таланми сәнә тапшырырам. Ики ричам вар. Мәним мүгәддәрәтым буиларын еринә етирил-мәсиндән асылдыр. Сән онлары еринә етир. Биринчи ричам будур ки, падшаһ кейфә әйләшдикдә, дүня нуша-нуш сәси илә долдугда мәни бир кизли ердә әйләшди. Мәним сиррими кизлин сахлайыб падшаһа демә. Падшаһын кейф вә назыны кәнардан көрмәк, онун чанлары әсир эдән чәмалына тамаша этмәк истәйирәм. Икинчи хаһишим будур ки, падшаһ мәнә саһиб олмаг истәйирсә, гой гайда вә ганун илә кәбин кәсди-риб мәнимлә әвләнсин. Бу ишләрин еринә етирилмәсини өз өһдәнә көтүрүрсәнсә, кечә икән ишә башла. Экәр көтүрмүр-сәнсә мән гайыдым, енә өз гәсримә кедим.

Шапур Ширинин арзуларыны билинчә бунларын һамысыны еринә етирмәйә сөз вериб йүз аидла Ширини инандырды. Кул-күнү дә Шәбдиз кими ахура бағлады. Ширини дә Пәрвиз ки-ми әйванә апарды.

Хосровун ики чадыры варды. Бунларын икиси дә Сүрәйя улдузу кими ишчиләрлә бәзәдлмишди. Бу чадырларын бири ички ичмәйә мөхсус оялугу үчүн һәр тәрәфи ачыг иди. О би-рисе исә ятмаға мөхсус оялугундан һәр тәрәфи өргүлү иди. Шапур ләри үзлү гызы бир парча нур кими Хосровун ятдығы чадыра тәрәф апарды. Әлиндән япышыб күрсүдә отуртду. Ба-йыра чыхыб чадырын гапысыны бағлады. Урәйи йүнкүлләш-миш һалда шаһын башы үстүнә кәлди. Урәклә падшаһа хид-мәт этмәйә һазыр иди. Каһ күлшәнин башына доланан кими падшаһын башына доланыр, каһ да шәм яндырырды.

Хосровун юху көрмәси вә Шапурун бу юхуну йозмасы

Падшаһ бирдән ширин юхудан оянды. Алыи көйдәки ай кими парлайырды. Шапуру ояг көрүнчә она тәшәккүр әдиб деди:

— Чох сағ ол ки, мән ятмышам, сән исә бәхтим кими ояг-сан. Бир яхшы юху көрүшәм. Севиндийимдән башым фәләйә гәдәр учалмышдыр. Юхуда көрдүм ки, кениш бир бағдаям. әлимә парлаг бир чыраг кечиб. Бағ нә бағ! Бир чыраг кими бүтүн дүняя ишыг сачырды. Меһ әсдикчә санки новруз кү-ләйи әсирди. Рейһанлары санки көзәл мейвәләрлә долу бир табак иди. Урәйин дәрманы, бейнин раһатлығы үчүн нә истә-сәйдин варды. Агачлары көйә баш галдырмышды. Ашиг-ләрин әли өз севкилләринә чатан бир бағды. Отларын үзә-

риндән баш галдыран бәнәфшәләр кәнч огланларын үзүн-дә епичә чыхан түкләри андырырды. Шириндән йүз ачылыг эшитмиш олсам да, ширин юхуда бу көзәл бағ гаршыма чых-ды вә о бағда ишыглы бир чыраг тапдым. Санки гара гарға әлиндә шам тутмушду. Сән мәним юхуму йоз. Сөйлә көрөк, бағ, шам вә айдылыг кечә нәйә ишәрәдир!

Шапур юхуну йозмаға башлады:

— О нурдан көзләрин ишыглачагак. Аллаһ бу гаранлыг кемәни күндүзә чевирәчәк. Бал додаглы севкилини агушуна алачагсан. Бу көзәл хәбәрин сағлығына, кәл кедиб ички ичәк. Сабак ени бир мәчлис дүзәлдәк, көһнә шәраб вә ени нәркислә мәчлисимиизи бәзәйәк. Нур чешмәси, йә'ни күнәш шәргдән до-гаркән дәрјадан кафуру рәнкли тозлар галдырар, биз дә кафуру гохулу шәрабы чама төкәрик. Ички гайыгына отуруб бу гәм дәрјасыдан гачарыг.

Падшаһын үзү шаадыгындан ләлә кими ачылды. Бу сөз-ләрдән севинәрәк нәркис кими юхуя кетди.

Хосровун овлагда кейф мәчлиси дүзәлтмәси

Сәһәр вахты күнәшин бешийи һәрәкәтә кәлдикдә дүня Чәмшид бәзәкләрини кейинди. Шәргдән әли ити бир оғру кәлиб сүбһүн кәлинини бәзәкләрини йыгышдырды.* Гушлар оғрудан горхарак ганад чалдылар, көзәлләр халхалларыны сәсләндирдиләр. Падшаһ ширин юхудан оялды. Кечә көрдүйү юхуну хатырлайыркән үрәйи севинчлә долду, ени бир чадыр гурулмасыны әмр этди. Белә бир чадыр ки, онун янында дағ бир саман чөпү кими кичик көрүнүрдү.

Чадырын гүббәси фәләйә учалды. Бәднәзәр, хәзинә кими торпағын ичиндә кизләнди. Әли-узуну алтмыш агач олан бир чадыр гурулмушду. Гапыда чамаат әлләрини дөшләринә гояраг итаәтә һазыр даянмышды. Падшаһларә мөхсус гызыл һәмәйил салмыш сәркәрдәләр чадырын габагында дүзүлмүшдүләр. Он-ларын үстләринә бахаркән чадырын габагында гызылдан бир һасар оялугуну күман этмәк оларды. Дәйләмли гуллары кими һүндүр агачларә санчылмыш байрагларын башы көйә дәйир-ди. Байраг готазлары онларын башынын гыврым сачлары кими ашағы салланмышды. Чадырын гапысында гара гуллар даянмышды. һәбәш гулларынын этәкләри ағ Исфәһан парча-сына тикилмиш кими көрүнүрдү. һәбәшан гара гуллары илә

* Шәргдән кәлән оғру дедикдә күнәш нәзәрәдә тутулур. Бурада сә-һәрин ачылмасы вә күнәшин доғмасы тәсвир олунур.

Чин түрклөри, гара кечә илә ай кими ян-яна даямышдылар. Тахтын өнүндә даянан гараулчуларын гылынчылары арасындан сабаһ ели кечиб кетмәйә йол тапмырды. Әтрафда гурулан кичик кирдә чадырлар айы вә күнәши өз ишыгылы көзләрини юммага мөчбур этмишди.* Бир чадырын ичәрсиндә Чин падшаһы гәдәр көзәл олан Хосров әйләшмишди. О бири чадырда исә Ширин далғын һалда отурмушду. Чадырын ичинә падшаһа лайиғ зәрбаф бир халы дөшөнмишди. Күлөк һәр дәфә әдикчә бу халынын үзәриндәки зәрләрден тамам бир хәзинә гәдәр гопарыб апарырды. Күлөк бу халынын зәрли тозлары илә долдугча һәрәкәт әдән бир хәзинә шәклини алырды. Дәйәсән халы өзү дә күлөкләрин кәтирдийи бир хәзинә иди.

Чарчы сәмими достлары бир ерә йығмыш вә намәһрәмләри гапыдан узаглашдырмышды. Падшаһын һәрәмханасында һәрәм гуламларындан башга һеч бир кәс, һәтта бир ушаг белә галмамышды. Әдәбли вә ағыллы нәдимләрдән бир нечәси күрсә үстүндә әйләшмишди. Тахтын әтрафында зүмрүд вә ягутдан гайрылмыш ногул габлары дүзүлмүшдү. Һәр гулу әлиндә чох гиймәтли даш-гашла бәзәдилмиш түрүнч вә әнбәр варды. Хосровун әлиндә юмшаг гызыл варды. Әлини юмдугча бу гызыл бармаглары арасындан кәнара чыхырды. Саги чами бал кими ширин шәрабла долдурмушду. Чалғычы нәғмәләри бир-биринин ардынча чалараг гулаглары долдурурду. Барбүд бәрбәти гучағында тутараг әйләшмишди. О санки көй кими дүняны өз голлары илә гучагламышды. Барбүдүн рудундан гопан «Һәштруд» нәғмәси Хосровун көзләриндән ики чай ахытды. Сәрхош падшаһ бу мусигини әшидәркән—«Бу мәчлисдә Ширинни ширинлийи һисс олунур» деди. Маһнылар достларын кисәсини гызылла долдурурду. Мизраб үрәкдәки яралара шәфа верирди. Барбүд бөйүк мөһарәтлә чалдығы һаваларла үрәкләрдән дәрл-гәми силирди. Онун удунун сәси Давудун сәсини батырырды. Онун нәғмәләриндә Исанын нәғмәләриндә олдуғу кими өлүләрә дирилик верән бир нәфәс вар иди. Охудуғу һәр нәғмә мангалда янан хош әтирли уд кими гәлбләри алышдырырды. Онун шәкәр сачан әли чалмаға башладырда исәг гушу юхуя кедирди. Барбүд симләри дартдыгча, әләт, гулағы дартырылмыш кими үрәкдән яныгы сәсләр чыхарырды. Сазын ипәк телинә мизрабы вурунча бүтүн мөхлугаты сызылдамаға мөчбур әдирди.

* Иәни чадырлар о гәдәрдн ки, айын вә күнәшин ишыгылары ерә дүшә билмирди.

Нәкиса адлы бир чалғычы вар иди. Ширин сөһбәтли нәдимләрдән бири иди. Вугарлы бир киши иди, чәнк чаларды. Әргәнун кими гөзбел фәләк һәлә индийә гәдәр чалыб охумагда онун кими уста көрмәмишди. Руддаки ахычы сәсләри о дүзәлтмишди. Муғаматын мүхтәлиф нөвләри онун ихтираы иди. Бу нәғмәләри әшидәркән гушлар она һәсрәт апарар, дәрләрини чохлағундан ганад чалардылар. Онун чалдығы хош һавалары әшидәркән, Зөһрә улдузу фәләйин дөврәсинә фырланарды. Зөһрәдән артыг чалғычы һесаб олунан Нәкисадан башга һеч кәс чалыб охумагда Барбүдә тай ола билмәзди.

Кейф мәчлисләриндә һәмишә Нәкиса илә Барбүд янашы отурап, бир ердә чәнк вә бәрбәт чалардылар. Онларын әлиндәки чәнклә бәрбәтин сәси күлдәки рәнк вә әтир кими бир-биринә уюшмушду. Бунларын чалғысы гулаглары сәрхошлугдан айылдырды. Бири үрәк верир, бири башдан һушу апарырды. Чәнкдән вә бәрбәтдән чыхан яныгылы сәсләр синәләри дәлирди. Мусигидән һушларыны итирмиш гуламлар падшаһын янында әдәбсизлик көстөрмәйә башладылар. Падшаһ гуламларын байыра чыхарылмаларыны әмр әтди. Чадырда чалғычылардан, шаһлар шаһы Хосровдан вә Шапурдан башга кимсә галмады. Галан адамларын һамысы падшаһын һузурундан узаглашдылар. Барбүдүн чалдығы сәтар бир әфсун кими тәһсир әдир, өзү айыг олдуғу һалда сәрхошлары талайырды. Нәкиса чәнкдә хош һавалар чалыр, әргәнунун телини мизрабла диндирди. Хосров бүтүн руһу илә һәр ики чалғычыя бағланмышды. Хәзинәсинин вә үрәйинин гапысыны һәр икисинин үзүнә ачымышды.

Фырланан чадыра бәнзәйән көйдән кәинатын падшаһы олан күнәш узағлашынча чадырдакиләрин үзү гәдәр көзәл бир ай чыхды. Шапур бир пәрванә кими нур чешмәси олан Ширинин башына фырлайырды. Руһун әкс-сәдасы олан Ширин деди:

— Бу чалғычыларын бирини мәним яныма чағыр. Гой әлиндә саз бу чадырын гапысында отурсун. Сазыны мәним һалыма уйғун сурәтдә көкләсин. Мән нә десәм ону тәкрап әтсин.

Шапур Нәкисаны һаман гапыя апарды. Шириндән бир нечә аддым аралыда әйләшдириб она деди:

— Әй чалғычылыгыда Зөһрәни гыгандыран уста, чалмагда Зөһрә сәнин гаршында ачиздир. Көзүнү юм, бу чадырдаки досту көрмә, анчаг бу мәчлисә лайиғ һавалар охумағы ондан өйрән, бу чадырын үсулуна уйғун һавалар чал. Онун дедийи һавалары чал.

Бир гөрөфдө Барбүд сэрхош бүлбүл кими охуюр, о бири тэрөфдө Нәкиса элиндө чөпк чалырды. Эңбөр илэ гарышмыш шамларын парлаг ишыгы мәчлисэ бир беһишт көзэллийи верирди. Шамлардан галхан түстүлөр санки бир бағ эмэлэ көтирди. Падшаһ бүтүн диггетини чалгычыларга вермишди. Онларын нэ охуячагыны көзлэйирди. Чадырдаки, көзөл Ширин исэ өз чалгычысына «Горхма, үрөйинин дәрдини даньш!» —деди.

Ширинин дилиндән Нәкисанын гәзәл охумасы

Нәкиса көзәл Ширинин арзусуну еринэ етирәрәк «раст» пәрдәси үстүндә бу гәзәли охуду:

«Эй бәхтин көзү, ятма бәлкә сән дә үрөйин үчүн бир севинч нишанәси тапасан! Эй үмид сүбһи, сән дә сәбри дағындан үзүнү көстөр, үрөйинин көзүнү күнөшлө ишыгландыр! Эй бәхт, бир нечә күн мәнимлә йола кет. Бир ачар тап, мәнним үзәримдәки бәндләри ачыб мәнни хилас эт! Эй тәлә, башындаки тутгунлуғу кәнара ат, ачизликдән әл чәк! Эй дост, чәсарәтлә ишдән яныш, гәм гошунуну мәғлуб эт! Үрәк од ичәрисиндә яныр, чийәр ган далгалары арасында үзүр, мәнә рәһм этмәк фикрин варса, әлә индичә эт. Чүнки рәһм этмәйин ән яхшы вахтыдыр. Бундан даһа артыг рәһмә мөһтач олан бир языг, бир ачиз тапмасан. Әкәр әлләринә су төкмәйи бачармасам, мәтбәхиндә кабаб биширмәйи бачарарам. Әкәр күлаб вермәйә лайиғ олмасам, һеч олмасса шинә ағзы ачамагда сәгийә көмәк әдәрәм. Палтара нөгш тикмәйи бачармасам, үзәрлик яндырмағы бачарарам. Чин парчасыны топлая билмәсәм, әтәйинин тозуну ки, чырпамағы бачарарам. Мәнни көлкә кими торпаг үзәринә атма. Мән өзүм дәрдли-кәдәрли һалда торпаг үзәринә йыхылмышам.

Сәнин кими айын эвиндә мәнним кими бир үлкәр гуллуғчу олмалыдыр. Сәнин гаданы алмаг үчүн мәнним кими бир Зөһрәлазымдыр. Сарайында һансы гуллуғ олса еринә етирмәйә һазырам. Мән шаһлыг иддәасында дейиләм. Кәнизлик иддәасындаям. Әлиндән зара кәлмишәм, өзүн буну билә-билә нәйә сорушурсан? Даһа мән көрдүйүн мән дейиләм. Гәм чәкән бир гәрибин һалы нечә олар? Тагәтини итирмиш, әли ишдән чыхмыш бир адамын күнү нечә кечәр? Бир күл кими эшг йолунда пәрдәни йыртмышам. Аләмдән көчүб кетмишәм, гәччаг әләми көрмәмнишәм. Торпаг кими оха һәдәф олмушам. Лалә ки-

ми чаван икән гочалмышам. Бир үмидә уюб бүтүн дуняны әлимдән чыхармышам. Бир әһд үстүндә бу күнә дүшмүшәм. Нә көмәк верән бир архам, нә бәдбәхтликдән гуртаран бир бәхтим вар. Суда гәрг олан бир адам чылпаг өләркән белә бир мәсәл чәкмишдир: «Өлүнүн дә дуняда бәхти олмалыдыр». Бәхтсизликдән үрөйим бәхтсиз галды. Әкәр сән мәнним белә һалда яшамағымы истәйирсәнсә, буна да татлашарам. Мән арзума чатмасам да олар, тәки сән арзуна чатасан. Мәнним вүчүдүм онун додагларына ачы кәлмиш олмалыдыр ки, өлүшән вахт онун өпүшү мәнни уд кими яндырды. Бу ялмаг мәнним үчүн бир гонағлыг, бир шадлыгдыр. Ашиғләр үчүн ялмаг хошдур. Сәнә һеч бир шей әмр әтмирәм. Мәнни бундан яхшы сахламаг истәсән, о да сәнин өз ишиндир».

Хосровун дилиндән Барбүдүн гәзәл охумасы

Нәкиса бу гәзәли чәнкдә чалдыгдан сонра Барбүдүн сәтары чалынмаға башлады. Онун сазынын сәси Ираг һакимләринин сәси кими көйләрдән йүксәйә галды. Барбүд «Ираг» мөгәминдә бу һаваны охуду:

«Һиссләрим дост нәсимә ахтарыр. Көңлүмүн чырағы гаршысында хәзинә хәялы чанланыр. Архымыздаки бу көзәл су һарадандыр? Һансы елин белә хош гохусу вардыр? Йохса күнәшин товузу сейрә чыханда ганадларыны Чәмшидин күлзәрәһна сәпмишдир? Йохса көйдә сәрв битиб, бизим башымызы уча әтмишдир? Йохса пәнчәрәдән ай дүшүб көзәлин үзүнү ишыгландырмышдыр? Йохса бурадан беһишт күләйи әсиб ки, бизә бу гәдәр шадлыг әсәр әдибдир? Йохса голумузун үстүнә төрдән гонуб, кечәнин күлзәры гара гаргадан гуртулубдур? Йохса дирилик суя бизим янымыздадыр, үрөйимиз дә бу суюн тәсириндән дири галмышдыр? Йохса тәләимиз ени бир шам яндырды, бу одда пәрванә кими гәмин дә гол-ганады янды? Ширин бал кими додагларындан лә'л сәпмишдирми ки, һәр бучагдан бир сәс учалыр? Өз овчусуна наз эдән чейран төра дүшүдкдә чох чәтинликлә тордан гуртара биләр.

Эй бәхт, пәриләри гысгандыран бу көзәлә де ки, мәнним хошбәхтлийими өзүмә гайтарсын. Сәнин көзәллийин илэ бәрабәр бир чох яхшы хасийәтләрин дә вардыр. Доғру дейирәм, доғрулуғ кини хасийәтидир. Мән арпа әкдим, буғда дәрдим. Сәнә исә буғданы көстәриб арпа вермишәм.* Азгын-

* Йә'ни сәнә гаршы вәфасыз олмушам, әһди позмушам.

лыгдан ачыгланмагыма, инад этмэйимэ бахма. Сэнэ рам олдуғуму, сэнэ итаэт этдийими нэзэрэ ал. Неч кэс һинд огрусунун элини кэсмэз, чүнки огру олмагла бэрабэр, гочаг вэ мэрди-дир. Үрэйимин ярысы белэ падшаһлыгга севинмир. Үрэйимин дәрди исэ истәдийин гәдәрди. Уғурсуз бәхтим гәләбәйә тә-ник атды, сәнин дәрдин руһуму тапдады. Гәмдән үрэйим гәм ағлайыр, нечә дэ ағламасын? Гәмдән ағламаян бир залым та-пылармы? Вүчүдүм айрылыгдан горхур, нечә дэ горхмасын? Дәлидән горхмайаң ағыллы тапылармы? Әлим зүлфүндән үзү-лөндә үрэйим үзүлүр. Одур ки, үрэйими енә дэ сәнин зүлфү-нә бағладым. Хәлвәтдә додағынла һагг-һесаб чәкмәлийәм. Бундан даһа вачиб ишим йохдур. Бу барәдә нэ буюрсан ита-эт эдәрәм. Мәнә сәнинлә хәлвәтә чәкилмәйә ичазә верәчәк-сәнсә, вер! Даһа нэ үчүн күл әвәзинә тикан верирсән? Мәр-һәмдән башга бир шейи олмайаң вүчүддән мәнә элә бир мәр-һәм вер ки, неч вахт гуртармасын. Сәндәки дирилик сундан һәр шейи гарәт олунмуш адама зәкат версән нэ олар?».

Ширинин адындан Нәкисанын гәзәл охумасы

Барбүд белә бир һава чалдыгдан сонра Нәкиса ондан да көзәл бир һава охумага башлады. Хош рәнкли новруз күл-ләри кими ачылараг чәнкдә «новруз» һавасында бу гәзәли оху-ду:

«Әй севинчим, сәни көрүнчә көзләрим ишыгланды. Сәнин астанан күлшәндән даһа хошдур. Ятаркән дэ, ейәркән дэ фик-рим сәнинлә мәшғүлдур. Аяғынын тозу көзләрим үчүн бир тутиядыр. Сән мәним мүшк әтри сачан бейнимин севинчисән. Сәһәрә гәдәр сөнмәйән чырағым сәндән ишыг алыр. Сән мө-ним көзүм вә көзүмүн чырағысан. Көзүмүн ишығы вә ишыг-лы бағымсан. Көйдәки күнәш, ишығы сәнин үзүндән алыр. Дуза ләззәти сәнин лә'л додагларын вермишдир. Сәнин кө-зәллийин улдузлары нурла бәзәмишдир. Бүтүн аләм сәнин һүснүнү тәсдиг эдир. Һансы шәрабдан ичмисән ки, үзүн белә баһар кими көзәл олмушдур? Сән енә дэ һаман шәрабдан ич! Сәнин чәмалын кәнчлик кими руһу охшайыр. Кәнчлик йо-лунда чанындан кечмәйән тапылармы? Әлине айна алыб чә-малына бахсан, өз эшгиндән үрәйин сәрхош олар. Әй Чин кө-зәли, Чин айнасына чох бахма, чүнки анчаг худбинләр өзләр-ини көрәләр. Адам да һәр ан ени бир адамын шәклини әкс эдән айнаны элине алармы? Мәним көзүм сәнин үчүн ән ях-

шы айнадыр, чүнки сәндән башга неч кәсин әксини көстәрмәз. Бу дүнянын сайиби олан бөйүк һакимә анд олсун ки, сәнсиз пириң һаят мәнә зәһәр олмушдур. Сәндә зәһәри рәдд эдән тирйәк олдуғу һалда, мәним чаным зәһәрдән алышыб яныр. Сән элә күндә яшайырсан, мән дэ белә бир күндә. Өз сев-килиснин эшгиндән үрәйини итирмиш бир адамдан узаглаш-мағы үрәйин нечә гәбул эдир? Чох рәһмлисән, аллаһ сәнә рәһм эләсин!

Күман эдирдим ки, мән зәифләйәндә, бәрк аягда сән әлим-дән тутарсан. Инди мән сәрхошлугдан вә зәифликдән йыхыл-мышам, сән исә әлимдән тутараг аяғым бағладың. Севкили-ни белә бир тәһирлә өлдүрдүн. Етәр. Севкилини өлдүрмәк мәрдә ярашмаз. Һәр саат сәнә тикан вурурсан, кәл бу ти-канлардан әл чәк! Бир аз тикан вурсан, бир аз да охша! Бир дил-сизин дәрдинә гал, сәнә хидмәт үчүн һазыр олан бир адамы өз мәчлисинә кәтир. Әһтиячым олдуғу үчүн гапына кәлдим. Әһ-тияч адама чәсарәт верир. Йохса, мәнә о чәсарәт һарда иди ки, белә күләкә һавада чырағымы һасардан байыра чыхарам. Гәсримдә сәнә юхарыдан ситаиш этсәм дэ, енә сәнә табе олан бир кәнизәм. Мәним кими бир рәийәтин ганыны төкмә! Бир бүтпәрәстдән Кәбәйә нэ зәрәр кәлә биләр? Нә үчүн мәни өз чәмалындан узаглашдырырсан? Неч олмаса гой сәни узагдан көрүм! Сәни хатырлаяркән өз чаванлығындан белә айрылы-рам. Сәнә чатмаг үмиди илә күнләрим сайырам. Ағушуна кирәчәйим күн нә яхшы күндүр! Чәнкин яныгы сәсләри ал-тында сән мәнә шәраб верәрсән. Кечә ярысы назланыб сә-нин сачларыны охшарам. Сәһәрә бир аз галмыш шам кими гаршында өләрәм. Сәнин лә'л додағындан сәрхош олуб юхуя кедәрәм. Дүшдүйүм ердә гиямәтә гәдәр ятыб галарам, үзүмү аяғына сүртәрәм. Пис күнүм ахырда дөнүб яхшы олар. Бун-дан сонра мән сәнин астананы өпмәлийәм. Артыг айрылыга тагәтим йохдур. Иш дүзәлтмәк ихтиярыны сәнә вердим, инди өзүн бил, истәйирсән өлдүр, истәйирсән мәрһибанлыг эт! Сә-нин гаршында өлмәк, сәндән айры яшамагдан яхшыдыр».

Хосровун дилиндән Барбүдүн гәзәл охумасы

Нәкиса бу нәғмәни чалдыгдан сонра Барбүдүн сатарынын сәси учалды. О үзр истәйирмиш кими һезин сәслә «Исфәһан» мөгәминдә бу гәзәли оху-ду:

«Сәһәр вахты, ичкидән сәрхош олунча бир бағын гапы-
сындан өтдүм. Бу бағда мүшк гоҳулу бир чичәк көрдүм. Чи-
чәк гарғанын чәнкиндә иди. Гарғанын чәнки исә гана булаш-
мышды.* Боз яраглы бир күл көрдүм. Бу күлүн һәр барма-
ғында бир тикан варды. Галанын ичиндә дустиг әдилмиш бир
хәзинә көрдүм. Галанын көзәли гапыны мәним үзүмә багла-
мышды. О галанын ғыфылыны һәлә индийә гәдәр һеч бир
дүшмән ғыра билмәмишдир. Сән чандан йоғрулмуш бир бе-
һишт көзәлисән. Сәнин беһиштиндә һәр чүр мейвә ағачлары
вар. Бу гәдәр тәр тәзә мейвәләрдән мәнә чатан анчаг башым-
даки бу гуру хумарлыг олду. Бир пәри үзлү үрәйими өзүнә
мәскән эләйиб, бир пәри кими үрәйими дәли эләйибдир.** Бу
пәри һеч вахт фикримдән чыхмыр. Буна көрә дә ояг галмаг-
дан бейним хәстәләниб. Ятанда бейними аловландырыр. Пә-
ри кими мәнни юхуда да дәли эләйир. Эшгдән дәли олмуш
үрәк исә пәрини абадлыгда дейил, харабалыгда ахтарыр. Чүн-
ки о пәри үзлү чазибәли ғыз бир хәзинә кими виранәдә киз-
ләнмишдир. Бу хәзинә виранәдән байыра чыхса, мән ону дән-
низдән чыхарылмыш мисилсиз бир дүрр кими тачыма таха-
рам.

Анд олсун чадукәр көзүндәки хумарлыға, анд олсун мәнни
атәш пүскүрәнләр кими яндыран гара зүлфләринә, анд олсун
йүзиллик өлүнү дирилдән бәзәкләринин сәсинә, палтарынын
хышыртысына, анд олсун онун кечавәсиндәки ипәйин
үстүнә тикилмиш мирварылара, бал додагларына, мирва-
ры дишләринә, анд олсун тачынын янларына тохунан сачла-
рына, фил сүмүйү кими вүчудунун үзәринә төкүлән ғыврым
һөрүкләрә, анд олсун бач алмаға әтиятичә олмаян назына, на-
зындан хош олан үзрүнә, туғра*** чәкилмиш ики гашынын та-
ғына, бир-биринә дәйәндә һарутун үрәйини яралаян кирпик-
ләринә, анд олсун гәзәби илә мәнни хәстәләндирән көзләринә,
анд олсун көзләри гамашдыран янагларына, мейтабын тәзә-
лийини бәйәнмәйән, ондан тәзә олан чәмалына, нур галасына
кәмәнд олан сәрв боюн узунлуғундаки сачына, анд олсун ила-
на әфсун эдән сачларына вә чийинә, Зәнкибарын гошунуну
мәһв эдән арпа бөйүклүкдәки мүшк халына, анд олсун һәр
кәслә мәрчләшән вә һәр кәси удан ити көзләринә, сүнбүлү
мәһәббәтиндән өлмәйә мәрчбур эдән сүнбүл сачларына, анд

* Ч и ч ө к—көзәл, г а р г а—айрылыг. Йәни айрылығын чәнкинә
кечмиш бир көзәл көрдүм.

** Кечмиш әгидәйә көрә пәри көрән адам дәли олармыш.

*** Туғра—падшаһ нмзасы.

олсун гапысына ягутдан ғыфыл вурулмуш отуз ики дәнә тә-
зә ләл кими дишләринә, анд олсун ашигләрин гапыны төк-
мәйә һазыр олан ики бадам көзләринә, дөшүндәки шәкәр кү-
лүшлү ики иннабын лүтфүнә, анд олсун ай чешмәси кими саф
олан үзүндәки чәнә гуюсуна ки, үрәк өз суюну бу чешмәдән
алыр, анд олсун күнәшдән салланмыш су кими көрүнән бу-
хағына, анд олсун көзләри гамашдыран күмүш нар кими ики
дөшүнә ки, кирдәлилийи новруз нарынчындан алмышлар, анд
олсун он күмүш бармағынын фындыг дырнагларына, анд ол-
сун назик белли күмүш бәдәнә ки, күмүшүнүн сафлығына сөз
ола билмәз, анд олсун күмүш балдырына ки, буну тәриф
эдә билмәрәм, әкәр этсәм, кечә ята билмәрәм, анд олсун
аяғынын торпағына ки, көзүмдән әзиздир, она вердийин вә'
дәләр һамысы өз һөкмүндәдир, вә еринә етириләчәкдир. Бәх-
тимин ярдымы илә ону элә кәтирә билсәм, өз чанымын ичин-
дә ерләшдирәрәм. Нә гәдәр чаным ағымдан чыхмайыб, ону
әлимдән бурахмарам. Дүняя шаһ, она гул оларам.

Ширинин дилиндән Нәкисанын гәзәл охумасы

Барбүдүн руди бу пәрдәни битирдикдән сонра Нәкиса өз
чәнкини чалмаға башлады. «Һасары» һавасында эшидилмә-
миш бир гәзәл охуду:

— Эй зирәк сәрв, үрәйим сәнин үчүн торпаға чеврилди.
Сәрв торпаға көлкә салан кими сән дә мәнним үзәринә көлкә
жә сал. Бу мүшк рәнкли ипә бәнзәр сачларымдан нә
үчүн боюн гачырырсан. Сән һеч ердә мәнним кими бойнуна
ип салыб гаршында әсир кими даянан бир адам тапмазсан.
Әмирләр кими дик башлыг этдимсә, инди әсирләр кими бой-
нумда ип һүзуруна кәлмишәм. Көйү мәнним дар әвимә ерләш-
дирмәк олмазды. Ики аләм мәнним харабама сығмазды. Гарыш-
ганын әви филин аяғына таб кәтирмәз. Ағчаганад күчдә си-
мүрг илә бәрабәр ола билмәз. Көй гуюя энә биләрми? Беһишт
бир отун үстүндә ерләшә биләрми? Гапычыя һәдиййә әдилмә-
йән бир баш падшаһын мәчлисиндә шабаш верилмәйә лайиғ
ола билмәз. Дүнәр кечә сәни тәнкә кәтирмәйимә бахма. Ин-
ди чаны да, көзләrimi дә сәнә гурбан кәтирмишәм. Янына
васитәчи көндөрмәк чәтин олан бир падшаһын һүзурунда мән-
ним бир васитәчим варса о да сәнин кәрәминдир. Бу гәдәр
жүнаһын гаршысында бир үзүр тапсам дейәрәм вә ери о гәдәр

өпөрәм ки, мени эфв эдэрсэн. Үзүмү о гэдэр ерэ сүртэрэм ки, торпагдан үзүмэ абру кэлэр. Янагларымы о гэдэр халың сүртэрэм ки, бэхтин сәни угандырыб мәнэ эфв фәрманы верэр.

Падшаһын талейндэ белэ бир шей охудум: «Ғасидин талейнин саһиби айдыр». Мән дә талеи айдан асылы олан бир гасидэм. Буна көрә дә йола чыхмышам. Сәнэ вурулмуш бу үрәйиң һэйәчанларыңдан кизли хәбәрләр кәтирмишәм. Гасидэм, һәм сәнэ хәбәр кәтирмишәм, һәм дә өз хәзинәмдән— гәлбимдән сәнэ борчуму вермәйә кәлмишәм. Ағзым кичикдир, дейә, кичик ушаг кими наз эләдим. Дилим алов кими алышыб одлу сөзләр дедисә, будур ики лә'л додағымы да кәтирмишәм. Зүлфүм итаәтдән боюн гачырмашса, сән дә ондай үз дөндәрмишсәнсә, лазымы чезасыны алмышдыр. Көзүм дар көзлүлүк этдисә, инди мәрд бир һинд оғрусу кими гаршына үзр истәмәйә кәлмишдир.

Гәмзәм сәрхош оларкән бир ох атдыса, айылдыгдан сонра сәнин аяғының торпағыны өзүнә тутия этди. Саңым сәнэ көрә гарышмышдыса, инди бах көр, нечә зәнчирә чәкиб дүзәлтмишәм! Мәш'әл кими башымы бу гапыдан ичәрийә узатдым, шам кими чанымы башыма гойдум. Сәнин саггалын мәнним ганымы төкмәйә һазырлашса, мән бир нөгтә кими хәтдән кәнара чәкилмәрәм. Висалын мәндән бәрк япышмаса мән көз яшларымла этәйини бәрк-бәрк тутарам. Әгиг додағым ганыны бундан артыг ичсә, ону инчи дишләримлә парчаларам. Мән элә бир бағам ки, онун мейвәси һәлә бир адама гисмәт олмайыб. Бағын гапысы, мә'лумдур, ачары исә мә'лум дейилдир. Сәндән башгасы дөшүмдәки нарларә әл вурарса, ишвәмин шәрабы илә ону сәрхош эләрәм. Сәнин гәндлә долу ағзыңдан вә додагларыңдан башга һеч кәсин додаглары бадам көзләримдән өпә билмәз. Сәндән башгасы гәнд кими додағымы пүстә кими ачмаг истәсә мән пүстәнин ағзы кими она күләрәм. Нарынчымла иши олан адамын аяғы нарынч кими тикана кечәр. Хурма ағачымдан хурма дөрмәйә чалышан адам мәндән тикандан башга бир шей дәрә билмәз. Алма кими дөшләримә көз тикән адамы мән ушаг алдадан кими алдадыб, она мумдан гайрылмыш алма верәрәм. Күнәш ашағы дүшүб ай юхары галхса да, бу мейвә сәндән башгасының әлиңә кечмәйәчәкдир».

Хосровун дилиндән Барбүдүн гәзәл охумасы

Нәкисә өз чәнкиндә бу нәғмәни чалдыгдан сонра Барбүдүн сетары сәсләнди. «Үшшаг» пәрдәсиндә, рагт мәғамында бу гәзәли охуду:

«Әй көзәллик шамы! Дейәсән сәнин күчәндә фәләк мәнә бир кечи аяғы етирибдир.* Сән башымы гоюн башы кими кәссән дә, мән ит кими өз аяғымла йүйүрүб гапына кәләрәм. Үрәйими әлимдән алмысан, һеч эйби йохдур. Апар, үрәксиз олмаг даһа яхшыдыр. Үрәйин йүкүнү чәкә билмәйән бәдән үстәлик оларәг севкилинин дә дәрдини чәкә билмәз. Хәстә гуллуг эдә билмәз, сәнә гуллуг этмәйән үрәк мәнә лазым дейил. Үрәйим дәррдән хәстә, ишим аһ-наләдир, һәмишә үрәксиз һалда севкилими ахтарырам. Үрәйими сәндән горумага чох чалышдым, чүнки сәндән һеч вахт хейир көрмәмишәм. Анчаг нә үрәйими сәндән гопармаг, нә дә сәнин дәрә йүкүнү үрәйимдән көтүрмәк мүмкүндүр. Йүз мәнним кими адамын чаныңдан даһа дөйәрли олан чана анд ичирәм ки, сәнсиз мәнним чанымы ган дәнизиндәдир. Чейранлары мәфтун эдиб овлаян о гара көзә анд олсун ки, сәнин чейранының тозу көзүмә гонмушдур. Күнәшдән айры дүшүш зәррә кими мән дә сәндән айры дүшүдүм. Үмидими итирдим, дәннздән кәнара ағылмыш балыг кими мән дә хәстә һалда сәндән айры дүшүдүм.

Бундан сонра мән ай кими булутда сахлама. Нә истәйир-сәнсә эт! Бу баш, бу тач, бу да гылыңч! Сәнин чәмалын өлкәсиндә рәй тәзәләндийн үчүн мәнә көмәк этмәйә ени бир фәрман вер. Сәнә өз көзләримин ичиндә ер верәндән сонра узун бир өмүр кечмишсә дә, вусала яхын олдуғу үчүн бир кечә белә кечмәмишдир. Додағымы күлүшлә долдурсан, бир өлүнү дирилтиш кимисән. Донмуш бир адама өз өпүшүнлә чан вер! Этринлә ону дирилт! Үзүнү көрмәк бир хошбәхтликдир. Сәсин мәним үчүн бир хейир-дуадыр. Бүтүн вар-йохуму дост йолунда турбан верәрәм, сәнин этринлә руһуму дирилдәрәм. Дирилик сую бәднәзәрдән гачдығы кими, сән дә мәнним көзүмдән гачма. Бәдәндән тутмуш чана гэдәр һәр шей ярадан аллаһа үмидварам ки, бир күн мәнним дә кечәми күнүзә чевирәр».

* Кечмишдә белә бир әгидә вармыш ки, гәссаб көк гоюну тутмаг үчүн кечи гычына чаду эдиб әлиңә алыр вә сүрүнүн ичнә кирир. Гоюнларын һамысы чадуя көрә бир баш гәссабын янына йығышырлар. О да истәдийн гоюну тутур. Бурда Хосров өзүнү гоюна, Ширини исә ону тутмалы олан гәссаба бәнзәдир.

Ширин Барбүдүн бу мөһарәтини көрдүкдө вәзийәтинин ағырлашдығыны анлады. Сыхылан үрөиндөн аһла бәрабәр чыхан ени бир гәзәли чалгычыя верди вә деди: «Буну элө бир усталыгла чал ки, падшаһ өз йолуну азсын, бизим арамыздаки инчиклик арадан көтүрүлсүн».

Ширинин дилиндән Нәкисанын гәзәл охумасы

Нәкиса охумаға башларкән әввәлчә чадукәрлик этди. Сонра бу гәзәли «Раһиви» һавасында охуду:

«Әй дост, кәл ярылта барыш, дүнән кечди, бу күн дә галмаячагдыр. Дәрд дүйүмүнү ач, нә вахта гәдәр бағлаячгасан? Әмрүн сүр'әтлө өтүб кечмәсинә бах, һавахта гәдәр ләнкийчәкәсэн? Достдан тутмуш падшаһа гәдәр дүнйәдә һеч бир шейә ә'тибар йохдур. Беш күнлүк дүняны бәрк-бәрк тутмаға лүзүм вармы? Әлли-алтмыш иллик бир өмүрдә чаны дәрдә салмаг нәйә кәрәкдир? Чох тава союг бахылмаг нәтичәсин. дә союг галды. Чох ит сахлаян, өзү үчүн плов биширди, анчаг өзү ейә билмәди. Бу кечә ички ичиб кейф чәкәсэн даһа яхшы олар! Әчәл аман верәрсә, сабаһ ишләрик. Сабаһа үмид бағламаг чәтин олдуғу үчүн иши бу кечә гуртармаг ләзимдыр. Дүнйә чоһ оюнлар чыхарыр, тәәссүф ки, сән һәлә дүняны көрмәмисән. Баһар әлине кечмишә, элө бу күн онун көзәликләрини дад, чүнки илин һәр фәсли новруз олмас. Бир күлү өз вахтында гоһуламасан пайызда күләк ону әлиндән алар. Күлдән вахтында күләб чәкилсә даһа яхшы олар, йохса күләб чәкән кечикәр, күл хәзәл олуб төкүләр.

Гызыла сахсы кими бахылан бир ердә мәним мисимә гиймәт верәртәрми? Дәнизин янында бир дамчы су нәйә дәйәр? Күнәшин янында атәш бөчәйинин нә гиймәти вар? Сәнин базарын рәвачдыр, мәним дә базарымы гызышдыр! Әлин дә фирсәт варкән ишә кетмәйән малы ишә вер! Нә билирсән, бәлкә бир күн онлар да рәвач маллар чәркәсинә кечди. Бүтөв мал сөз йох ки, гиймәтгидир, анчаг бә'зән сыныг-салхаг мал да ишә кедәр. Мөһүрлү гызылын гиймәти йүксәк олса да, гызыл тозунун да өзүнә көрә бир дәйәри вар. Эшг йолунда гулағына гул һалгасы тахмышам, мәнни бу әйбимлә бәрабәр алмысан, бари сатма!

Һәятымын вә чаванлығымын бирчә диләйи вар: сәнә говушмаг вә яшамаг! Сәндән бир сифариш алмагла да кифайәтләнә биләрдим, анчаг горхурам ки, бу сифариш үчүн чоһ чан атдығымдан ахырда ондан мөһрум олам. Сәнин эшгин мә-

ни тагәтдән салмышдыр? Хәлвәтдә эшг шәрабыны тәк ичиб сәрхош олмушам. Мән сәнин көлжәнәм. Башыма вә аяғыма гылынчлар яғса да енә сәндән айрылмарам. Нә вахта гәдәр сәнин хәялын илө данышачағам? Сәнин чәмалын далынча нә вахта гәдәр ат сүрәчәйәм? Мән индийә гәдәр сәнә бәрклик көстәрәркән, бир сәс кими пәрдәдә идим, инди исә ган пәрдәсинә дүшсәм белә горхмайыб, илдырым кими пәрдәдән чыхачағам. Чырағын яғданы алышана гәдәр көзә көрүнмәз. Сәни ятырдыб өзүм саф шәраб ичәчәйәм, чүнки сән юхуда даһа көзәл көрүнүрсән, мән дә сәрхошлугда.

Сәнин аяғындаки торпағы көтүрүб тутия әвәзинә көзүмә сүртәрәм. Бә'зән өпәрәм, бә'зән дә дәрдини аларам. Сачларылла зүлфләrimi бағларам, бә'зән эшгиндән ағларам, бә'зән күләрәм. Үзүйүнүн нәгшини үрәймә элө саларам ки, палтарынын голу да хәбәр тутмас. Сәни элө гучағларам ки, һеч көйнәйинин дә хәбәри олмас. Кечәләр оюн чыхаран оюн-баз сирини кизләдән кими, мән дә бир кәлин олуб пәрдәннин архасына гайыдарам. Белә бир иши еринә етирә билсәм, һәр бир тиканымдан бир күлшән әмәлә кәләр. Әй аллаһ, мәнни гәлибийәтә чатдыр. Мәнни зәфәрдән мөһрум этмә!».

Хосров бу көзәл шә'ри эшидинчә вәчдә кәләрәк һәйәчәниндән әйниндәки палтарларыны йыртды. Үзү фәрядла:

— Барбүд, чал!—деди,—нәғмәләринлә мәнә гүввәт вер!..

Хосровун дилиндән Барбүдүн гәзәл охумасы

Нәкиса падшаһын чанына од салыб юну гызышдырынча Барбүдүн сетары одун үзәринә су сәпди. О мөһарәтлө бир һава чалды. Нәкисанын чәнки бу һаванын янында утанараг башыны ашағы салды. Бу һава падшаһы һәячандан гуртарды. Барбүд «Зирәфкән» һавасы үзәриндә бу гәзәли охду:

«Әй сәнәм, үзр кәтирәнин үзрүнү гәбул элә! һәр күнаһы үчүн йүз үзр кәтирир, ону бағышла! Доғрудур бир күн сәнин һөкмүндән баш гачырдым, анчаг онун үчүн чоһ пәшиманлыг зәһәри уддум. Тутаг ки, мәним көрдүйүм бүтүн ишләр күнаһдыр, бәс көзләримдән ахан бу гәдәр көз яшына нә дейирсән! Ичдийим һәр бадә үчүн пәшиманлыг чәкирәм. Сәнә этдийим вәфасызлыг инди өзүмү яндырыр. Һәясызлығымын үстүндән бир гәләм чәк, мәнни бағышла! Юхусузлугу му бир васитәчи кими сәнин янына кәтирмишәм. Бундан сонра башымы аяғындан көтүрмәрәм, башымы сарайын тапысындан уаглашдырмарам.

Мән көзүмүн бириндә сәнә ер эләрәм, о бири көзүмлә аягынын торпагыны өпәрәм, сәнә үрәкдән чан демирәмсә, ит олум, итдән дә әксик олум. Бүтүн дүняда сәндән мәнә чатан бир салам иди, ону да кәсдин. Гапыны үзүмә багладын. Гулагым саламыны эшитмәкдән мәрһум олдуса да, сәнин адыны чәкмәклә дилими севиңдирирәм. Гыздырма ичиндә янсам да сәсими чыхармырам, аңчаг һалымы сорушсан, яхшы олар. Һалымы сорушачагына һеч бир үмидим йохдур, элә ядына салсан да кифайәтдир.

Сән мәним яныма кәлмәйә чәсарәт әтмирсән. Сәндә чәсарәт олса да мәнәдә бәхт һаны?

Дәрдимдән гәмә батдыгыны сөйләйирсән. Лакин мәнән хәберин йохдур. Һеч мәним торпаг гәдәр алчалдыгымы демирсән! Йохса үрәйимин хараб олмасыны истәйирсән? Буну истәйирсәнсә, гой олсун. Достларын арзусу еринә етсә даһа яхшыдыр. Мәнә истәдийин гәдәр наз әт, чаным чыхана гәдәр назыны чәкмәйә һазырам. Мән ашигәм, гәм мәнимлә уюшар, сән исә мә'шугсан, сәнин гәмлә нә ишин вар?

Сән мәнимлә дүзәлишсән дә, дүзәлишмәсән дә, фәрги йохдур. Мән бачардыгча сәнин дәрдиндән янмаг истәйирәм. Сәнинлә көрүшмәк мәнә гисмәт олмаса да, сән яша вә дүняны ишыгландыр! Мән сәнин йолунда чанымы фәда әтсәм, эйби йохдур! Сәнин чанын сағ олсун! Мән сәнин көзәллийинә бахмасам да сән өз көзәллийинә бахыб һәзз ал! Сән даима яша, йолдашлыг дайими дейил! Мән яшасам да, яшамасам да, фәрги йохдур. Сәнин үзүндән халг мәни бәдбәхт адландырыр. Мән исә сәнин үчүн хошбәхтлик арзу әдирәм. Мәним күнүм вә рузум һеч олдуса, сәнин һәр күнүн күндән-күнә яхшы олсун!».

Барбүд гуру рудда бу гәзәли чаландан сонра Ширинин үрәйи чүшә кәлиб од кими алышды. Бу һава яғ кими ағлын чырагыны яндырды. Азад сәрв бойлу Ширин элә бир фәряд гопарды ки, онун бу сәси падшаһы да фәряд әтмәйә мәчбур әтди. Шаһлар шаһы Ширинин сәсини эшидинчә аһ чәкиб Ширинә гошудду. Даға сиррини дейән адам өз сәсини эшитди-йи кими Хосров да Ширинин чалдыгы саз пәрдәсиндә өз сәсини эшитди. Бир тәрәфдән ай үзлү Ширинин нәгмәси учалырды, о бири тәрәфдән дә падшаһ көйнәйини йыртырды. Ики ашигин үрәйиндән гопан аһлар йүксәләркән чалгычылар артыг баш ағрысы вермәйиб арадан чыхдылар. Падшаһ Шапура әмр әтди ки, чадырда Хосровдан башга һеч бир кәс галмасын. Өзү исә охуян кәкликдән хәбәр тутмаг үчүн тез чадыра тәрәф кетди.

Хосров чадырдан кәлән сәсдән чошмушду. Чох тәләсик вә чашмыш һалда өзүнү чадырын ичинә атды. Ағыллы Шапур һәмән дәгигә өзүнү етириб падшаһын әлиндән тутду вә «даян!» дейә ону кетмәйә гоймады. Падшаһ һушуну итириши олса да, әлиндән тутулдуғуну көрүнчә ерә чөкдү.

— Бу үрәк яндыран кимдир?— дейә сорушду.— Бирчә мәни баша сал көрүм, бу нә сәсди вә һардан кәлди?

Ширинин чадырдан чыхмасы

Падшаһ илә Шапур сәһбәт әдәркән бирдән дүнянын башдан-баша нур илә долдуғуну көрдүләр. Ай булут алтындан чыхан кими пәрдәнин далындан бир пәри үзлү гыз чыхмышды. Бу пәри сәрхош вә һийләкәр адамлар кими падшаһын аягына дүшдү. Падшаһ мә'шугини өзүнә табе көрдүкдә элә билди ки, өз башы аягынын алтына дүшүб. Севиндийиндән башынын үстүндә она ер верди. Чүнки падшаһын тачы аягынын алтында дейил, башынын үстүндә олмалыдыр. Севкилисини әтдийи хидмәтин әвәзини бирә он гайтарды. Аяг өпмәк иши гуртардыгдан сонра ағыздан өпмәк арзусу ортая чыхды. Падшаһын белә гызышмасы Ширинин хошуна кәлмәди. О үз-көзүнү туршутду. Падшаһ бу күл рәнкли үзүн шадлыгдан сонра бирдән-бирә тутулмасына тәәччүб әтди. Шапур хәлвәтчә Хосровун гулагына деди:

— Ай тутулдуса, һаггы вардыр. Чүнки үрәкләрә ишыг сачан бу гыз индийә гәдәр өзүнү яхшы адла танытмышдыр. Инди горхур ки, падшаһ өзүнү бир һаким кими сәрбәст апармагла айын үзүнү хәчаләт халы илә гаралтсын.

Падшаһ, бу мейвәли ағачын пейвәндән, йә'ни кәбиндән башга бир йол илә она баш әйилмәйәчәйини билинчә, анд ичиб кәбинсиз она яхын дүшмәйәчәйини билдирди. Дүнянын бөйүкләрини бура яғыб Ширинә кәбин кәсдирмәйә сөз верди. Һәләлик исә бу мүмкүн олмадығындан Шириндән бу кечәлийә саги олмагы рича әтди.

— Һеч олмаса кәл бу кечәлийә вахтымызы хош кечи-рәк,— деди.— Бир-биримзин үзүнә бахмагла дүнянын шадлығындан ләззәт алаг.

Ширин падшаһын әһдини эшидинчә севинди, үзү күлдү, ай үзүндәки үлкәр дишләри көрүндү, додагы өз мирварыларыны көстәрмәк истәйирмиш кими ачылды. Зүлфләри рәгс әтди. Гызылдан тохунмуш бәзәкләринин сәси чалгычыларын ағлыны башындан апарды. Додагы шәраб гәдәһләрини әли-

нэ алынча эввэлинчи гуртумда сагилэри сэрхош этди. Чалгычысы ай, сагис күнөш олан бир мәчлисдән шадлыг һеч әксик олармы? Падшаһын үрәи сэрхошлугдан хумар олду-гундан о артыг һеч бир кизли мәгсәд дүшүнмүрдү. О, бал кими шәрбәтләрин ләззәтиндән шәһвәти унутмушду. Әтир гохусу әтрафы бүрүйә, габагында да бир көзәл үз ола, үрәк шадланмазмы?

Онлар үрәк ачан әйләнчәләр илә чох мәшғул олду-гларыннан од дөнүб су олду, су исә од*. Адамы гызышдыран оюнлар нәтичәсиндә аһәнрүбә дәмбири өзүнә чәкмәйә башлады. Анчаг әһдләринә вәфа әдиб өз сөзләрини позмадылар.

Хосров севкилиснин үрәини әлә кәтирдийини көрүпчә шадлыгдан үзү гөнчәдән чыхан бир күл кими ачылды. Севинчиндән көзләриндән шам кими яшлар ахытды. Ай үзлү Ширинин ипәк палтарларыны үлкәр кими көз яшлары илә ислатды. Кирпикләрини ая тикмишди, санки айын мангалында од янырды. Хосров бә'зән нәркис көзләрини Ширинин ипәк палтарларына сүртүрдү. Бә'зән сүнбүл сачларыны онун чәмән кими һөрүкләринә бағлайырды. Бә'зән онун күмүш нарына әл вурурду. Бә'зән дә өзү чивә кими әсирди. Бә'зән һөрүкләринин гыврымыны ачыр, кечә кими гара сачлардан ай үзәринә мүшк сәпирди. Каһ өрпәйини көтүрүрдү, Ширинин башына оғланлар кими папаг гоюрду. Каһ Ширинин сачыны белинә долайыр, каһ лә'л кими ағзына гәнд гоюрду. Каһ әгиг кими додагларыны бармаглары илә охшайырды, каһ чәнәсини алма кими әлине алырды. Бә'зән голбагыны голундан чыхарыр, бә'зән онун өзүнү бир голбаг кими гучаглайырды. Бә'зән аягындан халхалыны ачыб боюн багы кими бойнуна салырды, бә'зән янар шамы, йә'ни Ширини көзүнүн габагында отурдуб она бахыр вә онда өз үрәинин һалыны көрүрдү. Бә'зән дейирди: «Сән мәним руһумсан!» Бә'зән дә дейирди: «Бу, мәнәм, янымдаки исә доғрудандамы сәнсэн?».

Хосровун әсир олан үрәин бу кечә анчаг әйләнмәклә кифәйләнди. Һәр икиси чошғун әһтирасдан гызымыш аслана бәнзәйирди. Сәдәф өз дүррүнүн гараулуну чәкирди ки, бу дүррә алмасын учу тохунмасын. Шәрбәтдән дадлы өпүшләрин сәси заманәйә әргәнунун сәсини унуттурмушду. Сәһәрин тәбилчиси өз тәблини чалана гәдәр бунларын бири ялварды, о бири наз этди. Бир һәфтәйә гәдәр белә кейф чәк-

* С у—Хосров, о д—Ширин. Йә'ни Хосров йорулуб сүя дөндү, Ширин исә гызышыб ода дөндү.

диләр. Бә'зән бир-бириндән үзәр истәйир, бә'зән бир-биринә наз сатырдылар. Күндүзләр вахтларыны кейфдә кечирирдиләр. Бир аны белә бош бурахмырдылар. Кечәләр гәнаәт нәрди ойнайыр, өпүшләри бир зәр кими орталыга атырдылар.

Еддинчи кечә артыг иш өз һәддини ашырды. Истәк дәли, шәһвәт сәрхош олмушду. Падшаһ ай үзлү Ширинә буюрду ки, кечә икән өз бүрчүнә доғру йолу ишыгландырсын, өз гәсинә кетсин. Үзәнкисинин янында улдузлар гәдәр гошун кедирди. Бу гошунун сайыны бирчә аллаһ билир!

Ширин гәсриндә отуруб көзләмәли иди. Ону сонра йүз чәлал илә кәтирәчәкдиләр. Ай кими Ширини гызыл кечавәдә падшаһын янына көчүрәчәкдиләр.

Ай өз бүрчүнә кәлән кими Ширин дә чадырдан чыхыб өз гәсинә кәлди. Күмүш пул дашын арасына киринчә, дүнянын әли күмүш пулдан үзүлдү. Фәләк гызыл елкәнини галдырды, күмүш көмиләрдән бир нишан галмады.* Шаһлар шаһы өз пайтахтына кәлди. Шәһәрә кәлинчә шадлыг этмәйә башлады. Бир аз динчәлди, анчаг шәраб ичмәкдән әл чәкмәди. Парлаг симасындаки гашларын мәрһәмәти дүняя чохла тач бағышлады вә бунула да дүняя тәзәлик кәтирди. Газанч кишини сәхавәтли әләр! Ер тум алмаса мәнсул вермәз. Булут дәннздән бол-бол су алмайынча яғыш вермәз. Яғыш олмаса дәннз дә олмаз. Бош-бошуна йол кедән адамдан бач алмазлар. Харабадан һеч кәс хәрәч истәмәз.

Хосров бир кечә буюрду ки, мүнәччимләр ишин асан вә чәтин чәһәтләрини дүшүнсүнләр. Гаранлыг кечәләрин ичиндән той үчүн хош вә ишыгы бир күн сечсинләр. О күн үрәкләрә ишыг сачан ай үзлү Ширинин кечавәси күнөш бүрчүнә кәтирилсин.

Мүнәччимләр онун дүйүнүнү ачдылар. Той мәчлиси үчүн уғурлу бир күн сечдиләр.

Хосровун Ширини гәсрдән Мәдаинә кәтирмәси

Күнөш доғду, дүня палтарыны йыртмагдан әл чәкди. Аләмин кәлини дә голбагларыны тахыб гуртарды. Хосров кәлин үчүн әлә бир бәзәк һазырлатды ки, күнөш буну көрәркән хәчәләтиндән өз варлығыны ерә чырпды.

* Күмүш пул дашын арасына кирди,—йә'ни ай батды; фәләк гызыл елкәнини галдырды,—йә'ни күнөш чыхды. Күмүш көмиләрдән бир нишан галмады,—йә'ни улдузлар батды.

Той тәдарүкү оларга мин чаван дөвә кәтирдиләр. Намысынын гара көзләри, гырмызы түкләри вә сары хал-халлары варды. Гулагларындан гуйругларына гәдәр чаваһирлә бәзәнмиш мин ат һазырладылар. Намысынын йәһәри гызылдан вә дырнаглары дәмһирдән иди. Мин гара гатыр кәтирдиләр, көзләри улдуз кими парылдайырды. Бу гатырларын ити йүрүшү гаршысында зәманә ахсаг көрүнүрдү. Мин нар дөшлү көзәл һазырланды. һәр биринин үзү бүтпәрәстләрин чырағы кими янырды. Мин нәфәр ағ үзлү гыз әйинләринә ағ палтар кеймиш, башларына үслү мирвары илә бәзәнмиш папаглар гоймуш вә гулагларына гуллуғ һалгасы тахмышдылар.

Сандыглар хәзинәдән алынмыш мин халвар шаһа райиг дөллә долу иди. Гызыл вә ипәк илә долу мәрфәчләр нәинки йүз, һәтта беш йүздән дә чох иди. Бунларын һамысынын ичи гызыл вә Чин ипәйи илә долу иди. Инди дүняда белә маллар тапылмаз!

Он дәнә кечавә һазырланмышды. Бунларын һәр бири бир гызыл товуза охшайырды. һәр биринә баһар кәклии кими бир гыз хидмәт әдирди. Ширин үчүн гызылдан хусуси бир кечавә дүзәлтмишдиләр. Йол Кәсранын тағындан тутмуш Бисүтуна гәдәр гызыл готазлы вә гызыл боюнбағлы атларла долу иди. Ер өз үзәриндәки нийзәләрин чохлауғундан дарысгаллашмышды. Көй, һавадаки байрагларын чохлауғундан рәнкени дәйишмишди. Бал кими көзәлләрин дәстәләри бүтүн йолу тутмушду. Кечавәләр, тахти-рәванлар бир-биринә даянмышды. Ай кими үзләринә шәкәр рәнкли парча бағламыш көзәлләр йол узуну шабаш сәпирдиләр. Үрәкләри әсир әдән бу пәри үзлү шух гызларын додаг вә халлары йоғрулуб бир-биринә гарышмыш мүшк илә гәнди хатырладырды. һәр сәрв бойлу гызын башына ирағлыларын өрпәйи кими бир баш өртүйү бағланмышды. Атлара минмиш гызлар өз сачларыны мирвары кими һөрмүшдүләр. Бу мүшк рәнкли мирварыларын үстүнә һәр гыз гызылдан гайрылмыш мирвары тахмышды.

Хосровун адамлары белә бир чәләл, белә бир гайда, белә бир дәбдәбә илә ирәлиләйирди. Бәднәзәрдән узаг олсун, онлар белә бир бәзәклә, белә бир кейф вә назла Ширинин габағына кедирдиләр. Башлара фындыг сәпмәк әвәзинә мирвары сәпирдиләр. һәр мирвары фындыг бойда иди. Күл ярпағы әвәзинә тәзә мирвары вә гызылла бәзәнмиш мүшк сәпирдиләр. Бүтүн йол узуну хәзинә пайлайыб көвһәр төкдүләр. Ширини йүз назла кәтирдиләр.

Ширинин кечавәси Мәдайнә чатдыгда ери хәзинә илә долдурдулар. Торпаг варланды. Тәзә баһар кими көзәл олан Ширин һәр аддымыны атдыгча шаһлар шаһы онун аяғынын алтына шабаш сәпирди. Инди балыгларын үстүндәки пуллары көрүрсүнүзмү, бах, онлар падишаһын сәпдийи һаман дир-һәмләрдән әмәлә кәлмишдир!

Парлаг күнәш һәмәл бүрчүнә кәлән кими падишаһ да Чәмшидин бәхтинин парладығы ерә кәлди. О, мө'бидләрин чағырымасыны, бүтүн иш билән вә ағыллы адамларын янына кәлмәсини әмр этди. Ширинин әһвалатыны мәчлисә сөйләди. О, бу әһвалаты чох ширин нағыл әтдийи үчүн мәчлисә дәкиләрин чоху өз ширин чаныны она шабаш верди.

Падшаһ деди:

— Ширин мәнним арвадым вә севкилим олду. Мән она әлимдән кәлдийи гәдәр һөрмәт вә мөһрибанлығ әдәчәйәм. О, буна лайигдир. Мәнә бу гәдәр мөһрибан олмасына бахмайрағ, енә дә намусуну горумушдур. Онунла әвләнсәм чох яхшы олар. Онунла башымы учалтсам дүз һәрәкәт этмиш оларам. Янында күл олан чама төкүлән шәраб даһа яхшыдыр. һәр гуш анчағ өз чүтүнүн янында гала биләр. Гоша өкүзлә сүрүлән чүтә, тәк өкүз гошулса ер шумланмаз.

Мө'бидләр тәзим әдәрәк алынлары илә ерин тозуну тәмизләдиләр. Падишаһын бу ишинә афәринләр дедиләр. Бундан сонра Хосров Ширинин әлини әлине алды, мө'биди янына чағырыб «отур!» деди. Мө'бидләрин гайдасы илә кәбин кәсдирди.

Хосровла Ширинин тою

Сәадәт инсана бир күл вермәк истәсә, әввәлчә бу күлү әтириб ачдырар, сонра исә инсана көндәрәр. Тәлә әввәлчә лапаг тикәр, сонра шаһын башына гояр. Суя кирән дәннздән дүрр чыхарыр. Бу дүрләр исә бир аздан сонра тачлара дүрүләр.

Ширин шәрбәтдән ширин олунча Хосрову янына чағырыб деди:

— Ал ич, бу чам сәнә нуш олсун, Шириндән башга һеч кәс нәзәриндә олмасын!

Ширин яхшы ад саһиб олан адамлара мәхсус бир нәчәбәтлә Хосрова белә бир сөз дә етирди:

— Бу кечәлийә Әлино ички чамыны алма, бу кечә мөни өзүнә һәм саги, һәм дә ички элә! Ичкийә пәрәстиш эдәрсәнсә, Ширинә пәрәстиш этмәкдән эл чәк! Бир гәлблә ики сәрхошлуг этмәк олмас. Кишинин башы сәрхошлугдан түстүләнсә она нстәр тәзә этин кабабыны вер, истәрсә дә көһнә этин, фәрги йохдур, о, бунлары бир-бириндән сечә билмәз. Бундан башга, арзусуна чатса дейәр ки: «сәрхошдум, нә билим нечә иди».* Сорхош адам йүз бакирә элә кечирсә, айбыларкән бунларын тәгсирини оягларын үстүнә атар. Чох адам сәрхош һалда өзү гапысынын ғыфылыны ачар, айыланда оғрулардан шикайәтә башлар.

Ширинин бу сөзләри эчәм шаһынын хошуна кәлди.

— Бу көзәлә итаәт этмәк борчумдур,— дейә чаваб верди. Лакин бу күн ички вә кейф күнү олдуғундан гәм чәкмәк ярамазды. Барбүдүн чалғысы, Нәкисаннә нәгмәси Зәһрәни утандырырды. Бә'зән рудун нәгмәси сагийнә дейирди: «Бир чам вер; гой бу кейф даими олсун!» Бә'зән дә чамдаки шәрәб Барбүдә дейирди: «Чал, ахырын хейир олсун!»

Хосров Ширинин ширинлийи хатырына гәдәһи ачы шәрәблә ағызбағыз долдуруб додағына апарырды. Кечәдән хейли кечәнә гәдәр о севинчлә бир-биринин далынча бир чох гәдәһ галдырды. Нәһайәт бәйин, кәлинин янына кетмәси вахты чатды. Падшаһ өзү сәрхош олдуғундан ону күчсүз һалда апардылар. Ширин һәрәмханада падшаһын сәрхош олмаһындан хәбәр тутунча өз ширинликләрини шаһдан кизләтди вә падшаһын янына өзүндән дә ширин бир гадын көндәрди. Ширин Хосровла зарафат эдирди. Сәрхошларла зарафатдан башга нә этмәк олар?

Ширинин янында ана дейә чағырдығы бир гары вар иди. Аналарынын нәслиндән иди. Сөзүн доғрусуну дейәчәк олсам, о гадын дейил, бир гурд иди. Чаван бир гурд дейил, гоча бир түлкү иди. Әмчәкләринин һәр бири сую бошалдылмыш бир тулуға охшайырды. Нә дининин тагәти варды, нә дә бәдәнинин көзәллийи галмышды. Бели кәман кими әйилмишди. Дөшүнүн вә күрәкләринин дәриси кән кими бәрк иди. Ики янағы һинд гозу тәк ғырыш-ғырышды, һәр бири бир зәһәр тулуғу иди. Ағзы вә додаглары чатлаг-чатлаг иди. Ағзы дар бир гәбрә бәнзәйирди. Гаһынын түкү додағынын үстүнә салланмышды. Гаһлары ағзына ағырлыг эдирди. Бурнуна бурун демәк олмасды, үзүндә гурулмуш бир чадыр иди. Дишләри диш дейилди, бир нечә зырныг парчасы иди, кир-

* Ғызлыгы илә дуллуғуну сечә билмәз.

ликләри төкүлмүш, көзләри торанлашмышды, әлләри вә диши емәкдән кобудлашмышды. Ай үзлү Ширин гәсдән бу гадыны бәзәди вә бир кәлин кими шаһын янына көндәрди. О падшаһын сәрхошлуғуну сынамаг вә онун айла булуту бир-бириндән сечиб сечмәйәчәйини билмәк истәйирди.

Гыврылмыш илан ювасындан чыхан кими гоча гары да пәрдәдән чыхды. Әфримиш гочанын санки һеч чаны йох иди. Дишли һейванлар аиләсиндән олса да ағзында һеч бир диши галмамышды. Падшаһ бу вахт чох сәрхош иди. Анчаг бунула белә, һәлә дәрракәсини итирмәмишди. Гарыя бахаркән баһар кәклиһиннәндән ондан яхшы еридийини анлады. Кәман гаһларынын киришини дартды. Охунун көк бир чейрана дәйәчәйини күман эдирди. Анчаг ов тутулдуғда охун бир самана дәйидийини көрдү. Онун кими йүз гурд бир түлкүйә дә дәймәзди. Әлино бир бәхт гушу әвәзинә бир гарға кечмишди. Айын кечавәсинә әждәһа кирмишди. Үрәйиндә «бу нәдир?» дейә дүшүндү.— «Юхудаяммы? Көрдүйүм хәлдирмы? вә я сәрхошлугдан ағлымы итирмашәм? Бу бели ики гат бүкүлмүш гоча Ширин олмас. һеч белә дә Ширин олармы? Үзүнүн туршулуғу мөни өлдүрдү».

Анчаг сәрхошлуг үстүн кәлдийиндән, бу әфримиш гарыны өз арвады күман этди. Сәрхош һалда она эл атды. Анчаг о чам әлиндән дүшдү вә һәр икисинини шишәси сынды, һеч бири өз арзусуна чатмады. Гары йүз әзиййәт вә бәла илә ғышгырды:

— Өлүрәм, ай Ширин, анана көмәк әйлә!

Ширин аналығынын фәрядыны ешидинчә онун ярдымына чатмағы лазым билди. Едди пәрәһини далындан чыхды. Ма-шаллаһ үз нә үз! Едди бәзәк вурмушду. Дейим әкәр шәкәр кими иди, нечә дейим? Шәкәр онун янында нәдир ки? Дейим набатдыр, йох набат да онун гулу иди. Сәрвин әтәйиндә бал олсайды, ону бир сәрвә бәнзәтмәк оларды. Ай кәтан кейинсәйди ону ая охшатмат оларды. О бир айды, элә бир ай ки, күнәш онун көзәллийи гаршысында өзүнү йохсул саймалы иди. Бир күл иди, элә бир күл ки, онун ачылдығы баһар йүз мәмләкәтдән гиймәтли иди. Ситайиш олунан һалал бир сөнәм иди! Көзәллик базарында бир беһишт көзәли иди! Руһдан йоғрулмуш бир беһишт шәрбәти иди. Анчаг элә бир шәрбәт ки, тәмәһ—сөзүнү буза язмышды.* Дүняны ишыгландыран бир көзәл иди. Элә бир көзәл ки, хырманларла күлү,

* Тәмәһ кәлмәсини буза язмышды,—йә'ни һеч кәс она тәмәһ эдә билмәзди, һеч кәс онун шәрбәтиндән ичә билмәзди.

халварларла гәнди варды. Хошбәхтләрин агушуна лайиг бир баһар иди. Ағачлар үстүндәки тәзә бир күл кими иди. Мүш-тәри улдузунун үзү бунун үзүндән хәчаләт чәкирди. Даг кәклиий онун еришини көрәркән өз еришиндән утанырды. Онун нәсими чан гиймәтиндә иди. Буна көрә дә сачлары тәрәзи үстүндәймиш кими мүвазинәтдә даянырды. Халынын әфсуну бәднәзәри арадан көтүрмүшдү. Көз, үзүнүн нәгшини көрүб тагәтдән дүшмүшдү. Мүшк рәнкли кичик халы бир арпа кими тәрәзи үстүндә олдуғундан тәрәзинин көзләри каһ юхары галхыр, каһ ашағы дүшүрдү.* Додағы вә диши әгигдән яранмышды. Нә додағы башгасынын дишини көр-мүшдү, нә дә диши башгасынын додағыны. Үзү зәрифлик бағындан әсән бир нәсим иди. Сачлары ай үзүнүн дөврәсини бүрүмүшдү. Бунлар сач дейил, санки мүшк рәнкли бир кә-мәнд иди. Үзү үзәрлик түстүсү илә әһатә олунмуш чыраг иди. Бир назы илә Түркүстан көзәлләринин әвини йыхыр, бир өпүшү илә Хузистан шәкәрини гиймәтдән салырды. Үзү үрәк ачан тәзә күл гәдәр хош вә көзәл иди. Күләб бу күл-ләрдән утандығындан тәр төкүрдү. Дөшү вә күрәйи гагум кими ағ вә юмшаг иди. Әлиндәки он бармаг гагум гуйруғу кими зәриф иди. Бәдәни элә бил сүд вә шәкәрдән йоғрул-мушдү. Тәбашир кими дишләри гаймаг гәдәр дадлы иди. Бәдәни о гәдәр зәриф, о гәдәр ләтиф иди ки, санки индичә дамчы-дамчы ахыб төкүләчәк иди. Сачы чох ойнаг олдуғун-дан әлдән учурду. Гашынын тачы гулағына гәдәр узанмыш, бухағы синәсинә дүшмүшдү. Бир көз вурмасы илә үрәкләри әсир эдирди. Бу хумар көзләр карванлары тарач эдә биләр-ди. Фикирләрдән шәраб кими дәрд-гәм тозуну силиб апарыр-ды, үрәкләри ачырды. Күл вә шәкәр иди, лакин күл вә я шәкәр онунла мүгайсә олуна биләрдими? Әсла! Дуняда она бәнзәйән һеч бир шей йохдур, о анчаг өзүнә бәнзәйирди.

Падшаһ ени айын парладығыны көрүнчә чашыб галды. Тәзә айы көрән дали кими өзүндән чыхды. Өзүнү игириб бир сәрхош кими йыхылыб ятды. Сәһәр адәти үзрә оянаркән көз-ләри тикансыз хурмая, йә'ни Ширинә саташды. Гаршысында бир көзәл кәлин көрүб, үрәйини она верди. Бир исти тәндир көрдү, тез она чәрәк япды. Ачы шәраб ону һала кәтирмиш-ди. Ширинин ширин өпүшләри исә ону хумарлыгдан хилас этди. Ширин онун ағына бир гәдәр шәраб вермишди. Хосро-вун голлары арасында исә санки бир хырман күл ачытмышды.

* Кичик вә гиймәтли шейләри арпа илә чәкәрләрди. Ширинин халы тәрәздә ишләнән арпая, ики тәрәфдә төкүлмүш зүлфләри тәрәзинин кө-зүнә охшадылар. Куя халы һансы тәрәфдә исә о тәрәф ағырлыг эдир.

Ширинин ики мүшк рәнкли һөрүйү бойнуна доланмышды. Бир чүт нары онун бир чүт алмасына даянмышды. Ширинин бәнәфшә зүлфләри Хосровун янаглары илә тәкликдә сөһбәт эдирди. Ширинин шәкәр ағзы дейирди: «Амандыр, иши лән-китмә, башымыза бәлә кәләр». Думан кими гара чәдра Ши-ринин ай үзүндән чәкилинчә падшаһын сәбри тамамилә тү-кәнди. Ағыл көзәлләрин үзүнү көрәркән өзүнү итирәр, даяна билмәз. Чинлиләрин шәрабы Манини бәлә алдадар. Хачә сәр-хош һалда Хузистана кәлди, набат гопармаға, гәнди сын-дырмаға башлады.* Нә көз бу сәһәр ичкисиндән яхшы ички көрмүшдү, нә дә индийә гәдәр бу сүбһдән уғурлу бир сүбһ ачытмышды.

Хосров әввәл башдан күл топламаға башлады. Бу чүр көзәл бир үзүн онун янында олмасындан севинәрәк өзү бир күл кими ачытмышды. Сонра эшги сәсләйиб она ени мейвәләр емәйи тәклиф этди. Каһ алма, каһ да ясәмәндән ноғул дүзәл-дирди. Каһ нар вә нәркис илә ойнайырды. Каһ әл гушу пад-шаһын әлиндән сычрайыб даг кәклиийинин синәсинә гонурду. Каһ көйәрчин өз шән учушу илә тәрлана галиб кәлиб онун синәсинә гонурду. Диши марал асланла күләширди. Ахырда эркәк аслан она галиб кәлди. О, зирәк тәрпәшиб, гароулар хәзинәдән хәбәр тутана гәдәр ягут васитәсилә онун әгиги-нин үзәриндәки мөһрү гырды. Ширинин дәрлә долу олан үрә-йинин дәрдини йох этди. Онун тоз басмыш күлүнүн тозуну тәмизләди.

Хосров гапысына дәмир гыфыл вурулмуш бир һасара раст кәлимишди. Дирилик сую кими бу һасарын да гапысында мө-һүр варды. Нә мәзлумларын аяг сәсини эшитмишди, нә за-лымларын әлинин зүлмүнү дадмышды. Гөңчәниң оху охун учу илә бирләшмишди. Охун учу илә лә'л деширди. Санки Хосров Хызр, кечә исә зүлмәт иди. О Хызр кими балығы дирилик суюна салмышды.** Падшаһын фильи ширмайы тахт үзәриндә әйләшинчә онун эшги тахт вә тачы унутду.

Хосровла Ширин бир кечә-күндүз юху нә олдуғуну бил-мәдиләр. Мирвары илә ягуту дешидиләр. Бәнәфшә янларында,

* Н а б а т в ە г ە н д додаг вә диш мәнәсындадыр. А л м а — янаг, я с ە м ە н — үз, н а р — дөш, н ە р к и с — көз мәнәсындадыр.

** Гәдим әгидәйә көрә куя Хызр зүлмәтдә (шимал гүтбүндә) «дири-лик сую» тапыб ичмиш вә она көрә дә һәмшә диридир. Дирилик сую булагларынын биринин янында чәрәк емәк һстәркән әлиндәки өлү балыг сую дүшүр вә дәрһал дирилер. Хызр буну көрүб һәмән суюн дирилик сую олдуғуну анлайыр.

нәркис гучагларында иди. Бир кечә-күндүз эшг аләминдә һушсуз ятдылар. Товуз ятаркән һәгигәтән көзәл олур! Юху-дан оянанда һәр икиси аллаһларына шүкүр этдиләр. Ююндулар. Ибадәт эвини сәлигәйә салдылар. Шаһын һәрәмханасын-дан дүз бир ай той бәзәйн йығышмады. Һәмилә, Сәмәнтүрк вә Һумаюн әлләринә хына гоюб күл кими ғызартмышдылар.

Падшаһ бир күн хәлвәтә чәкиләндә бу үч ғызы янына чағырыб тахтында әйләшдирди. Гайдая көрә бунлара лазыми бәзәк бағышлады. Онлары көвһәрин чохлағундан ғызармаға, ғызылын чохлағундан ағармаға мәчбур этди. Һумаюну инсанларын ичәрисиндә өз яхшылығы вә көзәллиий илә сечилән Шапура верди. Өзү набат емишди, она да бал бағышлады. Нәкисә Һәмиланын вәфалы йолдашы олду. Сәмәнтүрки Барбүдә верди. Сонра Мәһинбанунун бүтүн өлкәсини фәрман вә хәләт-лә Шапура бағышлады. Дөвләт әдаләтли Шапурун элинә кечинчә о һөкмүранлыг этдийи өлкәдә чохла биналар тикдирди. Чох парлаг тикилмиш олан Дизағна галасынын Шапур тәрәфиндән тикилдийини сөйләйрләр.

Бундан сонра Хосровун иши шадлыг олду, бәхти дә она яр иди. Бәхтинин ярдымы илә бүтүн арзуларына чатырды. Кәнчлик, арзуя чатмаг вә падшаһлыг, даһа бундан яхшы нә истәйирсән! Кечә-күндүз вахтыны ички вә чалғы илә кечирди. Дүнянын ләззәтини көтүрдү, галан шейләрә худаһафиз деди. Дүнянын гәмини емәк нәйә кәрәкдир? Хосров көнүл хошлуғу илә дүняны һәм башгаларына бағышлайыр, һәм дә өзү ейирди. Гүссә илә кечирдийи нечә илин әвәзини чыхарырды.

Бир нечә илдән сонра башы кейфдән айылды. Өз йүнкүл ишләриндән утанды. Сағламлыг вә чаванлыг оландан сонра һәят әлбәттә ширин кечәр! Анчаг гочалыг вә хәстәлик әл-бир оландан сонра чыраг нә гәдәр үрәйн бәрк олса, енә дә сөнәр. Ағ түкләр Хосровун үзүнә бир көзәтчи кими дүзүлдән сонра о чаванлыгдан көз чәкди. Варлыг илә йохлуғ арасында бирчә үмид түкү вар ки, о да ағ түкдүр! Гара түкләр арасында ағ түк көрүндүкдә артыг үмидсизлик нишаны ор-тая чыхыр. Бәнәфшә анчаг ясәмән ачана гәдәр өз сачларыны һәрәр.* Кечәнин гаранлығыны анчаг сәһәр ачылана гәдәр көрмәк олар. Бағын һавасы анчаг гар яғана гәдәр исти олар.

* Б ә н ә ф ш ә—гара сач, я с ә м ә н—ағ сач. Йә'ни сач ағаран-дан сонра ону һөрмәйә дәймәз.

Гар биткиләрин үзәринә кафур сәпәндә исә союг елин әсмә-синә дөзмәк олмаз. Чейран тутан тазы гочаланда һамы она әйб тутар. Әли охдан вә кәмәндан үзүлмүш икид гочалмыш чалғычы илә көһнәлмиш дәфә бәнзәр. Буғдая ачылыг азары дүшәндә бирчә илдә ачыяр. Кейилмәмиш тәзә палтар юлуб ағарса дәрзини гайчысына гисмәт олар. Газанын түстүсү үстүнә чыхса бүтүн мәтбәх һисә боянар. Мәтбәхдә гаралан адама де ки: «Өзүнү көзлә, габагда дәйирман да вардыр». Мәтбәхә сәни әнбәр дейә чағырырларса, дәйирманда башдан-баша ка-фур олачагсан. Дәйирманын тозуна булашан адам силкинсә үстүндә тоз галмаз. Бу дүня дейилән дәйирманын тозу ки-мин үстүнә гонаса йүз дәннизлә дә юсан тәмизләnmәз.

Кәнчлик нәдир? Башда олан бир сөвдә. Инсан сөвдә илә өз арзусуна чата биләр. Вүчудун ихтияры гочалығын әлине кечән кими, бир ил ичәрисиндә сөвданы башдан чыхарар. Бир чаван бир гочая деди: «Нечә әдим ки, гочаланда яр мөндән гачмасын? Дәйәрли сөзләр данышан гоча исә она белә чаваб верди: «Гочаланда сән өзүн дә ярдан гачачагсан». Көйдән үзәринә чивә яғмыш кими ағаран баш чивә кими күмүш бә-дәдли ярдан гачар. Гара сач чаванлығын гәмини апарар, гара сачлыларын көзү гүссәли олмаз. Гәм зәнчиләрдән гачар. Неч бир зәнчи гәм нә олдуғуну билмәз. Гаралыг һиндистан йолу-на апарыб чыхардығы үчүн көзләрә тутия олмушдур. Әй баш, ятма, гочалыг башынын үстүнү алды, сүбһ вахтынын гароулу гапыдан ичәри кирди, гулағларым памбыгдан кәфән кейди. Бу гәфләт памбығыны гулағындан чыхара билмәссән.

Хосров бәнәфшә рәнкли түкләри арасында ясәмән кими ағ түк тапынча мөним кими* чаванкән гочалығы һисә әдиб мә'юс олду. Иши әндә вәфа әтмәк иди. Анчаг дүнянын вәфасызлы-ғыны көрүб гүссә әдирди. Бә'зән ғызыл тахт үзәриндә нәрд ойнайырды, бә'зән Шәбдиә өз бәхти кими сүрүрдү, бә'зән Барбүдүн бал кими мусигисинә гулағ асыр, бә'зән Ширинлә гучағлашырды. Тахт, Барбүд, Ширин вә Шәбдиә—булар Хосров Пәрвиз үчүн бир әйләнчә олмушдулар. Һәр бир арзу-суна чатдыгдан сонра зәманә дә онун арзусуну баша чатдыр-ды. Кечмишдә көрдүйү юхуну ядына салды, раһат вә асудә үрәйн кәдәрлә долду. Билирди ки, су вә торпагдан яраһанлар нә гәдәр мөһкәм олсалар да енә ахырда дағылачаглар. Ай он дөрд кечәлийә гәдәр бөйүйүр. Бәдр һалына чатдыгдан сонра кичилмәйә башлайыр. Ағач мейвәләри дәйнә гәдәр бөйүйүр, мейвәләр дәйинчә һамысыны ерә төкүр.

* Йә'ни Низами кими.

Хосровун адалат вә биллик барәсиндә Ширинә өйүдү

Күнләрин бир күнүндә Хосровла Ширин сейрә чыхмышдылар. Билик вә адалат барәсиндә сөһбәт ачылмышды. Ширин ери өпүб деди:

— Эй бөйүк падшаһ бир аз да ичкидән, кейфдән әл чәк. Никмәтли ишләрдән япыш. Үрәйинин арзуларыны әлә кәтирмәк йолунда чох чалышмысан, һәмишә истәдийин кими яшамысан. Дүняны не'мәтлә абад этмисән. Инди ону зүлүм илә хараб этмәкми истәйирсән? Сағылан сүдү тәпийи илә вуруб дағыдан инәк кими олма! Әлә әләмә ки, сәни бирисинин гарғышы тутсун. Әлә әләмә ки, гоча бир гарынын сәһәр вахты яғдырдығы нифринләр бир ох кими сәнә дәйсин. О вахт нә гәдәр ғышгырыб фәрдәт әтсән дә фәйда вермәз. Чүнки гарғыш артыг сәнин ишнин битирмиш олар. Мәзлумларын аһы дүняда чох падшаһын әлиндәки айнаны гаралтмышдыр. Бәхт падшаһдан үз дөндәрсә онун көрдүйү ишләрин һеч бири хейирли олмас. Бағда саралыб зәифләйән ярпаглар пайызын яхынлашмасыны һәр шейдән әввәл һисс әдәрләр. Бурдакиләрдән ираг, бир чыраг сөнмәк истәдиклә өлмәдән әввәл көзүнә дағ чәкәрләр.*

Күчлү селдән әввәл дағын башында бир булут көрүнәр. Кешниш әкилән ерә долу дүшәрсә кешнишин тохусу көйләрә йүксәләр. Әйри битән ағач, оддан башга һеч шейлә дүзәлмәз. Дүняны дағылмаг вә зүлүм әтмәк яхшы иш дейил. Рәиййәти нә гәдәр яхшы сахласан бир о гәдәр яхшыдыр. Горхурам ки, һеч кәсин севмәдийи бир падшаһын дедийи сөзләр сәнин барәндә дә доғру чыха. О демешди ки: «Көһнәлмиш дөвләт чох яшаса һеч бир шей рәиййәти үсяндан сахлая билмәз». Әлә бир һаким дүняда өзүнү тәк биләр, дүняны да өз малы һесаб әдәр. Башы логалыгла долу олдуғундан рәиййәтин һалына галмас. Ени бир тәлә бирдән баш галдырыб, залымын халыга узанан әлини кодәлдәр, өзү халғын яхшылығына чалышар, сонра да бүгүн халғын истәк вә арзусу илә падшаһ олар. Сәндә һәм ағыл, һәм дә падшаһлыг вардыр. Ахирәтдә нәчат тапмаг үчүн индидән чалыш. Бу мәнвилдә яшаркән көчәчәйин күнүнү унутма. Башы ғызыл-күмүш йығмаға гарышан адам ғыямәти һардан ядына сала биләр! Сәндән ираг, өлән падшаһ-

* Кечмиш фитилли чыраглардан данышылар. Бу чыраглары сөндүрмәк истәркән әввәлчә күлүнү төкмәк үчүн үстүнә бир мил чәкәр, сонра үстүнә яғ төкүб сөндүрәләрди.

жара бах, көр, дүнядан һеч бир мал-мүлк апардылармы? Мал-дөвләти башгаларына вермәйиб янында сахласан, сәнә дүшмән олар. Башгаларына пайласан, сәнин үчүн көзәтчи олар. Даранын, Чәмшидин һекайәсини оху, бир көр ки, күнәш онларын һәр бири илә нә оюн ойнамышдыр? Доғгуз гүббәлә көйүн алтында әлә долан ки, кизлини һәрдәдә олан сирри өйрәнә биләсән.

Хосровун Бүзүркүмүдлә суал-чавабы

Хосров көрдү ки, әзиз севкилисә онун биллик алмагла яхшы ад чыхармасыны истәйир. Бүзүркүмүдү янына чағырды вә янында отуртду:

— Эй кишиләрә бөйүк үмид верән алим,—деди, мәни дә бөйүк үмид сәһибә әлә! Һафизәм дағыныг, фикрим гарышылдыр. Һеч вахт өз фикримлә дүзәлишә билмирәм. Һәмишә бир нечә мәсәлә барәсиндә дүшүнүрәм. Ағыллылар бунлары мутләг билмәлидирләр. Онлардан мәнә мә'лумат версән падшаһлыгымы даһа да йүксәләр.

Сөз данышмагда маһир олан билличи киши падшаһа белә чаваб верди:

— Эй биллик әлдә әтмәк үчүн зәһмәт чәкән падшаһ, аллаһын көмәйи илә буордуғуну еринә етириб билдикләримә сәнә сөйләрәм.

Дүнянын һакими Хосров деди:

— Әввәлчә бир сирри мәнә ач! Де көрүм илк һәрәкәт әдән нәдир? Ағыллы адам буну билмәлидир.

Бүзүркүмүд чаваб верди:

— Биз кәндән говулмушларыг. Илк пәрдәдән кәнара дүшәләрәк. Кери галанлардан белә суал сорушмаг доғру олмас. Биринчини биринчидән—аллаһдан—башга һеч кәс билмәз.

Хосров енә сорушду:

— Бу барәдә чох дүшүндүм, фәләйин нә олдуғуну билмәк истәйирәм. Фәләйин ичәрисиндә чанлылар йашайыр, бәс байырында нә вар?

Нүктә илә данышан киши белә чаваб верди:

— Бу чүр узаг нүктәләрә әл атма! Күнбәздән кәнара чыхма, онун нечәлийини аллаһдан башга һеч кәс билмәз. Бу дүняда һәр шейин һәрәкәтдә олмасындан данышмаг олар. Көзүмүзлә көрмәдийимиз бир шей барәсиндә чәсарәтлә данышмаг дүзкүн дейил. Ағыллы адамлар сирри явашча дейәрләр. Көй

аләми һаггындаки фикирләри үстү өртүлү даньшарлар. Фөләк үстү өртүлү даньшан әфсунчу кими өз тапысыны инсаньын үзүнә багламышдыр.

Хосров сорушду:

— Бу улдузлар нәйә минибләр? Буну да билмирәм, мәни баша сал, эшитмишәм ки, улдузларын һәр бири бир дүнядыр, һәрәсинин айры бир көйү вардыр.

Бүзүркүмүд чаваб верди:

— Буну биз дә эшитмишик. Анчаг эшитдийимизин доғрулуғуна сүбут көрмәмишик. Ишын әсли һәгигәтини өйрәнмәк истәйәндә рәсәдхана бу нәзәрийәнин чох чәтин олдугуну көстәрди.

Хосров деди:

— Биз бурая нә үчүн кәлмишик, һара кедәчәйик, һардан кәлмишик?

Бүзүркүмүд чаваб верди:

— Бу сиррин пәрдәсини ачмаг олмаз. Пәрдәдә галмасы илә кифайәтлә! Бизим яшадығымыз ерлә кедәчәйимиз ер арасында бөйүк мәсафә вардыр. Йолу көрмәдән мәнзилан һарада олдугуну нечә көстәрә биләрик. Йолу кәсипмиш адамлардан айрылыб бу дүнядан көчәндә өзүн һарадан кәлиб һарая кетдиһини биләрсән.

Хосров енә деди:

— Эй дүрр сачан дәря, сән дүрр кими саф, дәннз кими гәрибәликләрлә долусан. Мән өлән адамларә тәәччүб әдирәм, башына кәләнләри бир адама нағыл әтмирләр. Һамысы дейир ки, сән дә биз кедән ерә кәл, һеч бири демир ки, мән белә кетдим, сән дә белә кәл.

Кизли сиррләри билән Бүзүркүмүд чаваб верди:

— О дүня бу дүнянын нәгди, екунудур. О нәгмә бу саза ерләшмәз. Охусан да сахта олар, саза уйгун кәлмәз. Нәфәсини од үстүнә тутсан нәфәсин тутулар, оду суя салсан, од сөнәр.

Бәхти ояг олан падшаһ Бүзүркүмүдә ағыллы бир суал верди:

— Дүня, руһу да, бәдәни ейән кими ейирсә, бәс нечә олур ки, биз юхуда руһла көрүшүрүк? Йох, әкәр руһ бәдәндән айрылғандан сонра яшайырса, де көрүм дүняда нә гәдәр руһ вар вә һарда олурлар?

Бүзүркүмүд чаваб верди:

— Бу чәтин суалдыр. Руһу бәдәнсиз көрмәк мүмкүн де-

йил. Нә бәдәнсиз руһ олар, нә дә руһсиз бәдән. Руһ пәркардан айрылғанда кедиб көй аләмнин пәркарына дахил олур, ону һәрәкәтә кәтирир.

Хосров енә деди:

— Руһ бәдән кими мәһв олмурса, бәс юхуда көрдүкләримиз нәгшләр нәдир? Бу нәгшләри һахләян кимдир?

Бүзүркүмүд чаваб верди:

— Чох адамларын шаһидлийинә көрә өлүнүн хәялы сәнә өйрәшмишдир. Юху илә дүшүнчә бир-биринә яхынлашдыгда сән адамлары юхунда көрә билирсән.

Хосров енә сорушду:

— Мән өләндән сонра бу дүнядаки һадисәләри ядыма салачағаммы?

Мә'луматлы гоча чаваб верди:

— Эй аләми ишығландыран парлаг чыраг! Сән бир нурсан, дүня кәлмәздән әввәл фөләкләрин дамында идин, инди сәндән ораны сорушсалар һеч бир шей дейә билмәсән. Бу дәрд-гәм ювасындан кедәркән дә горхурам ядына бир шей дүшмәсин. Дүнән кечәки юхуну унудан бу кечәки юхуну да унудар.

Хосров деди:

— Бир аз да фәләйин кәрдийиндән, ердән вә һавадан даныш.

Бүзүркүмүд чаваб верди:

— Яхшы олар ки, нәсипәт барәсиндә данышасан, ер вә һава һаггында нә үчүн бу гәдәр сорушурсан? Һава күләкдир, күләкә дә һәрәкәт әдир. Ердә ки, торпагдан да дөйәрсиз олан торпагдыр. Торпаг һәр шей үчүн һәм илк гарын, һәм дә сон гарындыр. Һәр шей торпагдан доғур, өләркән дә торпаға кәдир.

Хосров енә дә деди:

— Эй ағыллы киши, мәнә һәкимләр кими бир нәсипәт вер. Бүзүркүмүд чаваб верди:

— Эй инчә көрән падшаһ, сән чанып дүнясы вә дүнянын чанысан! Һәкимлик бир нәгтәдә кизләнмишдир. Аллаһ да о нәгтәни адамларә демишдир: емәк, ичмәйинә диягәт етир! Нә чох е, нә дә аз. Һәр икиси инсаньы мәһв әдәр. Чох емәк дә, аз емәк дә ағыллы иш дейил, һәр икисиндән ваз кеч! Белә бир шей охумушам ки, ики гочаг адам йол кедәркән бир чешмәйә тәсадуф әдирләр. Бири «чох ичмәк бәдәнә зәрәрдир» дейә судән аз ичир. О бири «чох ичмәк өмрү артырар» дейә чох ичир. Гайдасынча һәрәкәт әтмәдикләринә көрә һәр икиси өлүр. Бири чох ичдийинә көрә, о бири инчә аз ичдийинә көрә.

Хосров енә сорушду:

— Руһлар өз юваларындан нечә учурлар?

Бүзүркүмүд чаваб верди:

— Көрмәдийин бир йолла. Бу барәдә данышмаг олмаз. Анчаг эшитдийими дейәрәм. Эшитмишәм ки, дөрд нәфәр ағыллы мө'бид вармыш, бунларын дөрдүнүн дә руһу бир-биринә баг-льиймыш. Бунлар бир дәфә ағыллы руһун бәдәндән нечә чыхмагы барәсиндә чох дүшүнүрләр. Бири дейир ки: «Инсанын бәдәниндән руһун чыхмасы инсанын өзүнү юхуда кирдаба атмасына бәнзәр. Инсан кирдабдан кәнара чыхмаг үчүн чох чалышыб чабаласа да, бир файда әлдә әтмәз. Чох эзабдан сонра юхудан айыларкән юхуда горхулу бир шей көрдүйүнү хатырлар».

Икәнчи мө'бид руһун бәдәндән чыхмасыны белә изаһ әдир: «Аллаһ кейдә бир гәср яратмыш ола. Бу гәсрдән вугарлы бир киши ашагыя дүшә вә чанынын горхусундан дамын гырагындан япышыб саллана. Дамдан асылы галдыгы үчүн онун әли вә голу агрыйыр, ерә дүшмәк исә даһа да горхулудур. Әлләри әзийәтдән нә гәдәр йорулуб бошалса да, енә дә дүшмәк горхусундан дамын кәнарындан бәрк-бәрк япышыр. Ахырда гүввәтдән дүшүр вә дамын бир парчасыны да топарыб өзү илә ашагыя апарыр».

Үчүнчү мө'бид исә белә бир шей нағыл әдир: «Гурду чобана йолдаш әдиб сүрүнү онларын икисинә тапшыралар, бирдән ган ичән гурд бир гоюну гапыб апармаг истәйә, чобанла гурд арасында вурушма башлая, гурд гоюну бир тәрәфә дартта, чобан да бир тәрәфә. Гурд күчлү олдуғу үчүн сөз йох гоюну чобанын әлиндән алачаг. Чобана анчаг дәрдиндән палтарларыны йыртмаг галачаг».

Дөрдүнчү мө'бид дейир ки: «Бу сирр наз отагында отурмуш бир адама бәнзәр. Адамын гучагында көзәл бир кәлнн вардыр, анчаг бу кәлнн дәлидир. Адам нә онун көзәллийиндән әл чәкә биллир, нә дә дәли илә йола кедә биллир. Кәлнинн дәлилийн чохалынча чейран асландан гачан кими бу адам да өз кәлниннән гачыр».

Мө'бәдләр бу барәдә чох данышдылар. Нәлә қағыз сәһифәсинә дүшмәмиш бир чох сөzlәр охудулар. Өләндә исә «тә-әссүф!» дейиб дүниядан кетдиләр. Чүнки онларын шаһматы оюн аләминдән узаглышышды. Өлүм һаггында һәр кәс бир сөз дейир, һеч кәс өлмәйинчә өлүмүн сиррини билмәз. Бирчә

пейгәмбәрләр биләрләр. Онлар да көрдүкләрини намәһрәмә демәзләр.

Сөһбәт мүгәддәс адамла кәлиб чатанда Хосров пейгәмбәрләрин башчысы һаггында сорушду:

— Эрәбләр арасында пейгәмбәрлик әдән кимдир? Онун дини илә бизим динимиз арасында нә кими фәргләр вар?

Бүзүркүмүд чаваб верди:

— Бу говм көйүн алгында яшайыр. О кишини сәси исә көйлөрдән дә учадыр. О нә улдуздан, нә дә уча олан көйләрдән данышар. Бунларын һамысы нәгшидир, пейгәмбәр исә нәггашын шакирдидир. О, бу доггуз пәрдәнин үстүндә учар. Бу пәрдәләр барәсиндә бир шей билмәдийим һалда онларын сирриндән нечә даныш биләрәм? Эй палшаһ, кәл сән әрәб дини илә ойнама, о дин һагдыр.

Хооров бу сөzlәри эшидинчә, кабаб гызгын од үзәриндә янан кими, онун да бәдәни алышды. Анчаг бәхти күчлү олмадыгы үчүн Мәһәммәд пейгәмбәрин дининә кәлмәк она гисмәт олмады.

Ширин гоча вә тәчрүбәли устадын сөз хәзинәсинин гапысыны ачдыгыны көрүнчә ону тәрифләйиб деди:

— Эй бәрәбәрсиз гоча! Зәманәнин көзү һәлә сәнин кими адам көрмәйиб. Мә'дән хәзинәсини Хооровун үзүнә ачдыгыны кими мәним дә үзүмә ач, мәним дә пайымы вер! Бу нәснәт бәндини ачаркән зәнчир олма, ачар ол, мәнә дә бир аз «Кәлилә вә Димнә»дән даныш!

Бүзүркүмүдүн Ширинә гырх нағыл демәси

Бүзүркүмүдүн үзү кул ярпагы кими ачылды. Гырх нағылы, гырх мә'на илә данышды:

Эһтияглы ол! Шәтрәбә өкүз өзүнү асландан горуян кими сән дә гору*.

Бош арзудан әл чәк, бош арзудан сәнә хейр кәлмәз, меймундан харратлыг әдән олмаз.

Йыртыг тәбилдән түлкү овуну көрүб едийи кими, сән дә овуну усталыгла ейә биләрсән.

Палтарыны огруя верән заһид кими симиц олма! Йохса гәмин артар.

Һеч кәсә хәянәт әтмә: гарғанын иланын башына кәтирдийи сәнин дә башына кәләр.

* Бу нағыллар «Кәлилә вә Димнә» адлы гәдим бир нағылдан көтүрүлмүшдүр. Нәр бейтдә бир нағылын мә'насы верилир.

Һийлэ эләмә, балыг ейән гуш хәрчәнkdән чәkdийини сән дә чәкәрсәңи.

Мүфтә емәйә өйрәнмә, мүфтәхор асланын башына довшанын кәтирдийи оюнлар ядындан чыхыбмы?

Өзүнү өлдүрмәклә бу дүнядан гуртара биләрсән. Анчаг бу гуртармаг гоча балыгын охдан гуртармасына бәнзәйәр.

Чаггал, гурд вә гарға да дөвәдән башларыны гуртармаг үчүн белә сөзләшмишдиләр.

Дүшмәнләрдән гәдбир илә гуртармаг олар, өрдәк дәнзин далгаларындан белә гуртарды.

Чох баш дилинин сәбәбинә торпаг алтына кедир. Тысбага илә өрдәйин дә әһвалаты белә олмушдур.

Һийлә билмәйән тоюгун меймундан чәkdийини сән дә ярмаз адамларын әлиндән чәкәрсән.

Һийлә илә башгаларынын малыны емәк олмаз. Ағыллы тачир ағылсыз тачирин малыны ейә билмәди.

Ағыллы адама һийлә этмәк истәдикдә иланы өлдүрән гурбага кими башындан әл чәкмәли оларсан.

Һийләдән әл чәк, һийләкәрин сөзүнә гулаг асма, йохса сычан дәмири ейәр, чалаған ушағы апарар.

Һийлә нәгшини чадыра ерләшдирсән чадыры яндыран нәггаша бәнзәрсән.

Ағыллы адамын бәдәни дә саламат олар. Анламазын әлиндә дәрман зәһәрә дөнәр.

Биличиликлә зәманәнин торундан гуртармаг олар. Бәзәкли гуш тордан белә гуртарды.

Шухлуг этмә, вәфалы олмағы тору йыртан сычандан вә сакит даянән гаргадан өйрән! Неч кәсин әкининдән күч илә бир арпа да көтүрмә. Сычан заһидин арпасыны апардыса, әвәзинә гызыл верди.

Яйдан япышан гурд кими лоғаланма, фәләк гәфләтән үрәйинә юх вурар.

Артыг тәмәһ олмагдан әл чәк! Гарға байгушла уюшмаян кими, бу бош һаммалыг да ағылла уюшмаз.

Һәр шейи кичик көрсән дә дүшмәни кичик көрмә. Бах көр довшан филләрдән сую нечә алды?

Һийлә вә тәмәһкарлыгдан үз дөндәр, көр ки, пишик оруч тутмагла дузу нечә әлә кәтирди?

Пишик кими һийлә ишләдән адам гоюну ит адына сатар. Фитнәкарлыгдан әл чәк, вәфалы олмаға алыш. Оғрунун горхусундан арвад да өз әри илә белә рәфтар этмишди.

Дүшмәнләр вурушса сән нәчат тапарсан. Мә'мүн киши оғру илә дөвдән бу чүр нәчат тапды.

Харрат арвадынын һийләсинә көз юман кими, сән дә неч вахт үрәйини көзүнү юмма.

Пис дейилсәнсә пислә йолдаш олма. Адам нәслиндән олан сичан белә һәрәкәт этмишди.

Бу дүнядан үз дөндәрмәклә гуртара биләрсән. Меймун да тысбагадан бу йолла гуртарды.

Бу йолда эшшәк кими гафил олмаг ярамаз, түлжү гафил эшшәйин үрәйини еди.

Әйри вә нисийә һесабларын фикрини эләмә, йохсул адам һазыр һалва барәсиндә белә фикирләшмишди.

Күнаһсыз расуйи* өлдүрән заһид кими залым олма, зүлүмдән әл чәкмәк даһа яхшыдыр.

Өзүн көрмәдән фикирләшмәклә неч кәси төһмәт этмә, эркәк көйәрчин диши көйәрчини белә бир төһмәтлә өлдүрдү.

Дүшүнчә илә өзүнү бу мағарадан гуртар. Сычан пишийи беләчә тордан гуртармышдыр.

Гүббәрә гушу бу нечә күнлүк гүббәдән гуртаран кими сән дә бурадан байыра уч, бурда галма.

Заһид чаггал асланын гәзәбиндән гуртаран кими сән дә дүзлүклә гылынчдан гуртара биләрсән.

Сән яхшылыг элә, ган ичән дүшмәндән горхма. Сәйяһ яхшылыг этмәклә иландан гуртарды.

Тачир оғланларындан шаһзадәйә гәдәр һәр киши нә гәдәр яшайырса, о гәдәр дә рузусу олачагдыр.

Ган ичмәйә чәнкәлини итиләмә. Аслан чәнкәлини итиләдийи үчүн баласыз галды.

Көзәл сөз данышан кишинин бу сөзләрини Хосров гәбул этди. Этдийи зүлүмләрдән пәшиман олду вә әдаләт әвинин өзүлүн енидән гойду.

Һәким Низамини нәсиһәти

Әй көнүл, парлаг бир шам яндыр! Ода ситайиш этмәйи шамдан өйрәнмә! Ода ситайиш этмәклә гәлбини гырма! Көйүн одлу әвиндә әйләш. Мән торпагдан яранмышам, неч бир шейәм, анчаг енә дә йүз һикмәтлә онларын гулағыны бурарам. Урәйә ятан чох сөзүм вардыр, анчаг нечә әдим ки, неч кәс этәйимдән тутуб мәнә гулаг асмыр.

Мән бүтүн әләмләрин сиррини билирәм. Дүнянын кәрдиши мәнә мә'лумдур. Бүтүн фәләйин мәсәләләрини һикмәтимлә һәллә этмишәм. Мәндән фәләйин сиррләрини ким сорушду ки,

* Расуй—хурма сичаны.

мөн ачыб демөдүм? Эшитмек истэсэн, бу көйнө дүнянын иш-лирини башдан-баша сөнө анладарам. Хэтти мүхтәлиф олан нөгтөдөн гопан биринчи һәрәкәт элиф олмушдур. О хәлтә башга бир хәтт дә битишди. Ики хәлдән бәсит бир шәкил эмәлә кәлди. Үч хәтт мәркәзи әһәтә эдингә бәсит шәкил дөнүб чисим олду. Әввәл хәтт, сонра бәсит шәкил, сонра исә чисим. Үч саһә эн, узунлуг вә дәринлик бунлардан төрәнмишдир. Бу тәртиблә әввәлиндән ахырына кими бүтүн әләми билмәк олар. Ағыл бу мәсәләни билинчә бир нәфәсә әввәлдән ахыра кими йүйүрә биләр. Бирчә аллаһыи һәдди мә'лум дейил, онун варлығынын нә әввәли вар, нә ахыры. Аллаһы көр, һәгигәти көрәнләрин гаршысында һичаб пәрдәси чох назик олур. һәгигәти танымаг йолу илә өзүнү таны. Өзүнү танысан, аллаһы да танырсан. Бу яхынлыг да айна кими өз варлығыны көрә-көрә узагдаки фәләйин нә олдуғуну дүшүнмә. Сән әлә бир нурсан ки, фәләк сәнин шамынын тәштидир. Ики дүнянын һамысы сәндә топлашмышдыр.

Низами, яхшы олар ки, артыг кизли сиррләрдән данышмаясан вә һекайәндән айрылмаясан, өз сөлһәтигә давам әдәсэн.

Шируйә

Хосров һикмәт ләвһәсини өйрәндикдән сонра өз ихтияры илә дүняны төрк әдиб тахт вә тачдан әл чәкди. Онун Мәрийәдән бир тәрбийәсиз оғлу варды. Ады Шируйә иди. Бейни хәрчәнклә долу иди. Ағзы асланларын ағзы кими пис гохуорду. Эшшәк бейинли бир эшшәк иди. Ер, кей онун әлиндән тәнкә кәлмишди. Эйбәчәр сифәти вар иди. Көзләри кей, үзү ала иди. Гызыл күпүнә йох, палчыг күпүнә лайиг иди. һәр кәс ондан ийрәнәрди. Нә бәхти, нә дә чәләлы варды. Күнләри гәфләтдә кечәрди, һәмишә һәясыз сөзләр данышарды. Дүня онун дири галмасындан хәчәләт чәкирди. Бүтүн дүня әһли ондан тәнкә кәлмишди.

Эшитдим ки, бу ушаг һәлә доггуз яшында икән Ширин кәлин кәлән кечә дейирмиш ки «каш бу Ширин мәним арвадым олайды». Билмирәм онун нәйиндән данышым: севкисиндән вә я кининдән? Билийиндән, дөвләтиндән вә я дининдән? О падшаһын эви үчүн бир бәла иди. Бу әв Шируйәи көрә һәмишә нараһатлыг чәкирди. Хосров Бүзүркүмүдә деди:

— Эй ағыллы киши, бу вәфасыз оғул мәним һеч үрәйимә ятмыр. О уғурсуз бир тәлә саһибидир. Мән ондан горхурам.

Онун тәләиндәки фәсад мәнә мә'лумдур. Башы пис фикирләр илә долу олдуғу үчүн бир чанавар кими анасы илә дә уюша билмир. Бу чиркин оғулдан яхшы иш баш вермәз. Оддан күл төрәр. О һеч вахт хоша кәлән бир сөз данышмаз. О, анчаг өз хейринә данышар. О нә һушлу, нә дә вугарлыдыр. һуш вә вугардан бир нечә ағач узаг дүшмүшдүр. Мәним одумдан төрәмиш бир түстүдүр, мәнән доғулуб анчаг мәнән гачыр. Мәним башым өз ганачағым илә чох падшаһларын башынын тамыны әлиндән алыб, анчаг нә эдим ки, нахәләф оғлум вар! Мәнә дә, Ширинә дә мөһрибан дейил. Бачылары илә дә ширин диллә данышмыр. Эшшәк пәландуза нечә бахырса, бу лев үрәкли оғлан да пәри үзлү Ширинә әлә бәхыр. Мән һеч, мән онун көзүндә бир күрәә илан кимийәм. Бәли, башында онун кими мөһрәси олан* бир иланам. Дүняда һәр гадын арвад, һәр доғулмуш өвләд олмаз. һәр кул мейвә кәтирмәз, һәр гамыш шәкәр вермәз. Чох өвләд өз доғма анасыны өлдүрәр. Дашын арасындан чыхан чох дәмир ахырда даша зүлүм әтди. Чох яд вар ки, гоһумлардан даһа мөһрибан вә вәфалы олур.

Бүзүркүмүд деди:

— Эй һәр шейи әввәлчәдән көрән падшаһ! Сәнин пак үрәйин һәр бир яхшы-ямандан хәбәрдардыр. Бу оғул сәнә баш ағрысы олса да нә әтмәк олар? О, сәнин көвһәриндән бир парчадыр. өвләдлә дүшмәнлик әтмәк олмаз. һеч кәс үрәйини өвләд бәндиндән гыра билмәз, һеч кәс нар ағачына тәпик вурмаз. Чүнки нар ағачы өз өвләдыны—мейвәсини тач кими башы үзәриндә сахлайыб ерә салмаз. Тут ағачы өвләдыны аяға салдығы үчүн һәр кәс ону тәпикләр. Сән яхшысанса өвләдыни да пис олмаз. Көйәрти өз тумуна бәнзәйәр. Зәрли парчаны бәзәк үчүн кәсәндә ондан ерә төкүлән гырынтылар да зәрли олар вә бәзәйә ярар. Бу азғын оғул чох гудурмушса сән гәм емә, зәманә ону юмшалдар. Чаванлыг да чох адам белә чошғун олар, гочалыг да исә һәр чүр гудурганлыг ядын-дан чыхар.

Хосровун атәшкәдәйә көчмәси

Бундан сонра Хосров атәшханая чәкилмәк гәрарына кәлди. О өз тай-тушу илә әйләшмәкдән әл чәкди, мө'бидләр кими мө'бәддә олмаг истәди. Хосров атәшкәдәйә көчәндән сонра Шируйә сәрхош бир аслан кими тахтда отурду. һәми-

* Мөһрә—иланын башында олан халдыр.

шә гәдәһи долу сахлайыб ички ичәрди. Узагдан-узаға падшаһы күдүрдү. Бунунла кифайәтләнмәйиб ахырта Хосрову дустаға салды. Ону дунядан айырыб бир күнчдә отуртду. О, бу ачы һәятда атасы илә чох пис рәфтар эдирди. Шириндән башга һеч кәси янына гоймайырды. Ширинни янында олмасы Хосровун үрәйини чох сеvindирди. Бу үрәйи йүз бағла бағласайдын енә дә «азадам» дейирди. Хосров күлүзлү Ширини янында әйләшдириб она дейирди:

— Гәм емә, һәр кәсин габағында белә бир күн вардыр. Башдан папағлары гапан күләк ота һеч бир шей этмәз. Сәрв исә һәмишә күләкдән әзиййәт чәкәр. Габаға дүшән ова даһа тез ох дәйәр. Дағ зәлзәләдән дағылмаға башладында ән уча гая даһа тез учар. Гузу диш чыхарыб анасындан айрылгандан сонра онун даһынча чох чанаварлар дишләрини гычыяр. Олдан гызыл кими сары түстү чыхса, бу түстү яхшы адамларын көзүнә даһа тез доллар. Дөвләт әлимдән кетдисә, сән әлдәсән. Сән ки, мәнмисән, бүтүн дөвләт мәнмидир!

Шәкәр додағлы Ширин дә ондан айрылмырды. Она төсәлли верир, хидмәт эдирди.

— Дуняда белә иш чох олар,— дейирди.— Инсан каһ әзиййәт чәкәр, каһ шадлык сүрәр. Иш дүйүнә дүшәндә чох фикир этмәк лазым дейил. Чүнки чох фикир этмәк адамы өлдүрәр. Бир нечә вахт үзү ачыг олмалы, сыхылмамалысан. Һәм башын, һәм дә аяғын бағлы олмасы ярамаз. Өзүнү чох әзиййәтә сацма. Чох хәстә гәбрин гырағындан гайыдыб. Һеч бир сағлам адам гыздырмадан әмин ола билмәз. Һәр гыздыранын да өләчәйини сөйләмәк олмаз. Чох гыфылын ачары итәр, диггәтлә бахдында исә бу гыфылын өзүнүн бир ачар олдугу көрүнәр.

Дүшүнчәли һәрәкәт әт, башындан гәми чыхар. Гум һәми чәкән кими гәм дә гәми чәкәр. Пислийини истәйән адам сәнин еринә кечдисә гәм емә! Мүгәнни дә ай гайырмағы бачарарды.* Нәхшәбин гуюсуну су басаңда дуня бир дәмир парчасындан нечә ишыг ала биләр? Бу өлкәдә адамлар дүшүнчәсизликдән кафура гара, кора көзлү дейирләр. Бәзән хоша кетмәйән ишә гатлашмаг лазым кәлир. Ахмаг адам ришхәндә лайигдир. Зәманәнин һәясы йохдур. Ондан узаг олмаға чалыш, чүнки о да һәядан узагдыр.

Рузикар ики адамла инсафлы рәфтар эдәр: бири өлән, бири дә һеч догулмаян. Бу беш-үч күнлүк дуняда бир адам

* Мүгәнни Нәхшәбдә пейгәмбәрлик иддәасы эдәркән яланчы бир ай гайырмашды. Йәһни сәнин ериндә отуран һәгиги шаһ дейил, тез йох олар.

да галмаячагдыр. Сән дә галмасан, инчимә! Әкәр дуня һәмишәлик олса иди, падшаһлыг бир адамдан башгасына чатардымы? Фәләк падшаһлыгы һәмишәлик версә иди падшаһлыг Кейхосровдан Хосрова нечә кечәрди? Бу күлзәра кәлән адам күл кими күлмәкдән даһа чох ағлар. Дуня сәнә галмаса, өзүндән чыхма! Элә бил ки, йүкүн даһындан дүшлү. Я сән, я да малын галмалы исә, яхшысы будур ки, мал галмасын, өзүн галасан! Һәр кәс бәрбәд кими шад олмаг истәсә мүтләг гулаг бурмасы емәлидир.*

Күнәш кими бу дуняя од вур. Исасыз бу эшшәкләрдән хейр көрмәзсән. Бу дуня зәһһак кими ган ичән иландыр. Сәнин белиндән сәнин үчүн илан төрәдир. Белиндән бир хырда шәһвәтлә кәтирдийин бәләйә бах, сәни архасыз гойду. Бу йохушда архана йүк алма. Йүки гарнын тутан гәдәр көтүр, архан тутан гәдәр йох. Хонсая вә әрә кетмәйән гарымыш гыза бах, көр нечә дәрәсиздирләр. Чүнки нә гарынларына нә дә белләринә бир шей бағламышлар. Ағлын варса, өзүнү һеч бир шейә бағлама. Нәйин варса көнлүнү онула шад элә. Дуня шад яшамагдан вә асудә кәзмәкдән ибарәтдир. Чәрәйин вә суян варса башга шейдән әлини үз, сәрбәстлик бир дуняя дәйәр!

Башыны шадлыгга учалт, өзүнү фикирдән гуртар. Өз башынын гайгусуна галмаг бейүк бәләдыр. Магаранын әтәйиндәки заһид илан азадлығы сайәсиндә хилас олду. Даға чәкилиб инсанлардан узаглашан абид гәнаәтилә яхасыны халгдан гуртарды. Дуня әф'и илан кими буруг-буругдур. Сәнин әлиндә һеч бир шей олмаса севин, әлиндән һеч бир иш кәлмирсә иланы өзкәләрин әли илә тут. Дустагда олмағына севин, элә бил ки, сән хәзинәсән, хәзинә дә һәмишә бағлы ердә олар. Өзүнү гуюда тәсәввүр эдирсәнсә Юсифин хошбәхтлиийини көзүнүн өнүнә кәтир. Йүксәлмәк истәйирсәнсә ашаға дүш! Асланын гуйруғу ағзындан яхшыдыр. Сәнин ерин шәһиннә ярашан ердән ашағыда олса өзүндән учада отурана бир байраг нәзәри илә бах. Сән элә күман эдирсән дәрәчән әксиллиб, йох, сән ики аләмдән дә йүксәксән. Өзүнә алчаг нәзәрлә бахма. Бүтүн аләмин үрәйи сәнсән. Сән өзүндә олан һүммәглә дунянын косуну аларсан. Элә тәсәввүр әт ки, аллаһ бүтүн яранмышларын ичәрисиндән сәни сечиб, дуняны сәнә мөхсүс ярадыбдыр. Белә дүшүнсән үрәйини шад эдәрсән, тачын вә

* Йәһни бәрбәд (мусиги аләти) кими шад олмаг истәсән гулаг бурмасы ейәрсән—аләтин көкләнмәсинә ишарәдир.

тахтын дәрдиндән гуртарарсан. Тахта вә тача эһтиячын варса, гой ер сәнин тахтын, күнәш дә тачын олсун.

Ширин бу чүр тәсәлли веричи сөзләрлә Хосровун дәрдини азалдыр, өз әфсунлары илә күнүнү хош кечирирди. Һәр кечә о азад сәрв—Ширин бу чүр сөзләрлә падшаһа үрәк верирди.

Шируйәнин Хосрову өлдүрмәси

Айсыз, гаранлыг бир кечә иди. Бу кечә фәләйи дев кими йолдан аздырмышды. Зәманә минләрлә әлә саһиб олмасына бахмаяраг күчсүз иди. Фәләйин минләрлә көзү олдуғу һалда енә дә бу кечә көзләри бир шей көрмүрдү. Шаһлар шаһы гызыл зәнчирли аяғыны Ширинин күмүш кими ики балдыры үзәринә гоймушду. Зәнчир сачлы көзәл—Ширин күмүш кими ағ әлләри илә падшаһын гызыл зәнчиринә муңчуг дүзүрдү. Она үрәйи янырды. Падшаһын зәнчирлә сүртүлмүш гычларыны овор, аяғыны һей өпүрдү. Падшаһа мәнәһбәт артыран нағыллар, данышырды. Нағыла гулаг аса-аса ятмаг инсана ләззәт верәр. Ширин, ағзындан бал кими ширин кәлмәләр чыхдыгча тез-тез шаһлар шаһынын сәсинә гулаг верирди. Хосров яваш-яваш юхуя кедиб сәси эшидилмәз олду. Ширинә дә юху сирайәт эләди.

Ики назәнин севкили ахшамдан юхуя кетмишдиләр. Фәләк исә ояг иди, үз-көзүндә һясы галмамышды. Дүня, сәрхәш бир фитнәнин баш верәчәйини хәбәр вермәк истәйирдисә дә кечәнин гаранлығы онун ағзыны мыхлайырды. Бу анда пәнчәрәдән бир дев сималы адам ашағыя энди. Бу затында мәнрибанлыгдан хәбәри олмаян бир адам иди. Гәссаб кими гәзәбли иди, гатилә бәнзәйирди. Чадукәр кими ағзындан од сачарды. Әв яран оғру кими мал ахтарыр, падшаһын ятдығы тахтын баш тәрәфини арайырды. Гатил әлиндә хәнчәр шаһын. башы үстүнә кәлди. Шаһын чийәринин үстүндән хәнчәрини вуруб шамы сөндүрдү. Шаһын дөшүнә хәнчәри вурунча булутдан илдырым чыхан кими онун чийәриндән дә ган байыра атды. Гатил күнәши айдан айырдыгдан сонра йырытычы гуш кими пәнчәрәдән атылыб гачды. Падшаһ ширин юхуда икән бөйрү дешилмиш иди. О, көзүнү ачаркән өзүнү өлү көрмүшдү.

Падшаһын ганы бир сел кими ахыб ятағыны долдурмушду. Сусузлугдан үрәйи чан верирди. Үрәйиндә өз-өзүнә де-

ди: «Гой Ширини ширин юхудан оядым. Бир ичим су истәйим». Анчаг енә дә үрәйинин кизлин ериндә деди: «Йох, о нечә кечәдир ятмайыб, ону нечә оядым. Мәнә әдилән бу зүлмү көрсә агламаға, зарымаға башляар, енә дә юхусуз галар. Яхшысы будур ки, она бир сөз демәйим. Мән өләндә о ятмыш олсун».

О вәфалы әр белә бир вәзийәт ичәрисиндә чан верди. Ширини юхудан оятмады.

Күнәш кими ачылмыш бир күл ағачы тәсәввур әт. Бу ағач өз кәнчлийи илә бүтүн дүняя үмид верир. Бирдән үфүгдә биткиләрин ганыны төкмәйә һазыр олан бир булут көрүнүр. Әлиндә гылынч тутан бу сәрхош вә гәзәбли булутдан шиддәтли бир долу яғыр. Күл ағачындаки ярпаг вә будагдан бир әсәр дә галмыр. Ятмыш бағбан оянанда бағда нә күл көрүр, нә дә чичәк. Нечә билирсиниз, мәкәр бағбан күлүн айрылығында ган кими көз яшлары төкмәз? Күл гөкүлдүкдән сонра мәкәр күлаб кими көз яшларыны сахламаг олар?

Падшаһын бәдәниндән ган су кими ахыб ятағыны исләтды. Ширинин нәркис кими хумар олан көзләри ширин юхудан айылды. Башга вахтларда Ширин юхудан най вә ней сәсинә оянарды. Көр бирчә фәләк бу дәфә нә оюн чыхарды! Ону падшаһын исти ганы илә юхудан оятды. Ширин эзәб ичиндә чырпынан гуш кими пәришан олду. О бу дәһшәтли бәланы юхуда дә көрмүшдү. Йорғаны шаһын ятағы үзәриндән галдырды. Бир ган дәрясы көрүб аһ чәкди. О, кечә вахты күнәш ишығы ахтарырды анчаг, тәәссүф ки, көзү харабалыға саташды. Башындан тачы кетмиш бир тахт, яғы битмиш бир чыраг көрдү. Хәзинәнин гапысы ачыгды. Хәзинәни огурламышдылар. Гошунун бөйүйү өлмүш, гошун дағылмышды.

Ширин көзләриндән ганлы яшлар ахытды, агламагла кечәни даһа дә гаралтды. Бир чох ағладыгдан сонра аяға галхды. Мүшки әнбәрлә гарышдырыб гана булашмыш бәдәнин үстүнә төкдү. Ону күлаб вә кафура юду. Бәдән парлаяраг нур кими ишыг верирди. Шаһлара ярашан бир бөйүк мәчлис дүзәлтди. Бундан бөйүк мәчлис тәсәввур әтмәк олмаз. Һәр тәрәфә падшаһа лайиғ бәзәк вурмушду. Өз бәзәйини дә тәзәләмишди. Күлаб вә кафур илә өз бәдәнини дә юмушду. Әринин дәрдини чәкмәси илә йүз үрәйи дәрдә сәлиб әсир әтмишди.

Шируйэнин Ширинэ элчи көндөрмәси

Шируйэнин үрәйи Ширини ахтарырды. Анчаг бу сирри һеч кәсә дейә билмирди. Кизлинчә Ширинә хәбәр көндәрди ки: «Гәм емәсин, бирчә һәфтә эзыййәт чәкиб гәмә гатлашың, бир һәфтә кечәндән сонра о ики һәфтәлик ай мәним бағымда күл кими ачылар. Ону бүтүн тайфалара бөйүк эдәрәм. Чәлалыны Хосровун вахтындакиндән дә йүксәйә галдырарам. Хәзинә кими гызыл алтында сахларам. Бүтүн хәзинәләрин ачарыны она тапшырарам».

Ширин бу сөzlәри эшидәркән сиркә кими түндләшди, чачыр кими гайнады, Шируйәни алдатмаг гәрарына кәлиб бир аз көзләмәсини хаһиш этди. Сонра әмр этди ки, Хосровун, тахт вә тачыны яндырсынлар, бүтүн шейләрини, тәзә парчадан тутмуш, көһнә палтара кими нә вардыса һамысыны йохсуллара вә мөһтачлара пайласынлар, һамысыны шаһын руһу үчүн сәдәгә версинләр.

Хосровун мәгбәрәсиндә Ширинин өзүнү өлдүрмәси

Сәһәр өз ширин юхусундан башыны галдыранда Ширинин чанына гәсд әтмәк гәрарына кәлди. Гәрәнлыг һәбәшистана кафур кәтирди, йолу ярыя чатанда кафур габы сынды. Зәнчи галадан ая бахырды, ай галая кирдикдә зәнчи күлдү*.

Ширин әмр этди ки, шаһлар гайдасынча әла уддан бир кәяни табут һазырласынлар. Бу табуту көвһәр вә мирвары илә бәзәсинләр, суванмыш гызыл тәбәгәсинә тутсунлар. Фарс шаһларынын дәби илә Хосрову табута гойдулар. Сәһәр тездән о табуту падшаһларын чийинә гоюб гәбристана апардырды. Падшаһлар һамысы табутун дөврәсиндә пняда кедирдиләр. Барбүд бармагларыны гәләм кими кәсмишди. Бүзүркүмүд** кичик үмид олмушду. Бәдәни сөйүд яргагы кими әсирди, зәиф бир сәслә ағлайыб дейирди:

— Падшаһын өлүмү бизи чандан бездирди. Әчәм падшаһларынын архасы вә пәнаһы һаны? Байрагларын вә гылыңчынын сәрдары һаны? Дүнянын Хосрову һаны? Кәсра, Пәрвиз нечә олды? Көчмәк башладыгда нә Хосров, нә Кәсра нә Чәмшид һеч кәс даяна билмәз.

* Кафур—аг; зәнчи—гара; кечәнин битмәси, сәһәрия ачылмасы вә күнәшин чыхмасы тәсвир олунур.

** Бүзүркүмүд—бөйүк үмид демәкдир.

Гуламлар вә кәнизләр башы ачыг кедирдиләр. Ширин бир сөрв кими онларын арасында саллана-саллана ерийирди. Гулағына көвһәр илә суланмыш сырға тахмышды. Һөрүкләрини чийинә атмышды. Сәрхош нәркисләринә—көзләринә сүрмә чәкмишди. Кәлинләр кими әлине хына гоймушду. Башына күнәш кими сары бир өртүк салмышды. Мүррих кими әйинә гырмызы ипәкдән палтар кеймишди. Падшаһын табутунун архасында сәрмәст кедирди. Бу һийләкәр көзәл һамынын үрәйини әлиндән алмышды.

Ширин Хосрова вердийи әнди еринә етирмәйә һазырлашырды. Табутун апарылдыгы ерә гәдәр өзүнү чох шән апарды. Санки йол кетмир, рәгс әдирди. Һәр кәс белә дүшүнүрдү ки, Хосровун өлүмү Ширинә азча да олса тәсир этмишдир. Шируйә дә белә дүшүнүр вә Ширинин ону севдийинә инанырды. Ай үзлү Ширин рәгс әдирмиш кими саллана-саллана кәлиб сәрдабая чатды. Гулам вә кәнизләр табутун ардынча кедир, нәркис көзләриндән ясәмән кими үзләринә чивә кими яшлар ахыдырдылар.

Падшаһын табутуну күнбәзин алтына гояркән бөйүкләр үз-үзә даяндылар. Ширин мөбидин габағында тәзим әдиб күнбәзин ичинә кирмәйә ичәзә алды. Ичәри киринчә күнбәзин гапысыны халғын үзүнә бағлады. Хәнчәрини әлине алыб падшаһын янына яхынлашды. Хосровун дөшүнү ачды. Чийәринин ярасыны өңдү вә сонра өз синәсинә дә һаман ердәк бир яра вурду. Хосровун бәдәниндәки яраны ерини нәзәрдә тутуб хәнчәри өз бәдәнинин һаман еринә санчды. Исти ган илә ятагы юду. Шаһын бәдәниндәки яраны тәзәләди. Сонра шаһы гучағына алыб додағыны додағына вә синәсинә гойду вә уча сәслә гышгырды.

Чамаат онун сәсинә кәлинчә артыг чан-чана, бәдән-бәдәнә говушумушду. Бәдән айрылыгдан вә чан зүлүмдән гуртармышды.

Эшг олсун Хосровун янында ширин юхлаян Ширинә! Эшг олсун өз достундан айрылмаян, дүняя шам кими ишыг сачан вәфалы көзәл!

Эшг олсун Ширинә вә онун ширин өлүмүнә! Эшг олсун онун чан вермесинә вә чаныны апармасына! Эшг йолунда бах белә өлмәк лазымдыр! Севкили өз севкилисинә чаныны белә тапшырмалыдыр. Һәр гадын намәрд олмаз, гайгысыз киши гадыннан башга бир шей дейил. Чох гадын вар ки, аслан кими мәрддир. Чох дива вар ки, һәр бүкүмүндә бир аслан шәкли чәклимишдир.

Зүлүм йолунда бир тоз галхды. Бу тоз шумшад вэ нэс-ринэ һүчүм этди. Гэм дэрясында бир булут учалды, даг учалығында сел яғды, көлүн үстүндэ түнд бир күлэк галхды, һаваны ерин торпағы илэ бэрабэр элэди. Бөйүклэр бу сиррдэн хэбэр тутунча дэрһал гышгырмаға, һай-күй салмаға башладылар. Дейирдилэр:

— Алгыш сэнэ белэ зэманэ, әһсэн сэнэ белэ дүня! Көһли-лэри бэйлэрэ белэ вер! Дүняда ағдан вэ гарадан нэ гэдэр ханондэ вэ чалгычы бир ерэ йығылса бундан яхшы той этмэк олмас.

Ики тач саһибини бир тахта эйлэшдирдилэр. Күнбэзин гапысыны бағлайыб чыхдылар. Үрөклэр гэм вэ кэдэрлэ до-лу олдуғу һалда орадан керийэ гайытдылар. Торпағын лөв-һүнэ белэ бир чүмлэ яздылар. «Гара торпағын алтында ятап Шириндэн башга дүняда һеч кэс өзкэсинин йолунда өзүнү өлдүрмэди».

Нәсихәт

Дүня үрөк бағлама, онда киши һасийәти йохдур. Неч кэсэ вәфалы чыхмас. Бу алчаг зэманэ инсана бағышладығы шейлэри сонра бир-бир керя алар. Әввэл йүз дэфәйэ бир чан верэр, сонра бир дэфэдэ чаны керя алар. Нэ гэдэр аяг үс-тэсэн буруг-буруг тилсим кими бир гиймэтин вар, элэ ки, йыхылыб шишэ кими сындын, артыг һечдэн башга бир шей дейилсэн. Бу фэләйин ичәриса бир зиндандыр. Көстэр көрөк кэмәндсиз олан бир боюн вардырмы? Нэ кэмәндлэ уча биләрсән, нэ дэ онун бәндини бойнундан ача биләрсән. Бу дү-няда һеч кэс севинмәдийи һалда биз нечэ севинэ биләрик? Бу тәһлүкәли мүлкдэ торпағын зүлмүндэн гуртармаг үчүн тор-пағын ичинэ кирмәк даһа яхшыдыр. Кәл ерә отуруб, бир дө-фә өзүмүз үчүн яхшы-яхшы алаяг. Чүнки һеч кэс бизэ өзү-мүз кими яныгы ағламаячагдыр.

Эшитдим ки, Әфлатунун көзү һәмишэ яшлы олармыш. Ондан сорушурлар ки, нэ үчүн ағлайырсан, о исэ белэ ча-ваб верир: «Һеч кәсин көзү бош ерә ағламаз. Мәни ағладан руһумун вэ чисмин чохдан бәри бир-биринэ өйрәнмәләри вэ бир-биринэ чох мөһрибан олмаларыдыр. Бунларын бу мөһ-рибанлығы узун сүрмәйчөк. Онлар кеч-тез бир-бириндэн ай-рылачаглар. Мән һаман айрылыг күнүнэ ағлайырам».

Кедәчәйин мәнзилин йолу чох узундур. Бу йола азугәсиз чыхма. Бу йолда азугә тапылмас. Фәләклэрэ чанла кетмәк

олар. Торпаг зинданы торпаға бурах. Фәләйин дамына чых-маг дәрди сәни алмасын. Өзүнү унутсан, чох тез кедә би-ләрсән. Сән фәләйин дамынын йолуну узағы көрән ағылдан чәсарәтлэ сорушсан, о сәнэ көстәрэр. Көстәриш алан кими байрағыны фәләйин дамына чөк. Ағыл сәнин фикирләринин шейхидир, һәр нэ сорушмаг истәсэн ондан соруш, о сәнэ дейәр. Башгасындан сорушма. Гочаман ағылын ағзындан чыхмаян сөз гочаларын янында гәбула кечмәз.

Ағыл бир аяг, инсанын тәбиәти исә онун зәнчиридир. Һәр дэфә нәфәс алдыгча суванд кими зәнчир сүртүр. Анчаг өз үзәриндән бу дәмир зәнчирә көтүрәнләр бу гызыл рәнкли галая галиб кәлэ биләрләр. Бу хырманда бир кичик дары да емә. Достлугла янашанлар дүшмәнләриндир, сәнин иши-ни битирмәк үчүн кәлибләр. Эшшәйини Иса кими бир нечэ нәфәрин ичиндән чыхар. Бир нечэ хырманы өзкәләрин ая-ғынын алтына бурах. Белиндэ Өкүз бүрчү олан доггуз көй-дән йүкүнү ал, ер кими өкүзүн белинэ гой. Зөһрә олсан да енә ерин өкүз бүрчүдүр. Бу дүняда олдуғун заман енә өкүз үстүндәсэн. Чох сусуз адам су үмиди илэ ятаркән шоран-лығы көрүб алданмышдыр. Ахырда онун гулағыны дузла-малы олублар. Чох һачы Әбүчәһл гарпызыны түршәнклән айыра билмәйиб, өзүнү дөвәдән ерә атыб, анчаг элинэ бир шей кәлмәйиб. Фәләйин һасары бир зиндандыр, дөврәсиндэ әждәһа һазыр даянмышдыр. Әждәһа илэ нәфәс-нәфәсә ве-рән адамын кейфи ачы олмәзмы? Бәһмән кими йығышыб йүкүнү бағла, нэ вахта гэдәр әждәһа илэ гаршы-гаршыя ду-рачагсан? Бу айрылыгдан бир файда көрмәсэн дэ һеч олма-са әждәһадан гуртарарсан.

Өләндэ дүшмәндән дэ пис адама тапшырачағын шейн нэ үчүн бу гэдәр дост тутурсан? Бу йолдаки девдән саламат өтүшмәйэ чалыш. Бу йолда Иса һөрмәт көрәр, эшшәк исә силлэ ейәр. Саламат олмаг истәйирсәнсә һеч кәси инчитмә, чүнки пислийин әвәзиндэ дэ пислик көрәрсән. Биткиләрин көйәрмәсинә сәбәб олан һәрәкәтдән ағачлар вэ гушлар ди-рилик тапыр. Ағач гыранын өмрү көдәк олар. Овчунун ахы-ры йохсуллуғла битәр.

Байрағыны ерә ат, аләм дардыр, байрагла ерийэ билмәз-сән. Чиловуну чөк, чүнки миндийин ат ахсагдыр. Бу боғазы дар шейдән нәфәсини чөк. Бу ахсаг аягдан бәнди ач. Ая-ғында бағ, боюнунда зәнчир олан бир мүлкдэ галмағын нэ мәнәһасы? Тезликдә йох олан бир варлығын нәйи варса онун-ла кечин. Мүлк-мал, өвлад, арвад вэ күч һамысы, анчаг гәб-

рә гәдәр сәнә йолдашдыр. Намысы сәнин янынча гәбрә гәдәр дәрдли-дәрдли кедәрләр, анчаг һеч бири сәнинлә гәбрә кирмәз. Йолдашларынын һәрәси бир баһана илә сәндән үз дөндәрәрләр. Истәр дири ол, истәр өлү, истәр сәрхош ол, истәрсә дә ятмыш, һеч фәрги йохдур. Һәр ердә өзүндән башга кимсәни көрмәйчәксән.

Карванлар талаян бир овуч хәялдан үз чевир, байрағыны көйә галдыр. Ишин тәрслийинә бах ки, сән һәр бир ердә башга чүр барикай—сарай көрәчәксән. Нәфәс көбәк илә додаг арасында дар бир йола сығынмышдыр, көйә учмаға чалышыр, ағылдысанса өзүн ганадлан, уч. Бурада йүзләрлә сәндән яхшы адамлары өлдүрүбләр. Ер һеч бир шейдән горхмадан бизим ганымызы ичир. Сән дә ону өзүндән узагландыр, чүнки торпагдан башга бир шей йохдур.

Эй көнүл, сән әйләшиб нәйи көзләйрсән? Йолдашлар миндиләр, йүкүнү багла, онлар йүкләрини чохдан баглайыблар. Бу кәмидә чох заман давам кәтирмәк олмаячаг. Шейләри дәнизә атмаг лазымдыр. Бу дәниздә гәм ичәрисиндә боғулсан да башыны байыра чыхарма. Суя бат, нәфәс чәкмә. Бу гәдәр көзәл чәмал саһибн олан инсан көйдә дә олса ахыры торпаға гисмәт олачагдыр. Ер дағылар, дашлар парчаланар, бу дар мағарада һеч кәс даими галмаз. Бу мағарада гулларын ардынча дүшмә, мөләк ол, көйләрә галх. Бу ерләрдән гәдәмини чәк, үрәклә давая гошулан икидләр чан вермәк әзабындан гуртарарлар. Чаныны вермәдән әввәл өләнләр чан чәкишмә әзабыны көрмәзләр. Яшамағы чох севсән дә фәрги йохдур, яшамайчагсан. Өлмәк истәмирсәнсә өзүнү өлдүр. Чох бәдән вар ки, дәмир кими мөһкәм көрүнүрдү. Инди исә чохдан ерин алтындадыр. Ерин бәдәнини ахтарсан бүтүн торпағын инсан бәдәнләриндән ибарәт олдуғуну көрәрсән. Чәмшид, Фиридун, Зөһһак нә олдулар? Намысы торпаға кетдиләр. Эшг олсун торпаға!

Торпағын ганлы суюнун ичиндә үзән чийинләрә бах! Санки өлүм дәрәсыдыр. Әлә адам вармы ки, филинин тәбли чалынсын, сонра көчмәк сәси эшитмәсин? Торпагдан төрәнәнин торпаға кетмәси зүлүм дейилдир. Варлығын сону йохлугдур. Бирчә дүня бах ки, инсаны нә гәдәр асан сәрхош эдир! Фәләйә бах ки, нә гәдәр севинчлә әл чалыр!

Низами сән дә кәл бу сөһбәти гуртар. Нәсифәтдән әл чәк, гулағларына памбыг тыхамыш дүня әһлинә бу сөзләр кар әтмәз. Иавахта гәдәр бу дүнядан шикайәт әдәчәксән? Шән күлүшләр илә көз яшларынын үстүнү өрт. Зәманәнин

кәтирдийи шейләр һамысы керн гайыдачагдыр. Ерин ичиндә йүксәлән шейләр һамысы енә ерин ичинә кечәчәк. Көкләри тәзәчә битән ағачы көрүрсәнми, зәманә бир күн бу ағачы ерә йыхыб чармыха чәкәчәк. Зәманә бир чичәйи етириб дүняны онунла ишыгландыра. Сонра да бир күндә гәфилдән күләйә вериб солдурар. О вердийини һеч утанмадан алар, ары йохдур. Алвердән башга әлиндән бир шей кәлмәз. Бу доғгуз дар шишәнин—көйләрин чинайәтләрини бир шишәйә йыг вә о шишәни дә даша чырпыб сындыр. Бәлкә гызғын вә кинли зәманәнин аяғына шишә хырдалары бата вә о да өз кәрдишиндән әл чәкә. Дүнядан әл чәк, йохса бу һеч олан дүнядан өтәри буруг-буруг олан фәләк сәни бүкүб әзәр. Өзүндән әл чәк. Бу дерд үнсүрлә едди дәмир бәнддән гуртармаг олмаз. Бу хараба мәнзил дашдан вә палчыгдан ибарәтдир. Бизим әл-аяғымыз да палчыг ичиндәдир. Палчыг вә дашдан ағыллы олан адам нә палчыгы палчығын үстүнә гояр, нә дә дашы дашын үстүнә.

Сән бу әфсанәйә ибрәт көзү илә бах, ону әфсанә билмә, буну охуюб көз яшы ахыт, Ширин үчүн көзләриндән күләб кими ачы-ачы яшлар төк, чүнки о, бир күл кими ачмадан солду.

КИТАБЫН ИЧИНДЭКИЛЭР

„Хосров вэ Ширин“ поэмасы	5
Дастанын башлангычы	8
Хосровун яшыл чэмэндэ кейф этмэси	10
Хосровун атасынын янына тэвэггэйэ кетмэси	12
Хосровун өз бабасы Нушираваны юхуда көрмэси	13
Шапурун Ширин вэ Шәбдиз һаггында һекәйәси	14
Ширинин көзәллийи	15
Шәбдизин тәрифи	17
Шапурун Ширини ахтармаг үчүн Эрмәнистана кетмэси	18
Шәбдизин нәсли барәсиндә	19
Шапурун биринчи дәфә Хосровун шәклини көстәрмәси	20
Шапурун икинчи дәфә Хосровун шәклини көстәрмәси	22
Шапурун үчүнчү дәфә Хосровун шәклини көстәрмәси	22
Шапурун тапылмасы	24
Ширинин Мәһинбанунун янындан Мәдайинә гачмасы	30
Ширинин чешмәдә чиммәси	33
Хосровун Ширини чешмәдә көрмәси	34
Ширинин Мәдайиндә Хосровун сарайына чатмасы	41
Ширин үчүн гәср тикилмәс	42
Хосровун Эрмәнистана, Мәһинбанунун янына кәтмәси	43
Хосровун гонаглыгы	45
Шапурун гайытмасы вэ Шириндән хәбәр кәтирмәси	46
Шапурун енә дә Ширини ахтармага кетмәси	49
Хосровун атасынын өлүмүндән хәбәр тутмасы	52
Хосровун падашаһлыгы әлиә алмасы	53
Шапурун Ширини енә Мәһинбанунун янына кәтирмәси	54
Хосровун Бәһрам-Чубиндән гачмасы	55
Хосровла Ширинин овда көрүшмәси	57
Мәһинбанунун Ширинә нәсиһәти	59
Хосровла Ширинин човкан ойнамасы	60
Баһарын тәрифи вэ Хосров илә Ширинин кейф чәкмәси	62
Хосровун ширини өлдүрмәси	64
Хосровун, Ширинин, Шапурун вэ гызларын әфсанәси	66
Хосровун Ширинә мүрачизәти	72
Ширинин чавабы	73
Хосровун Ширинә чавабы	75
Ширинин Хосрова чавабы	77
Хосровун Ширинә ялвармасы	78
Хосровун Шириндән айрылыб Рума кетмәси	80
Хосровун Бәһрам-Чубинлә мүһарибәси	82
Хосровун Мәдайиндә икинчи дәфә тахта чыхмасы	85
Ширинин илә этмәси	89
Мәһинбанунун Ширинә вәсийәти	92

Сәһ.

Ширинин падашаһлыг этмәси	95
Ширинин Мәдайинә кәлмәси	96
Хосровун Бәһрам-Чубинин өлүмүндән хәбәр тутмасы	96
Хосровун мәчлис ачмасы	100
Хосровун Мәрийәмдән Ширин үчүн тәвәггә эләмәси	103
Хосровун Шапуру Ширинин далынча көндәрмәси	104
Ширинин Шапура ачыгланмасы	105
Фәрһадын эшгинин башланмасы	114
Ширинин Фәрһадын тамашасына кәлмәси	117
Фәрһадын Ширин үчүн ағламасы	118
Хосровун Фәрһадын эшгиндән хәбәр тутмасы	121
Хосровун Фәрһад барәсиндә мәсләһәтләшмәси	122
Хосровун Фәрһады янына чагырмасы	123
Хосров илә Фәрһадын мүһабисәси	127
Фәрһадын дағы чапмасы вә шикайәти	131
Ширинин Бисүтун дағына кетмәси	137
Хосровун Ширинин Фәрһадын янына кетмәсиндән хәбәр тутмасы	141
Хосровун Ширинә истәһза илә башсағлыгы	145
Мәрийәмин өлмәси	148
Мәрийәмин өлүмү мүһабисәтилә Ширинин Хосрова мәктуб язмасы	148
Хосровун ени тәдбирләри	151
Хосровун тагдис тахтына әйләшиб кейф этмәси	151
Хосровун исфәһанлы Шәкәрин тәрифини эшитмәси	154
Хосровун Шәкәрин далынча Исфәһана кетмәси	156
Хосровун Шәкәр барәсиндә мәлүмат йығмасы вә ону алмасы	159
Ширинин ялгыз галыб ағламасы	162
Ширинин аллаһа ялвармасы	165
Хосровун ов баһәнәси илә Ширинин гәсринә кәлмәси	167
Хосровун Ширинлә сөһбәти	172
Ширинин Хосрова чавабы	173
Хосровун Ширинә чавабы	175
Ширинин Хосрова чавабы	177
Хосровун Ширинә чавабы	180
Ширинин Хосрова чавабы	182
Хосровун Ширинә чавабы	185
Ширинин Хосрова чавабы	187
Хосровун Ширинә чавабы	190
Ширинин Хосрова чавабы	192
Хосровун Ширинин гәсриндән гайытмасы	194
Шапурун Хосрова чавабы	197
Хосровун кетмәсиндән Ширинин пәшиман олмасы	198
Хосровун юху көрмәси вэ Шапурун бу юхуну йозмасы	200
Хосровун овлагда кейф мәчлис дүзәтмәси	201
Ширинин дилиндән Нәкисанын гәзәл охумасы	204
Хосровун дилиндән Бәрбүдүн гәзәл охумасы	205
Ширинин адындан Нәкисанын гәзәл охумасы	206
Хосровун дилиндән Бәрбүдүн гәзәл охумасы	207
Ширинин дилиндән Нәкисанын гәзәл охумасы	209
Хосровун дилиндән Бәрбүдүн гәзәл охумасы	211
Ширинин дилиндән Нәкисанын гәзәл охумасы	212
Хосровун дилиндән Бәрбүдүн гәзәл охумасы	213
Ширинин чадырдан чыхмасы	215
Хосровун Ширини гәсрдән Мәдайинә кәтирмәси	217

	Сәһ.
Хосровла Ширинин тою	219
Хосровун адалат вә билик барәсиндә Ширинә өйүдү	226
Хосровун Бүзүркүмүдлә суал-чавабы	227
Бүзүркүмүдүн Ширинә гырх нағыл демәси	231
Ғәким Низаминин нәснәти	233
Шируйә	234
Хосровун атәшкәдәйә көчмәси	235
Шируйәннин Хосрову өлдүрмәси	238
Шируйәннин Ширинә әлчи көндәрмәси	240
Хосровун мәғбәрәсиндә Ширинин өзүнү өлдүрмәси	240
Нәснәт	242

Чала нмзаланмыш 15/11-41. Чап листи 15%. Учот нәшрийәт листи 14.6. Бир чап листиндә кетмиш һуруфат 42688. Тираж 8.000. Сифарини № 14. ФГ 4012.
Гиймәти 7 м. 25 г., ади чилд 75 г., коленкор чилд 1 м. 75 г.

Азәрнәшр мәтбәәсиндә чап олунду, 26-лар адина „Китаб Сарайи“ Баки, Әли Байрамов күчәси № 1.

8 манат.

1941
388